UNIUNEA EUROPEANĂ

GUVERNUL ROMÂNIEI
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI
ŞI PROTECŢIEI SOCIALE
AMPOSDRU

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

GUVERNUL ROMÂNIEI
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI
ŞI PROTECŢIEI SOCIALE
OIRPOSDRU REGIUNEA VEST

ACCESUL FEMEILOR ŞI BĂRBAŢILOR DE ETNIE ROMĂ LA MUNCĂ DECENTĂ

VIAŢĂ COTIDIANĂ, POLITICI ŞI PROIECTE

Editat de Enikő Vincze
Cu contribuţia lui Loreni Baciu,
Hajnalka Harbula, Iuliu Kozák,
György Lukács, Nándor Magyari,
Noémi Magyari, Camelia Moraru

ACCESUL FEMEILOR ȘI BĂRBAȚILOR DE ETNIE ROMĂ LA MUNCĂ DECENTĂ.

VIAȚĂ COTIDIANĂ, POLITICI ŞI PROIECTE

Editat de ENIKŐ VINCZE
Cu contribuția lui Loreni Baciu, Hajnalka Harbula, Iuliu Kozák,
György Lukács, Nándor Magyari, Noémi Magyari, Camelia Moraru

2011
Editura Fundației Desire

EDITURA FUNDAȚIEI DESIRE
Cluj, România

Director: Ovidiu Pecican

COLECȚIA
PROIECTE PENTRU ROMI. STUDII DESPRE ROMI

4

Colecția publică materiale originale şi traduceri rezultate în cadrul unor proiecte derulate în vederea îmbunătățirii condiției socio-economice şi recunoaşterii cultural a comunităților şi persoanelor de etnie romă.

Acest volum a fost elaborat și publicat în cadrul proiectului “Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii” (www.femrom.ro), co-finanțat de Fondul Social European “Investeşte în Oameni!” prin Programul Operațional pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Accesul femeilor şi bărbaților de etnie romă la muncă decentă : viață cotidiană, politici şi proiecte / ed. de Enikő Vincze ; cu contribuția lui Loreni Baciu, Hajnalka Harbula, Iuliu Kozák, ... - Cluj-Napoca : Editura Fundației Desire, 2011
ISBN 978-973-88933-4-4

I. Vincze, Enikő (ed.)
II. Baciu, Loreni
III. Harbula, Hajnalka
IV. Kozák, Iuliu

323.1(=214.58)(498)

© 2011 Asociația Femeilor Țigănci pentru Copiii Noştri
© 2011 Editura Fundației Desire

Tehnoredactare și copertă: Ferenc Sütő

Conținutul acestui material nu reprezintă în mod obligatoriu
poziția oficială a Uniunii Europene sau a Guvernului României.

Cuprins

Capitolul 1. Introducere 5
(1) Obiectivele şi rolul cercetării în cadrul proiectului 5
(2) Repere teoretice 8
(3) Componentele şi instrumentele cercetării 13
(4) Rapoartele rezultate din cercetare şi structura volumului 19

Capitolul 2. Factorii care afectează poziționarea în domeniul muncii. 21
(1) Situația macro-economică şi ofertele pieței muncii 21
(2) Condițiile locuirii și situația socio-economică 33
(3) Statutul familial 40
(4) Nivelul educațional 43
Anexa 1. Condiții de viață în colectivități compacte de romi 47
Anexa 2. Fragmente de interviuri despre condițiile de viață și educația școlară . . 52

Capitolul 3. Statutul ocupațional şi experiențele muncii 56
(1) Muncile femeilor şi bărbaților în gospodărie 56
(2) Muncile pentru venit ale femeilor şi bărbaților 58
(3) Discriminarea etnică şi de gen în domeniul muncii 72
Anexa 3. Fragmente de interviuri despre
experiențele muncilor aducătoare de venit 77

Capitolul 4. Politici şi proiecte pentru egalitatea de șanse 84
(1) Muncă, ocupare şi drepturile fundamentale ale omului 86
(2) Politica egalității de gen în Uniunea Europeană 89
(3) Politici transnaționale pentru integrarea
grupurilor vulnerabile pe piața muncii 92
(4) Politici publice de ocupare pentru romi în România 99
(5) Surse de finanțare europene şi populația romă din Ungaria. 108
(6) Posibilitățile şi limitele proiectelor care oferă cursuri de calificare 120
Anexa 4. Fragmente din interviurile de grup
realizate cu beneficiarii și furnizorii unor cursuri de calificare 127

Capitolul 5. Concluzii **146**

Capitolul 6. Recomandări **157**

Capitolul 7. Postfață **163**
Concluziile conferinței „Femeile rome pentru egalitatea de șanse” 163
Conclusions of the conference “Romani women for equal opportunities” . . . 168

Bibliografie **174**

Anexa 5. Din filele proiectului “Egalitate prin diferență.
Accesul femeilor rome pe piața muncii”. 179

English Summary **188**

Contents **200**

Introducere[1]

(1) Obiectivele şi rolul cercetării în cadrul proiectului

Mai multe analize realizate în România, dar nu numai, definesc „populația de romi" ca una cu risc ridicat de sărăcie şi excluziune socială. Conform datelor Institutului pentru Cercetarea Calității Vieții din 1992, gradul de ocupare a populației de romi din România este mult mai mic decât cel al populației la nivel național (47% față de 61.7%), în timp ce ponderea femeilor casnice este de peste patru ori mai mare în rândurile sale decât în cea la nivel național. În 1992, un procent de 23.4% dintre persoanele active de etnie romă erau salariate. În 1998 numărul acestora a scăzut la 12.9%. Singura variabilă în creştere a fost cea a activităților pe cont propriu (zilieri) de la 22.1% în 1992, la 33.6 % în 1998 (Duminică şi Preda, 2003: 27). În ceea ce privește participarea pe piața muncii în funcție de gen şi etnie, raportul „*Atitudini față de muncă în România*" (2008) ne arată că din totalul de femei rome procentul celor care nu prestează munci plătite este de 77%, iar din totalul populației de ne-romi acest procent este mai scăzut, de 61% (în timp ce în cazul bărbaților procentul celor care au venituri din muncă este foarte apropiat la romi și la ne-romi). Volumul „*Vino mai aproape*" (2008) demonstrează că atitudinile față de muncă diferă de la o comunitate de romi la alta, și chiar în cadrul aceleiași comunități, în funcție de posibilitățile de angajare de la nivel local și de venituri. Stereotipul „țiganilor leneși" este contrazis de faptul că mulți romi sunt angajați ca zilieri, fără contract, cel mai adesea prestând munci necalificate, care necesită mare efort fizic, dar care sunt stigmatizate ca fiind ocupații inferioare.

În raport cu investigațiile de mai sus, specificul cercetării noastre derulate în cadrul proiectului "Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii"[2] constă în metodologia sa multiplă prin care ne-am propus să descriem şi interpretăm – atât

---

1 Acest capitol a fost scris de Enikő Vincze, cercetător principal în proiect, președinta Fundației Desire și profesor la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj.

2 Proiectul a fost derulat între noiembrie 2008 şi octombrie 2011 de către Asociația Femeilor Țigănci „Pentru Copiii Noştri" din Timişoara în parteneriat cu Fundația Desire din Cluj, Asociația Parudimos din Timişoara, Primăria Municipiului Timişoara, Agenția Națională pentru Romi, şi Fundația Autonómia din Ungaria. Proiectul a fost co-finanțat prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013 "Investeşte în oameni!" Fondul Social European, Axa prioritară 6 „Promovarea incluziunii sociale", Domeniul major de intervenție 6.3 "Şanse egale şi respect".

prin date statistice, cât şi prin narative personale şi instituționale – obstacolele accesului la muncă decentă ale femeilor şi bărbaților de etnie romă aparținând unor categorii vulnerabile/ comunități marginalizate, precum şi strategiile cotidiene ale acestora prin care gestionează situația lor socio-economică precară. Modul nostru de a pune problema implică aplicarea perspectivei drepturilor omului asupra muncii și economiei.[3] Prin ceea ce se definește ca "problematica romă" (în domeniul ocupării) ni se relevă întreaga problematică a societății (și în particular a economiei) contemporane. Discutând despre accesul la ocupare sau la piața muncii (sau despre creșterea gradului de ocupare a populației, un obiectiv major al Uniunii Europene) în termenii muncii decente, recunoaștem că în condițiile economiei contemporane (marcată de globalizare, de trecerea de la sectorul manufacturier la cel de servicii și de răspândirea technologiei informaționale), în timp ce se impune ca pozitivă ideea locurilor de muncă flexibile, se petrece un fenomen de masă negativ, cel al precarizării muncii. Munca precară se desfășoară într-o relație de ocupare caracterizată de insecuritate, de lipsa protecției și de venituri scăzute. Văzută în contextul sferei domestice, munca precară (de obicei prestată de femei) este munca care se efectuează în condițiile unor gospodării marcate de lipsuri materiale elementare. Analiza noastră surprinde această problematică vastă în cazul unor categorii multiplu dezavantajate (femei și bărbați de etnie romă care trăiesc în sărăcie) care se confruntă cu toate efectele marginalizării sociale și stigmatizării culturale datorate statutului social, etniei și genului lor. Ea interpretează performanțele economice ale acestora drept o manifestare a nedreptăților economice care caracterizează România de azi.

Cercetarea din cadrul proiectului "Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii" – prin analiza statutului lor social-economic care le marchează destinele, și ale experiențelor trăite în domeniul muncii de către femei și bărbați (auto)identificate de etnie romă – și-a propus să contribuie la următoarele:

(1) critica regimului post-socialist din România (prin descrierea condițiilor materiale și al sistemului social-economic în care își trăiesc viața de zi cu zi, caracterizate de inegalități și nedreptăți structurale susținute prin prejudecăți negative despre romi);

(2) capacitarea femeilor și bărbaților de etnie romă de a-și exprima punctul de vedere cu privire la șansele și nesansele lor de a se afirma (și) pe piața muncii, și/sau la prejudecățile pe care le întâlnesc în efortul lor de a se integra în societate;

3 Cea mai recentă evoluție pe plan internațional în adoptarea acestei perspective este aprobarea din 16 iunie 2011 de către Consiliul Drepturilor Omului al Națiunilor Unite al documentului *Guiding Principles for Business and Human Rights* care impune considerarea drepturilor omului de către întreprinderile economice și de către state, sperând ca această poziție să aibă influență semnificativă asupra standardelor legislative și de politici aplicate asupra domeniului afacerilor http://www.business-humanrights.org/SpecialRepPortal/Home/Protect-Respect-Remedy-Framework/GuidingPrinciples

(3) formularea unor recomandări privind activitățile de incluziune socială derulate în cadrul proiectului, dar și cu privire la politicile pentru romi și pentru ocuparea grupurilor vulnerabile din România.

Astfel cercetarea derulată ca o componentă a proiectului "Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii" descrie în mod critic, din punctul lor de vedere, nedreptățile la care sunt supuse femeile și bărbații de etnie romă, și formulează propuneri în vederea eliminării acestora. Ea a necesitat colaborarea strânsă între actorii academic, civici și persoanele despre care se face cercetarea. Împreună cu celelalte activități ale proiectului, cercetarea contribuie la conștientizarea faptului că egalitatea de șanse (dincolo de asigurarea cadrelor juridice care s-o susțină prin demersuri legislative) se poate realiza prin egalizarea efectivă a șanselor, adică prin schimbările aduse în modul în care este construită și funcționează societatea, și în felul în care gândim despre egalitate și diferență între femei și bărbați, între romi și ne-romi, și/sau despre nevoia și posibilitatea unor măsuri afirmative.

Proiectul în general, și cercetarea în particular au pornit de la recunoașterea faptului că munca domestică/ neplătită (prin care zilnic se reproduce forța de muncă) şi/ sau munca productivă/ aducătoare de venit sunt activitățile prin care femeile rome contribuie la susținerea familiilor şi comunităților lor, precum şi a societății în general. Pe de altă parte, proiectul şi cercetarea au relevat mecanismele sociale (printre ele excluziunea şi discriminarea), şi concepțiile culturale (printre ele prejudecățile rasializate şi genizate), care le prescriu femeilor rome anumite poziții (printre altele muncile care le sunt accesibile, acestea fiind de obicei munci precare) şi le limitează oportunitățile de afirmare şi de realizare în viața privată şi publică (printre altele pe piața muncii). Printr-o serie de activități multidirecționate, proiectul a acționat asupra factorilor şi condițiilor care afectează şansele femeilor şi tinerilor de etnie romă de a se implica în munci aducătoare de venituri ce pot asigura atât siguranța şi bunăstarea lor, cât şi respectul din partea comunității rome şi ne-rome. Totodată – prin instrumentarul cercetării socio-culturale multidisciplinare – el şi-a propus cunoaşterea acestor fenomene. Fiind parte al unui proiect care a urmărit să schimbe ceva în realitățile nedrepte, cercetările noastre s-au conceput în spiritul investigațiilor ce definesc practica științifică ca un demers social-public și moral, și situează analistul în poziția de intelectual public și nu în cel de producător de mari teorii științifice (Seidman, 1994). De pe această poziție ne asumăm rolul exercitării unui criticism socio-cultural, prin care dorim să aducem contribuții la dezbaterile publice asupra temelor relevante în contextul social-politic imediat. Totuși, câmpul ideatic/ conceptual al analizei propuse se orientează după anumite repere teoretice discutate în subcapitolul următor, care fundamentează interpretările noastre despre problema accesului la muncă decentă a categoriilor defavorizate de romi în condițiile economiei de piață post-socialiste. Situându-se față de ele, analiza are și potențialul de a contribui la ceea ce se numește "studii despre romi" (*Romani studies*).

(2) Repere teoretice

Pornind de la presupozițiile constructivismului social (Berger și Luckman, 1966) reiterăm că diferențele dintre oameni (inclusiv diferențele între femei și bărbați, precum ne demonstrează studiile de gen, de exemplu Oakley, 1997; sau antropologia feministă și antropologia genului, de exemplu Moore, 1994 și Gullestad, 1993) nu sunt date naturale. Ele rezultă din mecanismele sociale, economice, politice și culturale de diferențiere, dobândesc sens și semnificație în interacțiunile socio-umane marcate de ierarhii de putere, datorită cărora se produc și se manifestă ca inegalități. Conceptual, proiectul nostru "Egalitate prin diferență" se înrădăcinează în acest cadru teoretic și atrage atenția asupra faptului că dezideratul egalității de șanse trebuie să se realizeze prin schimbarea relațiilor de putere care constituie diferențele/ inegalitățile între cei privilegiați și defavorizați, și/ sau între femei și bărbați, și sau între romi și ne-romi.

Aplicând abordarea unei antropologii economice care urmărește să înțeleagă inegalitățile sociale și rolul puterii materiale și simbolice în perpetuarea acestora (Donham, 1990) sau altfel spus disparitățile performanțelor economice ale diferitelor categorii sociale, precum și perspectiva ce dorește să elucideze relația între sistem și individ, structură și actor social sau altfel spus modul în care comportamentul economic al indivizilor este înglobat în structurile instituționale ale societății în timp ce, acomodându-se la ele, le ajustează astfel încât să-și realizeze propriile dorințe (Ensminger, 2002), în raport cu tema noastră dorim să facem următoarele observații. Etnicii romi sunt dezavantajați de schimbările sistemului economic de după 1990 (ceea ce pentru ei nu înseamnă doar pierderea locurilor de muncă, ci şi insecuritatea existențială rezultată şi din faptul că nu posedă proprietăți și au acces mai ales doar la munci precare); de practicile de recrutare a forței de muncă ale companiilor private și publice și de cultura lor organizațională incompatibilă cu regimul drepturilor omului; de inabilitatea statului post-socialist de a crea locuri de muncă şi de a susține bugetar politici publice care să asigure o protecție socială adecvată şi/ sau care să egalizeze şansele indivizilor poziționați inegal în ierarhiile de putere actuale; precum şi de rasismul anti-țigănesc care încearcă să justifice ori inegalitățile produse de sistemul social-economic (şi implicit să susțină încrederea în meritocrație), ori sentimentul de superioritate al celor privilegiați, sau din contra, al celor dezavantajați, dar majoritari, în timp ce funcționează şi în direcția producerii țapului ispăşitor imaginat ca o "rasă inferioară" care periclitează corpul etno-național "autentic". Încercând să facă față acestei situații, etnicii romi dezavantajați recurg la strategii ale supraviețuirii de pe o zi pe alta, care generează comportamente şi moduri de gândire caracteristice trăirii în prezent (Day, Papataxiarchis și Stewart, 1999). Trăirea lor în prezent (chiar dacă are şi elemente legate de imaginea unui trecut romanticizat, sau de un viitor dezirabil plasat pe orizontul viitoarelor generații) este reacție la condițiile de viață precare pe care nu le pot depăşi prin propriile forțe, dar şi o practică de rezistență față de normele unui sistem

care îi exclude de la şansa participării la viața societală considerată adecvată în mod curent. Un alt mod de a face față excluziunii sociale şi de a echilibra dezavantajele neparticipării prin căi formale la ceea ce înseamnă viață socială, economică, politică şi culturală hegemonică, este realizarea dezideratelor proprii prin medii informale (de exemplu asigurarea traiului din sursele economiei informale). În ceea ce priveşte logica culturală ale acestor strategii de viață (care guvernează și "opțiunea" pentru anumite munci, dealtfel cristalizată sub constrângerile sistemice), ea este una care se defineşte în termenii diferențierii prin opoziție de "ceilalți" percepuți ca fiind privilegiații care aparțin sistemului și beneficiază de protecția acestuia.

Pe baza viziunii conform căreia excluziunea socială nu se reduce la sărăcie (Barry, 1998), ci înseamnă că anumiți oameni se simt excluși din trendul dominant al societății, de parcă nu ar aparține acestuia (Power and Wilson 2000), considerăm că poziționarea dezavantajată ai etnicilor romi aparținând unor comunități marginalizate este determinată de procesul excluziunii sociale şi la rândul ei reproduce excluziunea, fiind în acelaşi timp atât rezultatul, cât şi cauza sărăciei şi a stigmatizării culturale. Căci excluziunea socială este atât un fenomen al deprivării, cât și un fenomen care duce la dezavantaje în diferitele domenii ale vieții (Sen, 2000), ea fiind o problemă complexă a oamenilor excluși material și/ sau simbolic din societatea dominantă (Fleck și Rughiniş, 2008). În fenomenul excluziunii sociale se manifestă atât puterea culturală și economică ale categoriilor sociale dominante prin care ele definesc „normalitatea" și trăiesc conform standardelor stabilite, cât și faptul că excluşii nu au acces nici la puterea simbolică, nici la resursele necesare unui trai definit ca dezirabil (Magyari-Vincze, 2009). Situația etnicilor romi produsă de excluziunea socială este structurată de inegalități multiple şi intersecționale susținute de convingeri rasiste, sexiste şi clasiste (cele din urmă fiind factori constituenți ai inegalităților sociale, care joacă un rol important în legitimarea și naturalizarea acestora). Stigmatizarea și tratamentul lor nejust ca persoane aparținând etniei rome de către autorități, companii/ angajatori, și populația majoritară în general, le creează un dezavantaj în plus față de etnicii români sau maghiari care trăiesc în condiții economice precare similare. Iar problemele femeilor de etnie romă care trăiesc în sărăcie decurg nu doar din starea materială precară și discriminarea din partea societății majoritare, ci și din aranjamentele ce țin de ordinea de gen patriarhală predominantă în familiile lor (dar şi în societate în ansamblul ei) și traiectoriile de viață feminine prescrise de aceasta.

Pentru a înțelege complexitatea dezavantajelor femeilor rome care trăiesc în sărăcie, trebuie să analizăm modul în care interacțiunea dintre clasă, gen și etnicitate (ca sisteme de clasificare și sisteme de putere) fundamentează ierarhiile și inegalitățile sociale (Bradley, 1992). Cu acest scop apelăm la conceptul intersecționalității care s-a bucurat de o mare atenție în dezbaterile feministe ale ultimelor decenii (Crenshow, 1989; McCall, 2005; Verloo, 2006; Yuval-Davis, 2006; Kócze and Popa, 2009; Lutz, Vivar and Supik,

2009). El este un instrument analitic prin care putem surprinde modurile în care diferitele forme ale inegalității, opresiunii și discriminării se intersectează în diverse feluri. Sau, altfel spus, cu ajutorul căruia putem explica cum se produc ierarhiile și inegalitățile sociale în urma interacționării dintre multiplele categorii ale diferențierii sociale (gen, etnicitate, statut social, vârstă, etc.) și cum se constituie reciproc formele și manifestările opresiunii (sexismul, rasismul, clasismul). Aplicată de exemplu asupra problemei accesului la sănătatea reproducerii, teoria intersecționalității explică de ce femeile rome devin obiectul rasismului genizat în măsura în care drepturile lor reproductive sunt limitate nu doar de regimurile controlului reproducerii, ci și de convingeri rasiste, astfel încât ele trăiesc diferit impactul rasismului asupra lor decât bărbații romi, și experiențele lor feminine diferă de cele ale femeilor majoritare (Magyari-Vincze, 2006). Mai departe, intersecționalitatea relevă problemele specifice ale femeilor rome care trăiesc în sărăcie, și care se confruntă cu dificultăți mai mari în efortul lor de a face față rolurilor domestice decât femeile care trăiesc în condiții mai privilegizate, și – prin aceste roluri genizate – experimentează diferit traiul precar decât bărbații romi aflați în circumstanțe similare (Magyari-Vincze, 2009). În ceea ce privește relația dintre identificarea etnică și poziția socio-economică, cea dintâi este des utilizată cu scopul explicării și justificării diferențierilor sociale, dar și pentru a reglementa relaționările cotidiene (de a stabili cine cu cine ce tipuri de relație poate să susțină), de aceea categoria de "rom/ țigan" se asociază cu sărăcia și cu elementul social nedorit (Vincze și Harbula, 2011). Excluziunea socială fundamentată pe rasism împinge persoanele identificate prin această categorie în poziții marginale, care la rândul lor reproduc convingerile rasiste pentru că cele din urmă atribuie cauzele condiției dezavantajate presupuselor caracteristici genetice sau culturale ale persoanelor în cauză și nu proceselor care o creează. Astfel rasismul funcționează nu doar ca o construcție ideologică justificativă, ci și ca sistem al puterii care contribuie la constituirea și adâncirea inegalităților social-economice.

Vorbind despre cele din urmă, teoriile feministe demonstrează caracterul limitat al conceptului tradițional de stratificare socială care reduce inegalitățile sociale la inegalitatea de clasă sau la inegalitatea de statut social, și în cel mai bun caz explică inegalitățile de gen ca un efect secundar al relațiilor de producție capitaliste. Feminismul marxist consideră că patriarhatul (modul de organizare ale relațiilor între femei și bărbați ce favorizează ocupanții rolurilor masculine) este una dintre forțele constitutive ale capitalismului, căci munca domestică neplătită a femeilor care zi-de-zi reproduce forța de muncă, contribuie la producerea surplusului de valoare și implicit al profitului, astfel încât în explicarea poziției subordonate ale femeilor trebuie să observăm cum se produce aceasta atât datorită capitalismului, cât și patriarhatului (Rubin, 1975). De aceea, pentru a surpinde statutul femeilor într-o societate, este nevoie de cunoașterea rolului lor în activitățile economice domestice și din afara gospodăriei, dar și în organizarea social-politică, precum și modul în care ele sunt reprezentate simbolic/ cultural

(Kessler, 1976). Noile teorii ale inegalităților de gen ne atrag atenția asupra faptului că patriarhatul nu se reduce la ideologie și la sfera domestică, precum nici capitalismul nu este reductibil la modul de producție economică, ci ambele sisteme sunt prezente în toate domeniile și la toate nivelele vieții sociale: relațiile patriarhale domestice au fundamente materiale și rezultă în exploatarea femeilor; munca domestică este și ea o formă de producție; diviziunea sexuală a muncii este și un fenomen economic atât în sfera privată, cât și în cea publică; producția capitalistă beneficiază de munca domestică neplătită a femeilor; economia patriarhală controlează accesul femeilor pe piața muncii prin mecanisme care conduc la segregarea ocupațională de gen, la diferențele genizate de plată, sau la limitarea afirmării femeilor în poziții de conducere; prin diverse mecanisme (printre ele controlul reproducerii, reglementarea divorțului, sistemul de pensii "protective" față de femei, politici familiale care susțin menținerea femeilor în sfera domestică) statul reproduce relațiile patriarhale (Walby, 1986). Regimul de gen (Connell, 1994), în orice instituție sau la orice nivel ar funcționa el (familie, școală, loc de muncă, stat), înseamnă aranjamentul relațiilor între femei și bărbați ca relații de putere și a diviziunii sexuale a muncii, dar și setul de concepții culturale despre feminitate și masculinitate. Ordinea de gen patriarhală, în combinație cu alte tipuri de regimuri genizate, întrețese toată societatea și transcede diferite sisteme politice. Astfel ea a fost încorporată și în socialism: statul paternalist (românesc) a "emancipat" femeile pentru că avea nevoie de forța lor de muncă, le-a promovat în politică pentru că avea nevoie și de femei în polul societal larg care susținea politica de partid, în timp ce prin controlul strict al reproducerii a agravat situația lor și în viața privată, oferind în schimb "satisfacția" ideologică a "femeii eroine".

Cadrul epistemologic al cercetărilor derulate de către noi este cel al studiilor feministe care – recunoscând caracterul situativ al cunoașterii (Harding, 1987) – afirmă că nu există o perspectivă universală din care se pot emite adevăruri absolute, ci doar cunoaștere și cunoștințe situate și parțiale care (prin acceptarea limitelor lor) își asumă responsabilitate nu doar în termeni științifici, ci și în sens moral și politic. Analiza antropologică feministă este dedicată atât criticii ideologiilor/ practicilor dominante într-o societate, cât și capacitării (*empowerment*) categoriilor sociale subalterne. Metodologia adoptată de noi a făcut uz de perspectiva intersecționalității care permite analiza complexității realității sociale, adică a proceselor prin care diferite forme ale inegalității sociale, opresiunii şi discriminării se intersectează, se suprapun şi/ sau funcționează una prin cealaltă în diverse moduri. Dintre cele trei metodologii ale abordării intersecționale (cea anti-, intra- şi inter-categorială, McCall, 2005) – chiar dacă recunoaştem că, categoriile folosite de noi (femei rome, bărbați romi, persoane de etnie romă) sunt construcții sociale şi rezultă din procesele complexe ale diferențierilor sociale şi clasificărilor culturale –, noi am utilizat metodologia intra-categorială. Efectuând cercetări empirice care vizau persoanele auto-identificate drept rome, datele pe care le-am obținut

nu ne oferă şansa să comparăm situația romilor cu cea a ne-romilor, şi/ sau a femeilor de etnie romă cu cea a femeilor ne-rome. Ele în schimb surprind specificul unor identități intersecționale marginalizate (de exemplu femei rome, bărbați romi care trăiesc în sărăcie), şi – relevând implicit diversitatea societății rome, diferențierile sale interne – accentuează modul în care cele mai defavorizate categorii sociale cumulează dezavantajele pe bază de gen, etnie şi statut social, fiind supuse efectelor excluzioniste şi discriminatorii ale patriarhatului, rasismului şi economiei de piață.

Pe lângă aceste concepții sub influența căreia s-a modelat, cercetarea derulată de noi se alătură și demersurilor fundamentate pe ideea unei cercetări activiste (*action research*). Cea din urmă pe de o parte provoacă viziunea pozitivistă asupra cunoașterii care susține idealul unei investigații obiective și lipsite de opțiuni valorice. Iar pe de altă parte îmbrățișează noțiunea cunoașterii ca o construcție socială încorporată într-un sistem normativ care promovează un anumit model al interacțiunii umane. Pe scurt: *action research* este dedicată unui tip de cercetare care critică regimuri economice, sociale și politice nedrepte în vederea aducerii unei contribuții la schimbarea acestora (Brydon-Miller, Greenwood and Maguire, 2003). În ceea ce privește opțiunile noastre valorice în raport cu domeniul muncii, ele decurg din asumarea nevoii asigurării egalității de șanse ca element crucial al incluziunii sociale și sunt următoarele:

- bunăstarea socială nu se reduce la creşterea economică, cea din urmă trebuie să meargă mână-n mână cu redistribuirea economică care să asigure dreptatea socială şi demnitatea persoanei;
- societatea bunăstării nu poate să tolereze sărăcia, şi discrepanțele care se află între cei foarte bogați şi cei care nu au acces la elementele minimale ale vieții umane;
- nu toate locurile de muncă sunt locuri de muncă decente, căci nu toate locurile de muncă asigură condiții adecvate de lucru şi/ sau remunerație din care se poate trăi decent;
- accesul la un loc de muncă este element esențial, dar nu şi suficient pentru eliminarea sărăciei şi excluziunii sociale;
- multe persoane aparținând grupurilor vulnerabile prestează munci precare care nu au prestigiu social şi/ sau nu sunt remunerate adecvat, pentru că ele: lucrează în economia informală; lucrează în economia formală fără a beneficia de garanțiile unui loc de muncă adecvat și sigur; prestează muncă domestică neplătită (muncă care necesită şi mai mult timp şi efort dacă trebuie să se facă în condiții precare);
- dezavantajele social-economice și stigmatizările culturale cu care multe persoane se confruntă sunt probleme pe care întreaga societate, noi toți le-am creat, ele nu pot fi depăşite doar de persoanele respective, noi toți avem o responsabilitate în asta;

- vorbind despre incluziunea socială a romilor în domeniul muncii, trebuie să recunoaștem că problema excluziunii nu o constituie romii, ci întregul sistem social-economic care exploatează munca informală a celor care sunt nevoiți să-şi vândă forța de muncă în astfel de condiții, care perpetuează prejudecățile anti-țigăneşti şi îi proiectează pe romi în imaginea duşmanului care ne periclitează siguranța pentru că nu dorește să se adapteze la cerințele vieții moderne.

(3) Componentele şi instrumentele cercetării

Cercetarea a fost concepută, coordonată și în mare parte efectuată de către echipa Fundației Desire din Cluj,[4] cu excepția studiului asupra bunelor practici din domeniul ocupării realizate în colaborarea dintre Asociația Femeilor Țigănci "Pentru Copiii Noștri" din Timișoara și Fundația Autonómia din Budapesta.[5] De-a lungul celor trei ani, activitatea de cercetare a proiectului nostru a inclus următoarele componente:

- Anchetă sociologică
- Focus grup
- Studii de caz calitative
- Studiu despre piața forței de muncă
- Studiu despre bunele practici din domeniul ocupării.

În funcție de potențialul său metodologic, fiecare componentă a urmărit scopuri specifice.

Prin **ancheta sociologică**[6] ne-am propus să surprindem, descriem și comparăm situația socio-economică, demografico-familială și educațional-ocupațională a categoriilor de persoane care au compus eșantionul nostru (angajați, zilieri, șomeri, casnice). Astfel, pe baza ei nu putem emite diagnoze reprezentative privind populația de romi la nivel de țară, nu putem face afirmații în legătură cu procentul de romi angajați, sau șomeri, sau casnice din numărul de persoane de etnie romă la nivel național, dar putem descrie prin date statistice situația fiecărei categorii în parte. Ancheta s-a realizat în orașele Cluj, Timișoara, Iași, București, și câteva sate din aceste județe pe un

4 Echipa a fost compusă din Enikő Vincze (cercetător principal), Hajnalka Harbula, Iuliu Kozák, Nándor Magyari, Noémi Magyari și Camilia Moraru, și un grup de operatori de teren prezentat în parte la fiecare componentă a cercetării.

5 Echipa a fost compusă din Loreni Baciu și György Lukács

6 Echipa de cercetare s-a compus din doi sociologi (Nándor Magyari și Iuliu Kozák), precum şi din douăzeci de operatori de teren (câte cinci din Cluj, Timişoara, Bucureşti şi Iaşi), angajați pe acest proiect de către Fundația Desire: Răzvan Pienar, Luiza Negreanu, Mihai Bica, Marcel Petru, Rafaela Sandor, Crăciun Ioan Lăcătuș, Cristina Stoianov, Mircea Zidărescu, Edith Vulturar, Ancuța Moldovan, Corina Budulică, Ionela Cristea, Georgiana Zamfir, Daniel Constantin, Andrei Constantin, Alexandru Căldărar, Alexandra Bâzga, Mariana Iacob, Florentin Stan, Ștefan Stan.

eșantion compus din 1003 persoane care se auto-identifică ca fiind de etnie romă. Într-un prim pas, pe baza indicațiilor unor experți locali de etnie romă și a analizelor existente am identificat comunitățile compacte de romi, și apoi am aplicat chestionarele persoanelor din aceste comunități care s-au auto-identificat ca fiind de etnie romă. Într-o ultimă etapă am trecut la găsirea unor familii și persoane rome care locuiesc dispersați prin alte cartiere, zone, străzi și urmărind metoda „bulgărului de zăpadă" am trecut de la o gospodărie la alta.

Datorită specificului proiectului în contextul căruia se desfășoară, în procedura de eșantionare a anchetei noastre am asigurat suprareprezentarea populației noastre țintă, femei și tineri de etnie romă din mediul urban (raportul de femei-bărbați în eșantion este de 60% - 40%; în eșantion am inclus femei între 16-55 de ani, și bărbați între 16-60 ani; 76% dintre cei chestionați au provenit din mediul urban, iar restul de 24% din mediul rural; 60% dintre ei au locuit în comunități de romi compacte, iar circa 40% în comunități dispersate; 36% dintre persoanele anchetate aparțin categoriei de vârstă de 16-24 de ani; 43% sunt active și 57% inactive). Chiar dacă recunoaștem că și munca neplătită (desfășurată în gospodărie) este o muncă importantă din punctul de vedere al asigurării traiului, în ancheta noastră sociologică distincția între activi și inactivi am făcut-o în funcție de prestarea sau ne-prestarea unor munci care aduc venituri (prin angajări de diferite tipuri sau prin activități ziliere, prestate în economia formală sau cea informală). Motivul acestei alegeri a fost legat de tema centrală a investigațiilor noastre, poziția oamenilor în domeniul muncii.

Prin **interviurile de grup**[7] derulate ca parte a cercetării efectuate în cadrul proiectului ne-am propus să aducem la lumină idei, sentimente și experiențe legate de muncă, de discriminarea trăită în domeniul muncii de către femei și tineri de etnie romă, precum şi de participarea la cursuri de calificare oferite prin proiecte cu finanțare europeană. Focus grupurile au fost organizate în Cluj și Timișoara, în iunie și iulie 2009, fiind reluate în anul trei al proiectului (între martie-mai 2011) implicând în total circa 160 de participanți. În cadrul primului set de focus grupuri, din totalul de participanți, 61 de persoane au fost de etnie romă, respectiv 52 de persoane au fost femei; 3 dintre participanți au fost reprezentanți ai mediei, 22 ai autorităților publice, și 8 ai organizațiilor civice locale, 4 dintre ei au fost patroni/ angajatori, iar numărul de persoane active în alte domenii de activitate, împreună cu numărul persoanelor inactive a fost de 43. Prin cel de al doilea set de focus grupuri ne-am propus să analizăm potențialul şi limitele cursurilor de calificare oferite prin proiecte cu finanțare europeană (precum este şi al nostru), aşa cum sunt ele

7 Echipa de cercetare pe această componentă în 2009 a fost compusă din Enikő Vincze, Camelia Moraru și Hajnalka Harbula, iar în 2011 din Enikő Vincze şi Iuliu Kozák. Întâlnirile au fost facilitate în județul Cluj de către Cristian Hetea, expert Agenția Națională pentru Romi – Biroul Regional Nord-Vest, precum şi în regiunea de Vest de către Asociația Parudimos. Interviurile au fost transcrise de Levente Kolumbán.

percepute de beneficiarii acestor cursuri, precum şi de câțiva furnizori de programe, de experți şi de angajatori. La ele au participat 50 de beneficiari de proiecte, persoane de etnie romă din comuna Grădinari, județul Caraș-Severin, din satul Luncani, județul Cluj și din Timișoara (dintre care 40 femei), precum și 30 de reprezentanți ai unor organizații neguvernamentale, instituții publice, şi companii din orașele Cluj și Timișoara care au de a face cu proiecte și programe ce oferă cursuri de calificare.

Chiar dacă în primul rând am urmărit să aflăm despre ideile, sentimentele și experiențele persoanelor de etnie romă, la interviurile de grup am invitat și persoane aparținând populației majoritare, care lucrează în domenii de activitate având contact cu populația romă (cum ar fi mass media, autorități publice, organizații neguvernamentale, firme particulare). Prezența celor din urmă s-a dovedit a fi o provocare în fiecare grup, după caz ele exprimând ori păreri stereotipice despre romi, ori dorința de a schimba prejudecățile negative despre ei, astfel generând dezbateri controversate în jurul mai multor teme.

În unele cazuri grupurile au fost mixte din toate punctele de vedere (gen, etnie, statut ocupațional, vârstă), iar în alte cazuri am lucrat în grupuri mai omogene. Precum era de așteptat, caracterul controversat al dialogului a fost mai accentuat în cele mai eterogene grupuri, discuțiile de aici punând față-n față diferite opinii despre cauzele și natura inegalităților dintre oameni în accesul la muncă, sau despre existența, cauzele și efectele discriminării. Pe de altă parte, avantajul grupurilor omogene a fost acela că în atmosfera lor participanții, probabil simțindu-se într-un mediu mai familial, si-au expus mai liber experiențele proprii din domeniul muncii și discriminării. Moderatoarele interviurilor de grup, pe baza ghidului de interviu pregătit în prealabil, i-au rugat pe participanți să-și exprime părerea, ideile și sentimentele despre diverse teme. În primul an acestea au fost: inegalitățile existente în accesul la muncă și cauzele lor; cauzele și experiențele discriminării; caracteristicile unei societăți ideale. În anul trei, cele patru categorii de participanți la focus grupuri au dezbătut părerile lor în legătură cu locurile de muncă existente și accesibile romilor pe piața muncii în perioada de criză şi problemele cu care se confruntă persoanele de etnie romă defavorizate; soluțiile/ strategiile acestora de a le rezolva (printre ele prin înscrierea la cursuri de calificare); precum şi sugestiile lor cu privire la cum ar trebui îmbunătățite programele de instruire profesională la care participă).

Studiile de caz calitative[8] – urmărind identificarea și înțelegerea experiențelor personale în contextul lor imediat și mai larg – au fost derulate în colectivități de romi din oraşele Cluj, Timişoara, Orăştie, Lugoj, precum şi din două sate din județul Timiş,

8 Ele au fost concepute și coordonate de către Enikő Vincze, ea fiind implicată și în munca de teren derulată în comunități de romi din Cluj. Echipa de operatori de teren a fost compusă din: Mircea Zidărescu și Cristina Stoianov (în Cluj), Rafaela Șandor, Cosana Bebi și Constantin Cojocaru (în Timișoara și sate adiacente). Interviurile au fost transcrise de Levente Kolumbán.

printre ele colonii de romi în care oamenii trăiesc în sărăcie acută (de exemplu ghetoul Cantonului din Cluj, sau comunitatea din Satchinez, județul din Timiş), dar şi comunități în care familiile trăiesc în condiții mai bune. În regiunea de Vest echipa de cercetare a contactat (și) persoane care au beneficiat de activitățile de informare, mediere şi plasament din anul întâi al proiectului, unele dintre ele încadrându-se într-o categorie cu un statut social relativ mai ridicat, fiind angajate pe locuri de muncă cât de cât permanente în sistemul pozițiilor guvernamentale dedicate romilor, sau pe proiecte care deservesc comunități de romi, sau fiind studenți ocupând sau nu locurile speciale pentru romi de la universități.

Prin această „eşantionare" am identificat o serie de probleme înglobate în situațiile materiale şi condițiile de locuire diferite ale oamenilor, care îngreunează accesul lor pe piața muncii şi la rândul lor se reproduc datorită lipsei locurilor de muncă stabile şi decente. „Reprezentativitatea" investigației noastre este cea asigurată de cercetările calitative: relevanța informațiilor constă în faptul că ele – pornind de la observații directe, discuții informale şi interviuri semi-structurate – descriu în detalii şi în adâncime diferite tipuri de experiențe (practici şi moduri de gândire) legate de muncă, interpretându-le în contextul în care ele se produc şi comparându-le între ele.

În total, în colectivitățile de romi alese s-a realizat înregistrarea audio a 57 de interviuri semi-structurate, şi pe lângă acestea, cu ocazia vizitelor şi observațiilor în aceste colectivități sau la locurile de muncă ale intervievaților, s-au purtat circa 200 de interviuri informale/ nestructurate cu persoanele cu care s-au înregistrat interviuri, şi cu membrii familiilor lor sau alte persoane din vecinătatea lor imediată, care au furnizat informații utile despre condițiile de viață şi modurile de gândire din colectivitățile vizate.

Prin studiile de caz axate pe colonii/ ghetouri/ comunități compacte de romi – cum ar fi Stephenson, Cantonului, sau Byron din Cluj, și Satchinez din județul Timiş, sau Digului din Orăştie –, în contextul descrierii vecinătății în care ele sunt localizate, am discutat despre destinele oamenilor în trei mari capitole: situația familială, condițiile de locuire şi munca domestică; educația şcolară şi familială, şi munca cu educația copiilor; statutul ocupațional şi muncile pentru venit.

Aceste trei capitole constituie şi cadrul în care s-au prelucrat datele colectate de la şi în legătură cu persoanele ale cărori medii rezidențiale nu le-am analizat în sine. În sub-capitolele privind situația familială a persoanelor vizate de cercetare, pe lângă datele factuale care descriu această situație, am urmărit prezentarea concepțiilor acestora despre munca casnică şi relațiile de gen din cadrul familiei în contextul condițiilor lor de locuire. În sub-capitolele referitoare la educația şcolară ale fiecărui studiu de caz, pe lângă prezentarea nivelului lor de studiu am pus în discuție percepțiile oamenilor despre rolul educației şcolare şi al celei familiale, precum şi concepțiile legate de normele masculinității şi feminității (actualizate, printre altele, şi în actul educației). Iar în sub-capitolele despre statutul lor ocupațional, pe lângă descrierea muncilor pentru

venit pe care le fac, am identificat concepțiile oamenilor despre importanța acestor munci, precum şi despre diferențele (şi inegalitățile) dintre femei şi bărbați în acest domeniu al vieții.

Studiul despre piața forței de muncă[9] şi-a propus să creioneze piața forței de muncă accesibilă romilor în cinci oraşe din Transilvania (Arad, Cluj-Napoca, Deva, Reşița, Timişoara), ele fiind alese în funcție de interesul zonal al proiectului „Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome la piața muncii". Datele studiului provin din mai multe surse. Pe de o parte, am utilizat date statistice referitoare la economia României, la firme şi la forța de muncă publicate de Institutul Național de Statistică. Pe de altă parte, pentru a vedea dinamica la nivel național a populației ocupate pe etnii am utilizat datele recensămintelor din 1992 şi 2002. Pe lângă aceste date am folosit şi datele statistice publicate în raportul anchetei sociologice desfăşurate în cadrul proiectului nostru în 2009. Însă sursa principală a datelor din studiu este ancheta sociologică proprie derulată între decembrie 2010 şi ianuarie 2011 pe un eşantion de firme din aceste localități. Eşantionul a fost construit cu metoda selecției sistematice cu start aleatoriu pornind de la cadrul de eşantionare dat de totalitatea firmelor cu mai mult de cinci angajați, el fiind reprezentativ la nivel de localitate[10]. Datele au fost culese pe baza unui chestionar aplicat unei persoane din conducerea fiecărei firme (proprietar, administrator, director). În total au fost completate 423 de chestionare în cele cinci oraşe vizate.

Prin forma şi conținutul chestionarului am urmărit să abordăm mai multe dimensiuni ale funcționării firmelor cum ar fi cea economică, socială şi culturală. Chestionarul a urmărit adunarea unor date cantitative şi calitative grupate în mai multe tipuri. Am utilizat o serie de variabile de identificare ale firmelor la care s-a completat chestionarul, o serie de variabile privind datele economice generale ale firmelor (de ex. domeniul de activitate, cifra de afaceri, număr de angajați, etc.), precum şi o serie de variabile legate de structura şi dinamica forței de muncă utilizate de firmă, forme de angajare şi modalități de recrutare a resursei umane. O altă serie de variabile se referă la opiniile angajatorilor, opinii pe care le-am obținut formulând întrebări închise cu variante de răspunsuri date în prealabil, dar şi prin utilizarea întrebărilor deschise. Angajatorii şi-au exprimat opiniile față de climatul economic al României, performanțele aşteptate ale firmei, caracteristicile şi abilitățile forței de muncă din localitate şi din unitatea lor economică, angajați de diferite etnii etc.

9 Studiul a fost realizat sub coordonarea lui Iuliu Kozák, implicând ca operatori de teren pe Rafaela Șandor și Zoltán Jakab (Timișoara), Vlad Ciobanu și Ramona Cosa (Arad), Mircea Zidărescu și Cristina Stoianov (Deva), Ionuț Rădulescu și Sorina Rădulescu (Reșița), Andra-Mirona Dragotesc și Melinda Kertész (Cluj).

10 Selecția firmelor s-a realizat pornind de la „Lista firmelor din România" editată de Borg *Design*, listă care cuprinde practic toate firmele înregistrate din România, oferind astfel un cadru de eşantionare valid pentru cercetarea noastră.

Recunoscând poziția centrală a firmelor în structurarea pieței forței de muncă, perspectiva adoptată de studiul nostru completează abordările axate pe descrierea participării romilor la piața muncii. Am pornit de la ideea că statutul romilor în general şi al femeilor rome în mod particular pe piața forței de muncă este determinată nu doar de competențele lor profesionale, de calificarea/ calificările de care dispun sau dimpotrivă de lipsa lor, ci şi de tendințele economice, de contextul economic mai general al momentului. Introducând în analiza situației ocupaționale a romilor firmele care mediază între structura economică şi forța de muncă, ne-am propus să descriem mecanisme cum ar fi luarea deciziei privind angajarea din perspectiva firmei, determinate atât de factorii structurali ai economiei, cât şi de factori culturali şi sociali care se referă printre altele la aşteptările şi imaginile pe care se bazează firmele în practicile lor de recrutare.

Studiul nostru oferă o privire generală asupra situației romilor pe piața muncii la nivel național, care este completată cu date referitoare la aceeaşi situație, dar la nivelul localităților în care s-a desfăşurat cercetarea. El descrie schimbările sistemului economic şi al forței de muncă la nivel local, surprinzând tendințele pieței forței de muncă în raport cu restructurarea sistemului economic. Studiul abordează problema oportunităților de angajare din perspectiva firmelor din eşantion şi descrie factorii structurali (cele ce țin de caracteristicile structurale ale firmelor) care dimensionează intențiile de angajare ale directorilor de firmă. Mai departe, el prezintă dinamica forței de muncă angajată de firmă concentrându-se asupra grupurilor cele mai vulnerabile de lucrători. Şi în final, dar nu în ultimul rând studiul descrie practicile de recrutare uzuale.

Studiul asupra bunelor practici din domeniul ocupării[11] a constat din prelucrarea unor analize legate de politicile naționale şi transnaționale privind integrarea grupurilor vulnerabile pe piața muncii. În particular, acest studiu și-a propus să discute mai multe detalii ale politicilor (de ocupare) dedicate romilor în România, precum și impactul proiectelor pentru romi cu finanțare europeană în Ungaria.

11 Studiul intitulat „*Pregătiți pentru viitor*" a fost realizat de către Asociația Femeilor Țigănci „Pentru Copiii Noştri" în colaborare cu Fundația Autonómia (partenerul transnațional al proiectului), în particular de echipa formată din Loreni Baciu și György Lukács.

(4) Rapoartele rezultate din cercetare şi structura volumului

Cercetarea din cadrul proiectului s-a finalizat cu mai multe rapoarte de cercetare cu sau fără recomandări, accesibile pe pagina de internet a proiectului (www.femrom.ro), după cum urmează:

- Iuliu Kozák: Raport asupra analizei politicilor publice pentru romi (august 2009)
- Nándor L. Magyari: "Muncile romilor." Raport asupra anchetei sociologice (august 2009)
- Enikő Vincze, Hajnalka Harbula, Camelia Moraru: Experiențele muncii şi discriminării romilor. Raport asupra cercetării de tip focus grup (august 2009)
- Enikő Vincze: Raport asupra cercetării din anul întâi de proiect, cu recomandări privind activitatea de incluziune a proiectului precum şi politicile publice pentru romi (noiembrie 2009)
- Enikő Vincze, Hajnalka Harbula, Noémi Magyari: Raport final asupra cercetării calitative "Experiențele muncii" cu recomandări privind politicile şi proiectele pentru romi (iulie 2010)
- Enikő Vincze: Accesul romilor la muncă decentă şi nevoia de capacitare economică. Cercetări derulate în cadrul proiectului "Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii", și Recomandări privind programele şi politicile dedicate ocupării grupurilor dezavantajate de romi (noiembrie 2010)
- Iuliu Kozák: Raport asupra studiului pieței forței de muncă efectuat în cinci orașe transilvănene (februarie 2011)
- Enikő Vincze: Poziție față de aplicarea principiului egalității de şanse în România (februarie 2011)
- Enikő Vincze, Iuliu Kozák: Posibilitățile şi limitele proiectelor care oferă cursuri de calificare. Raport asupra focus grupurilor din anul trei de proiect cu recomandări (iunie 2011)
- Loreni Baciu, György Lukács: "Pregătiți pentru viitor". Studiu asupra bunelor practici naționale și transnaționale privind integrarea grupurilor vulnerabile pe piața muncii (iunie 2011).

Pe baza rapoartelor de mai sus, volumul „Accesul femeilor și bărbaților de etnie romă la muncă decentă. Viață cotidiană, politici şi proiecte" prezintă sintetic rezultatele cercetării derulate prin proiectul "Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii" abordând următoarele mari probleme:

Factorii care afectează poziționarea în domeniul muncii (situația macro-economică şi ofertele pieței muncii; condițiile locuirii şi situația socio-economică; statutul familial; nivelul educational);

Statutul ocupațional şi experiențele muncii (muncile femeilor şi bărbaților în gospodărie; muncile pentru venit; discriminarea etnică şi de gen);

Politici şi proiecte pentru egalitatea de șanse (muncă, ocupare și drepturile fundamentale ale omului; politica egalității de gen în Uniunea Europeană; politici transnaționale privind integrarea grupurilor vulnerabile pe piața muncii; politici publice de ocupare pentru romi în România; proiecte pentru romi în Ungaria; posibilitățile şi limitele proiectelor care oferă cursuri de calificare).

Concluziile analizei sunt urmate de o serie de recomandări privind politicile şi programele din domeniul ocupării dedicate etnicilor romi aparținând unor comunități marginalizate. Anexele volumului includ o selecție de fragmente din interviurile individuale și de grup realizate de echipa de cercetare. Deoarece investigațiile au fost derulate în cadrul unui proiect amplu, volumul oferă spațiu şi prezentării succinte al celui din urmă.

Echipa proiectului exprimă și pe această cale mulțumirele sale tuturor finanțatorilor pentru sprijinul acordat: Fondului Social European, Programului 'Roma Initiative' și Programului 'Making the Most of EU Funds for the Roma' al Open Society Foundations.

Factorii care afectează poziționarea în domeniul muncii

Pe baza rapoartelor de cercetare asupra anchetei sociologice și asupra studiilor de caz derulate în anul întâi respectiv doi al proiectului[12], precum și asupra studiului despre piața forței de muncă realizat în al treilea an de proiect[13], acest capitol al volumului își propune (1) să prezinte situația macro-economică şi ofertele pieței muncii în raport cu care persoanele din comunitățile de romi investigate de noi încearcă să se integreze în domeniul muncii, și să descrie (2) condițiile locuirii şi situația lor socio-economică, precum și (3) statutul familial și (4) nivelul educațional al oamenilor.

În Anexa 1 din acest capitol prezentăm în mai multe detalii câteva dintre spațiile rezidențiale unde romii cunoscuți prin cercetarea noastră locuiesc în comunități compacte; iar în Anexa 2 redăm fragmente din interviurile realizate cu ei, relevante din punctul de vedere al condițiilor de locuire și al aprecierii importanței educației școlare în strânsă legătură cu afirmarea adultului în viață. În lumina cunoștințelor despre acești factori care afectează poziționarea pe piața muncii, în capitolul următor al volumului vom prezenta și interpreta experiențele legate de muncile plătite și neplătite ale femeilor și bărbaților din comunitățile de romi întâlnite de-a lungul muncii noastre de teren.

(1) Situația macro-economică şi ofertele pieței muncii

Statutul romilor în general şi al femeilor rome în mod particular pe piața forței de muncă este determinat nu doar de competențele lor profesionale, de calificarea/ calificările de care dispun sau dimpotrivă de lipsa lor, ci şi de tendințele economice, de contextul economic mai general al momentului. În acest context romii sunt actori afectați

12 Vezi rapoartele: Nándor L. Magyari (august 2009). *"Muncile romilor." Raport asupra anchetei sociologice*; Enikő Vincze, Hajnalka Harbula, Noémi Magyari (iulie 2010). *Raport final asupra cercetării calitative "Experiențele muncii" cu recomandări privind politicile şi proiectele pentru romi*; Enikő Vincze (2009). *Raport asupra cercetării din anul întâi de proiect, cu recomandări privind activitatea de incluziune a proiectului precum şi politicile publice pentru romi*.

13 Vezi Iuliu Kozák (februarie 2011). *Raport asupra studiului pieței forței de muncă efectuat în cinci orașe transilvănene.*

de procesele economice mai generale, procese în care sunt angrenate o serie de alți actori sociali şi economici cum ar fi statul, firmele şi alți participanți ai pieței muncii alături de romi. Aşadar, oportunitățile de care dispune forța de muncă în general, şi romii în cazul nostru particular sunt structurate de relațiile existente într-un câmp social şi economic complex, iar ca să putem schița o imagine ale acestor oportunități trebuie să descriem mediul economic şi social în care romii doresc să se integreze sau la care sunt nevoiți să se adapteze.

Majoritatea studiilor privind statutul ocupațional al romilor descriu în primul rând situația materială precară în care se află comunitățile de romi, precum şi nivelul scăzut de participare la piața forței de muncă. Astfel ele reuşesc să ofere o descriere nuanțată a acestor dimensiuni, însă majoritatea explicațiilor pe care le oferă sunt statice, indiferent dacă factorul principal explicativ este legat de transformări structurale ale economiei, de capitalul uman şi social al romilor, sau de discriminare. Una din explicațile vehiculate în aceste studii afirmă că pe de o parte romii nu au profesii dorite de sistemul economic modern al României, pe de altă parte asistăm la „prăbuşirea profesiilor tradiționale" dintr-o perspectivă generațională, iar în al treilea rând România post-socialistă a cunoscut o restructurare a domeniului economic, iar romii calificați „sunt angrenați în industrie şi construcții, exact în domeniile în care şomajul a crescut rapid şi este în creştere" (Zamfir şi Zamfir 1993:103-104). Din această perspectivă structurală ne-participarea romilor la piața forței de muncă este pusă în relație cu restructurarea economiei şi cu structura ocupațională a romilor, relație care conduce la participarea scăzută a acestora pe piața muncii. Întrebarea este totuşi de ce nu se orientează romii spre alte ocupații? Sau ce şanse de angajare au dacă o fac? Al doilea tip de argumentare pivotează în jurul nivelului de şcolarizare scăzut al romilor. Nivelul scăzut de participare în educația formală este factorul cel mai răspândit în explicarea participării şi accesului la piața forței de muncă. Mai mulți autori (Zamfir și Preda, 2002; Bădescu, 2007; Cace 2007; Duminică și Preda, 2003; Preda et al., 2004) împărtăşesc aceeaşi perspectivă în sensul în care, alături de constatarea nivelului scăzut de participare al romilor pe piața muncii, introduc ca variabilă explicativă şcolaritatea. Argumentul lui Bădescu (Bădescu 2007) este că participarea pe piața muncii depinde de capitalul uman care la rândul lui depinde de interesul scăzut al romilor față de şcoală, iar acesta din urmă este influențat de percepția educației ca ne-rentabilă pentru copiii romi şi pentru succesul lor în viață. Totuşi, cum se explică faptul demonstrat de câteva cercetări, că la acelaşi nivel de pregătire gradul de ocupare al romilor este mai scăzut şi romii sunt mai slab plătiți?

Studiul nostru despre piața forței de muncă introduce în analiza situației ocupaționale a romilor firmele care mediază între macro-structura economică şi forța de muncă. Introducând rolul şi perspectiva lor în articularea pieței forței de muncă, situăm analiza la nivel local, ceea ce ne conduce la reliefarea factorilor particulari care influențează piața forței de muncă. Şi mai important, prin introducerea firmelor în analiza

statutului ocupațional al romilor, putem analiza impactul mecanismelor de luarea deciziei cu privire la angajare din perspectiva firmei asupra persoanelor de etnie romă aflate în căutarea unui loc de muncă. Într-un final, astfel surprindem atât factorii structurali ai economiei, cât şi factorii culturali şi sociali care se referă printre altele la aşteptările şi imaginile pe care se bazează firmele în politica lor de angajare.

Structuri şi tendințe economice locale

Sistemul economic a suferit transformări profunde în ultimele două decenii. Schimbările sunt pe de o parte structurale, iar pe de altă parte țin de modificările practicilor şi condițiilor generale de angajare. Atât pe plan național cât şi pe plan local s-a trecut de la o economie bazată preponderent pe agricultură şi industrie la o economie a serviciilor. Această restructurare a dislocat o mare parte a forței de muncă, transferând-o de la un sector economic la altul sau trimițându-o în şomaj. Economiile locale reprezintă oportunități particulare pentru romi în privința sectoarelor economice în care se pot angaja. Dintr-o perspectivă diacronică, observăm că restructurarea economică a afectat în aceeaşi direcție toată populația activă. Atât romii cât şi celelalte etnii au avut de suferit din pricina reajustărilor economice. Totuşi, efectul negativ al acestora asupra romilor a fost mai pronunțat.

În ansamblu, populația ocupată a scăzut în sensul în care economia s-a restrâns la nivel național. Această scădere generală este acompaniată şi de schimbarea, mai mult sau mai puțin semnificativă, a populației ocupate în diferite sectoare. Astfel, din tabelele de mai jos reiese că sectorul agricol s-a restrâns în toate județele, ceea ce implică trecerea unei proporții importante de agricultori în rândul muncitorilor sau în ocupații din celelalte două sectoare economice, date fiind menținerea ponderii sectorului industrial şi creşterea sectorului de servicii. De altfel, cu excepția județului Arad unde sectorul industrial a cunoscut o extindere a forței de muncă angajate, singurul sector economic aflat în expansiune în celelalte județe investigate (Cluj, Timiş, Hunedoara şi Caraş-Severin) este cel al serviciilor, unde putem presupune că s-a angajat o parte din forța de muncă eliberată din agricultură, industrie şi construcții.

Structura economică pe sectoare în județele vizate de cercetare

Arad	1992	2002	2008
Agricultură	37.47	29.28	22.38
Industrie şi construcții	30.57	32.85	37.37
Servicii	31.96	37.87	40.25

Cluj	1992	2002	2008
Agricultură	26.96	30.23	21.61
Industrie şi construcții	39.88	31.80	30.75
Servicii	33.17	37.96	47.64

Hunedoara	1992	2002	2008
Agricultură	20.92	26.00	21.58
Industrie şi construcții	19.89	16.80	19.04
Servicii	24.44	30.18	36.67

Timiş	1992	2002	2008
Agricultură	30.84	29.42	21.80
Industrie şi construcții	35.63	32.90	34.24
Servicii	33.53	37.67	43.96

Totuşi, aceste date ne oferă doar o imagine generală despre forța de muncă. Mişcările forței de muncă pot fi surprinse din oportunitățile concrete create de firmele existente în aceste județe. În continuare vom prezenta datele anchetei sociologice asupra pieței muncii pentru a identifica contextele şi practicile concrete care distribuie forța de muncă în diferite poziții şi ocupații.

Intenția de angajare a firmelor

Contextul economic actual, dominat de criză şi incertitudine, precum şi de discursuri contradictorii la nivel guvernamental este fără doar şi poate unul dintre factorii determinanți ai intenției de angajare a firmelor. Într-un mediu economic incert, nesigur şi imprevizibil, patronii şi managerii firmelor cu greu îşi pot face planuri pentru viitorul firmei atât din punctul de vedere al dezvoltării afacerii, cât şi din punctul de vedere al resursei umane necesare pentru supraviețuirea, menținerea sau extinderea afacerii. În cele ce urmează, într-un prim pas vom prezenta datele referitoare la intenția de angajare ale firmelor studiate, după care vom analiza datele din perspectiva mai multor factori care influențează decizia de a angaja forță de muncă. Vom raporta intenția de angajare la caracteristicile structurale, dinamica economică prezentă şi proiectată în viitorul apropiat, precum şi la percepția mediului economic din România şi a evoluției lui.

Intenția de angajare şi caracteristicile structurale ale firmelor

Răspunsurile la întrebarea „Firma va face angajări în 2011?" ne arată în modul cel mai direct intențiile de angajare ale firmelor. Distribuția răspunsurilor sugerează că incertitudinea este trăsătura dominantă actuală în rândul lor. Puțin mai mult de jumătate din firme nu ştiu dacă vor face angajări sau nu în 2011, ceea ce ne spune că nu au un plan stabilit pentru angajări. Cu alte cuvinte este probabil că aceste firme nu vor angaja forță de muncă în viitor dacă mediul economic actual va continua să arate şi să funcționeze la fel în următoarea perioadă. Mai puțin de jumătate din firme (49%) sunt hotărâte în privința angajărilor, însă doar aproximativ 22% în sens afirmativ. 28% dintre firme ştiu cu siguranță că nu intră în calculele lor recrutarea de noi angajați. În ansamblu, ne putem aştepta ca o cincime dintre firme să facă angajări. Pentru restul de 80% această perspectivă este puțin probabilă sau inexistentă. Pentru cei în căutarea unui loc de muncă, disponibilitatea redusă pentru angajări se traduce într-o arie redusă de oportunități şi în consecință într-o competiție mai intensă pe piața muncii.

Proiecțiile de angajare pentru firmele din localitățile studiate se structurează diferit, ceea ce ne spune că oportunitățile de angajare sunt determinate pe plan local, adică economia locală oferă contextul general pentru comportamentul firmelor. Managerii şi patronii firmelor din Cluj-Napoca declară în cea mai mare proporție (45%) că doresc să angajeze lucrători în 2011. Ei sunt urmați de cei din Deva, localitate în care 34% din respondenți au afirmat că intenționează să facă angajări în viitor. În Reşița şi Timişoara doar o parte infimă a angajatorilor a răspuns afirmativ la această întrebare (2% respectiv 2.5 %).

Tendințele dominante la nivelul economiei locale sunt diferite în sensul în care cei mai mulți angajatori se raportează diferit la perspectiva creşterii sau schimbării personalului din firma lor. În Cluj tendința dominantă este dată de dorința de angajare, la Deva de refuzul angajărilor, iar în Reşița şi Timişoara de nehotărâre. În Reşița 89%, iar în Timişoara 76% dintre respondenți nu sunt hotărâți în privința politicii lor de angajare în următorul an. Din perspectiva celor care caută un loc de muncă, incertitudinea firmelor privind angajările poate crea totuşi un context în care există mai multe oportunități de angajare decât în cazul lipsei hotărâte a intenției de angajare. În acest sens, piața forței de muncă din Deva este cea mai închisă dat fiind procentul de 48% a firmelor care nu vor să angajeze în viitorul apropiat. Date fiind distribuțiile diferite la nivel de localitate, în următoarele paragrafe vom trece la o analiză a fiecărei localități pentru a vedea care sunt factorii care structurează intenția de angajare a firmelor şi, în consecință, oportunitățile deschise celor care sunt în căutarea unui loc de muncă.

Atât mărimea firmei, cât şi sectorul economic în care activează ea influențează intenția de angajare. Patronii firmelor mici din Cluj-Napoca care au un număr de angajați între 5-9 persoane sunt cei mai reticenți față de angajare. Doar 33% dintre ei

declară că vor să facă angajări, în timp ce 50% sunt siguri că nu vor avea noi angajați în 2011. Ambele procente diferă substanțial de media procentuală a întregului eşantion pe localitate (33% față de 45% respectiv 50% față de 30%). Din contră, firmele mari sunt cele mai deschise față de perspectiva angajării. Atât firmele cu 50-249 de angajați, cât şi cele care au peste 250 de angajați au intenția de a angaja personal. Totuşi, firmele cu un număr de 50-249 de angajați se arată cele mai dispuse spre angajare. Procentul acestora este semnificativ mai mare decât media procentuală a răspunsurilor „Da".

Sectorul economic cu cel mai mare potențial de angajare este cel al serviciilor, urmat de comerț, hoteluri şi restaurante, şi în sfârşit de industrie şi construcții. În sectorul din urmă ne putem aştepta la cele mai puține angajări. Atât răspunsurile pozitive privind intenția de angajare (37%), cât şi cele negative (41%) arată că disponibilitatea de angajare este scăzută în acest sector. Sectorul comercial, inclusiv domeniul hotelier şi al restaurantelor se situează aproape de media procentuală a distribuției medii, aşadar reprezintă oportunități pentru forța de muncă (răspunsurile „Nu" – 19% – sunt sub media eşantionului), însă aceste oportunități sunt restrânse (şi răspunsurile „Da" se află sub media procentuală a distribuției răspunsurilor). Într-o proporție de aproape 40% sectorul este dominat de incertitudine, adică de lipsa unor perspective ferme asupra modului în care va evolua personalul din firmă. Serviciile reprezintă sectorul economic în care angajatorii şi-au exprimat în cel mai mare grad disponibilitatea de angajare. 51% dintre patronii sau managerii firmelor din servicii doresc să angajeze, în timp ce cealaltă jumătate a lor este împărțită aproape egal între cei nehotărâți şi cei care nu doresc să facă angajări anul acesta.

În Reşița şi Timişoara conducătorii firmelor sunt mai precauți în a-şi proiecta orice schimbare în privința resursei umane cu care vor lucra în viitor. Intenția de angajare a directorilor şi administratorilor de firme este mult mai scăzută atât în Reşița, cât şi la Timişoara decât în celelalte două localități (2%, respectiv 2.5%). În ambele cazuri domină incertitudinea. Majoritatea covârşitoare a respondenților nu ştiu dacă vor angaja sau nu în viitorul apropiat. În Timişoara procentul celor nehotărâți este de 77%, iar în Reşița de 88%.

În aceste două cazuri nu putem descrie oportunitățile de angajare decât printr-un raționament invers. Vom descrie caracteristicile firmelor care nu doresc să angajeze, presupunând că oportunitățile de angajare sunt posibile în cazul firmelor care nu refuză hotărât angajarea. În Reşița firmele cu peste 50 de angajați oferă cele mai mici şanse de angajare. Procentul celor care a răspuns „Nu" (43%) este cel mai mare în cazul administratorilor acestor firme. În Timişoara acelaşi răspuns îl regăsim la firmele mici (între 5-10 angajați) în proporția cea mai mare (31%). În privința sectorului economic cel mai refractar angajărilor, observăm că la Reşița acesta este cel al industriilor şi construcțiilor, iar în Timişoara al comerțului, restaurantelor şi serviciilor hoteliere.

Intenția de angajare şi dinamica economică a firmei

Am văzut mai sus care este impactul elementelor structurale ale firmelor asupra intenției de angajare. O altă dimensiune care poate determina dispoziția de angajare este reprezentată de dinamica economică a firmei. Succesul economic al firmei, fie el real sau proiectat influențează la rândul său intențiile de angajare. Am abordat succesul economic al firmei prin trei variabile: 1) evoluția cifrei de afaceri între 2008 şi 2010, defalcat pe ani; 2) anul realizării ultimei investiții precum şi suma şi scopul investiției; 3) estimarea momentului în care firma va intra pe un trend de creştere economică. Am presupus că succesul economic al firmei este în relație directă cu intenția de angajare, aşadar firmele care au o evoluție pozitivă a cifrei de afaceri sunt mai dispuse să angajeze noi lucrători din cauza acestei experiențe pozitive şi a previziunilor optimiste. Mai departe, anvergura pieței de desfacere poate fi un indicator indirect al succesului firmei. Acest din urmă indicator arată potențialul economic al firmei în funcție de diferite piețe. Firmele care se bazează doar pe o piață locală sunt mai expuse fluctuațiilor economice locale decât cele care au piață de desfacere mai extinsă ori mai multe piețe cu dinamici diferite. Aşadar am presupus că piața externă sau existența a mai multor piețe va influența pozitiv intenția de angajare. În sfârşit, optimismul legat de evoluția firmei influențează la rândul lui intenția de angajare.

În 2010, 45% din firmele din Cluj-Napoca au avut o creştere a cifrei de afaceri şi 13% au stagnat din această privință la o dinamică anuală asemănătoare cu anul precedent. În acest context favorabil pentru 45% dintre firmele studiate, neutru pentru 13% şi nefavorabil pentru 41% intenția de angajare se distribuie oarecum după aşteptări. Nu este deloc surprinzător că firmele cu o evoluție economică pozitivă aleg să-şi amplifice numărul angajaților, pentru că acesta este una dintre sursele, dar şi consecința dezvoltării firmei. Relația dintre evoluția cifrei de afaceri şi intenția de angajare este directă. Intenția de angajare creşte în raport cu creşterea cifrei de afaceri. 57% din firmele cu creştere economică în ultimul an doresc să recruteze noi angajați. Procentul celor cu acelaşi intenții scade, deşi nu în mod semnificativ, în rândul firmelor care au rămas la acelaşi nivel al cifrei de afaceri (54%) şi scade drastic în cazul firmelor caracterizate de descreştere a cifrei de afaceri. Doar 28% dintre aceste firme doresc noi angajați. Tot în rândul acestora observăm procentul mare al celor care nu doresc să angajeze

Similar cu evoluția anterioară a cifrei de afaceri, care este un indicator al creşterii economice a firmei, şi proiecția acestei creşteri economice determină la rândul lui distribuția intențiilor de angajare. Firmele aflate în creştere economică sau cele care se aşteaptă la un trend pozitiv de creştere economică într-un timp relativ scurt (şase luni), sunt cele ale căror conducere doreşte în cea mai mare măsură să recruteze noi angajați. Şi invers directorii sau administratorii pesimişti (cei care cred că firma lor va avea o

perioadă de creştere economică peste un timp mai îndelungat, de la un an la 4-5 ani) în privința dezvoltării economice a firmei doresc în ponderea cea mai scăzută angajarea forței de muncă.

Intenția de angajare a firmelor pare dominat în mare măsură de raționamente economice, ceea ce sugerează că cererea pe piața forței de muncă este determinată de un calcul economic, de decizii bazate pe calculul rațional al conducătorilor de firmă. Pe de o parte indicatorii creşterii economice, cum ar fi evoluția cifrei de afaceri, piața de desfacere, creşterea economică reală şi aşteptările legate de evoluția viitoare a firmei determină disponibilitatea de a angaja. Indicatorii economici menționați sunt coroborați cu caracteristicile structurale ale firmei, mărimea şi sectorul de activitate, ceea ce ne conduce la concluzia că poziția firmei în sistemul economic determină în mare măsură succesul firmei şi implicit constrânge conducerea la luarea deciziilor în privința angajărilor. Firmele medii şi mari cu creştere economică, o piață de desfacere mai variată şi cu evoluție proiectată pozitivă sunt cele care angajează. Pentru oraşul Cluj asta înseamnă mai cu seamă oportunități de angajare în toate cele trei sectoare menționate, dar mai ales în firme medii având între 19 şi 49 de angajați.

Relația dintre intenția de angajare şi evoluția cifrei de afaceri este demonstrabilă şi în celelalte cazuri, însă ea nu pare atât de tranşantă în toate cazurile. În Deva, odată cu evoluția pozitivă a cifrei de afaceri, creşte şi gradul în care firmele intenționează să angajeze. Firmele care au avut o creştere a cifrei de afaceri doresc într-un procent de 54% să angajeze, iar cele care au rămas la acelaşi nivel doresc acelaşi lucru într-un procent de 64%. În Timişoara şi Reşița, unde intenția de angajare este extrem de scăzută, observăm că evoluția cifrei de afaceri nu este concludentă în relație cu intenția de angajare.

În ceea ce priveşte proiecția succesului economic într-un viitor mai apropiat sau mai îndepărtat, datele adunate în Reşița şi Timişoara nu ne spun prea multe pentru că există foarte multe răspunsuri „Nu ştiu". Incertitudinea domină reacția firmelor, iar această incertitudine nu este în măsură să diferențieze firmele nici sub aspectul proiecțiilor economice viitoare. În cazul localității Deva se confirmă aşteptările noastre, dealtfel confirmate şi pentru Cluj, conform cărora proiecția succesului economic se află într-o relație directă cu intenția de angajare. Aşadar, firmele care se aşteaptă la creştere economică într-un timp relativ scurt sunt mai dispuse să angajeze noi oameni decât firmele care nu se aşteaptă la creştere economică decât mai târziu sau deloc. În Deva, similar cu situația din Cluj, firmele la care ponderea răspunsurilor afirmative este mai mare decât media procentuală pe întregul eşantion, sunt firmele care se află în creştere economică sau se aşteaptă la o asemenea creştere în maxim un an.

Poziția firmelor în economia locală, dată de mărime şi sectorul de activitate, precum şi succesul economic determină intenția de angajare şi în consecință oportunitățile pentru cei care caută un loc de muncă. Deşi există tendințe clare, corelate cu

sectorul economic aflat în expansiune în localitățile respective, tendințele nu implică cu necesitate închiderea altor sectoare economice. De aceea şi acestea generează oportunități în angajare, însă într-o măsură mai mică. În cazul localităților unde tendința dominantă este incertitudinea față de proiectele de angajare, succesul economic nu se constituie într-un factor determinant al acestor proiecte.

Dinamica forței de muncă din cadrul firmelor şi aşteptările conducerii față de angajați

În secțiunea precedentă am aflat care sunt firmele care angajează şi ce anume determină intenția de angajare. În secțiunea de față ne vom îndrepta atenția spre caracteristicile angajaților despre care firmele afirmă că ar avea nevoie. Pentru descrierea angajaților doriți de firme, vom utiliza datele legate de evoluția numărului de angajați în cadrul firmelor din eşantionul nostru şi caracterizarea forței de muncă din perspectiva competențelor pe care se presupune că angajații le au sau ar trebui să le aibă. Astfel, vom fi în măsură să formulăm câteva afirmații nu doar la intenția viitoare a angajatorilor, dar şi la schimbările survenite în compoziția forței de muncă şi a evoluției angajaților în diferite funcții. Totodată, vom prezenta şi atitudinea generală a patronilor şi managerilor față de angajați. Toate acestea vor schița o imagine mai clară despre relația dintre patroni şi angajați, o dimensiune esențială a mişcărilor forței de muncă.

Structura şi dinamica forței de muncă din cadrul firmelor

Pentru a contura o imagine a forței de muncă angajate, am rugat respondenții să ne indice numărul de angajați pe care i-a avut firma în anii precedenți (2008 şi 2009) şi pe care îi are în prezent în funcție de poziția angajatului din firmă. Totodată am fost interesați şi de proiecția numărului de angajați pe diferite funcții, astfel încât am adunat şi estimările angajatorilor pentru 2011. Structura forței de muncă angajate, dinamica lui pentru anii 2008, 2009 şi 2010 şi proiecția pentru 2011 au fost obținute din răspunsurile la această întrebare. Forța de muncă din Cluj este predominant angajată în funcții numite „gulere albe" adică personal în cadrul conducerii şi administrației firmelor, personal de birou şi angajați care desfăşoară muncă intelectuală. Mai mult de 60% dintre angajați desfăşoară activități asimilate acestor funcții. Adăugând procentul de aproximativ 13% angajați în conducere, observăm că circa trei pătrimi din forța de muncă este ocupată în funcții de administrare sau în activități intelectuale. Restul de o pătrime a forței de muncă este formată de muncitori. Ponderea cea mai mare a muncitorilor este dată de muncitorii calificați la locul de muncă (16% din forța de muncă angajată). Ceilalți muncitori apar într-un procentaj destul de scăzut: muncitor necalificat 5% şi muncitor calificat 3% (cu angajați în subordine şi cu calificare profesională formală).

Această structură a forței de muncă ocupate este strâns legată de structura economică a localității. În Cluj, mai mult decât în celelalte localități supuse analizei, o mare parte a firmelor se află în sectorul terțiar, cel al serviciilor, este deci lesne de înțeles că majoritatea angajaților vor lucra în acest sector. Această structură se menține aproape la fel din 2008. Schimbările care s-au produs din 2008 până în prezent arată o dominanță chiar mai accentuată a sectorului serviciilor în 2010. Deşi ponderea unor funcții asimilate „gulerelor albe" este în scădere, se observă mutații mai ales în interiorul acestei categorii. Odată cu scăderea în 2010 a funcțiilor din conducere şi a personalului de birou creşte ponderea salariaților cu ocupație intelectuală care nu necesită bacalaureat. În privința categoriei de muncitori, ponderea lor în totalul forței de muncă ocupate scade pentru fiecare categorie. Chiar mai mult decât atât, previziunile pentru 2011 arată că în cazul muncitorilor ponderea lor în structura funcțiilor va scădea în continuare, în timp ce ponderea ocupațiilor intelectuale şi de conducere va continua trendul de creştere.

De fapt, Cluj-Napoca este singura localitate unde în 2010 numărul de angajați a depăşit numărul de angajați din 2008 în ciuda crizei economice. În toate celelalte localități forța de muncă a firmelor studiate a scăzut, în unele cazuri chiar dramatic, cum este cazul oraşului Timişoara. Aici anul 2010 prezintă aproximativ 75% din angajații din 2008, în timp ce în Deva şi Reşița aceste procente sunt de 97%, respectiv 99%. Proiecțiile de viitor pentru angajați sunt sumbre, pentru că efectivul salariaților va scădea în rândul acestor firme. În ceea ce priveşte grupurile cele mai afectate de această evoluție, observăm că în Deva muncitorii (atât cei calificați cât şi cei necalificați) au cele mai mici şanse de a se angaja în viitor. Numărul lor, comparativ cu anii precedenți va continua să scadă. Va continua să scadă şi numărul ocupațiilor intelectuale care nu necesită bacalaureat. Singura ocupație care va cunoaşte creştere numerică este cea a personalului de birou. Acelaşi tipar se repetă şi în Reşița, deşi într-o formă mai atenuată în sensul în care rata de descreştere a pozițiilor pentru aceste ocupații este mai mică. În Timişoara tendința de descreştere este mai accentuată. În afara salariaților cu ocupație intelectuală ce nu necesită bacalaureat (pentru care s-a înregistrat o creştere în anii precedenți şi se prevede continuarea acestei tendințe) toate celelalte ocupații îşi vor diminua efectivul. Cele mai vulnerabile grupuri în timpul crizei şi în anul în curs sunt salariații cu ocupație intelectuală care necesită bacalaureat şi muncitorii necalificați.

Aşteptările față de angajați şi relația angajat-angajator

Cum văd angajatorii forța de muncă cu care lucrează? Pentru a cunoaşte acest lucru, am pus conducătorilor de firme întrebări de genul: dacă sunt sau nu mulțumiți cu angajații pe care îi au şi ce măsuri iau în cazul în care nu sunt mulțumiți de ei. Mai departe, am prezentat o listă cu 18 însuşiri, caracteristici, abilități, competențe şi i-am

rugat să aleagă trei dintre ele, despre care cred că sunt cele mai caracteristice angajaților în diferite funcții. Respondenții au ales câte trei caracteristici pentru persoanele care ocupă diferite funcții (funcții de conducere, funcții cu activități intelectuale, muncitori calificați şi necalificați).

Cum era de aşteptat, angajații cu diferite ocupații şi funcții sunt caracterizați prin atribute diferite. Tendințele majore sau atributele alese cel mai frecvent pentru caracterizare se articulează după cum urmează: angajații ocupând funcții de conducere sunt văzuți mai degrabă ca experți care dețin cunoştințe profesionale (47% dintre angajatori văd lucrurile în acest fel) şi experiență profesională (12%); cei care desfăşoară activități intelectuale sunt caracterizați prin a avea cunoştințe profesionale (28%), competențe de comunicare (19%) şi cunoştințe de utilizare a calculatorului (18%); muncitorilor calificați li se atribuie deținerea unui certificat de calificare şi cunoştințe profesionale (ambele într-o proporție de 23%) cărora li se adaugă şi hărnicia, tenacitatea (16%); în sfârşit muncitorii necalificați sunt văzuți drept harnici şi tenace (34%), şi motivați (11%).

Imaginea despre angajați creată de conducerea firmelor din Deva este similară cu cea din Cluj, cu accente uşor diferite. Posedarea cunoştințelor profesionale este trăsătura identificată de majoritatea respondenților ca fiind caracteristică angajaților din conducere, cu ocupații intelectuale şi a muncitorilor calificați. Persoanele din funcțiile de conducere apar şi aici ca deținători ai unor experiențe profesionale. Hărnicia, tenacitatea este a doua caracteristică identificată de respondenți pentru muncitorii calificați, iar muncitorii necalificați sunt percepuți ca harnici şi loiali. Conducerea firmelor din Timişoara face notă separată şi din această privință. Şi ei caracterizează persoanele aflate în funcții de conducere prin experiența şi cunoştințele lor profesionale şi abilitatea de a lucra independent. În privința celor care desfăşoară activități intelectuale în Timişoara este singurul loc unde contează diploma privind nivelul de educație şi cunoaşterea unei limbi străine. Totuşi şi aici cel mai important aspect este dat de cunoştințele profesionale. Cunoştințele şi experiența profesională sunt două caracteristici majore ale muncitorilor calificați cărora li se adaugă şi deținerea unui atestat de calificare. Muncitorii necalificați sunt caracterizați de capacitatea de a învăța, loialitate şi spirit de echipă.

Aşteptările managerilor în legătură cu ce ar trebui îmbunătățit la angajați

Am întrebat persoanele din conducerea firmelor care sunt caracteristicile, competențele care ar trebui dezvoltate la angajații în diferite funcții. Răspunsurile arată de fapt ceea ce respondenții descriu în chip de profil dezirabil al angajaților, cum ar arăta forța de muncă dorită de ei, ce aşteptări au față de angajații lor. Coroborate cu ceea ce dețin, aceste caracteristici pot da seamă de imaginea angajaților ideali. Dacă în privința competențelor deținute angajatorii au menționat în primul rând experiența şi

cunoştinţele pentru funcţii de conducere, activităţi intelectuale şi pentru muncitorii calificaţi, în privinţa caracteristicilor ce ar trebui dezvoltate, angajatorii se orientează spre alte tipuri de aptitudini şi competenţe. Astfel în Cluj-Napoca, angajatorii doresc angajaţi mai loiali, cei aflaţi în funcţii de conducere ar trebui să fie, conform acestor opinii, mai integraţi în echipa de lucru, să aibă spirit de iniţiativă. Pentru cei care desfăşoară activităţi intelectuale aşteptările se leagă de hărnicie, tenacitate, creativitate şi competenţe de comunicare, cunoştinţe de utilizare a calculatorului, motivare. Pentru muncitorii calificaţi spiritul de echipă, cunoştinţele profesionale sunt cele mai des invocate atribute dezirabile. Angajatorii se aşteaptă ca muncitorii necalificaţi să fie mai disciplinaţi, să deţină un atestat de calificare, să fie loiali şi motivaţi. În ansamblu putem spune că realitatea percepută a competenţelor şi aşteptările angajatorilor se articulează pe marginea unei percepţii diferenţiate în sensul în care de la angajaţii care deţin competenţe profesionale se aşteaptă la o îmbunătăţire a calităţilor sociale, iar de la cei care sunt caracterizaţi mai cu seamă de competenţe ce ţin de etica muncii (hărnicie, disciplină) se aşteaptă o îmbunătăţire a calităţilor profesionale.

Totuşi, în ansamblu, angajatorii sunt foarte, sau mai degrabă mulţumiţi cu angajaţii lor. Ceea ce diferenţiază firmele din diferite localităţi sunt măsurile pe care le iau în cazul în care nu sunt mulţumiţi de angajaţii lor. Calificarea la locul de muncă este practica cea mai frecvent utilizată în Cluj-Napoca şi Deva. În celelalte două localităţi, Reşiţa şi Timişoara concedierea este soluţia cea mai utilizată. Aici doar o parte mică a firmelor încearcă să soluţioneze neajunsurile angajaţilor prin calificarea la locul de muncă sau la un curs plătit de firmă.

Selecţia forţei de muncă. Practici de recrutare a forţei de muncă

Majoritatea firmelor utilizează ceea ce am putea numi practici informale în angajarea forţei de muncă, prin cunoştinţe sau angajaţi. Totuşi frecvenţa acestor practici diferă de la o localitate la alta. Literatura despre ocuparea romilor face, poate cel mai des, referire la practici de discriminare atunci când este vorba de angajare, de procesul de recrutare şi selecţie din partea angajatorilor. Acelaşi sentiment este dominant în rândul romilor care caută un loc de muncă şi se prezintă pentru angajare (vezi numeroasele relatări despre experienţele trăite de romi în aceste situaţii). Recrutarea forţei de muncă este un proces complex în care atât angajatorii, cât şi cei în căutarea unui loc de muncă vor să afle cât mai multe informaţii unii despre alţii. Scopul acestui proces de căutare este din partea angajatorului să găsească angajatul cel mai potrivit pentru postul vacant pe care doreşte să-l scoată la concurs. Dintr-o perspectivă a competenţelor, angajatorul caută persoana ale cărei abilităţi se apropie cel mai mult de sarcinile de serviciu. Din perspectiva candidatului, al viitorului angajat, căutarea informaţiilor se referă la condiţiile de muncă şi salariu. De aceea considerăm că este important

să vedem care sunt fluxurile de informație, de unde provin ele şi cum sunt procesate atunci când au loc angajările (arene de negociere şi schimb de informații).

În cazul în care obținerea informațiilor prin rețele sociale existente este imposibilă, cum este de foarte multe ori cazul în întâlnirea între angajatori şi romi, şi informațiile sunt insuficiente pentru a lua o decizie în privința angajării, se recurge la informații privind categoria din care face parte persoana aflată în căutarea unui loc de muncă. Evaluarea categorială nu este favorabilă romilor. Există o serie de prejudecăți față de romi care nu uşurează angajarea lor atunci când angajatorul recurge la evaluarea categorială. Mai mult, nu numai romii în general, dar şi forța de muncă romă este apreciată diferit de majoritate şi de alte etnii. Însă există şi fenomenul „țiganul meu", romi cunoscuți care fac notă distinctă de evaluările categoriale. Ei sunt excepția de la regulă, care în mod sintetic poate fi redat prin afirmația de tip „romii sunt aşa, însă el sau ea nu este". Observația poate oferi o explicație şi faptului de ce este mai mare rata de ocupare a romilor care trăiesc în comunități dispersate decât a celor care trăiesc în comunități compacte. Romii care trăiesc în comunități dispersate au mai multe şanse să fie în posesia unui capital social care să-i califice ca „țiganul meu" şi în cazul lor în loc de evaluarea categorială se recurge la evaluarea personală. Aşadar, într-un context în care romii nu dețin capital social relevant este mică probabilitatea de a fi angajați, mai ales că angajatorii nu cred că politicile de angajare cu intenții sociale (promovarea diversității culturale şi practici pozitive de suport pentru persoane de diferite etnii sau pentru categorii dezavantajate) sunt necesare în vreun fel pentru firmă.

(2) Condițiile locuirii și situația socio-economică

Persoanele intervievate şi observate prin **studiile comunitare** realizate prin proiect în 2010 formează o 'colectivitate' în sensul că ele împărtăşesc o serie de caracteristici sociale (chiar dacă nu se cunosc şi nu se întâlnesc, şi chiar dacă sunt afectate de ele în grade diferite), cum ar fi: condiții socio-economice precare, locuirea în spații marginalizate în sens social şi/ sau geografic, educație şcolară redusă, lipsa locurilor de muncă stabile şi/ sau munci prestate în economia informală. Cele câteva excepții cu un statut social/ educațional/ ocupațional mai bun sunt cazuri de persoane care la rândul lor provin din astfel de condiții şi prestează munci în instituții/ poziții sau proiecte dedicate comunităților de romi nevoiaşe. Nu în ultimul rând (chiar dacă trăiesc în locații diverse şi se conformează unor norme culturale diferite), persoanele întâlnite de noi prin cercetare devin o colectivitate pentru că sunt percepuți ca "romi" de către lumea exterioară lor (termenul fiind folosit pentru a desemna o entitate presupus omogenă care trăieşte în sărăcie), şi pentru că se confruntă cu fenomenul discriminării structurale în diversele domenii ale vieții (ceea ce conduce la faptul că marea majoritate a romilor trăieşte în sărăcie, rata de

ocupare în rândurile lor este mai redusă decât la nivel național, şi mulți dintre ei cu studii superioare nu-şi găsesc locuri de muncă adecvate pregătirii lor).

Colectivitatea de romi astfel înțeleasă este conectată la mediul său mai larg în cel puțin două feluri: în cazul familiilor de romi care trăiesc dispersat în localități, în vecinătăți mixte din punct de vedere etnic sau chiar dominate de populația majoritară, relația cu lumea externă este susținută direct şi nemijlocit de către individ/ familia nucleară; în cazul celor care trăiesc în colonii, ghetouri sau comunități (etnice) relația cu mediul mai larg este mediată de grupurile proprii de romi (care uneori sunt familii extinse sau rețele ale relațiilor de rudenie). Severitatea izolării de restul lumii este un alt factor care produce şi menține diferențe în interiorul colectivității de romi studiate, de aceea am şi făcut distincție între colonie, ghetou şi comunitate de romi. Toate aceste structuri rezidențiale sunt în unanimitate sau în mod predominant locuite de persoane care se (auto)percep de etnie romă, și chiar dacă aici trăiesc și majoritari, "colonia" şi "ghetoul" sund percepute drept "zone de țigani". În analiza noastră utilizăm termenul de "comunitate" pentru a ne referi la un grup de oameni care, într-o localitate, poate forma un sâmbure mai compact, dar poate avea membri recunoscuți care trăiesc în alte zone ale localității. La rândul său, distincția între colonie şi ghetou am făcut-o în funcție de gradul de izolare/ excluziune/ sărăcie a grupurilor de romi care le compun.

În cele ce urmează, în acest sub-capitol, într-un prim pas vom descrie succint spațiul rezidențial și vecinătățile în care locuiesc familiile investigate de noi, într-un al doilea pas vom prezenta sumar condițiile lor de locuire, iar într-un al treilea pas vom discuta despre situația lor socio-economică.

Spațiul rezidențial/ vecinătatea

Studiile comunitare derulate prin proiect au demonstrat că persoanele de etnie romă care trăiesc în ghetouri, colonii sau comunități etnice (distincția referindu-se la diferența între aceste spații rezidențiale în funcție de gradul lor de izolare față de restul localității şi în funcție de nivelul lor de sărăcie generalizată) în percepția lor despre sine înglobează elemente identitare atribuite mediului lor imediat (care include tipul familiei şi condiția socio-economică a acesteia, dar şi vecinătatea şi rețelele de relații formale şi informale aferente).

Identificarea prin aceşti factori înseamnă (şi) că persoanele respective îşi proiectează viața (de exemplu alegerea unei şcoli, sau unui loc de muncă, sau unei relații sociale) prin filtrul modului în care se auto-definesc ca şi aparținători la un anumit mediu. De aceea ele sunt foarte importante, şi în marea majoritate a studiilor de caz am dedicat câte un capitol caracterizării vecinătății, iar experiențele muncii le-am privit (şi) în contextul statutului familial şi situației locative ale indivizilor. Cu cât mediul lor de rezidență este mai izolat de restul lumii, şi cu cât mai pregnantă şi împărtăşită este

stigmatizarea (etnică/ rasială) al acestuia, oportunitățile lor de a găsi un loc de muncă decent este cu atât mai scăzut, iar contactele lor cu piața muncii din economia formală sunt cu atât mai sporadice.

Astfel de spații rezidențiale se formează ori spontan (şi într-o anumită măsură în mod voluntar, chiar dacă această alegere este determinată de constrângeri) datorită faptului că oamenii se mută în aceste locații căutând resurse ale traiului şi/ sau locuri unde viața costă cât mai puțin, sau unde rețelele informale funcționează ca o plasă protectivă de suport reciproc; dar ele se pot crea şi prin măsuri administrative de evacuări din alte părți ale localităților şi relocări ai familiilor de romi cu scopul tacit sau explicit de a-i exclude din spațiul considerat "adecvat" al oraşului/ satului.

Spațiile rezidențiale pot fi atât sursă a solidarității, protecției şi sprijinului reciproc, cât şi a sărăciei, competiției asupra resurselor elementare sau chiar a exploatării. În unele cazuri, acțiunea în grup a celor din colonie rezultă în soluționarea problemelor cu care aceasta se confruntă (de la lipsa actelor de identitate, prin accesul la vaccinare, până la dezvoltarea infrastructurii locale). Acest lucru trebuie recunoscut chiar dacă observăm că familiile care locuiesc în vecinătăți mixte, deci nu în colectivități compacte de romi, au un nivel de viață mai ridicat (lucru pe care şi-l pot permite din moment ce optează să locuiască acolo şi nu se mută în locațiile deprivate, dar mai ieftine ale localității). Alteori, în ghetoul bazat pe dependența reciprocă, mulți ajung la mila unora şi devin sclavi sau servitori loiali ai celor din urmă. Oricum ar fi, structura şi aşezarea mediului imediat contribuie la formarea unei anumite configurații a relațiilor interumane, printre altele determină accesul la locuri de muncă sau în general la diverse resurse, bunuri şi servicii.

Din **ancheta sociologică** derulată prin proiect în 2009 a rezultat că romii de la oraş care stau în colonii compacte declară în proporție mai mare că au drumuri neasfaltate, decât romii din mediul rural. Comunitățile compacte de romi deci, indiferent dacă stau în mediu urban sau rural, locuiesc în cartiere cu infrastructură slabă, segregarea teritorial-rezidențială induce în mod clar marginalitatea comunității și din acest punct de vedere.

	Tip stradă	*Eşantion*	*Tipul localității*		*Tipul comunității*	
		%		*%*		*%*
1	Asfaltat	63.5	Urban	75.8	Compact	54.3
			Rural	24.6	Dispersat	77
2	Pietruit	26	Urban	12.4	Compact	31
			Rural	68.8	Dispersat	18
3	Din pământ	10.5	Urban	11.5	Compact	14
			Rural	6.6	Dispersat	4.6
4	Canalizare	69.4	Urban	78.4	Compact	57.5
			Rural	41	Dispersat	88

Condiții de locuire

Cu ocazia **studiilor noastre comunitare** am observat că oamenii din colonii sau ghetouri de obicei stau în imobile de un singur nivel la marginea oraşului sau satului, acestea fiind locuințe singulare sau formate din mai multe apartamente. La rândul lui, fiecare imobil de acest fel este compus dintr-o singură încăpere, cu un WC comun amplasat undeva în curte (care însă poate şi lipsi în ghetouri). Aceste locuințe supra-aglomerate sunt amenajate cu un mobilier strict necesar. Au televizor şi frigider (în măsura în care sunt conectate la curent electric, lucru nu neapărat asigurat în ghetouri), şi desigur câteva paturi, un dulap de obicei multifuncțional, o sobă (de obicei) pe lemne şi o masă. Covoraşele sau alte accesorii (cum sunt aranjamentele florale din plastic sau hârtie) sunt expuse aici după gustul femeilor.

La rândul lor, persoanele din comunitățile de romi studiate (de la sate sau oraşe) locuiesc în apartamente de blocuri sau în case familiale cu mai multe încăperi şi conectate la utilități elementare (cum ar fi apa sau chiar gazul).

De obicei, între case şi/ sau apartamente există un spațiu de tip curte unde adulții şi copiii socializează între ei de multe ori împreună, deci fără a diferenția între locurile speciale pentru copii sau cele doar ale adulților. Lipsa spațiilor personale şi ale intimității în jurul locuințelor, dar mai ales în interiorul lor face ca granița între viața personală şi cea publică a indivizilor să fie invizibilă, iar controlul social să fie mai intens.

Chiar dacă majoritatea caselor vizitate au fost conectate la utilități, în multe locații s-a observat că în momentul cercetării ele erau tăiate de la alimentarea cu gaz sau curent electric, din cauza neplății datoriilor. Condițiile sărace ale locuirii desigur au impact asupra posibilității copiilor de a-şi pregăti temele de casă, dar şi asupra şanselor de recreere şi odihnă ale adulților (sau asupra reproducerii forței lor de muncă).

Dintre gospodăriile care au intrat în eşantionul **anchetei noastre sociologice**, un procent de aproximativ 7.5% locuiesc în locuințe improvizate sau temporale, situația locativă a lor fiind una precară. Acest lucru se asociază cu calitatea sau starea locuințelor: 23% dintre familii declară că stau în locuințe rele şi foarte rele. Important de amintit este şi faptul că 28% dintre cei intervievați afirmă că nu au actele de proprietate sau titlul de chiriaş în regulă, iar în cazul locuințelor improvizate sau temporale numai 8% sunt considerate a fi legale sau cu acte în regulă.

Precum reflectă tabelul de mai jos, la recensământul din 2002 s-a constatat că pe țară 97% din locuințe sunt în proprietate privată, iar în eşantionul nostru numai 65.5% dintre familii trăiesc în locuințe aflate în proprietate privată. Pe de altă parte, dacă la nivel național doar 2.7% dintre locuințe sunt în proprietate de stat, aproximativ 12.5% dintre cei din eşantionul nostru locuiesc în astfel de locuințe. O parte însemnată a locuințelor au proprietate incertă, iar cei care locuiesc în astfel de situații nu au nici un act legal sau măcar privat pentru a atesta un titlu asupra locuinței. Situația lor locativă

este incertă, ei fiind supuși riscului permanent de a-şi pierde locuința. Această ponderе a rezidenților cu riscuri, fără documente a fost relevat şi de o altă cercetare în care autorii au găsit că 13% dintr-un eşantion de populație romă se află în această situație (Fleck și Rughiniş, 2008, 109-112). Incertitudinea privind statutul legal al locuințelor este mai mare în comunitățile compacte de romi.

Nr.	*Tip de proprietate*	*Recensământ 2002*	*Eşantion cercetare proprie*	*Comunitate compactă*	*Dispersați*
		%			
1	Proprietate privată a familiei	97	65.5	61.7	71
2	Poprietate de stat	2.7	12.5	15.4	8
3	Gazdă la privat	-	7	5.3	9.5
4	Incert, fără documente	-	15	17.4	11.3

În ceea ce privește dotarea locuințelor, tabelul de mai jos ne arată în procente comparative, situația la nivel de țară și situația pe eșantionul nostru.

	Apă	Canalizare	Electricitate	Încălzire	Bucătărie	Baie
Urban	87.6	85.6	98.6	67.6	94.7	83.2
Rural	18.8	16.6	94	5	81	17.6
Eşantion cercetare proprie	65	69.4	95	26	90	50

Situația socio-economică

Experții romi şi ne-romi participanți la **focus grupuri**, consideră sărăcia extremă şi lipsa condițiilor socio-economice decente ale majorității populației rome ca fiind principala cauză a marginalizării şi izolării acestor comunități, dar și a perpetuării discriminării. Această condiție a populației rome este intens promovată de mass media alături de alte imagini discriminative.

Participanții la interviurile de grup au considerat, că indiferent de etnie, sărăcia are efecte majore asupra nivelului de educație, accesului la locuri de muncă cu un prestigiu social mai mare sau mai bine plătite. Dar în cazul romilor, la dezavantajarea rezultată din condițiile de trai, se adaugă prejudecățile negative și tratamentul discriminator cu care ei se confruntă din partea majoritarilor din cauza apartenenței lor etnoculturale. De asemenea, bunăstarea socială, modul în care ea este percepută, este dependentă nu numai de sistemul politic, economic sau social, dar şi de modul în care etnia romă îşi cultivă şi păstrează propriile tradiții şi se raportează la ele.

Datele statistice rezultate din **ancheta sociologică** din 2009 arată că baza venitului mai ridicat este statutul ocupațional de angajat/ salariat, deci importanța creșterii gradului de ocupare pe piața muncii și a accesului la locuri de muncă stabile, desfășurate în raporturi juridice legale este de necontestat. În susținerea acestei afirmații este destul dacă arătăm următoarele:

- Venitul mediu în gospodăriile din eșantion este de 1777 RON, în timp ce în gospodăriile unde există angajați/ salariați este de 2050 RON, iar în cele care nu au angajați/ salariați este de 1342 RON. Trebuie să menționăm aici că în cazul gospodăriilor cu angajați, venitul de 2050 RON este compus din salarii (1421 RON), din pensii (136 RON), din prestații sociale (322 RON), precum și din alte surse (474 RON).
- Venitul mediu pe cap de persoane prin prisma comparației dintre gospodării în funcție de dacă au sau nu salariați, arată astfel:

Venit mediu pe familiile din eșantion	Venit familii cu salariați	Venit familii fără salariați
391.21 RON	445.57 RON	282.08 RON

Chiar dacă gospodăriile care au angajați au venituri mai mari decât cele fără salariați, aceste venituri sunt foarte reduse, ceea ce înseamnă că sunt venituri dobândite de pe urma unor munci necalificate și/ sau slab remunerate. Acest lucru reiese din comparația dintre veniturile gospodăriilor de romi din eșantionul nostru, și dintre venitul salarial net pe plan național din februarie 2009, care a fost de 1358 RON, precum și din cunoașterea mărimii gospodăriilor noastre. Precum știm, numărul mediu de persoane dintr-o gospodărie pe plan național este de 2.6 – iar acest număr, în cazul populației de romi pe plan național este de 5.5, în contextul eșantionului nostru el fiind de cinci membri. Tabelul de mai jos reflectă că 41.5% dintre familiile de romi cu zece sau mai mulți membri au un venit pe cap de persoană între 0-50 RON, iar 41.5% dintre familiile care au acest venit sunt familii cu 5-9 membri. În familiile din eșantionul nostru 6.1% au fost astfel de familii extinse. Majoritatea famiilor (54.2%) au fost familii de până la patru membri, în cazul lor veniturile pe cap de persoane au fost desigur mai ridicate. În eșantionul nostru 39.7% dintre familii au avut între 5-9 membri; dintre ele 59.9% au un venit pe cap de persoane între 51-150 RON.

Tip familie	Venituri pe cap de persoane						Total
	0-50	51-150	151-250	251-500	501-1000	1001+	
Familii mici de max 4 membri	10.4% 40.5%	11.2% 34.9%	16.3% 47.5%	28.3% 60.9%	25.4% 71.4%	8.5% 81.6%	100.0% 54.2%
Familii mari, 5-9 membri	14.5% 41.3%	26.3% 59.9%	22.5% 48.1%	24.6% 38.6%	10.1% 20.8%	2.0% 14.3%	100.0% 39.7%
Familii extinse, 10-şi mai mulți membri	41.5% 18.2%	15.1% 5.3%	13.2% 4.3%	1.9% .5%	24.5% 7.7%	3.8% 4.1%	100.0% 6.1%
Total	13.9% 100.0%	17.4% 100.0%	18.6% 100.0%	25.2% 100.0%	19.3% 100.0%	5.6% 100.0%	100.0% 100.0%

De aici rezultă că în vederea îmbunătățirii situației socio-economice a romilor prin creșterea gradului de ocupare este nevoie de creșterea accesului la locuri de muncă decente, sau locuri de muncă care asigură un venit din care se poate trăi un trai decent. Strategia pentru îmbunătățirea accesului pe piața muncii trebuie corelată cu strategia pentru creșterea accesului la educația școlară, lucru care poate asigura locuri de muncă calificate.

Comparând veniturile pe cap de persoană, respectiv cheltuielile declarate în funcție de mediul de rezidență (urban/ rural), precum și în funcție de natura comunității de romi în relație cu populația ne-romă (compactă sau dispersată), ajungem la observarea următoarelor diferențe care denotă faptul că romii din mediul rural, precum și din comunitățile compacte de romi au cele mai reduse venituri și, legat de aceasta, cheltuieli:

Comunitatea de romi	Venituri	Cheltuieli
Mediu urban	684	671
Mediu rural	203	194
Comunitate compactă	339	330
Comunitate dispersată	547	533

Afirmațiile de mai sus ne atrag atenția asupra faptului că intervențiile în vederea creșterii gradului de ocupare trebuie să sporească în mediul rural, precum și în comunitățile unde romii constituie majoritatea.

Dacă privim numărul persoanelor care trăiesc sub gradul de sărăcie (acesta fiind cazul familiilor în care venitul pe cap de persoană este sub 270 RON/lună), atunci trebuie să recunoaștem că veniturile pe cap de persoană pe întregul nostru eșantion situează sub acest prag de sărăcie absolută 50% dintre persoanele la care se face referire în eșantionul nostru; acest procent este de 40% în cazul gospodăriilor cu salariați,

dar el este de 70% în cazul gospodăriilor fără salariați. Tot de acest registru al sărăciei țin și declarațiile persoanelor chestionate despre dacă cineva din familie s-a culcat vreodată flămând în ultima lună: din comunitățile compacte de romi 30%, iar din comunitățile de romi dispersate 20% dintre ele au afirmat că s-a întâmplat acest lucru. Programele de intervenție socială trebuie să pună mare accent pe schimbarea acestei situații critice, eradicarea sărăciei absolute, care reproduce situația defavorizată a romilor de-a lungul mai multor generații și menține vulnerabilitatea lor structurală.

Strict legat de cele de mai sus, încă o altă observație trebuie făcută: în eșantionul nostru, numărul mediu de copii pe o familie de romi este de 1.75. Acest fapt contestă mitul conform căruia famiile de romi trăiesc în sărăcie din cauza numărului extrem de mare de copii, sau că identitatea romă ar însemna prin definiție foarte mulți copii. Se pare mai degrabă că numărul ridicat de persoane care trăiesc în aceeași gospodărie (în medie 5) crește riscul sărăcirii, chiar dacă în eșantionul nostru avem cazuri de gospodării cu salariați și cu pensionari în care veniturile gospodăriei sunt desigur mai mari decât în cazul familiilor mari fără persoane cu salarii sau pensii. Ceea ce privește numărul mediu de copii în gospodăriile investigate în funcție de tipul comunității, se observă că în comunitățile de romi compacte acesta este 1.97, iar în cele dispersate este 1.34. Oricum ar fi, datele noastre arată că venitul mediu pe gospodării cu copii în întreținere este de 1548 RON (în timp ce în cele fără copii este de 1757 RON), și că 60% dintre gospodăriile cu copii în întreținere trăiesc din venituri pe persoană care situează persoanele sub gradul de sărăcie absolută (în timp ce acest procent este de 40% în cazul gospodăriilor fără copii în întreținere). Incidența sărăciei este mai mare în rândul familiilor cu copii la nivelul întregii țări, ceea ce înseamnă că politicile publice din România nu au făcut suficient în vederea asigurării unui nivel de trai decent pentru aceste familii. Totuși: la nivel național se observă că 21% dintre familiile cu copii trăiesc în sărăcie, iar la nivelul eșantionului nostru acest procent este de 60%; și în timp ce la nivel național 15% din familiile fără copii trăiesc sub pragul sărăciei, acest procent în cazul romilor în eșantionul nostru este de 40%. Aceste diferențe structurale între persoane rome și ne-rome nu pot fi eliminate în urma intervențiilor unui proiect cum ar fi și al nostru, ci țin de strategiile naționale în acest domeniu.

(3) Statutul familial

Precum ne demonstrează **studiile comunitare** derulate prin proiect în 2010, mulți dintre locuitorii coloniilor, ghetourilor sau comunităților studiate sunt rude între ei, familia extinsă de multe ori suprapunându-se cu rețelele informale care întrețes toată colectivitatea. De obicei, familiile extinse îşi împart hrana şi hainele între membri lor, sunt

resurse şi canale ale informațiilor despre şcoli, locuri de muncă etc, şi sunt consultate de indivizi în luarea unor decizii importante.

În astfel de spații locative, dominate de relații de rudenie, toți au acelaşi stil de viață, traiul lor fiind marcat de probleme şi neajunsuri similare (educația şcolară redusă, lipsa locurilor de muncă şi veniturilor stabile, condițiile precare ale traiului dus în spații aglomerate). Şi datorită situației în care trăiesc, în care întrajutorarea şi sprijinul reciproc sunt vitale, familia ocupă un loc deosebit de important în viața acestor oameni. Cel care este la necaz nu este părăsit, fiind susținut de toți membri familiei extinse în diferite moduri (cu alimente sau cu bani, sau prin a avea grijă reciproc de copiii altora, atunci când este nevoie, când, de exemplu, ambii părinți au ocazia să meargă undeva la muncă, dar mai ales printr-un sprijin moral).

Condițiile lor economice şi destinele lor fiind marcate de elemente comune, nu este de mirare că şi concepțiile femeilor şi bărbaților din aceste spații rezidențiale despre ordinea de gen 'normală' (despre rolul femeii şi bărbatului, despre relațiile de gen în familie, sau despre muncile casnice şi luarea deciziilor) se formează după acelaşi tipar. Modelul familial patriarhal, care favorizează bărbații în sfera domestică/ privată – chiar dacă şi femeile aduc venituri în casă (în unele cazuri acestea fiind mai stabile datorită faptului că ele sunt angajate) – este cel mai predominant în aceste colectivități.[14] Totuşi, în majoritatea cazurilor, referirea la principiul reciprocității (oricum s-ar înțelege şi pune el în practică) este centrală, fiind considerat drept cheia unei vieți familiale bazate pe înțelegere.

Împrumuturile de obicei sunt gestionate de mamele familiei, care uneori sunt dispuse să considere alte mame achitate de datorie cu o masă gătită împreună. În general, deciziile importante le discută în familia mică, dar dacă nu se ajunge la o concluzie, discutarea problemei se extinde la următorul nivel de rudenie, ajungându-se câteodată cu ea la nivelul familiei lărgite.

Persoanele intervievate au afirmat că de obicei femeile au încredere în capacitatea de gândire şi acțiune a soților, se retrag din dispută şi cedează puterea de decizie bărbatului sau bătrânilor. Cele mai multe persoane vizitate şi intervievate au declarat că se simt norocoşi că au reuşit să-şi formeze şi mențină familia, căreia îi acordă o valoare majoră şi pe care o resimt ca o sursă a optimismului lor, motiv pentru care sunt dispuse să mai lase de la ele cu ocazia unor neînțelegeri casnice.

14 De menționat aici că acest mod de organizare domestică nu este caracteristic romilor, şi nu este nici măcar caracteristic familiilor care trăiesc în sărăcie şi/ sau au educație redusă. Patriarhatul (atât în domeniul casnic, cât şi în cel public) corespunde unei ordini sociale mai largi care favorizează ocupanții rolurilor masculine, fiind un regim de gen care transcede granițele între categorii sociale sau chiar şi regimuri politico-economice. Totuşi, în condiții precare (cum ar fi lipsa apei, curentului, gazului, aparatelor electrocasnice etc), patriarhatul pune mult mai multe şi grele povare pe umerii femeilor decât în cazul celor care trăiesc în condiții mai favorabile. De aceea, şi acest fenomen trebuie interpretat la intersecția dintre mai mulți factori ale diferențierii, cum ar fi genul şi statutul social.

Analizând starea civilă a persoanelor din eşantionul **anchetei sociologice** derulate prin proiect în 2009, observăm că o parte însemnată dintre ele trăiesc în relații de convenienţă, eventual fiind consacrate printr-o cununie bisericească, fără a fi legalizate. 29% din totalul celor intervievați au declarat acest lucru, ceea ce înseamnă că 42% dintre cei care au parteneri de viață aleg această formă de convieţuire. Tabelul de mai jos ne oferă o imagine comparativă în acești termeni față de datele din recensământul din 2002.

Stare civilă	*Români*	*Maghiari*	*Romi*	*Eşantionul cercetării proprii*	*Gen*
	%				
Necăsătorit/ă	43.8	43	56.7	28.9	Masculin
	34.3	31.5	51.3	20.9	Feminin
Căsătorit/ă cu acte	50	49.7	21.7	39.3	Masculin
	47.5	46.6	22	40.6	Feminin
Concubinaj	3.5	4	18.7	27.9	Masculin
	3.3	3.6	19	30.3	Feminin
Divorțat/ă	3	3.3	1	1.3	Masculin
	4.5	4.6	1.7	3.7	Feminin
Văduv/ă	3.5	3.8	1.7	0.8	Masculin
	13.6	17.3	6	2.7	Feminin

Schimbările privind mărimea medie a familiilor dintre cele două recensăminte făcute după 1990 ne arată o tendință de scădere treptată atât la nivel național, cât şi la nivelul populației autodeclarate de etnie romă. La populația romă însă scăderea numărului mediu este mai accentuată, astfel dacă în 1992 mărimea medie a familiilor rome era de 2.15 ori mai mare decât în cazul populației totale, în 2002 ea a fost doar de 1.9 ori mai mare, ceea ce înseamnă că familiile rome au scăzut ca număr mediu de membri cu 1.1. persoane, în timp ce media generală a scăzut cu numai 0.2 persoane.

În ceea ce privește eșantionul nostru, se observă că în comunitățile de romi compacte media membrilor de familie este de 5.26 persoane, iar în cazul familiilor de romi dispersați de 4.59 de persoane. Acest lucru sugerează şi în acest context că familiile care trăiesc în mediu majoritar asimilează modele specifice majorității şi în privința structurii familiale, adică trăiesc în familii mai mici (mono-nucleare), iar cei din comunități compacte de romi trăiesc în familii lărgite. Dacă facem o tipologie a familiilor de romi după numărul membrilor de familie vom observa că majoritatea trăiesc în familii mici de maximum 4 persoane (54.4%), iar o parte de 5.6% în familii extinse de 10 sau mai multe persoane. Precum ne arată cele două tabele de mai jos, familiile extinse sunt mai frecvente în mediul urban şi în comunități compacte de romi.

Componența familiei	*Tipul localității*		*Total*
	Urban	*rural*	
Familii mici de max 4 membri	74.7% 53.8%	25.3% 57.0%	100.0% 54.5%
Familii mari, 5-9 membri	75.2% 39.6%	24.6% 40.5%	100.0% 39.9%
Familii extinse, 10- si mai mulți membri	89.3% 6.6%	10.7% 2.5%	100.0% 5.6%
Total	75.7% 100.0%	24.2% 100.0%	100.0% 100.0%

Componența familiei	*Tip comunitate*		*Total*
	Compactă	*dispersată*	
Familii mici de max 4 membri	49.9%	61.5%	54.5%
Familii mari, 5-9 membri	43.5%	34.4%	39.9%
Familii extinse, 10- si mai mulți membri	6.6%	4.1%	5.6%
Total	100.0%	100.0%	100.0%

(4) Nivelul educațional

Printre factorii care conduc la nesiguranța poziției pe piața muncii a oamenilor se află educația lor școlară. Acest lucru bine știut ridică problema obstacolelor ce stau în fața accesului lor la o educație școlară care să le asigure locuri de muncă decente, și întrebarea referitoare la cum anume s-ar putea echilibra aceste dezavantaje în cazul adulților. Ar fi recomandabil, cu siguranță, ca proiectele pentru creșterea accesului la locuri de muncă să meargă mână-n mână cu cele țintând asigurarea accesului la școală. Spunem acest lucru nu neapărat din perspectiva proiectului nostru, ci mai degrabă ca o recomandare privind politicile publice pentru romi, accentuând importanța coordonării diverselor programe sectoriale, în așa fel încât ele să se sprijine reciproc.

Aproape 65% dintre cei intervievați prin **ancheta sociologică** derulată prin proiect în anul 2009 au un nivel şcolar scăzut (nicio școală 7.1%; elementară 21.6%; şi gimnazială 35.9%). Acest nivel educațional redus se asociază şi cu zestrea educațională a părinților lor, parte a capitalului cultural familial. Majoritatea celor intervievați rămân – pe termen lung – la nivelul educațional al părinților, o mobilitate verticală abia dacă se observă în cazul lor: 86% dintre cei care au un nivel scăzut de şcolaritate, provin din familii cu nivel scăzut de capital cultural. Cu alte cuvinte, şcolaritatea redusă se reproduce inter-generațional pentru marea majoritate a persoanelor aparținând etniei rome. Cei care provin din familii cu nivel de instruire scăzut, abia 5.6% ajung până la nivelul liceal şi nimeni dintre ei nu a reuşit să obțină diplomă universitară. Aceste date ne conving încă

odată că serviciile de acompaniere oferite copiilor în cadrul proiectului (program pentru preșcolari, sau program școală după școală) au importanță nu doar din perspectiva părinților care nu au unde își lăsa copiii în timp ce lucrează, ci și din punctul de vedere al asigurării unor condiții de învățare pe care acești copii acasă nu le au, astfel contribuind la creșterea șanselor de a-și depăși situațiile nefavorabile moștenite.

Dintre respondenții noștri, 7% nu au absolvit nici o școală, 10% au absolvit o școală profesională, 20% liceu și tot 20% școală elementară. Cei mai mulți dintre ei (35%) au terminat gimnaziul, și câțiva (în jur de 3%) au declarat că au absolvit o facultate. Dar datele noastre arată că educația școlară nu este singurul factor care determină dacă o persoană ajunge sau nu să lucreze pentru venit. Dacă comparăm situația femeilor și bărbaților în acest sens, putem observa următoarele: chiar dacă femeile au același grad de școlaritate cu bărbații, ele devin mai degrabă inactive decât bărbații (adică sunt expuse riscului de a ajunge în situația de a nu putea lucra pentru venit). De exemplu, dintre femeile cu pregătire liceală, doar circa 40% devin active în domeniul muncii, în timp ce printre bărbații cu acest nivel educațional procentul activilor este de 50%. Această diferență este și mai pregnantă în cazul persoanelor cu școală elementară sau fără nici o școală, dar și ale celora cu pregătire gimnazială: doar 33% dintre femeile, în timp ce 54% dintre bărbații; respectiv doar 37% dintre femeile, în timp ce 54% dintre bărbații cu aceste nivele educaționale lucrează pentru venit. În cazul puținilor absolvenți de facultate se poate observa o situație inversă: aproape 60% dintre femeile cu acest nivel de pregătire sunt active, în timp ce în cazul bărbaților doar jumătate dintre ei ajung să lucreze pentru venit.

Dacă comparăm nivelul educației școlare la femeile șomere și la cele care lucrează în gospodărie cu cel al bărbaților aparținând acelorași categorii de inactivi, putem observa următoarele: există o diferență mare între ele în cazul persoanelor cu pregătire gimnazială (43% dintre femeile care lucrează în gospodărie au o astfel de pregătire, în timp ce în cazul bărbaților acest procent este de doar 19%); dar și în cazul puținelor persoane care au facultate (5% dintre femeile șomere au o astfel de pregătire, în timp ce în cazul bărbaților acest procent este de doar de circa 2%); sau în cazul persoanelor cu bacalaureat (circa 9% dintre femeile șomere au o astfel de pregătire, în timp ce în cazul bărbaților acest procent este de doar circa 5%). De asemenea, se poate observa că în cazul persoanelor cu un grad de școlaritate redus, incidența bărbaților printre inactivi este mai mare decât cea a femeilor: 33% dintre bărbații care lucrează în gospodărie nu au nici o școală și circa 29% au pregătire elementară, în timp ce doar circa 18% dintre femeile inactive nu au nici o școală și 19% dintre femeile lucrătoare în gospodărie au doar școală elementară. Putem deduce de aici că femeile cu pregătire mai înaltă ajung într-un procent mai mare să lucreze în gospodărie sau să devină șomere față de bărbații cu aceeași pregătire, iar în cazul persoanelor cu o școlaritate mai redusă bărbații sunt expuși riscului de a deveni șomeri sau lucrători în gospodărie într-o măsură mai mare

decât femeile. Aceste date ne arată încă o dată că proiectele similare cu ale noastre trebuie să dedice o atenție sporită sprijinirii femeilor rome cu educație școlară mai avansată, deoarece ele se confruntă cu mai multe obstacole în angajare decât femeile cu o școlaritate mai redusă, sau decât bărbații cu același nivel de educație școlară.

Dincolo de diferențele de gen, datele noastre arată că romii se confruntă în general cu mari probleme în accesul la muncă plătită. Nu este vorba aici doar despre persoanele cu educație elementară sau fără școală (56%, respectiv 69% din aceste categorii declară că sunt inactivi). Ci este vorba și despre persoanele cu nivel educațional mai ridicat. De exemplu, dintre cele care declară că au absolvit gimnaziul, 56% spun că sunt inactive, iar dintre cele cu școală profesională 48% se află în această situație; și mai mult, procentul inactivilor printre persoanele cu pregătire liceală este și mai mare (61%). Aceste cifre ne fac să credem că persoanele rome cu pregătire mai ridicată pot avea dificultăți mai mari în accesul la muncă plătită decât confrații lor mai slab școliți, datorită prejudecăților negative despre romi în rândul angajatorilor. Cei care caută locuri de muncă în funcție de pregătirea lor școlară pot fi excluși de la accesul la munci decente din cauza etniei lor, și asta tocmai din cauză că mulți angajatori gândesc că locurile adecvate pentru romi sunt muncile de jos, necalificate și slab plătite.

Studenții, femeile rome și şomerii participanți la **interviurile de grup** au recunoscut că există o intercondiționare în lanț între sărăcie – lipsă de educație – sărăcie, care perpetuează marginalizarea, izolarea şi lipsa de perspectivă în cadrul comunităților de romi. Lipsa de resurse financiare a familiei împiedică copiii să îşi termine studiile, iar fără studii aceştia nu se pot angaja pe posturi bine plătite sau deseori nu reuşesc să se angajeze nici măcar pe durată nedeterminată. Din această perspectivă programele "A doua şansă" care oferă atât posibilitatea continuării studiilor, cât şi învățarea unei meserii sunt considerate de toți participanții la focus grup ca fiind de un real succes în rezolvarea atât a problemelor pe termen scurt, cât şi ale celor pe termen lung ale comunităților.

În acest context, măsurile active au fost evaluate ca fiind utile şi necesare atât în rezolvarea problemelor sociale şi economice ale familiilor rome, dar şi în ceea ce priveşte dezvoltarea unor modele şi a unei elite rome capabile să determine dezvoltarea pe mai departe a comunităților din care fac parte. Se consideră că rezultatele acestor programe pe termen lung sunt insuficient cunoscute şi mediatizate, şi ca atare nici minoritarii, nici majoritarii nu cunosc efectele acestor programe. Pe de altă parte, doar mediatizarea programelor destinate comunităților de romi nu este o soluție optimă, putând să genereze reacții negative din partea majorității.

Rezidenții coloniilor sau ghetourilor cunoscute de noi prin **studiile comunitare** derulate prin proiect în 2010, tocmai datorită izolării şi sărăciei acestor spații sociale, au o educație şcolară redusă, ceea ce la rândul ei reduce şansele ocupării unui loc de muncă stabil şi bine plătit. Cercul vicios al influențării reciproce dintre şansele

educației şi ocupării este unul dintre mecanismele care reproduce prin cumulare statutul de dezavantajat la granița dintre diferite generații.

Marea lor majoritate având o istorie de viață marcată de slabă participare şcolară (fără nicio clasă, sau câteva clase primare terminate), reproducând astfel destinul părinților lor, persoanele din aceste colectivități doresc să-şi vadă proprii copii depăşind traiectoriile prescrise de sărăcie. Ele percep importanța şcolii atât în raport cu trecutul propriu („*să nu fie ca noi*"), cât şi față de viitor („*copiii să învețe carte*" şi/sau „*să învețe o meserie din care să poată trăi altfel*"). În acest sens, nimeni dintre cei intervievați nu a făcut diferențieri între fete şi băieți, considerând că indiferent de sexul lor, toți ar trebui să facă şcoală. Aşteptările lor față de copii, deci, aparent, nu sunt influențate de gândirea lor mai tradițională privind diviziunea muncii casnice (pe care însă o susțin şi față de copii). Totuşi, în practică, de la o anumită vârstă fetele şi băieții urmează direcții educaționale diferite, lucru explicat şi prin diferențe fiziologice, cum ar fi „puterea" sau „forța".

În cazul lor, posibilitatea/ obligația femeii de a merge la şcoală, sau de a avea un loc de muncă şi venit prin care să-şi întrețină familia, nu induce schimbări în viziunea despre ordinea de gen domestică. Considerarea familiei ca valoare centrală susținută în condițiile unei vieți precare în care întrajutorarea (materială şi morală) între membrii familiei extinse este crucială, revine în percepțiile lor despre educație. Poate şi pentru acest motiv, în cazul femeilor mariajul este o alternativă la continuarea educației şcolare sau la parcurgerea unei cariere profesionale. Mamele de azi (la rândul şi vremea lor căsătorindu-se la vârste fragede) îşi doresc ca fetele lor să nu se mai mărite timpuriu, dar această dorință nu contestă deloc importanța atribuită familiei şi rolului maternal în viața unei femei, ea autopercepându-se şi fiind percepută în primul rând prin atribuțiile sale casnice, de soție şi de mamă.

În raport cu nivelul lor de şcolarizare, în fața provocărilor zilei de azi (de la obținerea carnetului de şofer, prin emigrarea din țară, până la reorientarea pe piața muncii), eventual în momentul în care în familie nu mai sunt copii mici, marea majoritate a persoanelor intervievate îşi doresc să-şi continue studiile la „Şansa a doua", sau la „Fără frecvență", sau cei care au opt clase, la cursuri profesionale (în primul rând de bucătar, de coafor/ frizer, mecanic auto, sau asistent medical). Datorită vârstei şi obligațiilor familiale/ parentale nimeni nu-şi propune să ajungă la nivele educaționale mai înalte sau să acceadă la alte tipuri de meserii, chiar dacă îşi doresc ca fetele sau băieții lor „*să aibă meserii mai domneşti*", cum ar fi cea de medic sau contabil.

Chiar dacă recunosc importanța educației şcolare (prin care cineva dobândeşte abilități de a se descurca în viață), persoanele din aceste colectivități accentuează în mod pregnant nevoia de a însuşi valori centrale (legate de relațiile inter-umane) în cercul familiei. Toți oamenii intervievați consideră că lipsa educației şcolare este marele lor impediment spre o viață mai bună, de aceea încearcă să-şi îndrume copiii să frecventeze şcoala.

ANEXA 1
CONDIȚII DE VIAȚĂ ÎN COLECTIVITĂȚI COMPACTE DE ROMI

Ghetoul Cantonului, Cluj

Strada Cantonului se situează în cartierul Someşeni al Clujului, unul dintre zonele mărginaşe ale oraşului din area industrială din Nord-Estul urbei. Someşeniul a devenit parte a oraşului la începutul secolului al XX-lea, înainte fiind un sat adiacent, dar şi-a păstrat şi acum caracterul rural. Românii şi maghiarii care trăiesc aici sunt fermieri, se ocupă de cultivarea legumelor şi fructelor, pe care le vând în piață. Romii Gabori se ocupă de comerț, ei trăiesc în condiții bune, similare cu cele ale majoritarilor. Romii de pe strada Cantonului şi din zona Pata Rât trăiesc în sărăcie adâncă. Mai ales cei din urmă sunt cei mai vulnerabili, ei fiind izolați şi geografic de restul comunității locale, practic având contact cu oraşul doar prin maşinile companiei de salubritate care aduc gunoiul pe rampă. Ghetoul de pe strada Cantonului s-a format cu începutul anilor 2000, romii care trăiesc aici fiind în marea lor majoritate, precum spun ei, „romi românizați", cu descendenți care au avut locuri de muncă pe vremea socialismului, dar nu aveau nimic în proprietatea lor, care ori trăiau cu părinții, ori în alte apartamente sau în barăci din alte zone ale oraşului de unde au fost evacuați, fiind mutați de mai multe ori de către primărie şi într-un final „stabiliți" pe strada Cantonului.

Strada Cantonului începe la aproximativ patru kilometri de la ultimele imobile ale Clujului (printre ele centrul comercial Sellgross), aflată chiar şi la periferia Someşenilor, la ieşirea spre Est din Someşeni. Autobuzul merge până în centrul Someşenilor. Un pic mai departe, mai la deal, la o distanță de 2-3 kilometri se află rampa de gunoi a oraşului, zona Pata Rât, unde de vreo trei decenii trăieşte o comunitate compactă de romi. Strada Cantonului merge în paralel cu calea ferată, casele romilor ajung foarte aproape de aceasta, fiind situată practic pe o fâşie destul de îngustă între stradă şi calea ferată. Chiar la intrarea dinspre centrul Someşenilor pe strada Cantonului se află două clădiri renovate ale poştei, după care urmează o clădire aflată în ruine, apoi zona cu casele romilor. Vizavi de ele se întinde o fabrică de ciment.

Locul este numit colonie de către locatari, ei spun că acolo trăiesc aproximativ 120 de familii, deci în jur de 500 de persoane, printre care mulți copii, fiecare familie având cel puțin patru copii. Colonia nu a fost ca atare dintotdeauna, şi colectivitatea nu este una închegată, în 2001 au stat acolo doar vreo 7 familii. Locuitorii fac distincții între ei înşişi în termeni de locuitori mai vechi şi nou-veniți, cei din urmă fiind considerați de către cei dinainte ca familii care strică prestigiul locului („*nu le place să muncească*", „*nu-şi trimit copiii la şcoală*", „*fură*" şi „*cerşesc*"). Între case există câteva diferențe: sunt case cu termopan, cum le numesc locatarii, alocate lor cu acceptul primăriei după ce o fundație de caritate le-a dat în folosință gratuită locatarilor; case din lemne clădite de către o altă organizație neguvernamentală tot cu acordul primăriei; şi case improvizate din scânduri, pe care locatarii le-au făcut ei, fără acceptul explicit a primăriei, intercalându-le aleator în spațiile dintre casele mai vechi.

După rampa de gunoi din Pata Rât, ghetoul Cantonului este probabil cea mai defavorizată zonă în care trăiesc romii din oraşul Cluj. Oamenii de aici sunt în nesiguranță permanentă datorită faptului că primăria i-ar putea muta, din nou, oricând, cum a mai făcut de câteva ori, ei neavând acte de proprietate pe aceste case, posesând, din acest motiv, cel mult acte de identitate provizorii (fără adresă), pentru care trebuie să aplice anual pentru toți membri familiei, sau buletine pe alte adrese din oraș.

Toate căsuțele de pe strada Cantonului sunt de câte o cameră de circa 12 metri pătrați. Multe familii, pe lângă încăperea prinicipală şi-au construit din lemne încă un spațiu adiacent folosit, după caz, ca antreu, sau loc de gătit, sau loc pentru încă un pat, sau depozit. Casele au electricitate. Sobele se încălzesc cu lemne. Colonia are o singură sursă de apă, un robinet care curge mai tot timpul, formând bălțoci şi noroi în jur. Casele nu au toalete, mulți afirmă că ei au

luat în serios ce li s-a cerut de către ONG-ul care a distribuit casele acolo şi de către primărie, şi nu şi-au improvizat WC-uri sau garduri cum însă alții din colonie au făcut-o. Oamenii se plâng că le intră apa în pereți, ba de la robinetul din curte (mai nou amplasat acolo), ba de la ploaie, ba se trage din pământ. Terenul este mlăştinos.

Oamenii afirmă că au trecut prin mai multe evacuări, şi întotdeauna au fost luați pe neaşteptate, nu au fost anunțați din timp, nici nu se puteau pregăti pentru mutare. Le este teamă că de data asta se va întâmpla tot aşa. Ar dori să se mute, căci condițiile de locuire de aici sunt nu doar precare, ci şi nesănătoase. Dar nu mai doresc să accepte să fie mutați de pe un loc la altul, într-un alt loc la fel de nesigur, sau eventual undeva în afara oraşului. Ei consideră că nu ar trebui să fie mutați cu toții împreună, căci "*colonia nu este bună*". Ar dori să primească orice undeva în oraş, numai să fie a lor şi să ştie că dacă se apucă să construiască şi să îmbunătățească ceva, va rămâne a lor şi nu îl vor pierde.

Colonia Stephenson, Cluj

Colonia Stephenson se situează în fosta zonă industrială din Nord-Est a oraşului, chiar la limita între această zonă şi restul urbei, dincolo de calea ferată, la trei kilometri de gară, la intrarea în cartierul Iris. Casele de aici sunt intercalate printre blocuri, în apropriere de o stație de tramvai şi o stație de benzină. Cele circa 20 de familii de romi de pe strada Stephenson nr. 15 trăiesc în trei case cu curte, aşezate spate în spate. Fiecare din aceste case are cinci sau şase camere cu intrarea directă de afară. Fiecare familie are câte o cameră mai mică sau mai mare. Romii din această colonie sunt rude, ei de fapt fiind o familie extinsă legată şi prin faptul că mulți dintre ei sunt penticostali. Persoanele mai în vârstă încearcă şi ele să aducă un venit pentru această familie extinsă. Fiecare copil, nepot, sau chiar strănepot şi-a format pe parcurs câte o familie, astfel încât această colonie este organizată în mici familii componente ale familiei lărgite.

Condițiile de locuire ale familiilor sunt asemănătoare, toți trăiesc în câte o cameră îngustă, în mod similar aranjată, cu un mobilier strict necesar. Au televizor şi frigider, dar în momentul vizitelor toate familiile au fost debranşate de la gaz şi curent electric datorită datoriilor neplătite, ei folosind în aceste cazuri sobele pe lemne, iar seara lumânări. În curtea coloniei se adună apa, ea fiind aşezată uşor în pantă. Ferestrele şi uşile camerelor sunt puse de către locatari, recurgând la soluții improvizate, care nu le feresc de frig şi apă.

Viața acestor oameni este asemănătoare şi din punctul de vedere al amenajării locuințelor: în locuințe se găsesc aproape aceleaşi lucruri, obiecte de mobilier, sau electrocasnice. Fiecare cameră are un pat sau două în funcție de numărul de persoane care trăiesc în acea casă. În fiecare locuință se găseşte un televizor, un dulap care serveşte şi ca şifonier şi ca dulap de bucătărie, o sobă pe lemne cu care se găteşte şi se încălzeşte locuința, o masă pentru gătit şi servit, şi câte un covoraş care acoperă mijlocul camerei. Aceste locuințe nu au toaletă individuală, toate familiile folosesc latrina comună din curte. Ei se aprovizionează cu apă de la o pompă stradală.

Majoritatea persoanelor din această colonie urbană au un nivel minim de educație, unii chiar fiind analfabeți. Ei toți au un stil de viață asemănător din multe puncte de vedere. În general, bărbații care au loc de muncă sunt angajați în domeniul construcțiilor, lucrând de dimineață până seara la şapte. Cei care nu au un loc de muncă stabil, pleacă de dimineață în căutarea unor munci ocazionale. Femeile se îngrijesc de curățenia locuințelor, de spălatul rufelor, de gătit şi de pregătirea şcolarilor care pleacă şi vin împreună de la şcoală.

Toți romii din aceste familii vorbesc trei limbi, româna, maghiara şi romani. Acasă utilizează mai mult maghiara şi romani, dar câteodată şi limba română. La servici, de asemenea, aceşti oameni se adaptează colegilor, vorbind în româneşte cu românii, şi ungureşte cu maghiarii.

La treburile de pe lângă căsuțe, femeile se organizează şi ies la lucru împreună pentru curățirea curții sau pentru a ajuta bărbații dacă e nevoie, în acest caz una dintre femei stă cu copiii

celorlalte. Femeile au un rol important în păstrarea sau instalarea calmului în case, învățând de la bătrâne cum să-şi păstreze casa, familia şi bărbatul lângă ele şi lângă copiii lor.

Din discuțiile informale cu ocazia observațiilor, precum şi din interviurile realizate aici a reieşit că oamenii din această colonie, fiind rude, au o relație foarte apropiată, ajutându-se atunci când în familiile mai mici care compun familia lărgită nu mai sunt resurse materiale. De multe ori se întâmplă că oamenii gătesc împreună şi mănâncă la o altă familie, în general la mamă sau soră.

Majoritatea oamenilor de aici înțeleg condiția în care trăiesc, mulți dintre ei o acceptă resemnați, căci nu văd nici o cale de ieşire, şi acceptă în tăcere ce li se întâmplă. Există totuşi cazuri de nemulțumire explicită, din partea unor femei, soțul cărora s-a dovedit a fi mai detaşat de probleme crezând că dacă îşi consumă energia inutil, oricum problemele nu se rezolvă, ci se agravează.

Trăind în condiții asemănătoare, oamenii din această colonie îşi oferă reciproc suport moral şi material la nevoie. Sunt organizați de un fel de ghid social nescris care îi organizează astfel încât înainte de toate îşi achită datoriile unii față de alții, ştiind că ,,*nici ei nu au, şi împrumutul trebuie restituit*". Împrumuturile de obicei sunt gestionate de mamele familiei, care uneori sunt dispuse să considere alte mame achitate de datorie cu o masă gătită împreună. Toate persoanele intervievate au considerat că lipsa educației şcolare este marele lor impediment spre o viață mai bună, de aceea încearcă să-şi îndrume copiii să frecventeze şcoala pentru a le asigura cel puțin "*o şansă de a avea un alt fel de viață, o viață mai puțin săracă*". Ei au spus că deşi ştiu că există şi alte metode de îmbogățire, cum ar fi furtul sau păcăleala altora, ei refuză să recurgă la astfel de metode. Invocă mereu grija lui Dumnezeu pentru ei şi copiii lor, unii dintre fiind credincioşi (penticostali) practicanți.

Cele mai multe persoane vizitate şi intervievate au declarat că se simt norocoşi că au reuşit să-şi formeze şi mențină familia, căreia îi acordă o valoare majoră şi pe care o resimt ca o sursă a optimismului lor. În general toți din această colonie încearcă să aibă relații paşnice cu vecinii care locuiesc în blocurile învecinate. Ei au spus că personal niciodată nu au avut conflicte cu vecinii din afara colectivității lor restrânse, şi nicidecum nu au probleme în interiorul acesteia, nu tolerează conflictele şi bătrânii au rolul de a păstra calmul în cadrul colectivității. Copiii sunt bine îngrijiți şi curați în pofida condițiilor precare în care familiile trăiesc. Nu se plâng nici de probleme de relaționare cu colegii de serviciu sau cu şefii, deoarece îşi fac treaba şi evită conflictele.

Comunitatea de romi de pe strada Byron, Cluj

Strada Byron se situează în cartierul Iris al oraşului, care se întinde în spatele căii ferate, străbătând mărginimea de Nord a Clujului. În perioada comunistă cartierul Iris a fost faimos datorită uzinelor sale de ceramică, cărămidă, medicamente şi industrie grea, el fiind botezat după fabrica de ceramică deschisă în 1922 şi privatizată după 1990. După privatizare, fabrica a dat faliment, dar parțial a fost redeschisă în 2004. Unele dintre apartamentele anterior populate de către muncitorii din aceste fabrici au fost cumpărate de către firme de construcții sau imobiliare, fiind renovate şi vândute la prețuri ridicate (mai mici însă decât în alte părți ale oraşului). Pe dealul de la ieşirea spre nord a oraşului (frontiera de vest al cartierului Iris), se întrevede o zonă rezidențială nouă, cu case familiale.

Comunitatea de pe strada Byron locuieşte în blocuri. Ultimul bloc de pe stradă găzduieşte douăzeci şi patru de apartamente şi gospodării. Aici trăiesc douăzeci şi una de familii de romi, iar alte nouă familii locuiesc în restul din cele patru blocuri de pe această stradă. Blocurile de un etaj, cu intrări în apartamente de pe un balcon tip coridor, au fost construite la începutul anilor 1960, astăzi fiind conectate la energie electrică, gaz şi apă. Cu excepția ultimului bloc de pe stradă (populat aproape total de familii romii), restul blocurilor au fost recent renovate în urma mansardării lor de către o firmă. Începând cu anul 2000 aceste apartamente au intrat în

proprietatea locuitorilor, astfel încât a devenit posibil ca ei să primească acte de identitate pe acest domiciliu. Conform unora, succesul comunității în aceste demersuri s-a datorat faptului că a beneficiat de sprijinul direct al Partidei Romilor, care s-a implicat pentru a-şi sprijini rudele de aici. Pe lângă aceste blocuri, pe stradă se mai află şi un fost cămin de fabrică, găzduind zece familii de romi, care îşi închiriază apartamentele de la primărie. Liderul informal pentru această comunitate, bărbat de peste treizeci de ani, estimează că pe strada Byron stau aproximativ 200 de persoane de etnie romă. Recent, pe dealul din spatele drumului principal care marchează limita de Nord a cartierului Iris şi al oraşului, s-a construit un mall, care este mai mic şi mai puțin prestigious decât celelalte două mari centre comerciale renumite ale urbei, dar atrage mulți oameni în această zonă şi oferă locuri de muncă pentru localnici.

Blocul unde s-a derulat cercetarea noastră este un imobil de două nivele, parter şi un etaj. Toate apartamentele sunt construite după acelaşi tipar, respectiv au o cameră şi o bucătărie, locuitorii construindu-şi la fiecare apartament şi o baie proprie (înainte era o baie la două apartamente). Acum mulți dintre cei care locuiesc în bloc sunt proprietari, înainte stăteau în chirie plătită la primărie. Blocul este înconjurat de alte blocuri locuite de ne-romi, în apropiere fiind laboratorul medical Terapia şi noul centru comercial Real, unde lucrează mulți dintre ei. Camerele sunt în general îngrijite, zugrăvite, au sistem de încălzire a apei (boiler) propriu, iar căldura se obține de la aragaz. Toate camerele au o dimensiune de maxim 40 metri pătrați. Blocul este racordat la rețeaua de apă, electricitate, gaz şi canalizare, de aceste resurse beneficiind toți locuitorii săi. În majoritatea acestor familii, cel puțin un membru din familie lucrează.

În fața blocului există un spațiu neamenajat, unde sunt întinse câteva sârme pentru rufe, în timp umed aici se adună apă şi se formează noroi. Zona arată foarte urât, chiar dacă acest bloc şi-a îmbunătățit aspectul fața de cum era acum cinci ani. Romii din această comunitate au în general relații bune între ei, dar nu foarte apropiate comparativ cu cei de pe Stephenson nr. 15, însă au uneori activități comune, bărbații ies împreună pe terenul din fața blocului şi joacă table sau fotbal, femeile povestesc afară lucruri legate de gospodărie şi nu numai. Cu vecinii neromi nu au nici un fel de contact. Problemele ivite sunt în general legate de menționerea liniştii, tinerii doresc să asculte muzica cu sonorul tare, iar mulți dintre adulți muncesc în trei schimburi şi au nevoie de odihnă.

Comunitatea de romi din Satchinez, județul Timiș

Comuna Satchinez din nordul județului Timiş este compusă din trei sate situate la aproximativ 25 de km de Timişoara. Conform recensământului din 2002 populația comunei era de 4098 locuitori, dintre care 351 persoane s-au declarat drept romi. Localitatea este veche de aproape de 680 de ani, se presupune că ea este locul de origine a lui Pavel Chinezul, comite de Timiş în secolul al XV-lea. În anul 2002 satul a avut 911 case şi 2818 de locuitori. Comuna are denumiri consacrate în trei limbi, în română se cheamă Satchinez, în germană Knees, iar în maghiară Temeskenéz, fiind faimoasă pentru rezervația sa ornitologică de 242 de hectare înființată în 1942, unde trăiesc 40% dintre speciile de păsări din România. Această rezervație este supranumită şi ca „Delta Banatului."

În trecut oamenii de aici trăiau din agricultură, iar cei săraci îşi asigurau traiul de zi cu zi din pescuitul în bălțile limitrofe. Apropierea de municipiul Timişoara, precum şi zăcămintele sale naturale fac ca în apropierea localității să fie amplasate trei unități economice ce contribuie la dezvoltarea zonei, cum ar fi societatea Goeleta care produce de peste 40 de ani împletituri din răchină, compania mai nouă româno-maghiară Fornetti care fabrică produse de panificație, şi compania Petrom ocupându-se cu extracția şi prelucrarea țițeiului încă din 1965.

În pofida posibilităților economice asigurate de aceste companii, satul este descris de către operatorii de teren ca un sat sărac cu drumuri neasfaltate şi oameni modeşti, această observație

fiind relevantă pentru vecinătatea comunității de romi care se situează la marginea satului, la intrarea dinspre Timişoara. În anul 2009 în sat era să izbucnească un conflict interetnic, populația majoritară pornind să se răzbune pe famiile de romi. La şedința consiliului local din ianuarie 2010 primarul comunei afirma că romii de acolo au probleme cu integrarea, din cauză că nu sunt disciplinați şi curați.

După 1990, foarte mulți romi din această comună, uneori familii întregi, bărbați, femei şi copii, de multe ori şi oameni mai în vârstă, au plecat în Franța la lucru, de obicei stabilindu-se în aceleaşi zone ale Franței, în marea majoritate a cazurilor în tabere sau locații destinate nomazilor locali. Anul trecut (când încă statul francez nu făcea politică de stat din repatrierea romilor, dar deja se pregătea de această acțiune) au fost trimişi acasă cu forța (conduşi la aeroport de către jandarmi), dar şi cu promisiunea că vor primii bani pentru a cumpăra animale în România dacă nu se mai întorc în Franța. Până în momentu l cercetării noastre acest lucru nu s-a întâmplat, chiar dacă au contactat ambasada Franței din Bucureşti nu au primit răspuns față de demersurile lor. Sunt decişi să se întoarcă în Franța, chiar dacă ştiu că vor lucra acolo ilegal, această opțiune li se pare singura posibilă în condițiile în care în România nu-şi pot asigura traiul. Mulți mai speră că vor primi această subvenție de la statul francez, fiind pregătiți şi având condiții să crească animale pe cont propriu. Cei care au lucrat în străinătate înainte de criza economică au reuşit să îmbunătățească starea materială a caselor şi familiilor lor.

Colonia Digului, orașul Orăștie

Conform recensământului din 2002 dintre cei 21.213 de locuitori ai oraşului Orăştie 865 de persoane (4.07% din totalul populației) s-au declarat romi şi 156 au afirmat că vorbesc limba romani. Romii trăiesc mai ales în trei spații bine delimitate la marginea oraşului (Digului, Dealul Bemilor, Stadion), dar câțiva locuiesc în câteva dintre vechile blocuri socialiste. După 1990 un număr din aceste clădiri au fost privatizate, şi în consecință romii au fost evacuați şi mutați la fostul stadion de fotbal al oraşului (delimitându-şi propriile „apartamente” în fostul vestiar al stadionului).

Interviurile din cadrul acestei cercetări au fost realizate în mai multe locații ale oraşului, două în familii care nu trăiesc într-o comunitate compactă de romi, şi cu o persoană care locuieşte în colonia Digului. Strămoşii romilor din colectivitatea din urmă erau cărămidari, prezența lor aici fiind datată din secolul al 19-lea. Romii tradiționali, cei de pe dealul apropiat, îi numesc pe aceştia *băieşi*, un termen denigrator care se referă la incapacitatea lor de a vorbi romani şi de a păstra tradițiile culturale ale Romilor. Înainte de anii 1960, familiile plecau cu căruța în diferite sate unde făceau cărămidă de la începutul primăverii până spre începutul toamnei. După cum îşi amintesc unii, băieşii nu au vorbit niciodată limba romani şi în anii 1970 şi 1980 au început încetul cu încetul să semene tot mai mult cu românii. În această perioadă au locuit în imediata vecinătate a românilor şi au fost colegi cu ei la fabrică. Atunci cartierul Digului nu era suprapopulat. În fond, avea două străzi principale, strada Digului şi strada Muzicanților (locuite nu doar de romi ci şi de români, care însă între timp s-au mutat de acolo). Pentru că noile generații nu aveau unde să se mute (doar câteva familii au primit apartamente la bloc în perioada socialismului), au rămas în acest spațiu, şi au construit case şi şoproane din plăci de lemn sau din pământ între clădirile aflate pe cele două părți ale râului.

Azi în cele aproximativ 125 de case ale coloniei Digului, fiecare formată din una-două încăperi trăiesc 800 de persoane grupate în 180 de familii, cifre ce ne oferă o imagine despre densitatea acestui spațiu restrâns. 50% din populația totală sunt copii sub 14 ani, şi 85% din copiii de vârstă şcolară sunt înscrişi la şcoală. 135 de familii trăiesc din ajutor social prestând munci în folosul comunității, adică al oraşului. 20% din comunitate au declarat că adună fier vechi, aproape 5% culeg plante medicinale, iar 7% au pensii. Majoritatea celor din urmă au pensii de boală

pentru că – nici cei care au lucrat 30-35 de ani – nu au ajuns la vârsta pensionării când industria socialistă a început să se prăbuşească. Întreaga colectivitate dispune de o singură sursă de apă potabilă – care funcționează oarecum ilegal – , 80% dintre case nu au toalete de nici un fel şi apa murdară este aruncată în mijlocul străzii unde se formează mormane de mizerie, sau în râu împreună cu gunoiul menajer (ceea ce este o sursă continuă de infecții şi cauza multor îmbolnăviri). 90% dintre case au electricitate şi marea majoritate a familiilor (chiar şi cele mai sărace) investesc în televizoare. Alții au şi aparatură CD, video sau DVD. În afara utilității lor practice aceste obiectele conferă statut simbolic şi prestigiu în comunitate. Cei care lucrează în străinătate o duc mai bine în acest sens.

În timpul regimului socialist majoritatea romilor din acest oraş (femei şi bărbați laolaltă) a fost angajată într-una din marile fabrici ale oraşului care s-au desființat după 1990, dar mai ales după 2000 şi i-a lăsat pe cei mai mulți şomeri pe o perioadă îndelungată (şi cu puține şanse de reangajare).

ANEXA 2.
FRAGMENTE DE INTERVIURI
DESPRE CONDIȚIILE DE VIAȚĂ ȘI EDUCAȚIA ȘCOLARĂ

Femeie, 32 de ani, Cantonului, Cluj

Eu stau aici de vreo zece ani. Am mai stat şi dincolo, acolo mai în sus, am mai stat şi dincolo pe Bărcului... Dar eu normal am venit din Mănăştur, de lângă o biserică, că acolo s-o desființat ceva construcții şi maică-mea o auzit că acolo se vinde ceva bărăci din astea de fier şi am stat acolo cu soțul şi cu copiii într-o baracă de fier... Dar înainte de asta dormeam şi pe Someş ... Şi am aflat că la o firmă se vinde cutare, cutare. Şi ne-am dus atuncea, l-am cumpărat cu vreo 800, 900 de mii era, sau cam aşa ceva. Maică-mea o cumpărat şi acolo lângă biserică ne-a dat voie părintele să stăm acolo. Am stat acolo vreo 7-8 luni, n-am avut probleme şi după aia ne-au mutat aiciea. Adică mai întâi a vrut să ne ducă acolo sus în Pata Rât, chiar lângă WC-uri ne-o pus baraca aia din metal. Şi atunci eu m-am certat, că am spus că mie nu-mi place acolo, că e departe, eu nu am fost niciodată acolo, fetița era mică, le-am spus că eu nu ştiu să umblu pe acolo... Şi atunci femeia asta, care conducea, că era o femeie care ridica cu trailerul, o chestie cu ceva agățătoare, ea o văzut că am copil mic, şi i-a fost milă de mine, şi o zis că situația unde stau nu e bine pentru mine, mai ales că am un nou-născut mic, şi o zis către mine să mă duc la primărie să-l caut pe domnul cutare, cutare, să-l rog frumos să ne ducă altundeva. Şi m-am rugat frumos de el, să mă ierte, că dacă am fost obraznică să mă ierte, că sunt şi eu într-o situație care n-am ştiut unde mă duce, şi atunci i-o fost milă de mine şi mi-o dus baraca chiar acolo în Someşeni, unde era pământul oamenilor. Şi acolo era foarte bine, că o venit oamenii de acolo şi mi-o spus: "Ăsta e terenul meu şi aveți grijă." Era porumb, era una alta acolo, să nu umble nimeni, că uite, aiciea au adus şi animale, ne mai uităm după animale. Şi ne dădea apă, a fost foarte bine, şi copiii s-au jucat cu copiii noştri, era foarte bine acolo. Dar apoi s-a mai mutat acolo o grămadă de alți țigani, corturari, s-au mutat cu cai, cu multe chestii, şi s-au speriat sătenii. Şi s-au adunat şi au vrut să ne alunge, am anunțat apoi primăria, care o venit şi ne-o pus baraca acolo mai jos, unde e clădirea poştei acum. Eram vreo patru familii. După un timp au început să vină să deie căsuțele, că a venit ceva străin să facă căsuțe... şi după asta ne-o mutat aici mai sus, unde stăm acum, în casa asta de termopan. Dar de când s-o întâmplat chestia asta că s-o mutat mulți fără acordul Primăriei, acum suntem 170 de familii aici, sunt mai jos acolo oameni, care-s mai altcumva, şi şi-au făcut bărăci doar aşa, şi când veneau ăştia de la Ecce Homo, săreau pe ei. Îi înjurau, îi amenințau... de aia nu mai vin la noi cu ajutoare.

Femeie, 28 de ani, Cantonului
Au trebuit să ducă copiii nişte flori cu ghiveci, trebuia să ducă nu ştiu care părinte acasă perdeaua să le spele, a trebuit să ieie o sticlă de spirt, să spele banca. Ce pot şi eu, pot, ce nu pot, nu pot. Deci la generală e mai greu ca la specială, că este şi specială, că sunt mulți copii care pleacă şi la specială. Eu am vrut să-l bag pe Robi acolo, dar au zis că-i păcat de el ... Ştii de ce? Fiindcă pentru transportul ăsta, pentru că mi-a fost foarte frică cu copilul, cu trecerea peste calea ferată şi peste drum. Eu de aia numai. Şi o zis că nu are rost, că dacă copilul învață bine, ce rost are să-l stric pe copil la specială? L-am avut şi pe ăsta mai mare acolo, dar el într-adevăr are probleme, şi e un caz mai altcumva acolo, e foarte mare diferența acolo. L-am scos şi pe el. A făcut şapte clase, dar nu ştie nici numele să şi-l scrie.... Şi tăt timpul vine bătut de acolo... chiar plin de sânge. Eu am fost la poliție cu treaba asta. A venit tăt timpul plin de sânge, a fost spart în gură şi nasul, şi la ochi. Cu coada de mătură, o rupt coada de mătură pe el. Acolo profesoarele nu se ocupă ... Ştiți ce am dorință? Dacă Dumnezeul mă ajută, să facă măcar opt clase ... Dar eu vreau să-l dau pe Robi şi mai departe, că e foarte deştept.

Bărbat, 36 de ani, Cantonului
Sunt ocazii, când nu avem ce să le dăm în picioare.... Mi-am dat eu jos pantofii, şi i-am dat lui să meargă la şcoală. Dar aşa se întâmplă, că o zi merg, trei zile nu merg, absentează mult şi rămân în urmă. Noi avem nouă copii, dintre ei trei sunt la şcoala ajutătoare.

Femeie, 25 ani, Stephenson, Cluj
Nu mi-a plăcut şcoala niciodată. Frații mei au făcut şcoala, au făcut şcolile, dar eu singură cine nu mi-a plăcut. ... La început am renunțat şi nu-mi e terminată şcoala, dar la un moment dat am vrut să facă curs, am vrut să fac acum anul trecut, sau acum doi ani, a trebuit să plătesc, nu ştiu câți şi n-am avut posibilitate, deci i-ar m-am gândit, nu numai că tre să fac ceva, dar nu se poate aşa fără să încercăm, dar n-am avut posibilitatea, că mai ales că numai soțul lucră, eu nu şi dintun salar e foarte greu. ... Tata n-are nici o şcoală, mama are cinci clase.Tata lucra tot la construcții, unde o lucrat şi soțul. Mama la o brutărie de pâine în Juc. ... Mi-a spus să mă duc la şcoală, că trebuie să învăț, trebuie să mă fac mare, să am şi eu o meserie, să fac studiile, dar tot m-am bătut la cap şi aşa, dar n-am plăcut, deci nu a forțat... dar acum mi-am dat seama că şcoala este foarte importantă, caut un lucru de un an şi nu găsesc, că peste tot m-au întrebat câtă şcoală am şi mi-am dat seama că şcoala contează foarte mult. Cine erau la şcoală, are meserie şi poate găsi un loc de muncă, dar acel care nu are e cam foarte greu.... Acuma îi zic copilului meu că trebuie să mergi la şcoală, trebuie să fii harnică, să nu vorbeşti urât cu nimeni. Sau că trebuie să faci şcoală, să ai şi tu viitor, că uite cum suntem, cum sunt alții, deci un drum aşa, să-şi bagă acuma în minte, aşa că ce are de făcut şi ce nu are…

Femeie, 29 ani, Stephenson
Eu am opt clase, din cauza fetiței nu am putut să mai termin liceul .... Acuma că este la o vârstă un pic mai mare, m-am simțit şi eu mai liberă, în sensul că şi eu vreau să-mi fac un viitor şi am început cu acest curs de infirmieraă, căci am vrut să merg mai departe, dar am nevoie şi de liceu... Fetița ne ascultă, învață bine, ne răsplătește prin notele ei şi e "un copil de casă", cum s-ar zice. Nu umblă cu vagabonzi, nu zice prostii. Fiindcă dacă te umbli cu vagabonzi, te faci şi tu vagabond, că dacă ăla lângă tine înjură şi permanent eşti cu el, şi tu o să ajungi să-njuri.

Bărbat, 37 ani, Stephenson
Aveam frați, noi eram șase frați, mama şi tata umblau la lucru în timpul lui Ceauşescu, noi fată n-am avut, că eram șase băieți şi eu o trebuit să-i îngrijesc pe cei mici, că eu-s cel mai mare. Şi după aia un pic am avansat, la 14 ani m-am dus în locul lui mama la servici şi după aia m-am angajat... Acum nu pot să fac școală că nu prea am timp. Dacă n-am ce le dau de mâncare, atuncia

trebuie să mă duc, să caut, să fac, să le dau de mâncare. Le spun la fete că dacă nu-şi fac şcoala, atuncia o să rămâne şi ele ca şi noi. Le spun la fete că să aibă grijă, să umblă la şcoală, să nu să bată cu nimeni, deci tăt-tăt. La băieți iară, să fie cumințI, să nu fie scandalagii.

Bărbat, 39 de ani, Byron, Cluj
Fără şcoală eşti ca şi fără mână. Şcoala în primul rând oferă educația, după cei şapte ani de acasă, mai înveți să citeşti şi să vorbeşti ca lumea, şi aşa oriunde uşa-i deschisă, dacă baţi la uşă s-au deschizi. Şcoala e foarte importantă. Faci o şcoală, faci o meserie, foarte importantă.... Copiii în primul rând trebuie să aibă sănătate. O să-şi facă şcoala în continuare, pentru că asta-i al doilea plan valabil, după sănătate, şi dacă ei o să facă de treaba lor, aşa cum eu am spus şi am explicat vor fi bine şi pe noi. Pentru că ştiu că şi noi am pornit pe jos şi n-am avut nimic, dar după un timp am făcut şi trebuie să facă şi ei.... În primul rând să se ferească, ca să nu facă lucru din asta care… să ajungă pe cine ştii pe unde. În puşcărie, în... Fata ar trebui ca să înceapă să facă curățenie, spălatul rufelor... deci prima dată curățenia, spălatul vaselor şi după aia spălatul rufelor, aici ea ar trebui să înceapă şi a patra făcut mâncare. Să se obişnuiască să fie o gospodină. La fel ca şi mama ei. Iar băiatul să se obişnuiască cu lucrul ...

Femeie, 28 de ani, Byron
N-am avut probleme la şcoală, dar la noi la țară se făceau numai opt clase şi trebuia să vin la Cluj la şcoală, dar n-am avut posibilități, că noi am fost săraci şi nu şi-o permis maică-mea să mă deie mai departe la şcoală. Şi am rămas aşa, cu opt clase… E importantă şcoala, mai ales acuma, în ziua de astăzi îți cere şcoală când vrei să te angajezi undeva, şi iară e bine oricum pentru tine, măcar 10 clase mă gândesc eu că e bine să ai. ... Am ales şcoala asta pentru copii în primul rând că e şi aproape de noi, şi îs mulți copii din zona asta care merg acolo, şi nu trebuie să meargă singur la şcoală, are cu cine să meargă… Eu m-am căsătorit cam repede şi n-o avut cine să-mi spuie cum îi să fii căsătorită şi ce trebuie să faci. Acuma eu ştiu prin ce am trecut eu şi aş vrea ca ei să nu treacă prin asta, să se căsătorească aşa de repede. Dacă ei se căsătoresc mai repede, nu ştiu ce să zic, nu pot să le comand când au 18-19 ani, să mai facă ce zic eu. Bine ar fi, dar nu ştiu.

Femeie, 23 de ani, Cluj, altă stradă
Am făcut schimb de apartament, că nu l-am putut întreține, dar am ajuns într-o casă care acuma a fost revendicată, o câştigat proprietarul şi stăm în chirie aici. Mai avem să stăm trei ani şi după trei ani trebuie să ne mutăm undeva, dar nu ştim unde. Primăria ne-o promis că ne dă casă şi tot am depus cerere, dar nimica, alții o primit, noi nu ştim de ce nu primim şi ăsta e primul obstacol şi cel mai greu în viața noastră... Am terminat opt clase şi un an de şcoală profesională de croitorie. N-am mai vrut să mă duc, pentru că mama era singură cu patru copii, era divorțată de tata. Eu fiind mai mare dintre fete, dintre frați, m-am gândit ca să mă las de şcoală, ca să mă duc să lucrez, să o ajut pe mama, că era singură şi locuia singură... Dar am văzut şi mi-am deschis ochii că fără şcoală nu prea faci nimic. ... Pentru că, când ştii că ai o calificare şi ai o meserie, nu contează ce etnie eşti... Familia trebuie să ofere un viitor pentru copii şi să-i îndemne în viață, să-i ocrotească. Şi părinții mei au încercat acest lucru, dar n-au avut cu ce, n-au avut condiții, pentru că am fost mulți şi nu puteau să-mi ofere numai mie, când noi eram patru, şi dacă mama era divorțată.

Bărbat, 19 ani, Satchinez, județul Timiș
Avem patru camere, baie, bucătărie. Tot, tot. Apă tras în casă, deci nu-i nici o problemă.Fiecare are camera lui separat, încă şi mai rămân, deci şi pentru musafiri. [Avem] Gâşte, cai, porci, rațe. [...] Asta aşa n-aş putea să zic, dar dacă ar fi să vindem e cam în jur de 25 de mii de Euro, cam atât ar fi ... Nu m-aş muta pentru că la oraş dacă n-ai un loc de muncă, eşti terminat. În schimb

la sat, pot să te învăți, poți să mai faci un ban, poți să... Deci la oraş n-ai cum să faci un ban aşa. Dar ai mai multe posibilități de angajare. Dar şi la sat ai, şi la sat ai posibilități, nici o problemă. Eu stau aproape de Timişoara şi n-aşi avea nici un avantaj, zic eu, dacă m-aş muta acolo în oraş.

Femeie, 46 de ani, Satchinez
Am cumpărat o căsuță, între țigani a fost prima noastră casă, am cumpărat cu greu, pentru că numai soțul a lucrat, eu eram acasă cu copiii, a fost greu, greu-greu. Trebuia să strângem fiecare bănuț. Am avut şi de la mama două inele, trebuia să le vând, ea a avut din familie, dar a trebuia să le vând. Ea n-a putut să ne ajute altfel şi atunci am fost obligată. Am cumpărat-o şi am fost bucuroasă, a fost o cameră şi o bucătărie. A dat Dumnezeu şi am cumpărat căsuța aia, şi apoi am mers la Primărie şi am depus cerere pentru casă de stat, asta în care stăm acum. Aici o fost fierărie, se potcoveau cai. Am făcut un împrumut prin bancă ca să renovăm, ca să fie de locuit. A dat Dumnezeu şi o crescut şi Dinu, băiatul mai mare, s-a angajat, ne mai ajută şi el. Am avut animale atuncia, mai vindeam. Aşa am reuşit să renovăm, încet-încet. Mai ar fi mult de făcut, dar ne mulțumim şi cu atâta.

Femeie, 33 de ani, Satchinez
Am făcut şi eu opt clase, la Satchinez, dar nu sunt terminate, mai aveam câteva luni. Hai să spunem 7 jumate... Dacă aş avea atâta timp liber, normal că aş continua şi acum, de ce nu, că nu strică... Şcoala e foarte importantă, deci şcoala e pe primul loc. De la şcoală ai ce să-nveți, de la şcoală înveți cum să te comporți, de la şcoală ai să faci un viitor în viață, te descurci, câştigi, munceşti, deci ai şcoală, ai parte, eu aşa consider. Deci şcoala e ceva pe primul loc. Dacă copiii nu au şcoală, n-au nici servici, n-au nici un caracter cum trebuie, nu ştie să se descurce în viață, nu ştie să vorbească, nu ştie. Deci fără şcoală pur şi simplu nu se poate. [...] Da, în familia mea aşa consider, educația copiilor e în primul loc... Copiii trebuie îngrijiți şi supravegheați tot timpul, că în ziua de azi ce se-ntâmplă, uite, câte nenorociri şi ştiri din astea se întâmplă. Sau uite, mergi pe stradă şi nu ştii ce se poate întâmpla, deci copiii trebuie supravegheați tot timpul... Copiii trebuie să învețe şi de la părinți, cum se comportă, cum le explici, cum îi înveți, aşa îi ai. … Trebuie educați să fie cuminte, să asculte de părinți, să nu umble cu fel şi fel de fete dezordonate, să nu vorbească cu nimeni obraznic, să respecte pe toată lumea, să nu aibe probleme cu nimeni. Deci să fie o fată inteligentă, conştientă de tăt ce face, la fete. La băieți la fel trebuie să fie respectuoşi, să vorbească cu toată lumea, deci să fie nişte copii populari, dar respectuoşi, cu caracter.

Statutul ocupațional şi experiențele muncii

Pe baza rapoartelor de cercetare asupra anchetei sociologice, interviurilor de grup şi studiilor de caz calitative derulate de-a lungul primilor doi ani al proiectului[15], acest capitol își propune să caracterizeze (1) muncile femeilor şi bărbaților în gospodărie şi (2) muncile lor pentru venit, şi să descrie (3) percepțiile lor despre discriminarea etnică şi de gen în domeniul muncii.

În Anexa capitolului redăm fragmente din interviurile individuale şi de grup realizate cu interlocutorii noştri, în care ei relatează experiențe legate de muncile aducătoare de venituri.

(1) Muncile femeilor şi bărbaților în gospodărie

Pentru a afla despre diviziunea muncii în familie, chestionarul **anchetei sociologice** a conținut întrebări referitoare la cine ce face în gospodărie, și cât timp petrece cu diferite activități. Comparând orele dedicate diverselor munci de-a lungul unei zile pe eșantionul nostru întreg, respectiv pe bărbați și pe femei, am observat diferențele de gen în materie de prestare a muncilor care aduc venit (aproape 6 ore în cazul bărbaților și aproape 4 ore în cazul femeilor), și a muncilor domestice (gătit și curățenie la bărbați circa 1 oră, iar la femei aproape 4 ore; îngrijirea membrilor de familie dependenți la bărbați circa două ore, iar la femei cinci ore). La cumpărături și la somn femeile și bărbații își petrec un număr de ore similare, dar activităților de recreere bărbații dedică mai mult timp decât femeile (două ore jumătate, față de sub două ore în cazul femeilor).

---

15 Vezi rapoartele: Nándor L. Magyari (august 2009). *"Muncile romilor." Raport asupra anchetei sociologice*; Enikő Vincze, Hajnalka Harbula, Camelia Moraru (2009). *Experiențele muncii şi discriminării romilor. Raport asupra cercetării de tip focus grup realizate în cadrul proiectului "Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii*"; Enikő Vincze (2009). *Raport asupra cercetării din anul întâi de proiect, cu recomandări privind activitatea de incluziune a proiectului precum şi politicile publice pentru romi*; Enikő Vincze, Hajnalka Harbula, Noémi Magyari (iulie 2010). *Raport final asupra cercetării calitative "Experiențele muncii" cu recomandări privind politicile şi proiectele pentru romi*.

În comparație cu persoanele care nu lucrează pentru venit (adică în accepțiunea folosită în analiza noastră, persoanele inactive), persoanele active petrec un număr de ore similare cu gătitul, curățenia și îngrijirea membrilor de familie dependenți. Dacă pe baza celor spuse mai sus considerăm că femeile petrec mult mai timp cu aceste munci, atunci putem afirma că atât femeilor active, cât și celor inactive acestea le iau multe ore pe zi. Indiferent de faptul că ele aduc venit în casă, treburile gospodărești le revin în mare măsură femeilor, ele ducând în acest sens o dublă povară, răspunzând atât la nevoia prestării unor munci care aduc venituri, cât și la obligația de a avea grija căminului și membrilor săi.

Persoanele care au declarat că nu își caută un loc de muncă au fost rugate să menționeze cauzele acestui fapt. 43% dintre ele au amintit vârsta lor, apoi obligația de a îngriji copiii (23%). În cazul femeilor procentul celor fac referire la acest ultim aspect este mai mare (61%). Într-o altă ordine de idee, 27% dintre femeile care nu își caută un loc de muncă fac referire la motivul de a nu fi lăsate de partenerii lor (în timp ce pe întregul eșantion al celor care sunt în această situație, doar 10% definesc acest factor ca fiind relevant în alegerea lor).

Discutând despre menținerea diferențelor și inegalităților de gen în materie de muncile făcute, participanții la **focus grupuri** au accentuat următoarele:

- impactul educației în familie şi în şcoală asupra rolurilor de gen;
- persistența gândirii şi practicilor patriarhale care susțin distincția rigidă între privat (domeniul femeii) şi public (domeniu masculin), în urma cărora, chiar dacă femeile prestează şi munci care aduc venituri în casă, ele continuă să-şi asume un rol predominant în creşterea copiilor şi în treburile gospodăreşti;
- feminizarea anumitor domenii economice, dar, după caz, decizia unor femei de a face şi meserii considerate a fi masculine;
- nevoia ca femeia să lucreze dublu față de bărbat şi să se impună dacă doreşte să fie recunoscută într-un domeniu de activitate;
- relațiile de putere în care femeile sunt subordonate în luarea deciziilor în familie şi la locul de muncă;
- asimilarea masculinității cu autoritatea şi superioritatea;
- dezavantajarea femeilor în anumite domenii economice;
- asimilarea feminității cu maternitatea, sensibilitatea, fragilitatea care se presupune că ar determina randamentul lor mai scăzut în muncă față de bărbați.

Precum ne demonstrează **studiile comunitare** derulate prin proiect în 2010, dintre femeile care au lucrat în trecut, sau lucrează și acum pentru venituri, în comparație cu bărbații, care lucrează ca zilieri, majoritatea sunt/ au fost angajate la fabrici, în magazine sau pe șantiere. În pofida istoriei lor pe piața muncii, în momentul în care nu mai lucrează, se auto-definesc drept casnice, și nicidecum șomere. Acest lucru demonstrează cât de adânc este înrădăcinată în gândirea lor concepția

conform căreia femeia întotdeauna se definește prin rolurile ei domestice, atât în cazul în care nu a lucrat niciodată pentru venituri, cât și în cazurile în care contribuie la bugetul familial.

(2) Muncile pentru venit ale femeilor şi bărbaților

Accesul pe piața muncii

Chiar dacă recunoaştem că şi munca neplătită (desfăşurată în gospodărie) este o muncă importantă din punctul de vedere al asigurării traiului, în **ancheta sociologică**, distincția dintre activi şi inactivi am făcut-o în funcție de prestarea sau ne-prestarea unor munci care aduc venituri (prin angajări de diferite tipuri sau prin activități ziliere, prestate în economia formală sau cea informală). Am construit eșantionul anchetei sociologice în așa fel, încât să putem emite afirmații cu relevanță statistică atât despre caracteristicile celor activi, cât și ale celor inactivi, și să putem compara situația lor socio-economică, educațională, și demografico-familială. Drept urmare, în funcție de tema anchetei noastre sociologice (poziția femeilor și bărbaților de etnie romă pe piața muncii) eșantionul pe care l-am construit arată astfel:

Poziția față de piața muncii	Nr. Cazuri	Procente
Activi	435	43.4
Inactivi	568	56.6
Total	1003	100.0

Dintre cei 435 de activi (persoane care lucrează pentru venit), respondenții noștri se împart în persoane ocupate (angajate în economia formală, sau lucrători în economia informală/ fără acte), persoane care lucrează pe cont propriu, persoane întreprinzătoare (care au o firmă), sau persoane aflate în alte situații, după cum urmează:

Categoria de persoană activă	Nr. Cazuri	Procente
Ocupat	285	28.4
Lucrător pe cont propriu	46	4.6
Antreprenor	13	1.3
Alta	91	9.1
Total activi	435	43.4
Inactivi	*568*	*56.6*
Total	1003	100.0

Persoanele aflate în alte situații sunt și ele persoane active, adică au un venit, dar nu din forme de angajare legală (ele sunt persoane care, la această întrebare deschisă au declarat că sunt șomeri, sau că sunt zilieri, voluntari, fără ocupație, sau că "*lucrează la negru*").

În funcție de genul respondenților, cei 409 de inactivi (persoane care nu lucrează pentru venit) care au răspuns la această întrebare se încadrează în diferite sub-categorii de inactivi, precum arată tabelul de mai jos:

	Șomer	În gospodărie	Elev-student	Pensionar	Total
Total bărbați	90	16	10	11	127
Procent bărbați în categorii de inactivi	70.8%	12.6%	7.8%	8.6%	100.0%
Total femei	129	127	17	9	282
Procent femei în categorii de inactivi	45.7%	45%	6%	3.2%	100.0%
Total persoane	219	143	27	20	409
Procent persoane în categorii de inactivi	53.5%	35%	6.6%	4.9%	100.0%
	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Dintre persoanele șomere care au răspuns la această întrebare, circa 32% au declarat că în trecut au avut loc de muncă. Ceilalți se consideră șomeri în sensul că sunt în căutarea unui loc de muncă, chiar dacă înainte nu au fost angajați.

În ceea ce privește natura statutului de șomer (înregistrat sau nu), datele noastre arată că doar circa 26% dintre șomeri declară că sunt înregistrați. Dintre femeile șomere 23.5% sunt înregistrate, procentul celor înregistrați în cazul bărbaților fiind mai mare, și anume de 30.5 %. Pentru a asigura ca să beneficieze de serviciile ce le revin șomerilor înregistrați, proiectele similare cu ale noastre trebuie să contribuie la înregistrarea a cât mai mulți șomeri, activitate ce trebuie intensificată mai ales în cazul femeilor.

Vorbind despre accesul la muncă plătită, de-a lungul discuțiilor purtate în cadrul **interviurilor de grup**, participanții au sesizat importanța impactului etniei asupra acestuia, dar au observat şi existența mai multor factori care îl influențează, dizolvând diferențele etnice în cele de gen şi de statut social-economic, şi invers. Astfel, prin narativele individuale expuse în contextul dialogului, dincolo de experiențele lor personale, dar desigur prin prisma acestora, participanții au identificat o serie de probleme cu care se confruntă nu doar romii, şi nu doar femeile, şi nu doar femeile rome, ci şi societatea noastră de azi în ansamblul ei, cum ar fi:

- destrămarea economiei socialiste şi apariția şomajului;
- competiția care funcționează în economia de piață şi „maratonul după bani";
- criza economică, sărăcia şi lipsa locurilor de muncă;

- exploatarea muncii la negru şi a muncii fără contract de muncă de către angajatori;
- inconsecvența şi lipsurile politicilor publice care ar trebui să promoveze grupurile vulnerabile; lipsa de solidaritate şi respect reciproc între oameni;
- discriminarea structurală cu care se confruntă grupurile dezavantajate şi „*acutizarea situației în care munca de jos este făcută de romi*."

Din părerile participanților la discuții ni se relevă că lipsa de încredere în instituțiile statului, lipsa stimei de sine şi a speranței că s-ar putea schimba ceva, precum și experiențele umilinței şi neputiinței resimțite în fața practicilor discriminatorii şi prejudecăților culturale, cresc gradul demobilizării individuale şi colective. Totuşi, relatările lor ne lasă să credem că, în pofida acestor experiențe, oamenii trebuie să-şi găsească şi îşi găsesc puterea de a-şi asigura condițiile materiale ale traiului (unii prin angajare, alții prin munci domestice, unii prin munci ziliere, alții prin „*munca la negru*"), şi – de multe ori înarmați cu simțul ironiei şi auto-ironiei – practică strategii cotidiene care le dau satisfacțiile unei vieți demne.

Situația ocupațională a persoanelor active

În acest paragraf, într-un prim pas, vom prezenta câteva date rezultate din **ancheta sociologică**, cu privire la relația dintre ocupare, meserii și angajare cu acte în cazul persoanelor chestionate. Apoi facem referire la părerile exprimate de către participanții la focus grupuri cu privire la muncile romilor.

Datele statistice ne arată că dintre cele 435 de persoane active (care lucrează undeva pentru venit, indiferent de forma lor de angajare/ activitate) doar 388 au declarat că au o meserie. Diferența dintre cele două cifre este și mai mare decât 47, dacă luăm în considerare faptul că dintre cele 388 de persoane, 48 au declarat că sunt muncitori necalificați. Aceste date ne dezvăluie una dintre problemele majore cu care acești oameni se confruntă: chiar dacă ei lucrează pentru venit, mulți dintre ei (95 de persoane, circa 22%) nu sunt forță de muncă calificată, deci pot presta doar munci slab remunerate, sau prestează munci în situații expuse riscului de a-și înceta oricând activitatea. Pe de altă parte însă, putem observa că dintre cele 388 de persoane care declară că au o meserie, 112 de persoane (32%) sunt active, ceea ce înseamnă că circa 276 de persoane (68%) cu meserii nu se pot angaja sau nu au posibilitatea să lucreze pentru venit. În cazul celor dintâi (ale persoanelor necalificative care lucrează pentru venit) este nevoie de înscrierea lor la cursuri de calificare, iar în cazul persoanelor inactive cu meserii care doresc acest lucru, este nevoie de sprijinirea lor în demersurile lor de căutare a unor locuri de muncă. Precum vom arăta mai jos, circa 44% dintre cei inactivi au declarat că ar căuta un loc de muncă. În contextul proiectului nostru intervențiile în vederea angajării celor inactivi cu meserie care își doresc un loc de muncă (64.3 %

din totalul de inactivi) ar putea fi eficiente fără ca ei să fie înscriși neapărat la un curs prin care să dobândească o meserie.

Într-o altă ordine de idee, dintre cele 435 de persoane active, 363 de persoane (176 bărbați și 187 femei) au răspuns cu “da” sau “nu” la întrebarea dacă lucrează în cadrul unor raporturi juridice consacrate prin acte de angajare. Din acest total de 363 de persoane, doar 214, adică 57% lucrează cu acte: 97 bărbați, și 117 femei. (Acest raport nu este unul reprezentativ pe comunitățile de romi din România, se datorează modului nostru de eșantionare, prin care ne-am propus să găsim un anumit număr de femei angajate pentru a putea identifica caracteristicile statutului lor social.)

Dintre persoanele active intervievate 61% au asigurare, 11% nu răspund, iar dintre cei inactivi doar 41% au asigurare. Privind eșantionul total, circa 39% dintre romi declară că nu au asigurare medicală (11% nu răspund la această întrebare, dar putem presupune că marea lor majoritate nu are asigurare). Astfel procentul de 50% ale celor care nu au asigurare medicală constituie un motiv mare de îngrijorare, mai ales că în eșantionul nostru avem o populație romă de o vârstă activă (între 16-60 de ani). Chiar și printre cei activi (cei care lucrează pentru venit) procentul celor fără asigurare este mare (28%, dar chiar 39% dacă îi adăugăm și pe cei 11% care nu răspund). Asta ne dă motive pentru a căuta modalități de asigurare pentru persoanele active, care lucrează pentru venit, dar în afara economiei formale.

În ceea ce priveşte muncile romilor, participanții la **interviurile de grup** au apreciat următoarele:

- chiar dacă în socialism romii munceau alături de români, în marea majoritate a cazurilor ei au fost cei care au făcut muncile considerate ruşinoase şi nedemne pentru om, iar acest lucru s-a accentuat în trecerea la economia de piață;
- nici romilor nu le place munca care nu le convine şi care nu se plăteşte bine, mai bine trăiesc din munca la negru, din bişniță, din cerşit, sau din alocațiile sociale, sau merg la lucru în străinătate; nu este adevărat că cineva îşi doreşte cerşitul şi furatul, sărăcia îi împinge pe oameni la marginea, sau chiar în afara legalității;
- meseriaşii romi tradiționali încep să dispară pentru că nu pot obține autorizații pe aceste meserii, şi pentru că nu există piață pentru produsele lor;
- în unele neamuri mai persistă căsătoria şi naşterea timpurie, lucru care devine obstacol în continuarea studiilor şcolare mai ales în cazul femeilor;
- romii au fost cei mai dezavantajați în urma destrămării economiei socialiste, ei au reuşit mai puțin să se reprofileze în noua economie de piață;
- în foarte multe cazuri, romii care se afirmă în viață nu se mai identifică ca romi;
- chiar şi romii cu grad înalt de şcolarizare, eventual în funcții, sunt considerați inferiori față de români şi au probleme în găsirea unor locuri de muncă adecvate calificării lor;

- poziţiile create pentru romi în structurile autorităţilor locale şi centrale sunt poziţii fără putere, şi comunităţile de romi nu au încredere în persoanele care le ocupă;
- romii nu-şi cunosc drepturile, sau dacă le cunosc, nu şi le pot impune la angajare sau la promovare; angajatorii de multe ori discriminează pe baza culorii pielii, chiar dacă nu fac acest lucru pe faţă, şi sunt dificil de convinşi de beneficiile diversităţii culturale la locul de muncă;
- unii romi nici nu se mai străduiesc să se angajeze datorită experienţelor negative precedente, şi tind să se victimizeze;
- foarte mulţi romi nu cred în valoarea şi importanţa educaţiei şcolare;
- în condiţiile sărăciei oamenii nu-şi permit să meargă la cursuri de calificare sau să-şi trimită copiii la şcoală, toţi se concentrează pe asigurarea traiului de pe o zi pe alta;
- stigmatizarea romilor se combină cu auto-excluderea lor din multe domenii de activitate;
- mass media promovează imaginile negative despre romi, nu arată şi modelele pozitive, şi astfel contribuie la menţinerea sentimentului de teamă faţă de potenţialii angajaţi de etnie romă;
- fără opt clase nici firmele de salubritate nu te angajează.

Meseriile persoanelor ocupate

Dintre cele 388 de persoane care au declarat că au o meserie, 43.8% o au în ramuri industriale ca muncitori calificați; 27.1% în domeniul comerțului sau serviciilor; și 12.4% se declară muncitori necalificați; într-un procent mai scăzut respondenții noștri au declarat că meseria lor este cea de maiștri (5.9%), sau de funcționar (2.6%), iar 2.1% declară meserii din domeniul agriculturii.

Dintre cele 388 de persoane care au răspuns pozitiv la întrebarea dacă au meserii, 52.1% sunt bărbați și 47.9% sunt femei. Dintre toate femeile cu meserii 39.2% au meserii în domeniul serviciilor, 22% în industrie ca muncitoare calificate, și 15.6% ca muncitoare necalificate. Dintre bărbații care au declarat că au meserii 63.9% lucrează în industrie ca muncitori calificați, 15.8% lucrează în domeniul serviciilor și comerțului, iar 9.4% lucrează ca și muncitori necalificați.

Dintre persoanele care au declarat că lucrează ca muncitori necalificați, femeile constituie un procent de 60.4%. Dar ele se regăsesc într-un procent și mai mare ca bărbații romi chestionați printre specialiști/ intelectuali (81.8%), printre tehnicieni (73.9%), și printre funcționari (70%). Ele lucrează într-o proporție mult mai mare și în servicii sau comerț ca bărbații (69.5%). În schimb, printre lucrătorii industriali calificați predomină bărbații în proporție de 75.9%.

Meseriile tradiționale ale romilor sunt în declin și nu mai sunt surse importante ale subzistenței, căci condițiile pentru muncile tradiționale în familie sunt din ce în ce mai grele, şi piața cererii pentru astfel de activități şi servicii devine tot mai redusă. Produsele manufacturiere nu sunt competitive în economia de piață actuală. Întrebați fiind de meseriile lor, doar 0.7% dintre respondenți au declarat că sunt meșteșugari. Cu toate astea, circa 63% dintre ei au asumat o apartenență la un neam de romi, identificare care, deci, în marea majoritate a cazurilor nu mai este în legătură cu meseriile tradiționale ale respectivilor neamuri. Cei mai mulți dintre cei care s-au declarat ca aparținând unor neamuri (circa 14%) sunt ursari, ei fiind urmați ca procent de căldărari (circa 6%) și de geambași (circa 6%).

Riscuri pe piața muncii

În vederea caracterizării statutului ocupațional al respondenților, propunem să observăm pe eșantionul nostru care sunt riscurile persoanelor de etnie romă pe piața muncii. În accepțiunea noastră, gradul de risc depinde de natura raportului de muncă între persoana respectivă și angajator (cu acte, sau fără acte). În eșantionul nostru, datele defalcate în funcție de gen, de mediul rezidențial, precum și de natura comunității de romi arată următoarele despre procentul persoanelor care au calitatea de angajați:

Dintre femei	62 %
Dintre bărbați	55 %
Din mediul urban	62 %
Mediul rural	48 %
Din comunități de romi compacte	55 %
Din comunități de romi dispersate	56 %

Cele de mai sus reflectă că procentul persoanelor incluse în eșantion, care lucrează în calitate de angajați cu acte (raportat la totalul de persoane de același gen, angajate) este mai mare în rândul femeilor decât în cel al bărbaților.

Riscul pe piața muncii depinde de tipul contractării (raportului juridic) prin care persoana angajată se situează pe piața muncii (prin contract de muncă pe perioadă nedeterminată sau determinată, sau prin convenție civilă). Dintre persoanele care au răspuns că lucrează ca angajați cu acte, unii lucrează cu contract de muncă pe perioadă nedeterminată sau determinată, iar alții pe baza unor convenții civile, precum arată tabelul de mai jos (menționăm că în unele cazuri un procent infim lucrează cu contract în străinătate):

	Contract perioadă nedeterminată	Contract perioadă determinată	Angajare cu convenție civilă	Total
Comunități compacte	78 %	19 %	3 %	100 %
Comunități dispersate	87 %	10 %	2 %	99 %
Mediu urban	83 %	15 %	2 %	100 %
Mediu rural	81 %	13 %	5 %	99 %
Femei	88 %	10 %	2 %	100 %
Bărbați	76 %	21 %	3 %	99 %

Dacă îi privim pe cei care lucrează fără acte, putem observa că dintre persoanele care au declarat că lucrează pe venit, 50% dintre cei care trăiesc în comunități compacte (față de 40% dintre cei din comunitățile dispersate); 52% din romii din sate (față de 43% dintre romii din oraș); și 50% dintre bărbați (față de 42% dintre femei) lucrează fără acte la un patron, nebeneficiind de protecție socială și medicală de nici un fel. Ceea ce îi privește pe cei care lucrează în străinătate tot fără acte, reiese o diferență între romii care trăiesc în comunități compacte (11%) și cei din comunități dispersate (3%), între romii de la sat (11%) și cei din orașe (7%), dar și între bărbați (11%) și femei (3%). Tabelul de mai jos reflectă toate aceste diferențe procentuale:

	Lucrează fără acte la patron	Lucrează în străinătate fără acte	Lucrează ocazional pentru oameni fără acte	Alte situații	Total
Comunități compacte	50	11	24	15	100 %
Comunități dispersate	41	3	20	36	100 %
Mediu urban	44	7	23	26	100 %
Mediu rural	52	11	20	17	100 %
Femei	50	3	15	32	100 %
Bărbați	42	11	29	18	100 %

Pe baza celor două tabele de mai sus concludem: dacă sunt angajați prin diverse forme legale, romii din orașe, romii din comunitățile dispersate, precum și femeile de etnie romă sunt mai des angajate cu contract de muncă pe perioadă nedeterminată (au un statut ocupațional mai stabil) decât romii din comunitățile compacte, romii din sate și bărbații. De asemenea, cele dintâi categorii pleacă mai rar să lucreze în străinătate, sau mai rar li se întâmplă să lucreze ocazional în țară, față de cele din urmă. Oricum ar fi, ținând cont de faptul că veniturile de pe urma statutului ocupațional de angajat sunt mai ridicate și mai stabile, intervențiile proiectului nostru în direcția creșterii șanselor de angajare trebuie să fie și mai accentuate în mediul rural, precum și în rândurile comunităților

de romi compacte. Trebuie să amintim aici că procentul mai mare al femeilor care lucrează pe baza unei angajări cu acte față de bărbați se datorează procedurii noastre de eșantionare prin care am căutat un anumit număr de femei angajate (pentru a putea descrie caracteristicile lor socio-economice, demografico-familială).

Riscurile mari ale persoanelor de etnie romă în domeniul muncii, sunt reflectate și de faptul că marea lor majoritate (66.7%) a declarat că aproape niciodată nu a fost angajată în mod permanent. La întrebarea dacă au avut vreodată un loc de muncă, unde au muncit mai mult de șase luni, 54% dintre respondenții noștri au răspuns cu nu (36% cu da; și 10% nu au dat răspuns la această întrebare). În raport cu această stare (angajat mai mult de șase luni, respectiv stabilitatea locului de muncă) există o diferență de gen oarecare în favoarea bărbaților, căci dintre cei care au avut un astfel de loc de muncă 40% sunt bărbați, și numai 34% sunt femei. Printre femeile din eșantionul nostru, procentul celor care au avut un astfel de loc de muncă este doar de 34% (9% dintre ele nu au răspuns la această întrebare), iar printre bărbați procentul persoanelor aflate în această situație este de 40% (10% nu au răspuns la această întrebare). Dacă considerăm că în eșantionul nostru mai multe femei decât bărbați au declarat că lucrează cu acte, dar și că cele dintâi au acces mai mult doar la locuri de muncă instabile, putem ajunge la concluzia că femeile rome sunt mai expuse riscului de a-și pierde locul de muncă. Dincolo de asta însă, trebuie să recunoaștem că instabilitatea poziției pe piața muncii la romi este în general foarte mare.

Participanții la **interviurile de grup** aparținând etniei majoritare, dar şi romii care au avut succes în viață tind să supra-accentueze importanța abilităților şi responsabilității individului în raport cu afirmarea sa (şi) în domeniul muncii. Însă foarte mulți dintre ei identifică o serie de factori structurali, care creează şi mențin inegalitățile în accesul la muncă, respectiv cresc riscurile romilor pe piața muncii. Dintre acești factori au fost accentuați următoarele:

- lipsa studiilor în cazul celor care trăiesc în condiții materiale precare;
- lipsa informațiilor;
- lipsa rețelelor sociale de sprijin;
- ineficiența intervenției statului în vederea sprijinirii grupurilor dezavantajate;
- schimbările permanente în sistemul de protecție socială şi de politici publice;
- economia capitalistă care funcționează după legea profitului;
- anturajul social şi modelele de afirmare în viață existente în acele medii;
- normele comunitare genizate referitoare la cariera de viață acceptabilă;
- distanța socială crescândă între romi şi ne-romi;
- lipsa locurilor de muncă şi dificultatea creării acestora în condițiile economiei de piață;
- insecuritatea traiului şi planificării;
- greutățile întâmpinate la angajarea la firme private în pofida abilităților necesare unor meserii, din cauza lipsei calificării, exploatării muncii la negru, lipsei experienței suficiente, pierderii relevanței acestor meserii, lipsei spiritului de competitivate.

Expectanțe față de lumea muncii

Prejudecățile negative despre romi susțin că ei nu doresc să lucreze, dar datele statistice rezultate din **ancheta sociologică** arată că motivația lor de a lucra este ridicată. În acest sens, este suficient dacă facem referire la faptul că circa 44% dintre respondenții noștri au fost total sau parțial de acord cu afirmația dacă ar lucra și dacă nu ar avea nevoie de bani (22% dintre ei nu au răspuns la această întrebare, și 20% au afirmat că nu pot aprecia acest lucru – atitudini care sunt de înțeles în cazul unor persoane care au venituri foarte scăzute și își asigură traiul de pe o zi pe alta). În ceea ce privește opinia intervievaților noștri despre importanța unui loc de muncă stabil, 88% dintre ei (respectiv 94% dintre cei activi, și 83% dintre cei activi) au afirmat că pentru ei este foarte important sau important să aibă un loc de muncă stabil.

37% din eșantionul nostru total (de 1003 persoane) au declarat că ar căuta un loc de muncă. Dintre cele 373 de persoane care caută un loc de muncă 61 (adică 16%) în momentul anchetei au avut deja un loc de muncă și doreau să și-l schimbe. Cei mai mulți dintre ei se gândesc să caute locuri de muncă prin agenții private (43%), sau direct la angajatori (36%), sau prin intermediul presei (30%), sau prin Agențiile Județene pentru Ocuparea Forței de Muncă (29%). Puțini ar face apel la organizații civice (doar 9% dintre ei), și puțini ar mai dori să-și încerce norocul în străinătate (tot numai 9%). În cazul lor putem afirma că ei au nevoie în continuare de facilitarea accesului la informații disponibile la AJOFM, deci transmiterea acestora către comunități continuă să aibă relevanță. În ceea ce îi privește pe inactivi, doar 14% dintre ei au afirmat că nu ar căuta un loc de muncă, dar este relativ mare (26%) procentul celor care nu au dat răspuns, sau au răspuns cu nu știu la această întrebare (menționăm că în eșantionul nostru circa 3% dintre inactivi sunt pensionari, 5% sunt elevi/ studenți, deci categorii de persoane care prin statutul lor nu se gândesc să caute acum loc de muncă). În cazul persoanelor inactive care ar căuta un loc de muncă, procentul celor care ar face căutări prin AJOFM este mult mai mare (34%), precum sunt mai mulți care ar căuta locuri de muncă prin intermediul unor organizații civice (11%), sau în străinătate (12%). Dar inactivii nu diferă față de totalul celor care ar căuta loc de muncă prin presă, însă au mai puțin acces sau mai puțină încredere în căutarea locului de muncă prin agenții private (9%) sau direct la angajatori (18%). Proiectul nostru ar putea să întărească această încredere, respectiv să cultive încrederea în sine față-n față direct cu angajatorii.

La întrebarea dacă s-ar înscrie la un curs de calificare profesională pentru a-și găsi un loc de muncă, 40% dintre respondenții inactivi au declarat că ar dori acest lucru. 18% din totalul lor s-ar reîntoarce să-și continue studiile școlare, 30% dintre ei și-ar încerca norocul în străinătate, și 22% au spus că ar învăța o limbă străină ca să-și găsească un loc de muncă. La această întrebare respondenții au putut da răspunsuri multiple, deci cei care intră, de exemplu, în procentul celor care s-ar înscrie la un curs

profesional, au putut spune în același timp că ar pleca în străinătate pentru a-și găsi de lucru. Din aceste date rezultă că dintre cei 44% de inactivi care și-ar căuta un loc de muncă, foarte mulți doresc să se înscrie la cursuri de formare profesională. Activitățile de mediere și de informare ale proiectului nostru trebuie să acorde mare atenție acestui lucru, găsind modalitățile de a sprijini financiar înscrierea la astfel de cursuri, dar și la cursuri de limbă străină.

Dintre persoanele din eșantionul nostru care declară că și-ar căuta un loc de muncă, 26% afirmă că au, iar 20% afirmă că parțial au cunoștințe despre posibilitățile lor de angajare. La această întrebare, dintre cei care au dat răspuns, sunt destul de mulți nehotărâți (28%), care s-ar putea ca mai degrabă să nu aibă cunoștințe. Există o mică diferență de gen în raport cu această chestiune: mai mulți bărbați decât femei au astfel de cunoștințe (29% versus 24% au; 21% versus 19% parțial au), iar printre femei procentul celor nehotărâte este mai mare față de cel al bărbaților care nu știu ce să răspundă la această întrebare (31% versus 23 %). Dintre inactivi 21% spun că nu au astfel de cunoștințe. Dacă luăm în considerare că 44% dintre ei au declarat că și-ar căuta un loc de muncă (și încă 26% nu au dat răspuns, sau au răspuns “nu știu” la această întrebare, dintre care mai pot fi persoane care ar putea să vrea să caute un loc de muncă), putem conclude că față de cei care și-ar căuta un loc de muncă, numărul celor care nu au informații despre posibilitățile lor în acest sens este mare. Prin asta se justifică încă odată nevoia de proiecte ca ale noastre, care informează oamenii despre locuri de muncă, și/ sau despre proceduri și modalități de angajare.

În ceea ce privește elementele după care oamenii percep calitatea unui loc de muncă, dacă le punem în ordine descrăscătoare în funcție de câtă importanță le conferă ei, siguranța acestuia este pe primul loc. Apoi urmează criterii cum ar fi: salariul mare, existența înțelegerii, șansele de promovare, orarul flexibil, asigurarea grădiniței pentru copii, etc. La urma acestui șir de caracteristici se află etnia persoanelor, deci pentru respondenți contează foarte puțin dacă la locul lor de muncă sunt alături doar de romi, sau sunt împreună cu români, maghiari, etc. La întrebarea dacă etnia contează în aprecierea unui loc de muncă, 73% dintre respondenți au răspuns că ea nu este importantă deloc, sau este importantă doar puțin.

Importanța unui loc de muncă stabil a fost accentuată și de către participanții la **interviurile de grup** realizate de către noi. Cei mai mulți dintre ei au afirmat că o societate ideală ar fi una în care locul de muncă să fie asigurat, pentru a avea o siguranță materială care să le permită acestora să ducă o viață decentă. În lipsa unui loc de muncă stabil familiile de romi găsesc de obicei munci sezoniere, nu întotdeauna în locul din care provin, situație care duce de cele mai multe ori la migrația sezonieră şi la absenteismul copiilor romi de vârstă şcolară în această perioadă. De asemenea, mulți dintre aceştia simt nevoia unui sprijin comunitar cu privire la modul în care, fără suportul părinților, copiii pot urma un program educațional.

Societatea ideală este privită de majoritatea participanților la focus grup ca fiind societatea care oferă acces la educație, la un loc de muncă sigur, o societate care învață, în care nu există discriminare, în care valorile sunt respectate. Pentru ei o astfel de societate este una în care egalitatea de şanse este promovată şi respectată în mod real, o societate bazată pe înțelegere, toleranță şi respect. Cu toate acestea factorul timp este considerat esențial în schimbarea mentalității şi a societății. Mai departe, ei accentuează că o societate ideală este o societate care acceptă diferențele, şi care îl înțelege şi acceptă pe celălalt indiferent de gradul diferențelor. Este o societate în care atât majoritarii cât şi minoritarii implementează măsuri concrete de asigurare a egalității de şanse şi non-discriminării. Elementele suplimentare identificate de femei, studenți şi şomeri legate de societatea ideală, pe lângă lipsa discriminării etnice, sunt legate de afirmarea unor valori intrinsece, fie că este vorba de cele profesionale, sau cele general umane, care ar trebui să fie cele care să facă diferența între oameni, şi nu etnia, naționalitatea sau statutul socio-economic. Alți experți şi reprezentanți ai comunităților de romi consideră societatea ideală ca fiind societatea în care poți avea acces liber la cultură şi la un nivel intelectual cât mai ridicat, o societate în care să poți avea aşteptări şi idealuri. O societate în care principiile de libertate – fraternitate – egalitate să fie respectate. Nu doar pentru cei din „centru" ci şi, sau mai ales pentru cei de la „periferie".

Experiențele muncii

Muncile accesibile romilor

Majoritatea persoanelor din colectivitățile investigate prin **studiile de caz calitative** afirmă că ne-şansele lor în domeniul muncii pentru venituri sunt legate de slaba lor participare şcolară din trecut. Discriminarea o percep în termenii discriminării personale. Dacă nu au astfel de experiențe, afirmă că nu au fost tratate inegal din cauza etniei lor la locurile de muncă. Ele nu conştientizează fenomenul discriminării structurale, care le exclude de pe piața muncii (sau de la muncile stabile şi bine plătite) în continuarea situației lor materiale precare, moştenite inter-generațional (care la rândul ei se generează datorită excluziunii sociale a romilor ca grup şi din cauza prejudecăților anti-țigăneşti).

Majoritatea persoanelor intervievate au relatat că părinții lor aveau locuri de muncă în perioada socialismului, dar că ele erau prost plătite şi cu prestigiu social redus. Tradiția muncii prestate la companii de salubritate, sau în construcții sau în diverse ramuri ale industriei grele se lega de nevoia forței de muncă necalificate în aceste domenii. Odată cu colapsul acestor ramuri economice (şi fenomenul privatizării), în economia formală a dispărut şi această nevoie, ea mai supraviețuind în economia informală

(unde angajatorii plătesc puțin pentru muncile prestate şi nu plătesc impozite către stat). Această restructurare a pieței forței de muncă a rezultat în creşterea numărului şomerilor de lungă durată şi în intensificarea migrației transnaționale motivată de căutarea resurselor de trai. Pentru multe familii venitul stabil s-a redus la diferitele tipuri de beneficii sociale (printre ele ajutorul social în dreptul căruia beneficiarul trebuie să presteze muncă în favoarea comunității, sau alocația de copii, sau ajutorul de încălzire etc) toate fiind afectate în mod drastic de curenta criză economică. În ceea ce priveşte meseriile tradiționale ale romilor, ele de mult nu se practică la scară largă sau obiectul lor (cum este cazul comerțului) s-a schimbat radical, dar oricum ele nu pot fi competitive pe o piață dominată de produsele relativ ieftine ale companiilor transnaționale.

În condițiile lor de trai caracterizate de multe lipsuri şi neajunsuri materiale – strict legat de dorința de a avea un loc de muncă care să le asigure o viață mai bună – cele mai multe dintre persoanele intervievate afirmă că a trăi bine înseamnă (pe lângă sănătate) să aibă bani. Nimeni nu-şi doreşte să fie bogat, ci doar să ducă o viață modestă acceptabilă, „*ca toți oamenii*", față de care, desigur, caută în permanență diverse surse de venituri. Cerşetoria sau furtul în ochii marii majorități sunt practici inacceptabile din punct de vedere moral, sau cel puțin sunt considerate drept soluții practice ultime într-o lume în care toți se descurcă cum ştiu şi în care „*cei care fură mult nu sunt prinşi şi pedepsiți"*, dar „*cei care fură o găină fac puşcărie*", şi înainte de toate ca instrumente prin care se asigură supraviețuirea în sărăcie.

Muncile femeilor şi bărbaților

În general, bărbații din oraşe care au loc de muncă sunt angajați în domeniul construcțiilor, lucrând de dimineață până seara. Cei care nu au un loc de muncă stabil, pleacă de dimineață în căutarea unor munci ocazionale. Femeile se îngrijesc de curățenia locuințelor, de spălatul rufelor, de gătit, şi de copii sau bătrâni. În cazul coloniilor, la treburile de pe lângă case, ele de multe ori se organizează şi ies la lucru împreună pentru curățirea curții sau pentru a ajuta bărbații dacă e nevoie, în acest caz una dintre femei stă cu copiii celorlalte. Femeile au un rol important în păstrarea sau instalarea calmului şi înțelegerii în familie şi în vecinătate, învățând de la bătrâne cum să-şi păstreze casa, familia şi bărbatul lângă ele şi lângă copiii lor.

Vorbind despre muncile domestice, mulți intervievați au făcut distincție între muncile gospodăreşti (efectuate într-un sistem al diviziunii muncii) şi muncile casnice (în mod predominat considerate a fi obligația, dar şi teritoriul privilegiat al femeilor, unde ele pot să aibă satisfacții particulare).

Totuşi, am întâlnit şi colonii unde majoritatea femeilor au lucrat în trecut, sau lucrează şi acum pentru venituri. Acolo, în comparație cu bărbații care lucrează ca zilieri, ele sunt/ au fost angajate la fabrici, în magazine sau pe şantiere. În pofida istoriei lor

pe piața muncii, în momentul în care nu mai lucrează, se auto-definesc drept casnice, şi nicidecum şomere. Acest lucru demonstrează cât de adânc este înrădăcinată în gândirea lor concepția conform căreia femeia întotdeauna se defineşte prin rolurile ei domestice, atât în cazul în care nu a lucrat niciodată pentru venituri, cât şi în cazurile în care ea contribuie la bugetul familial. Un alt aspect care diferențiază femeile şi bărbații din aceste colectivități este dorința de a schimba ceva în cariera lor profesională: femeile povestesc mai des despre idealurile lor, sau despre voința de a-şi schimba locul de muncă. Majoritatea persoanelor invocă probleme de sănătate care afectează cel puțin un membru al familiei. Femeile angajate au asigurare medicală, bărbații lor fiind co-asigurați pe seama lor. Probabil şi din acest motiv (de multe ori apelând la medici), cei mai mulți dintre ei – întrebați fiind despre muncile cele mai bine plătite – menționează cazul doctorilor.

Muncile de la sate şi oraşe

În ceea ce priveşte diferența dintre muncile de la sate şi cele de la oraşe, cei din mediul rural afirmă că de pe o zi pe alta se descurcă mai uşor din punct de vedere material (dar foarte puțini au, totuşi, o bucățică de grădină sau animale, adică resurse care le-ar putea facilita subzistența). „*Abilitatea de a se descurca*" în sate ține totuşi mai degrabă de trecut, căci azi tot mai mulți dintre cei care au terenuri agricole lucrează cu maşini şi au tot mai puțină nevoie de forță de muncă fizică. De asemenea, chiar şi cei din satele aflate în proximitatea oraşului azi au dificultăți în accesul la transportul în public (de aceea pentru cei mai mulți naveta la oraş pentru a continua şcoala după cele opt clase terminate pe plan local este imposibilă).

Romii din colectivitățile orăşeneşti susțin că mediul urban le oferă mult mai multe posibilități de lucru, ceea ce este relevant mai ales în cazul oraşelor mari, unde după 1990 au apărut noi firme sau unde construcțiile sau alte domenii le pot oferi cel puțin munci ocazionale. De menționat că pentru romii cu posibilități reduse, informațiile despre locuri de muncă accesibile circulă şi sunt accesibile prin rețelele lor informale. Acest lucru denotă nu neapărat şi doar că ei nu au cunoştințe despre cum se caută un loc de muncă şi cum se utilizează sursele formale de informații, ci şi că nu au încredere în cele din urmă, se tem de umilința/ refuzul experimentat de atâtea ori în relație cu instituțiile oficiale şi nu au contacte/ relații în alte sfere de influență decât ale lor. De aceea agențiile județene pentru ocuparea forței de muncă au probleme în relaționarea cu ei, şi nu au succes în proiectele lor dacă nu colaborează cu organizații civice pentru romi care au contacte directe şi capital de încredere în comunități.

Muncile copiilor

Datorită constrângerilor materiale ale familiilor, dar şi modului în care viața de zi cu zi se organizează într-o familie extinsă, copiii din colectivitățile investigate încep activitatea lor economică la o vârstă mai mică decât alții din generația lor ai căror părinți le pot asigura condiții socio-economice mai privilegiate.

Băieții de multe ori îşi însoțesc tații sau frații mai mari la muncile ocazionale aducătoare de venituri (sau îşi caută ei de lucru), iar fetele au datoria de a avea grijă de frații mai mici sau de a-şi ajuta mamele în treburile casnice (sau îşi întemeiază familie separată). Aceste "opțiuni" se cristalizează ca reacție la situația familiilor lor originale, fiind motivate de părăsirea statutului de copil într-o familie cu foarte mulți membri. Pe lângă dificultățile acestor obligații, constrângerile de acest fel au şi un efect asupra copiilor pe care aceştia îl percep ca şi ceva pozitiv: îi maturizează mai devreme, generează în ei sentimentul independenței şi le oferă în comunitate beneficiile simbolice ale statutului de adult (astfel de funcții fiind îndeplinite şi de instituția mariajului timpuriu, mai ales în cazul fetelor).

Munca în străinătate

Romii care trăiesc în sărăcia profundă a ghetoului izolat în mod tranşant de restul lumii nu au şansa să-şi încerce norocul în străinătate nici din cauza lipsei banilor, dar nici din cauza lipsei contactelor care le-ar putea facilita acest lucru.

În rândul oamenilor din colonii sau comunități funcționează atât fenomenul migrației individuale, cât şi al celei în grup. Oricum ar fi, indivizii întotdeauna merg pe urma unei rețele informale de cunoştințe şi/ sau rude, fiind deci elemente ale migrației în lanț. Şi oricum ar fi, migrația transnațională în cazul lor este una economică, mai precis de subzistență, ei fiind motivați de căutarea unor surse de venit în condițiile în care piața muncii de acasă oferă tot mai puține şi sărăcăcioase posibilități chiar şi pentru supraviețuirea de pe o zi pe alta.

Acest tip de migrație nu neapărat este o alternativă radical diferită față de opțiunile accesibile în țara de origine, dar aduce mai mulți bani pentru aceleaşi tipuri de activități. În marea majoritate a cazurilor, migrația are un caracter temporar şi ciclic, de multe ori sezonier, atât pentru că o parte a familiei persoanei care emigrează rămâne acasă, cât şi din cauza statutului său de imigrant semi-ilegal în țara de destinație. Semi-ilegalitatea constă în faptul că foarte mulți imigranți de acest fel doresc să rămână acolo mai mult timp decât numărul de luni permise fără surse de venit stabile şi condiții de locuire adecvate, dar nicidecum nu înseamnă că ei ar fi infractori. Riscul de infracționalitate creşte datorită faptului că rețele transnaționale de trafic uman se înfiltrează în rețelele migraționale ale oamenilor, sau chiar ajung să le coordoneze cu scopul de

a le exploata prin implicarea lor în munci cum ar fi cerşetoria sau prostituția organizată. De asemenea, acest risc devine realitate şi în funcție de modul în care organele de siguranță din țara de destinație permit în mod tacit sau chiar complice (cel puțin pentru o vreme) constituirea taberelor ilegale sau practicarea acestor munci.

Printr-o astfel de migrație, persoanele în cauză schimbă perioadele de şomaj de acasă cu perioadele muncilor ocazionale din străinătate, sau înlocuiesc muncile de pe piața neagră domestică cu cele din economia informală din străinătate. Dar o astfel de migrație (cu puține excepții) nu înseamnă îmbunătățirea de fond a condițiilor de viață şi creşterea siguranței traiului, căci în străinătate ea implică locuirea în tabere improvizate, iar acasă nu produce schimbări structurale în starea materială şi statutul social al persoanei şi familiei sale. Mai mult decât atât, precum ne arată recentele expulzări în masă a romilor din Franța, chiar dacă asta promite o anumită sumă pentru cei întorşi acasă, această migrație implică şi creşterea insecurității şi stigmatizării celor implicați. Cei expulzați din Franța nu neapărat primesc sumele compensatorii promise, se simt păcăliți de birocrația instalată între cele două state, şi neavând alternative, se pregătesc să-şi încerce norocul în continuare pe această cale.

(3) Discriminarea etnică şi de gen în domeniul muncii

Tabelele prezentate aici reflectă gradul în care oamenii percep discriminarea lor. În formularea întrebărilor din chestionarul **anchetei sociologice** nu am folosit termenul de discriminare, ci de neîndreptățire (pe bază de etnie, și pe bază de gen). Dacă comparăm datele statistice rezultate din anchetă cu afirmațiile pe care participanții la focus grupuri le-au făcut în legătură cu discriminarea romilor, observăm o discrepanță foarte mare între cele două (în sensul că pe întregul nostru eșantion doar circa 17% dintre respondenți afirmă că au fost neîndreptățiți vreodată la locul lor de muncă, iar la interviurile de grup factorul de discriminare a fost apreciat ca fiind unul dintre cele mai puternice elemente ale ne-accesului la muncă decentă). Această discrepanță se poate datora celor două metodologii diferite, focus grupul oferind un spațiu discursiv mai adecvat punerii în discuție a experiențelor personale în acești termeni într-un context al dialogului/ dezbaterii. Datele statistice și interpretările exprimate la interviurile de grup coincid în slaba conștientizare a discriminării pe bază de gen, discriminarea etnică fiind percepută în mod predominant relevant acolo unde se observă tratamentul nedrept al persoanelor de etnie romă.

Cele două tabele de mai jos ne arată toate aceste aspecte, precum reflectă și faptul că în aprecierea neîndreptățirii pe bază de gen sau etnie nu există diferențe semnificative între afirmațiile femeilor și bărbaților, sau între afirmațiile persoanelor active (celor care lucrează pentru venit) și ale celor inactive.

	Neîndreptățire pe bază de etnie				Neîndreptățire pe bază de gen			
	Bărbați		Femei		Bărbați		Femei	
	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent
Da	47	17.3	55	16.2	4	1.5	15	4.8
Nu	224	82.7	284	83.8	258	98.5	295	95.2
Total	271	100.0	339	100.0	262	100.0	310	100.0
Missing	125	31.6	259	43.3	134	33.8	288	51.8
Total	396	100.0	598	100.0	396	100.0	598	100.0

	Neîndreptățire pe bază de etnie				Neîndreptățire pe bază de gen			
	Activi		Inactivi		Activi		Inactivi	
	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent	Frecvență	Procent
Da	59	16.9	43	16.3	10	3	9	3.8
Nu	291	83.1	220	83.7	324	97	231	96.3
Total	350	100.0	263	100.0	334	100.0	240	100.0
Missing	85	19.5	305	53.7	101	23.2	328	57.7
Total	435	100.0	568	100.0	435	100.0	568	100.0

Încercând să interpretăm procentul scăzut al celor care afirmă că au fost neîndreptățiți în domeniul muncii atragem atenția asupra trei lucruri:

- foarte mulți dintre romi prestează “muncile de jos”, necalificate și slab plătite, context în care (dacă nu-și permit să pună problema de ce au acces doar la acestea) nu se simt discriminați față de colegii lor care lucrează în posturi similare și în care eventual chiar majoritatea dintre lucrători sunt romi (de exemplu în salubritate);
- persoanele cu un grad de stimă de sine și de încredere în sine foarte scăzut, care vrând-nevrând interiorizează imaginea negativă despre ele pe care populația majoritară o vehiculează prin diverse instituții și medii, se poate ca să nu se simtă neîndreptățite atunci când sunt tratatați nedrept, căci nu au mari așteptări de la viață; se poate chiar ca ele să considere că tot ceea ce li se întâmplă, este ceva ce se întâmplă în mod normal, natural cu cineva în poziția lor;

- întrebați fiind despre ocurența neîndreptățirii lor la locul de muncă, oamenii s-au gândit cu siguranță la ceea ce li se întâmplă sau nu în relațiile interpersonale în cadrul cărora muncile făcute de ei se desfășoară; astfel, ei au apreciat cel mult cum sunt tratați în aceste relații, și nu s-au referit la discriminarea structurală sau instituțională la care ei sunt supuși (de exemplu la faptul că situația lor materială și condițiile lor de locuire reduc șansele copiilor lor de a accede la o educație școlară care ar asigura accesul lor la locuri de muncă decente, sau la eventualitatea că modul în care etnia lor a fost și este percepută de către majoritari de-a lungul timpului a avut și are un impact asupra situației lor materiale de azi).

Recunoscând procentul scăzut al celor care afirmă că au fost neîndreptățiți la locul lor de muncă, dar și interpretările noastre de mai sus în raport cu aceste date, trebuie să amintim că la unele categorii de persoane procentul persoanelor care declară ocurența neîndreptățirii este mai mare. Dacă privim vârsta respondenților, putem observa că într-adevăr, cu cât au petrecut mai mult timp în domeniul muncii, oamenii amintesc de faptul că au fost discriminați. Circa 41% dintre persoanele între vârsta de 50-54 de ani, 21% dintre cei între 45-49 de ani, 20% dintre cei între 35-39 de ani, 19% dintre cei în vârstă de 40-44 de ani afirmă acest lucru. Ocurența neîndreptățirii percepute este cea mai redusă la tinerii între 16-24 de ani (9%), ea fiind la nivelul mediei de pe eșantionul nostru (de circa 17%) în cazul tinerilor între 25-29 de ani. Ceea ce privește școlaritatea, datele noastre arată că 22% dintre cei cu școală elementară au fost neîndreptățiți, în timp ce doar circa 9% dintre persoanele cu bacalaureat au declarat acest lucru (ele fiind deci cu mult sub media eșantionului de circa 17%). Cei dintâi într-adevăr, având acces la munci necalificate și slab plătite datorită lipsurilor din educația lor școlară (din care nu pot asigura o calitate a vieții acceptabilă), pot resimți mai pregnant că ceea ce li se întâmplă este o nedreptate. Iar cei cu școlaritate mai înaltă pot fi mai mulțumiți de ceea ce lucrează, dar s-ar putea ca în cazul lor teama de a pierde locul lor de muncă să fie mai mare, și să nu se fi pronunțat despre neîndreptățiri din acest motiv. Privit într-un alt context, procentul de doar 9% dintre persoanele cu bacalaureat care afirmă că au fost neîndreptățite, ne-ar putea surprinde dacă considerăm un alt șir de date rezultate din anchetă, și anume faptul că 61% dintre cei cu pregătire liceală au afirmat că sunt inactivi (adică în momentul întrebării lor nu lucrase pentru venit). Ne putem întreba de ce oamenii aflați în această situație nu interpretează acest lucru ca o neîndreptățire.

De-a lungul discuțiilor de tip **focus grup** s-a afirmat că atât educația și experiența contactelor cu persoane de alte etnii, dar mai presus de toate necunoașterea și generalizarea conduc la respingerea alterității. Unii consideră că prejudecățile negative stau la baza practicilor discriminatorii, dar cei mai mulți presupun că prejudecățile și discriminarea sunt de fapt același lucru. Cea din urmă poziție s-ar putea explica și prin

ideea că, vorbind despre discriminare, oamenii recunosc existența sa mai degrabă în relațiile interpersonale (marcate și de stereotipii), decât în factorii structurali. Deci ei tind să nu observe funcționarea discriminării structurale sau instituționale, și – mai ales participanții români – încearcă să minimalizeze pericolul discriminării în general, astfel susținând în ochii proprii și ai celorlalți ideea toleranței populației majoritare, sau, de exemplu, idealul Banatului multicultural.

Participanții la interviurile de grup simt o ruptură în privința prejudecăților şi a discriminării. Perioada comunistă cu toate defectele şi discrepanțele sociale este considerată ca o perioadă în care obligativitatea muncii şi educației sociale venea în sprijinul romilor. Unele persoane vorbesc despre „acutizarea" prejudecăților şi despre faptul că aceste prejudecăți au devenit în ultimii douăzeci de ani din ce în ce mai violente. Dar noi putem afirma, că de fapt nu prejudecățile, ci acțiunile discriminatorii au devenit mai violente.

Transpunând tema discriminării pe planul pieții muncii, participanții la interviurile de grup – atunci când încearcă să pună o diagnoză asupra realităților social-economice actuale – rămân la două clișee mari: susținerea dreptului angajatorului să-și aleagă personalul pe criteriile eficienței; și blamarea romilor pentru neputiința lor de a se adapta noilor cerințe economice, sau chiar în general la meseriile societății moderne. Acest lucru denotă, printre altele, interiorizarea principiilor economiei de piață și acceptarea acestora ca măsură a capacităților individuale și a vieții umane adecvate. De altfel, și cei care își prezintă experiențele proprii în materie de discriminare se frământă în tensiunea – deloc ușor rezolvabilă – între încercarea de a evita victimizarea romilor și transferul responsabilității totale asupra sistemului, și între efortul de a demasca cazurile tratamentului nedrept cu care romii se confruntă din cauza semnificațiilor culturale atașate culorii pielii lor și/ sau condiției lor social-economice dezavantajate de-a lungul istoriei.

Trebuie să mai observăm că aceste dileme personale se manifestă în contextul mai general al inconsecvenței dintre conceperea bunăstării sociale drept sinonimă cu creșterea economică și afirmarea spiritului competitiv (sau dintre principiile Europei neo-liberale), precum și dintre setul de valori ale unei Europe sociale susținătoare a egalității de șanse, nediscriminării, diversității culturale și solidarității între oameni.

Cu ocazia dezbaterilor în jurul temei discriminării, axa prioritară a intervențiilor participanților a fost discriminarea pe bază de etnie. Alte tipuri de discriminări, de exemplu cea pe bază de gen, vârstă, statut social nu au avut un rol important în narativele povestite. Foarte rar apare câte o reflexie la alte tipuri de discriminare decât cea etnică. Și putem observa că, atunci când se discută despre specificul dezavantajării femeilor rome, aceasta tinde să fie explicată prin existența diferențelor înnăscute între femei și bărbați, sau prin particularitățile culturii/ tradițiilor rome, nefăcându-se referire la caracterul patriarhal al societății românești în general sau la mecanismele social-

economice și politice care cauzează dubla dezavantajare a femeilor aparținând unor minorități etnice marginalizate.

Pornind de la identificarea problemelor majore ale romilor, participanții cred că în schimbarea condițiilor socio-economice în care trăieşte comunitatea romă un rol important l-au avut şi îl au în continuare măsurile active. Adică "*măsurile menite să introducă o discriminare pozitivă*" care permite comunității rome să acumuleze masa critică necesară schimbării şi dezvoltării ulterioare atât din perspectivă economică, cât mai ales din perspectiva formării liderilor de opinie şi a modelelor din comunitate care să genereze şi să susțină această schimbare. Succesul acestor măsuri active depinde de modalitatea în care nevoile grupurilor țintă sunt identificate şi adresate în cadrul diferitelor tipuri de proiecte sau inițiative legislative. Un rol foarte important în menținerea rezultatelor pe termen lung îl are implicarea modelelor, elitei rome în designul, implementarea şi evaluarea acestor programe şi inițiative.

Totuşi, există păreri conform cărora existența măsurilor active poate fi speculată în interes personal. Sunt romi care doresc şi reuşesc să beneficieze de sprijin financiar prin tot felul de programe destinate romilor și "*mai apoi renunță la propria identitate*", precum sunt şi români care se declară romi pentru a putea beneficia de aceste programe. Aceste fenomene pot fi controlate în mai mică sau mai mare măsură, dar reprezintă o importantă problemă a implementării acestor programe.

Într-un final, chiar dacă participanții prezintă cazuri de succes în soluționarea unor manifestări ale discriminării pe plan local, ei totuși se arată nedumeriți în fața impasului ce rezultă din complexitatea problemelor și interdependența factorilor (sau cercul vicios) care generează discriminarea inter-generațională a romilor pe diverse planuri, și în ansamblul vieții lor.

ANEXA 3
FRAGMENTE DE INTERVIURI
DESPRE EXPERIENȚELE MUNCILOR ADUCĂTOARE DE VENIT

Bărbat, 36 de ani, Cantonului, Cluj
Mereu ne uităm la ştiri şi peste tot se anunță şomeri, numai şomeri, şomeri. Nu sunt locuri de muncă. Dacă te duci la forțele de muncă, nu găseşti nimic. Fratele meu o lucrat la o spălătorie şi dădea din venit 2%. Dacă făcea zece maşini îi dădea de la, deci ce ieşea […] Şi tăt n-o câştigat nimica. Au fost frigurile alea şi venea cu hainele ude pe el şi ... Spuneau, că dacă nu-ți convine, să nu mai vii. Asta e chestia, că n-avem ce face.

Femeie, 28 de ani, Cantonului
Nu avem unde să lucrăm, că nu-i posibilitate şi nu-i unde să te angajeze. Lucrăm, cum putem. Este că nu ne ferim, că n-are rost să ne ferim, că stăm în mediul, unde stăm, un spațiu care-l avem. Stăm cum putem şi cum ăsta, decât să stăm şi să umblăm la cerşit. Că aia nu-i o câştigare de pâine. Mai bine mergem la groapa de gunoi şi câştigăm, adunăm un fier, adunăm resturi ce se vând pe la colectare şi pe ăia câştigăm pe o pâine. Mai este când nu câştigăm de pâine, şi facem şi luăm un kil de făină şi facem palaneți, că noi aşa zicem, plăcintă, dar pe sobă, nu-n ulei. Nu-i de unde nici un venit, pentru că oriunde meri, nu te primeşte nimeni, nici la ăsta. Mergi la cineva să te ieie, cum era înainte, şi nu te plăteşte cum trebuie. Dacă-ți dă 100 de mii, zici "mulți ani!", pentru că mai mult nu-ți dă nimeni.

Femeie, 30 de ani, Cantonului
Eu am fost odată însoțitor de copii, îi adunam pe copii de aici şi de pe Pata Rât, şi îi însoțeam dimineața la şcoală, apoi după masa acasă. A fost foarte bine, mai mulți copii au mers pe atunci la şcoală. Că ei trebuie să treacă pe câmp peste câini, şi să treacă apoi calea ferată, şi apoi strada aia către aeroport, să ajungă la autobus, s-au întâmplat multe accidente, şi pe calea ferată, şi pe autostradă, acolo chiar pe trecerea de pietoni. A fost bine atunci şi pentru noi, familie... Dar apoi nu au mai fost resurse să mă plătească. ... Şi astea-s sursele la noi. Foarte rău, foarte rău, pentru că nu-i unde să muncim. Că dacă am avea unde să muncim, nu ne dăm în spate. Deci orice mediu să ne dee să lucrăm, pentru că nouă ne place să lucrăm şi orice. Nu ni ruşine să lucrăm ca un măturător, sau de exemplu ca o femeie de servici, să speli băi, sau să speli, mă rog, orice ..., nu ne ruşine. Asta nu-i o ruşine la noi, dar dacă nu ne primeşte nicări?

Femeie, 28 de ani, Cantonului
Sus în groapa de gunoi mă duc zîlnic, eu mă duc zîlnic acolo, adun cupru. Este de unde aduce, de aici, de unde se colectează, deci de unde se bagă maşinile astea rablă, şi resturile se aduc sus. No, având că nu e unde să merem să câştig o sursă de venit, acolo-s obligată să mă duc. Pot să am grijă de mine, să nu mă lovească o maşină, fiindcă vine de la mai multe feluri de firme, ca să golească acolo, dar atâta populație ... ... Şi e gălăgie şi larmă, că vine şi buldozerul ăla care împinge gunoaiele şi ..., nu ştii de unde să te fereşti. Acolo mă duc pentru un câştig, că n-avem ce face... Acolo se adună bucățele din alea mici, de fier, de fire de astea de cupru. Ca şi firul asta roşu, asta se cumpără. Deci culoarea asta se cumpără. Aşa bucățele, cum îs astea micuțe, facem aşa să se adune mai mult. Şi după aia trebuie arse, trebuie aprinse, ca să meargă jos plasticul. Acolo mai în sus facem, nu aicia, la groapa de gunoi, acolo le dăm foc şi le aducem la colectare, unde se dă nişte bani pe ei, aici mai jos. Şi şi hârtii mai strângem. Ce ne ajută Dumnezeul. Hârtii adunăm, şi flacoanele de astea de plastic. Şi din astea ne câştigăm existența. Noi nu avem căruță, noi plătim transport la alții, pentru că sunt acolo sus la groapa de gunoi, care au căruță. Şi plătim transportul, cât îi, câştigăm şi noi 10-20 de lei, maxim când câştig e 30, dar mai

trebuie să plătim şi transportul. Cărându-le pe spate ar fi mai greu. Şi n-avem ce face, că nu ştiu, săracii pui aşteaptă acasă. Nu ni-ar fi ruşine oriunde să lucrăm, oriunde să ne angajeze. Am fost amu trei ani, să mă angajeze domnu de la spații verzi. Şi cei ce au avut carte de muncă şi o fost mai vechi le-au luat înăuntru, dar restul nu. Şi o fost vai de capul meu, câte lume a fost acolo.

Bărbat, 24 de ani, Cantonului

Eu am fost săptămâna trecută, la un cineva, de aicia din Someşeni. Zicea că am ceva moloz, din căcat. No, până m-am dus acolo şi ne-am uitat. Domnul zice: "Ăsta-i tăt molozul!", dintr-o casă. O dărâmat ceva din casă, a demolat jos, a vrut să facă cu mansardă. Şi am cărat de acolo pentru 80 de lei, trei zile. Patru bascule de 16 tone. Am fost eu, taicăl meu şi fratele meu. Şi trebuia să împărțim banii ăia în trei. Lucrul ăla e greu, că-s aicia betoane de spart, zîc, şi cu mâna încărcat, nu cu tractorul sau cu alte feluri. Zice: "Dacă vreți bine, dacă nu, nu, am vorbit şi cu alți". .... Rar când vine cineva şi spune "Hai, că am ceva de încărcat!", şi se întâmplă de exemplu că vine până la uşă, dar până te îmbraci şi ieşi afară, se urcă altul şi pleacă.

Femeie, 30 de ani, Cantonului

Soțul meu face transporturi cu maşina. Noi n-avem maşină... E a lui frate-meu, dar e stricat. Deci el merge la om, care are maşină şi n-are permis, şi atunci îl cheamă pe el să conducă. A vrut să meargă pe taxi, dar atestatul ăla costă nu ştiu, 7 milioane parcă, sau cât mi-o zis şi trebuie să aibe doi ani, şi el încă nu are de doi ani permisul. El de aia tăt o făcut chestia asta, că înainte a lucrat la Arabesc. Tăt aia o zis, ca să schimbe cumva măcar situația în familie, să-şi facă un permis, să se angajeze undeva, la o firmă, sau unde cade, dar până nu are doi ani ..., deci o vechime trebuie, el trebuie să aştepte. Nu poate, că nu-l angajează. mai ales patronul întreabă: "Ai vechime?" "Nu am." "Cât ai?" "Atâta." "Nu pot să te iau." Ca taximetrist, fără atestat ..., că şi acolo trebuie să meargă, să facă ca un fel de curs. ... Arabesc aici jos o fost, ceva firmă de mobilă. De materiale, mai multe. Şi de materiale de construcții ... De cabane de astea, cum se făceau campingurile. Ei făceau plăci din ăla de ..., mobilă, ceva ... Paluri, şi distribuia la toate firmele din tot Clujul. Apoi s-o mutat pe Calea Floreşti. Dar atunci am avut problema cu copilul, că atuncia l-a lovit maşina şi l-au dat afară. Deci nu o vrut el. Că s-o cerut liber, când l-a lovit pe copil o maşină pe trecerea de pietoni. S-o enervat şeful şi o zis că sunt oameni care vreau să lucre şi l-au dat afară. Amu doi ani a fost asta, în aprilie, 8 aprilie. Omul ne-o plătit spitalizarea, 45 de milioane a fost spitalizarea, cu tot, cu operație. Şi oricum, a avut cunoştințe. Că a fost ceva şef de la ..., nu Clujeana, cum îi zice ..., 16 Februarie, acolo a lucrat el, o fost ceva mare acolo, avea firmă deschisă şi m-a amenințat, că dacă n-am avocat şi ..., oricum el câştigă şi n-avem nici martori. Când l-o lovit pe copil, maşina l-a luat pe copil, era băut, că o recunoscut.

Femeie, 25 de ani, Stephenson, Cluj

Înainte mama lucra de când e cu tata, deci nu a fost, şi a mai lucrat, a mai lucrat până când o fost ea mai micuță, am mai lucrat şi eu, sau înainte s-o am pe fata mai am lucrat…

Deci n-am avut o zi liber, şi sâmbăta şi duminică, lucram foarte mult. Bine vara e mai bine, că nu e frig, dar am nimerit, am dus la pe vară şi am intrat şi pe iarnă, dar a fost foarte...şi m-am săturat de frigul ăla.

N-am primit reducere că am fost angajate numai pe patru ore şi n-a ştiut că cine lucră acuma 8 ani, n-a ştiut că cine lucră poate să primească banii de mamă, de 7-8 nu ştiu câte milioane.

Era mai periculos şi nu m-am mai dus.

Din punctul meu de vedere ştiu că foarte multă fete a vrut să se angajeze şi eu atuncea când am lucrat la Iulius Mall şi au fost mai multă fete care nu le-au angajat şi bănuiesc că nu ştiu, s-a uitat la, nu ştiu.

Eu unde am lucrat, eu n-am avut problemă că-s romă, nici n-au întrebat de personalitate, că ce îs, n-a întrebat, deci n-am avut.

Am încercat, dar n-am găsit aşa, mai ales de felul meu, nu prea, mai bine au nevoie de bărbaţi, mai mulţi.
Eu aş prefera şefă, mai bine şefă. Mai bine, dar depinde şi pe ce, că sunt care sunt mai buni femeile, sau sunt care-s mai bun bărbaţii.
Depinde la ce lucră şi la ce lucru eu, dacă am lucra la acelaşi domeniu, sau să zic, face acelaşi treabă, n-ar fi corect să nu fim plătiţi la fel....dar să zic că eu îs la ambalaj, sau aşa ceva şi el se cară sau ceva, atuncea bineînţeles că n-aş vedea nicio obiecţie, dar dacă aş vedea că am lucrat aceeaşi, bineînţeles că aş avea ceva împotrivă, de ce să aibă mai mult, dacă lucrăm...acelaşi lucru.
Ne bucurăm că soţul e angajat, e un loc stabil şi orice se întâmplă, e asigurată.

Femeie, 20 de ani, Stephenson
Şeful la servici să fie femeie, în casă bărbat.
Femeia să lucreze la magazin, la un restaurant, la făcut de mâncare, la astea, deci munci care sunt asemănătoare cu munca casnică.

Femeie, 28 de ani, Stephenson
Pentru că, mai bine să lucrezi cu o sută de bărbaţi, decât cu 2-3 femei. Sunt mult mai rele. Vreau să spun, unde lucrez eu, aşa îi, deci mai bine te înţelegi cu şeful, cu bărbaţi decât cu femeile, că femeile-s rele. Şeful e mult mai bun, adică bun. Mai bine spui orice ai, că te-nţelege, şi de exemplu directoarea magazinului pentru ea n-am cum să spui, nu ascultă. E mai bine un bărbat, decât o femeie.
Doctorul câştigă cel mai bine, oriunde merg, orice, merg şi pun în buzunar.
Dacă s-ar putea să schimb, sau să schimbă cum a fost, da, trecutul, ar fi să nu moară părinţii mei, să fie lângă mine pentru că mă simt singură.

Femeie, 30 de ani, Stephenson
Trebuie să lucreze şi femeia, familia se poate descurca mai bine cu două salarii.
O femeie nu se poate descurca în construcţii, ceea ce fac bărbaţii, o femeie ar trebui să aibă un servici mai uşor.

Femeie, 29 de ani, Stephenson
Da, da, pentru copil mai bine mor de foame, şi stau şi-l îngrijesc. Că ştiu că-s foarte neatenţi copii şi-s foarte răi, nu pot să stau cu gândul la servici că el ce face şi ...
Este destul de lucru cu ei şi bărbatul să lucreze, să-ntreţină femeia.
Dar ar fi bine că şi femeia să lucreze, să-şi ajute bărbatul.
Dacă eşti bun meseriaş, te ia oricine.

Femeie, 29 de ani, Stephenson
Întotdeauna găseşti mult mai uşor de lucru ca femeie, pentru că în primul rând, dacă eşti şi tânăr şi eşti şi drăguţ, ăsta cred că au fost două lucruri pentru care am fost favorizată. Am fost tânără, şi aspectul fizic contează.
Trebuie să înveţi mult pentru aşa ceva şi trebuie să te ţină şi buzunarul, pentru că nu-ţi permiţi să mergi la o facultate sau la nu ştiu ce masterat, dacă cineva, din buzunarul cuiva trebuie să meargă.
Peste tot te întreabă de ultimele studii. Dacă ai 8 clase, bineînţeles că eşti muncitor necalificat şi ai minimul pe economie, oriunde te angajezi.

Bărbat, 30 de ani, Stephenson
M-au purtat şi până la urmă mi-au zis că nu mă primesc şi după un timp mi-am dat eu seama de ce nu mă primesc.
Un venit ar trebui să-l aducă un bărbat acasă, după câte ştiu eu. Bărbatul, că bărbatul e baza.

Femeie, 25 de ani, Stephenson
Să mai fac câte un ban. Nu ne ajunge banii, care iau acuma.
Multe patroni le e frică de romi, că fură, că una-alta ...
Pe soțul meu nu l-au angajat pentru că nu are măcar nici 2-3 clase ca să poate scrie numele."

Femeie, 30 de ani, Stephenson
Nu contează că sunt țigănci, că sunt femei, că sunt mai tinere, mai bătrâne, toată lumea trebuie să lucreze.
Dar n-au avut niciodată probleme să li se pune: <Domnule, nu angajăm că eşti țigan>.

Femeie, 38 de ani, Stephenson
Fără şcoală nu te ia nimeni, nici la măturat. N-ai şcoală, n-ai ce să vorbeşti.

Bărbat, 35 de ani, Stephenson
Oriunde mergi te întreabă ce meserie ai. Când ai zis că <Vedeți că nu am meserie, dar ştiu să fac asta sau aia...>, nici aşa nu te iau.

Bărbat, 37 de ani, Stephenson
Nu poate să se descurce ca să deie la lume locuințe şi un loc de servici, tăt, cum era în timpul lui Ceauşescu, că atuncia te închidea pentru că nu munceai. Acuma chiar vrei să munceşti şi nu-ți dă.
Nu contează că eşti țigan sau ce vârstă ai, doar dacă ai şcoală.
Femeile ar trebui să lucreze într-o fabrică, bărbații să lucreze ca şi instalatori, constructori.

Bărbat, 39 de ani, Byron, Cluj
Cheltuielile noastre nu au fost niciodată aşa încât să nu putem trăi de pe o lună pe alta. Nu dăm banii pe orice, numai care e strict necesar, mâncare, cheltuielile comune, astea întodeauna sunt plătite, niciodată nu am rămas în urmă.
Ca rom este greu să obții un loc de muncă. Asta am simțit eu pe pielea mea şi am observat şi la alții, asta se face peste tot, şi la medicul de familie se face asta. Sau poate în primul rând acolo se face.
Nu pot să zic nici că e bine sau foarte bine, dar nici că e rău sau foarte rău. Să trăieşti bine, în primul rând trebuie să ai sănătate. Ar trebui să am salariu de 15 milioane net, ar trebui să zicem să am o mică afacere, un mic aprozar, ceva, un mic magazin...

Femeie, 42 de ani, Byron
Şeful nu mi-a zis în mod direct, a zis la colegul, la celălalt coleg, ce trebuie la țiganca asta, crede că aici ea e şefă, ea dă ordine. Celălalt a zis, că nu-ți dă ordine, dar normal asta-i lucrul tău, trebuie să faci obligația ta, şi nu contează că ce îi, că ea e colega noastră. Şi după asta a fost dat afară colegul din magazin. De ce l-a deranjat că eu-s țigancă, nu mă îmbrac ca o țigancă, vorbesc româneşte, şi în primul rând eu-s om. A fi om e un lucru mare, a fi domn e întâmplare, i-am spus. Depinde de om. Eu aia şi spun şi la copii, că-s țigancă, sau-s româncă, nu depinde de asta, depinde ce fel de om eşti, cum te comporți, dacă ştii să fii prietenoasă, eşti mai amabil, să vezi în ce anturaj intri. Dacă nu, nu supraviețuieşti.
Dacă nu munceşti n-ai cum să trăieşti bine. Marea noastră problemă este că nu avem casa noastră. Şi lipsa de servici e problemă. Ca să trăieşti bine trebuie să ai servici, să ai o casă, un acoperiş, să îi ai pe ai tăi lângă tine. Degeaba ne mulțumeşte că avem pâine astăzi, şi îi mulțumim lui Dumnezeu că ne dă, nu zic, că nu-ți dă, dar ajută-te pe tine ca să fii ajutat.

Bărbat, 29 de ani, Byron
E ceva logic să lucreze şi ea, dacă nu ne putem descurca cu un singur salariu, normal. ... Aşa normal că e mai greu pentru ea ca femeie, că ea trebuie să mai facă şi chestiile de casnici." Crede că muncile potrivite pentru femei „*sunt cele mai uşoare, la o croitorie, la o bucătărie. Iar bărbaţii lucrează în domenii mai grele, orice cu muncă fizică.*
Să trăieşti bine înseamnă să ai ce mânca, să ai la copii ce le da.
Sunt scumpe treburile, mâncarea şi tătă-s scumpe. Şi salariile-s mici.
Orice dorință ar avea, ca părinte a-şi vrea să realizez dorințele, dar ...financiar nu pot. Copiii îşi doresc lucruri şi chestii care financiar nu mai le-pot rezolva. Ce nu depinde de partea financiară, le ofer desigur.

Femeie, 28 de ani, Byron
Acuma cu vremea asta, că trăim după o zi pe alta, ne merge greu, numai eu lucrez ..." "*Acolo era mai bine, la fabrica de confecții, lucram într-un singur schimb, şi salariul era mai mare, iar aici lucrez în trei schimburi, la un salariu mai mic …, dar la câte clase am eu, nu ştiu dacă aş putea avea pretenții la un loc de muncă mai bun.*
Erau ani, când ne mergea mai bine, mai mergeam vara la Felix sau la Cojocna, acum stăm cam tot timpul acasă.
N-am nici timp să mă duc şi să-mi caut, şi nu ştiu dacă aş putea să am grijă şi de copii, atuncia tătă ziua aş lucra şi nu aş mai putea avea grijă de ei.
Nu că nu trăim bine, dar s-ar putea şi mai bine dacă ar lucra soțul, ar fi şi bani mai mulți şi mi-aşi permite să putem să ieşim şi noi, măcar o dată pe săptămână, sau măcar vara cu copii.

Femeie, 30 de ani, Byron
Sincer, mi-a fost foarte greu cu copiii, că eu şi acuma puteam să merg la lucru, dar n-am mai mers din cauză la asta mică, că după doi ani trebuia să mă duc obligatoriu înapoi la lucru. Dar în loc de asta m-am dus şi am cerut şomajul, că nu aveam altfel cum să mă descurc. Şi nu-s bani de nu ştiu ce, că-s chiar bani de nimic ce şomaj am, 450 de lei, foarte puțin, dar tot e ceva.
Chiar am fost foarte bine văzută de şefii noştri, poate mai bine ca un român, că o fost şi români şi unguri la lucru unde am lucrat eu, dar la măturători de stradă îs mai mulți ca țigani ca români. Şi nu, noi n-am avut niciodată probleme cu şefii. Am fost foarte apreciați, foarte lăudați, că şi eu am lucrat şi şi soțul, tot acolo, la Rosal.
Ăla trăieşte bine cine are vile, are bani, are maşini. Ăla poți să zici că trăieşte bine... Dar eu nu mi-aş dori nici treaba asta, dintr-odată din săracă să ajung drept bogată. Eu mă mulțumesc şi aşa. Copii să fie sănătoşi, să aibă mâncare zilnic.

Persoana 01, Satchinez, județul Timiș
Aş putea să zic că aş munci la orice. [...] Dar aş vrea să fiu bodyguard. Aş vrea să fiu într-un club. Mă simt aşa, mai împlinit. Sincer nu mă simt mai puternic, dar poate că sunt mai puternic, nu ştiu.
Au zis că n-au nevoie de oameni. Sau mergeam câteva zile, şi apoi mi-au spus că nu mai e nevoie de mine. Nu vreau să mă las de tot, o să încerc să caut un post de muncă şi o să vedem ce o să fie, sau o să plec în străinătate la frățiorul meu, înțelegeți.

Persoana 02, Satchinez
Aş lucra orice, nu-i problemă. Deci chiar n-am pretenții.
Eu n-am nevoie să fiu bogat, doar aşa, să fiu modest. Deci să am casa mea, să am maşina mea, familia mea, deci să nu trăiesc de pe o zi pe alta. N-aş vrea neapărat o avere vai doamne, sau să fac un cont în bancă sau treburi de astea. Cum am zis, să am casa mea, maşina mea, familia mea, să mă-nțeleg bine cu toții şi cam astea.

Persoana 03, Satchinez

M-o dat afară că… deci nu neapărat m-o dat afară, dar numai era loc, erau prea mulți oameni şi, deci, nu s-a mai putut, o zis că nu mai au nevoie de atâția oameni, şi care au fost mai noi angajați le-au dat afară.

Nu trebuie să gândeşti că eşti de etnie romă, sau că nu eşti binevăzută. Între oameni se mai întâmplă multe, mai supărări, mai bucurii. Asta eu consider că e ceva normal. Eu am avut postul meu şi am fost mulțumită de ceea ce eram. Ştiam deja toate posturile din fabrică, eram şi schimbătoare câteva săptămâni. Dar n-am vrut să fiu secretară sau cine ştie, nu. Mă comportam normal, ca fiecare om, care are un post de lucru şi lucrează.

Într-o familie trebuie multe, mai ales când ai copii şi asta nu e un lucru greu, sau un lucru ceva neobişnuit. Normal că trebuie să lucreze amândoi, ca să fie o familie cum trebuie.

O femeie când vine acasă, trebuie să facă şi acasă curățenie şi mâncare, trebuie să gătească, şi copiii să îngrijească. Eu consider că o femeie lucră mai mult ca un bărbat. Pentru că un bărbat vine acasă, lucrează, vine acasă, poate mai taie lemne sau ceva, dar o femeie, este mai mult în capul ei, şi copiii, şi mâncare, curățenie, disciplină, eu asta gândesc.

Persoana 04, Satchinez

Sunt casnică. Anul trecut am lucrat la Fornetti, dar bărbatul meu, no, el a fost mai de modă veche, n-o vrut ca femeia să lucre. În asta nu prea am fost de acord cu el, dar ca să fie bine, trebuia. Nu pot să-i reproşez, că el o adus tot ce ne trebuia în casă, să ne ținem copiii la şcoală, nu lipsea nimic. Dar totuşi era mai bine dacă lucram şi eu.

Pot să spun că şefa aia de bandă, pe care am avut-o eu, avea o ură față de orice țigan, nu suporta țiganii. Dar am avut mai mulți colegi, care m-au cunoscut şi o văzut şi o mers şi o cerut-o explicații. Că nici n-o vrut să-mi explice din prima zi ce am de făcut, măcar. Şi când am greşit banda, ea a început să mă facă înapoiată. Şi aşa cum au fost benzile, una lângă alta, şi atuncia o femeie mai în vârstă care m-o cunoscut, mi-o explicat ce trebuie să fac.

Eu spun că aş putea face orice meserie, că dacă o faci cu drag, orice meserie merge. Numai să fii sănătos şi să ai, să ai o meserie, să fii calificat, să ştii cum să lucri şi să nu-ți bați joc de lucrul pe care-l faci. Eu spun că nu contează meseria, s-o faci cu drag, asta consider că contează.

Etnia romă mi se pare mie, sau cum am auzit, are mai multe obstacole în față ca să ajungă la un post bun. Şi oamenii au pretenții mai multe de la etnia romă, decât de la alții.

Când o mers prima dată sora mea era mai greu atuncia, că prima dată a fost pe timpul lui Ceauşescu, o fugit din țară, o trecut prin păduri granița, o stat cu nepoata mea de patru ani în păduri, o trecut cu o barcă pneumatică râul, deci a mers şi a riscat. … Acolo n-o avut locuință, stătea ca la caravane, se chinuiau mult prin frig, se încălzeau cu butelia.

Eu nu-s obişnuită să merg în străinătate şi să risc, niciodată nu m-o plăcut să risc, am mers tăt la ceva sigur. N-am vrut să risc sănătatea copiilor mei şi să mă duc cu ei, nu.

Aşa în viață pot să spun că sentimental sunt împlinită, mulțumesc la Dumnezeu că am avut norocul ca să-mi găsesc jumătatea de ce am avut nevoie, ce mi-am dorit mi-o dat Dumnezeul, un om care să mă înțeleagă, să nu duc viața care o dus-o mama mea, să fie bețiv şi să fiu bătută, să fiu fugărită cu copiii. Îmi pare bine că mi-o dat Dumnezeul măcar norocul ăsta, dacă n-am putut în altele, aşa profesional să mă realizez. Aşa cu copiii îs mulțumită, nepoții mai mă pun pe gânduri şi mai mă-ntristează, în rest nu.

Persoana 05, Satchinez

Am lucrat la o fabrică de răchită, care „făcea coşuri pentru export, pentru fructe, pentru piață.”

„Am lucrat cam zece sau unsprezece ani, am lucrat aiciea de la 17 ani şi acuma de cinci ani am lucrat în Timişoara la fabrica de cabluri, şi anul trecut am intrat la şomaj. S-au desființat posturile şi am intrat în şomaj.

Numai Dumnezeul ştie cum trăim, cum luăm în fiecare lună şomajul şi alocația, merg să plătesc datoriile şi apoi vedem dacă banii ne mai ajung pentru o pâine, sau un cartof, sau ce îi de luat ca să facem de mâncare sau eu ştiu, ce e necesar. Trăim de pe o lună pe alta. Cum luăm luna asta banii, să spunem în februarie, merem şi achităm şi luăm până la martie alte datorii, ca să trăim, nu avem alte posibilități.

Persoana 06, Satchinez

N-am lucrat, dar vreau să-mi caut ceva de lucru. Că nu mi se pare normal că nu avem niciun loc de muncă, nici eu, nici maica mea, vine doar ajutorul social şi pensia lui bunica mea, cum ar veni patru milioane opt sute pe lună, nu cred că ar ajunge oricui să plătească curentul şi cheltuielile.

Politici şi proiecte pentru egalitatea de şanse

Prin acest capitol volumul îşi propune să discute despre politici şi proiecte care urmăresc asigurarea egalității de șanse (pentru romi) atât pe baza analizei unor documente/ texte relevante subiectului nostru, cât şi pe baza interviurilor de grup realizate cu beneficiari ai unor astfel de programe şi cu furnizori de cursuri de calificare.[16] Scopul nostru este de a demonstra că politica egalității de șanse și a nediscriminării, respectiv asigurarea drepturilor fundamentale ale omului în domeniul muncii este o preocupare constantă a instituțiilor europene și a Națiunilor Unite, și că România, în calitatea sa de stat membru al Uniunii Europene și de semnatară a convențiilor internaționale, este obligată să implementeze prevederile aferente în politicile sale din domeniul ocupării.[17]

Nu putem însă să nu semnalăm și câteva probleme de fond legate de această chestiune. În primul rând faptul că – atât la nivel internațional, cât și național – logica economiei neoliberale, și cea a dreptății sociale și a drepturilor social-economice ale omului sunt două dimensiuni paralele, chiar contradictorii ale realităților contemporane mai ales în condiții de criză economică, când politicile publice dedicate grupurilor

16 Materialul capitolului se bazează pe trei rapoarte de cercetare realizate în cadrul proiectului "Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii": Iuliu Kozák (2009). *Raport asupra analizei politicilor publice pentru romi*; Enikő Vincze, Iuliu Kozák (2011). *Posibilitățile şi limitele proiectelor care oferă cursuri de calificare. Raport asupra focus grupurilor realizate în anul trei de proiect cu recomandări*; Loreni Baciu, György Lukács (2011). *"Pregătiți pentru viitor". Studiu asupra bunelor practici naționale și transnaționale privind integrarea grupurilor vulnerabile pe piața muncii.*

17 În calitatea sa de stat membru al Uniunii Europene România, prin guvernul său, în 2008 a prezentat "*Raportul național strategic privind protecția socială şi incluziunea socială (2008- 2010)*" în care printre altele s-a obligat la următoarele: *"Pentru perioada 2006-2008 obiectivul strategic al României din domeniul incluziunii sociale a fost centrat pe acțiuni strategice care să conducă la creerea unei societăți incluzive în care să se asigure cetățenilor resursele şi mijloacele necesare pentru o viață demnă. Pentru atingerea acestui obiectiv principalele priorități identificate constau în: creşterea generală a standardului de viață al populației şi stimularea câştigurilor obținute din muncă prin facilitarea ocupării şi promovarea politicilor inclusive; facilitarea accesului cetățenilor, şi în special al grupurilor dezavantajate la resurse, drepturi şi servicii; îmbunătățirea condițiilor de viață a populației Roma. … Incluziunea socială s-a aflat şi se va afla în continuare pe agenda politică a Guvernului României. Abordarea strategică privind combaterea excluziunii sociale include orice formă de excluziune, sex, vârstă, etnie, şi se adresează cu prioritate spre identificarea celor mai vulnerabile persoane, grupuri, comunități, etc."*

defavorizate suferă cel mai mult din cauza diminuării fondurilor bugetare publice. Precum observă mulți analiști, în politicile europene dintotdeauna a existat o tensiune între cele două Europe, cea economică și cea socială, precum și între cele două concepții despre egalitate și dreptate (Lovenduski, 1997; Rahman, 1998).

La baza strategiilor liberale privind egalitatea se află noțiunea meritocratică a justiției derivată la rândul ei din teoria contractului social, precum și celebrarea egalității în fața legii ca instrument al egalizării șanselor individuale. Această concepție face abstracție de relațiile sociale și de putere în care individul este înglobat, și de faptul că poziția și posibilitățile sale sunt structurate de acestea. În contrast cu politica liberală a egalității, politicile egalității de șanse caracteristice statelor bunăstării sunt legate conceptual de tradiția solidarității de clasă înțeleasă ca responsabilitate colectivă și de idei precum: punctele de pornire ale indivizilor în materie de acces la bunuri sociale sunt diferite; politicile publice trebuie să ia în considerare aceste inegalități astfel încât ele să rezulte în asigurarea egalității; efectele negative ale discriminării sunt încorporate în cultura noastră contemporană și ca atare cauzează dezavantajele structurale ale celor discriminați. Drept consecință, aceste politici recunosc legitimitatea tratamentului preferențial al grupurilor dezavantajate, accentuând că el este parte integrantă a eforturilor egalizării șanselor prin urmărirea asigurării egalității ca rezultat al lor. De asemenea – prin recunoașterea cauzelor sociale ale inegalităților și dezavantajelor – politicile în cauză urmăresc să acționeze asupra acestor cauze și nu asupra categoriilor sociale dezavantajate produse de inegalitățile structurale.

Teoreticienii intersecționalității (în mare măsură provenind dintr-un câmp ideatic feminist) observă că – în pofida recunoașterii existenței discriminării multiple și intersecționale de către politicile europene – "clasa socială, chiar dacă este exemplul cel mai notoriu al unei categorii sociale puternic legată de inegalități, nu este inclusă pe agenda europeană a egalității" (Verloo, 2006: 216). Absența conceptului de clasă socială din politicile de egalitate indică că trendul European contemporan este orientat mai mult către egalitatea politică decât cea socială și economică (Phillips, 1999), sau că aceste politici sunt dominate de perspectiva recunoașterii în defavoarea abordării redistribuirii (Fraser, 1997). Dar ea poate reflecta și faptul că, precum am accentuat mai sus, realitățile economiei neoliberale rezistă la integrarea perspectivei dreptății sociale în economie, și – în cel mai bun caz – coexistă cu proiecte punctuale care vizează egalitatea de șanse în ocupare, sau cu politici ale căror implementare nu este obligatorie, și nu este asigurată de metodologii naționale și instrumente de control efective.

Capitolul face legătura între mai multe dimensiuni ale politicii egalității de șanse, abordând-o din punctul de vedere al dreptului muncii și al egalității de gen așa cum se articulează ele în legislația europeană și internațională. Aceste sub-capitole sunt urmate de prezentarea politicilor (de ocupare) pentru romi din România și ale unor proiecte pentru romi din Ungaria. Capitolul se încheie cu o analiză bazată pe un

studiu empiric realizat în cadrul proiectului "Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii" despre posibilitățile și limitele proiectelor de ocupare care facilitează accesul la cursuri de calificare/ recalificare pentru persoane defavorizate de etnie romă.

(1) Muncă, ocupare şi drepturile fundamentale ale omului

Principiul promovat de proiectul nostru "Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii" (asigurarea egalității de șanse în domeniul muncii) sunt preocupări ale mai multor organisme internaționale. În cele ce urmează vom prezenta un scurt istoric al inițiativelor aferente venite dinspre forurile Uniunii Europene, precum și dinspre Organizația Națiunilor Unite.[18]

În zilele noastre, legislația Uniunii Europene în domeniul ocupării forței de muncă garantează un nivel minim de protecție pentru toți cetățenii care trăiesc şi lucrează în Uniunea Europeană, ceea ce include: sănătatea şi siguranța la locul de muncă; şanse egale pentru femei şi bărbați; protecție împotriva discriminării pe baza etniei, sexului, religiei, vârstei, dizabilității şi orientării sexuale. Statele membre ale Uniunii Europene sunt obligate să transpună în legislațiile lor naționale aceste reglementări, ele având obligația să asigure drepturile amintite mai sus.

Făcând abstracție de întrebarea, în ce măsură se asigură aceste drepturi în economia reală, în cele ce urmează ne propunem doar să aruncăm o privire diacronică asupra integrării perspectivei drepturilor omului în domeniul ocupării, începând de la amintirea faptului că după primul război mondial, în 1919, la Conferința de Pace de la Paris, s-a constituit Organizația Internațională a Muncii, prin asta recunoscându-se că dreptatea socială este esențială pentru asigurarea păcii universale şi durabile. Mai departe, în 1949 Națiunile Unite au adoptat şi proclamat Declarația Universală a Drepturilor Omului, iar în deceniile care au urmat, Organizația Internațională a Muncii a elaborat o serie de convenții în domeniul asupra cărora ea acționează, printre ele: în 1958 Convenția privind Discriminarea în Domeniul Ocupării, care protejează toți muncitorii indiferent de rasa, sexul, religia, opinia lor politică, sau originea lor socială; iar în 1964 Convenția privind Politicile de Angajare, care creează cadrul legislativ pentru angajarea liberă de discriminare a forței de muncă, arătând legătura dintre sărăcie şi discriminare. În 1965 Națiunile Unite au adoptat Convenția Împotriva Tuturor Formelor de Discriminare, iar în

18 În primul an al proiectului experți ai echipelor de implementare au elaborat trei ghiduri informative utilizate la sesiunile de formare organizate în primii doi ani cu scopul promovării egalității de șanse. Materialul din acest sub-capitol se bazează pe ideile elaborate în Ghidul informativ nr. 2 cu tema „*Oportunități egale și nediscriminare în domeniul muncii*" de Enikő Magyari-Vincze (Cluj: Desire, 2009).

1979 Convenția privind Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare ale Femeilor. În 1993, Conferința Mondială ONU privind Drepturile Omului a militat pentru o abordare a dezvoltării din punctul de vedere al drepturilor fundamentale ale omului, şi a creat o nouă poziție în cadrul organizației, cea de Comisar Înalt al Drepturilor Omului. În 1995, Summitul Mondial pentru Dezvoltare Socială a Națiunilor Unite din Copenhaga a declarat că printre cele patru drepturi fundamentale ale omului se află şi eliminarea discriminării în domeniul muncii, ceea ce a pregătit adoptarea de către Organizația Internațională a Muncii, cu trei ani mai târziu, a Declarației privind Principiile şi Drepturile Universale ale Muncii, care defineşte aceste drepturi în patru mari domenii: libertatea de asociere şi negociere colectivă; eliminarea tuturor formelor muncii forțate sau obligatorii; dreptul la ne-discriminare în ocuparea forței de muncă; abolirea efectivă a muncii copiilor.

În anul 2000 Națiunile Unite au adoptat Declarația Mileniului care prevede eradicarea sărăciei extreme în întreaga lume până în 2015, dar şi alte scopuri strâns legate de acest deziderat, cum ar fi: asigurarea universală a educației primare; promovarea egalității de gen şi capacitarea femeilor; reducerea mortalității infantile; îmbunătățirea sănătății materne; combaterea HIV/AIDS, a malariei şi altor boli; asigurarea protecției mediului; dezvoltarea unui parteneriat global pentru dezvoltare. Raportul din 2008 al Națiunilor Unite asupra realizării obiectivelor de dezvoltare ale noului mileniu explicitează că unul dintre aceste obiective este asigurarea ocupării totale a forței de muncă, dar şi asigurarea accesului la muncă decentă pentru toți, inclusiv femei şi tineri. Se recunoaşte că fără asta, chiar şi cu asigurarea angajării pe piața muncii, nu se va realiza eradicarea sărăciei. Declarația din 2008 a Organizației Internaționale a Muncii privind Dreptatea Socială pentru o Globalizare Justă arată că Agenda Muncii Decente include patru mari obiective:

- promovarea ocupării forței de muncă prin crearea unui mediu instituțional şi economic durabil, în cadrul căruia societățile pot realiza atât scopurile dezvoltării economice, cât şi asigurarea unor standarde de viață şi progres social pentru toți;
- dezvoltarea şi implementarea unor măsuri de protecție socială, inclusiv măsuri pentru asigurarea unor condiții de muncă sănătoase şi libere de orice risc, dar şi pentru asigurarea unor venituri minime necesare pentru toți;
- promovarea dialogului social pentru a se facilita un consens național şi internațional cu privire la strategia şi programele privind munca decentă, transpunerea dezvoltării economice în progres social, şi invers, şi asigurarea implementării efective a legislației muncii;
- respectarea, promovarea şi realizarea principiilor şi drepturilor fundamentale în domeniul muncii.

În 20 februarie 2009 la sediul din New York al Națiunilor Unite s-a marcat prima Zi Mondială a Dreptății Sociale. Cu acea ocazia s-a făcut referire la recentul raport al Organizației Internaționale a Muncii, care a arătat că atingerea scopului privind eradicarea sărăciei până în 2015 nu pare deloc realist în condițiile crizei economice mondiale. În discuția despre munca decentă s-a accentuat situația extrem de gravă a persoanelor care lucrează în economia informală (de exemplu 75% din populația ocupată a Africii sub-Saharene), dar şi a celor care (majoritatea dintre ele fiind femei) efectuează "doar" munci domestice neplătite. S-a recunoscut, de asemenea, nevoia de a introduce în dezvoltarea, implementarea şi evaluarea politicilor macro-economice punctul de vedere al drepturilor fundamentale ale omului. Scopul acestuia este observarea măsurii în care politicile respective asigură aceste drepturi pentru toți, sau din contra, în ce măsură le încalcă, statele în cauză încălcând astfel şi obligațiile pe care şi le-au asumat în domeniul drepturilor omului prin semnarea convențiilor internaționale aferente. Într-un final, s-a formulat nevoia de a integra perspectiva dreptății sociale în toate instituțiile şi politicile sociale, şi de a le aprecia pe cele din urmă din punctul de vedere al modului în care ele afectează viața indivizilor de etnie, gen, vârstă diferită, precum şi asigurarea efectivă a drepturilor omului pentru toți.

În ceea ce privește problematica muncii decente și a perspectivei drepturilor omului în Uniunea Europeană, trebuie să amintim că în 2006 Comisia Europeană a elaborat Comunicatul cu privire la Promovarea Muncii Decente pentru Toți, exprimând ataşamentul Uniunii Europene față de Agenda Muncii Decente a Națiunilor Unite. În 2007, Consiliul Europei a reafirmat dedicația sa față de această agendă ca un instrument global pentru promovarea ocupării, îmbunătățirea standardelor de muncă, şi dezvoltare socială şi economică. Tot în acelaşi an, Parlamentul European şi-a exprimat acordul față de diagnoza conform căreia asigurarea muncii decente este elementul central al eradicării sărăciei şi excluziunii sociale. În 2007, Comitetul Economic şi Social European a adoptat un document în acest sens, conținând recomandări față de statele membre, iar Comisia Europeană a început să-şi intensifice colaborarea cu Organizația Internațională a Muncii în domenii cum ar fi ocuparea, oportunitățile egale, anti-discriminarea, migrația forței de muncă, educație şi formare profesională continuă.

Înainte de aceste inițiative, desigur, încă de la începuturile sale, Uniunea Europeană a elaborat numeroase reglementări cu privire la drepturile fundamentale în domeniul muncii, drepturi pe care, în cadrul agendei Europei sociale, cu timpul le-a extins şi asupra altor domenii. Articolul 6 al Tratatului de la Amsterdam afirmă: Uniunea Europeană "este bazată pe principiul libertății, democrației, şi respectului drepturilor şi libertăților fundamentale ale omului". De atunci statele membre conferă Comunității competența de a acționa pentru eliminarea discriminării bazate pe sex, origine rasială sau etnică, religie sau crdeință, dizabilitate, vârstă, sau

orientare sexuală. Aceste decizii au fost urmate de elaborarea Programul de Acțiune Comunitară în vederea Eliminării Discriminării, precum şi a Directivei privind Egalitatea Rasială, şi a Directivei privind Egalitatea în Angajare. Aceste directive adoptate în anul 2000 interzic discriminarea, hărțuirea şi victimizarea în domeniul muncii pe baza criteriilor amintite mai sus, dar şi în alte domenii ale vieții, cum ar fi educația, securitatea socială, locuirea, sănătatea, şi în general, accesul la servicii şi bunuri sociale.

Campania paneuropeană "Stop discriminării", sau campania „Pentru diversitate. Împotriva discriminării", precum şi Anul European 2007 al Egalității de Şanse pentru Toți, Anul European 2008 al Dialogului Intercultural și Anul European 2010 pentru Eliminarea Sărăciei și Excluziunii Sociale au urmărit, printre altele, sensibilizarea cetățenilor față de legislația privind egalitatea, şi promovarea beneficiilor pe care diversitatea le poate aduce la locul de muncă şi în societate, în general. În 2008 Consiliul European a reconfirmat importanța dimensiunii sociale a Uniunii Europene ca parte integrantă a Strategiei Lisabona, şi a accentuat nevoia de a integra şi mai puternic politicile economice, cele de ocupare a forței de muncă şi cele sociale. Coordonarea protecției sociale şi incluziunii sociale printre statele membre, reforma protecției sociale, precum şi strategiile împotriva sărăciei au fost şi ele aduse la lumină. S-a observat evoluția pozitivă a acestor domenii în ultimii ani, dar şi faptul că aceste beneficii nu ajung la toți cetățenii Uniunii Europene. S-a accentuat că grupurile marginale şi vulnerabile la excluziune nu au şansa să beneficieze de aceste dezvoltări pozitive, de aceea s-a adoptat abordarea incluziunii active, ceea ce înseamnă în acest context combinarea asigurării unui venit minim, cu elaborarea şi implementarea unor politici active de ocupare a forței de muncă, şi cu asigurarea accesului la serviciile sociale de bază pentru toate categoriile sociale.

(2) Politica egalității de gen în Uniunea Europeană

Tratatul de la Roma, care a pus bazele Comunității Economice Europene în 1957 include prevederi privind egalitatea între femei şi bărbați în strânsă legătură cu politica europeană economică, ele referindu-se în Articolul 119 la egalitatea de gen la locul de muncă, în mod special obligația plății egale. Concentrarea pe problema ocupării şi a prezenței femeilor pe piața muncii denotă preocuparea politică principală orientată către constituirea pieței europene comune. În anii 1970, prin Directivele sale Comunitatea extinde un pic definiția egalității de gen de la problema plății egale către altele, cum ar fi egalitatea în tratamentul femeilor și bărbaților la locul de muncă şi eliminarea discriminării pe bază de sex. La începutul anilor 1990 – sub presiunile Comisiei Europene – se continuă extinderea acestei noțiuni, astfel încât către Statele Membre se

formulează Recomandări cu privire la combatarea hărțuirii sexuale la locul de muncă, şi cu privire la asigurarea beneficiilor maternale. Chiar mai mult, începând cu 1982, Comisia Europeană elaborează primul său Program de Acțiune privind Oportunitățile Egale, care, împreună cu următoarele două programe recomandă Statelor Membre utilizarea unor măsuri/acțiuni afirmative cu scopul promovării femeilor pe piața muncii. Acestea se referă, de exemplu, la traininguri care să le formeze pe femei în meserii din care în mod tradițional au fost excluse (ex. technologie), sau la programe de muncă flexibile pentru ambele sexe (care să permită re-concilierea muncii domestice cu munca plătită), sau la întărirea sistemului de beneficii maternale, sau la programe educaționale care să educe femeile şi bărbații în ideea împărțirii egale a responsabilităților familiale. Tot în această perioadă se poate observa o mai puternică mobilizare a organizațiilor de femei şi a rețelelor tarnsnaționale feministe, cum ar fi Comitetul privind Drepturile Femeilor din Parlamentul European, şi Lobby-ul European al Femeilor (European Women's Lobby), constituit în 1990.

Mergând mai departe în istoria politicii de gen a Uniunii Europene putem observa că Tratatul de la Maastrict din 1993 – în contextul asigurării drepturilor ce țin de o cetățenie economică, precum şi cel al unui cadru politic neoliberal – a continuat să conceptualizeze problema femeilor ca una economică. Din aceasta a rezultat faptul că femeile au intrat în orizontul acestei politici de gen în măsura în care ele sunt muncitoare angajate, prestează muncă plătită. În continuare, tot în spiritul acestei orientări, în 1994 s-au recunoscut diferențele între şomajul feminin şi cel masculin, observându-se că primul este mai de lungă durată, şi reintegrarea femeilor pe piața muncii este mai dificilă decât a bărbaților. În 1996 una dintre Directivele Uniunii a impus recunoaşterea dreptului la concediul parental, transferabil de la femei la bărbați, iar o altă Directivă din 1997 s-a referit la drepturile angajaților cu jumătate de normă (majoritatea femei). O schimbare mai mare în abordarea problemei s-a petrecut prin Tratatul de la Amsterdam din 1997, dar nu prin faptul că acesta ar fi abandonat modelul integrării economice. Și acest tratat continuă să vorbească despre drepturile fundamentale ale muncitorilor, urmărind asigurarea liberei circulații a forței de muncă, element necesar funcționării pieței comune. Schimbarea adusă de acest Tratat se leagă de recunoaşterea faptului că acțiunile îndreptate împotriva discriminării trebuie să se completeze cu obligația de a promova oportunități egale pentru femei şi bărbați în toate politicile Uniunii Europene. Şi mai mult, Tratatul a definit acțiunea pozitivă/ afirmativă în domeniul ocupării ca una legală "în măsura în care unul dintre sexe este clar dezavantajat".

Pentru a contextualiza această schimbare, trebuie să amintim că în 1995 Națiunile Unite a organizat la Beijing a IV-a Conferință Mondială a Femeilor, unde s-a impus puternic o nouă politică de gen, numită "*gender mainstreaming*". Ulterior, Comisia Europeană a desemnat un grup de specialişti care în 1998 a prezentat cadrul

conceptual şi metodologic al acestei noi politici. Una dintre consecințele acestei schimbări a fost Recomandarea din 1996 privind participarea echilibrată a femeilor şi bărbaților în procesul de luarea deciziei pe listele electorale, precum şi în instituțiile guvernamentale şi legiuitoare. Fiind doar Recomandare, desigur implementarea sa (lăsată pe seama guvernelor naționale) nu se realizează în multe State Membre şi în multe țări care vor să adere la Uniunea Europeană, la acest capitol invocându-se cu mult drag principiul suveranității naționale. Astfel, cultura politică şi tradițiile locale ale politicii de gen influențează în mod decisiv soarta Programului Comunitar privind Egalitatea de Gen pentru perioada 2001-2005, elaborat de Directoratul General pentru Ocupare şi Afaceri Sociale al Comisiei Europene. Acest Program se bazează pe abordarea integratoare a fenomenului inegalității de gen, de aceea ca un "program umbrelă", prin obiectivele sale se referă la următoarele domenii, unde egalitatea trebuie să se realizeze: la viața economică (aici fiind nevoie de distribuirea justă a resurselor economice); la viața politică (unde este necesară de pezența echilibrată a femeilor în structurile decizionale); la viața socială (cu referire la distribuirea egală a drepturilor şi responsabilităților în relație cu familia, timpul liber şi accesul la bunuri şi servicii); la gândirea despre şi atitudinile față de feminitate şi masculinitate (în raport cu care este nevoie de schimbarea stereotipiilor şi clişeelor care dezavantajează femeile); la viața civilă (cu privire la exersarea tuturor drepturilor fundamentale ale omului şi de către femei).

Aducând această istorie scurtă a politicii de gen din Uniunea Europeană mai aproape de zilele noastre, trebuie să menționăm că Strategia pentru egalitatea între femei și bărbați (2010-2015) subliniază contribuția egalității de gen la creșterea economică și la dezvoltarea sustenabilă, și astfel vine în sprijinul integrării perspectivei de gen în Strategia europeană 2020. Prioritățile tematice ale acestei strategii au la bază principiile enunțate în Carta femeilor: independență economică egală pentru femei și bărbați; remunerație egală pentru muncă de valoare egală; egalitate în procesul de luare a deciziilor; demnitate, integritate și stoparea violenței de gen; promovarea egalității de gen dincolo de Uniunea Europeană; definirea egalității de șanse ca obiectiv orizontal în toate domeniile, inclusiv legislație și instrumente de guvernare. Vicepreședinta Comisiei Europene Viviane Reding a lansat un apel către companii pentru ca acestea să mărească în mod voluntar procentul femeilor în posturile de conducere până la 30% în 2015 și până la 40% până în 2020, menționând totodată că dacă acest lucru nu se va întâmplă în mod voluntar, Uniunea Europeană va fi nevoită să impună prin legislație cote de reprezentare.

(3) Politici transnaționale pentru integrarea grupurilor vulnerabile pe piața muncii[19]

Importanța incluziunii sociale şi integrării profesionale a romilor

Pentru mai bine de un mileniu, persoanele de etnie romă20 au constituit o parte integrală a civilizației europene. În zilele noastre, având o populație estimată de 10-12 milioane de persoane, populația de etnie romă reprezintă una dintre cele mai mari minorități etnice din Europa, prezentă în toate cele 27 de state membre ale Uniunii Europene. Majoritatea persoanelor de etnie romă sunt cetățeni europeni.

Condițiile lor socio-economice sunt, în general, mai proaste decât cele ale majorității şi, adesea, decât cele ale altor minorități etnice şi a imigranților. Criza economică şi financiară actuală agravează problemele structurale deja existente (cum ar fi accesul la educație de calitate şi locuri de muncă, accesul la locuire, servicii financiare, servicii publice etc).

Studiile demonstrează că excluderea romilor atrage după sine consecințe economice importante în termeni de costuri directe pentru bugetele publice, precum şi în ceea ce priveşte costurile indirecte, prin pierderi în productivitate. Romii continuă să fie victime ale discriminării persistente în multe state membre (EC, 2010a: 3).

> *„Dacă se poate dovedi că anumite politici sau programe afectează unele grupuri etnice mai mult decât altele, guvernele sunt cele care trebuie să demonstreze că politicile sau programele respective sunt rezonabile, obiective şi urmăresc un scop legitim. Există destul de multă anecdotică în legătură cu tratamentele discriminatorii la care sunt supuşi romii. Totuşi, este încă nevoie de multă cercetare pentru a clarifica şi a pune în evidență discriminarea indirectă. Unii romi susțin, de asemenea, că sunt discriminați în mod direct, pe motiv de rasă, atunci când solicită servicii sociale. Dacă acest lucru poate fi dovedit, acest tip de discriminare este ilegal şi nu poate fi nicidecum justificat*" (Zoon, 2011, 64-65).

În cadrul concluziilor Consiliului cu privire la Incluziunea Romilor, emise în urma Întâlnirii Consiliului Afacerilor Generale (GAC) din data de 8 Decembrie 2008, se observa:

> *"Deşi romii din cadrul Uniunii Europene şi din țările vecine au aceleaşi drepturi şi îndatoriri ca şi restul populației, în fapt, ei constituie un grup care este dezavantajat în multe privințe şi este deosebit de vulnerabil la excluziune socială, sărăcie şi discriminare" (EC, 2010b: 8).*

19 Sub-capitol întocmit pe baza raportului elaborat de Loreni Baciu pentru studiul *"Pregătiți pentru viitor". Studiu asupra bunelor practici naționale şi transnaționale privind integrarea grupurilor vulnerabile pe piața muncii*, realizat în colaborare cu György Lukács.

20 În cele ce urmează preluăm definiția Uniunii Europene cu privire la "persoanele de etnie romă": O varietate de grupuri care se descriu pe sine ca fiind romi, țigani, Manouches, Ashkali, Sinti. Utilizarea termenului de "persoană de etnie romă" nu are în niciun caz scopul de a minimaliza marea diversitate din rândul grupărilor şi comunităților de persoane de etnie romă şi nici nu doreşte a promova stereotipuri (EC, 2011).

Un raport recent lansat sub egida Băncii Mondiale (De Laat și Bodewig, 2011) punctează câteva aspecte cheie cu privire la avantajele financiare ale integrării profesionale ale populației de etnie romă în patru țări europene (Bulgaria, Republica Cehă, România şi Serbia):

- Un număr mare de intrări pe piața forței de muncă sunt constituite de persoane de etnie romă (aproape cinci procente în Bulgaria şi România). Majoritatea persoanelor de etnie romă nu depind de sistemul de asistență socială, ci doresc să muncească, însă nu îşi pot identifica o slujbă; unul dintre cele mai importante impedimente în acest sens este constituit de absența educației secundare în rândul acestei populații;
- Schimbările demografice din ultima perioadă, incluzând creşterea populației tinere de etnie romă şi îmbătrânirea populației majoritare, cresc nevoia economică de a reduce diferențele pe piața forței de muncă între populația romă şi cea ne-romă;
- Avantajele financiare ale incluziunii sociale şi integrării profesionale ale populației de etnie romă depăşesc considerabil investițiile necesare reducerii diferențelor între nivelul educațional al romilor și ne-romilor;
- Reducerea diferențelor existente pe piața forței de muncă ar putea adăuga până la şase miliarde de euro pentru producția economică şi două miliarde de euro pe an, la veniturile guvernamentale din cele patru țări.

Situația romilor care trăiesc în statele membre situate în afara regiunii Europei Centrale şi de Sud-Est este foarte diversă. Diferența notabilă a standardelor de viață între statele membre ale UE per ansamblu şi cele care au aderat recent nu prezintă semne de diminuare. Această diferență a făcut ideea migrării în cadrul UE atractivă pentru mulți cetățeni din noile state membre, inclusiv romi. Această dinamică, susținută de contextul crizei economice, a condus la creşterea nivelului şomajului pe întreg teritoriul UE, situație care afectează în primul rând persoanele slab calificate sau cu un nivel educațional redus (situația majorității romilor), făcându-le mult mai dificil demersul de a-şi găsi un loc de muncă (EC, 2010b: 12). În ciuda acestor dificultăți, romii din țările în curs de aderare continuă să se mute în Statele Membre ale UE, pentru că aici se simt tratați mai bine decât acasă, după cum arată un raport recent al Agenției pentru Drepturi Fundamentale (FRA, 2009).

Ca urmare a extinderii UE în 2004 şi 2007, majoritatea cetățenilor romi din UE – aproximativ 70% din totalul romilor – trăiesc acum în noile state membre. În timpul procesului de aderare la UE, Uniunea a lucrat cu aceste țări candidate să îşi consolideze mediul politic, legislativ şi economic, cu accent pe poziția vulnerabilă a romilor. Nivelul de activitate pentru îmbunătățirea situației romilor din aceste țări în prezent întrece demersurile similare din celelalte State Membre, deşi o astfel de acțiune nu garantează rezultate. Utilizarea instrumentelor financiare ale UE în etapa de pre-aderare a pregătit calea pentru o utilizare ulterioară a fondurilor structurale de post-aderare în promovarea incluziunii romilor.

Politici pentru incluziunea romilor în statele membre ale Uniunii Europene

Simultan procesului de aderare la UE, cele mai multe dintre aceste țări au adoptat o abordare politică mai cuprinzătoare pentru integrarea romilor şi diverse programe se adresează simultan unor domenii problematice. Cu toate acestea, se pare că aceste programe nu sunt întotdeauna puse în aplicare într-un mod comprehensiv (EC, 2010b: 12).

Eforturile făcute de către țările europene în vederea îmbunătățirii situației romilor, au fost demarate, de cele mai multe ori cu mult înainte ca acestea să devină state membre ale UE, aceste inițiative având loc în contexte politice foarte diferite.

Politicile statelor comuniste, din Europa Centrală şi de Sud-Est au vizat transformarea populației rome de pe teritoriul lor în cetățeni productivi. Mulți romi au fost recrutați în masă pentru ocuparea forței de muncă, dar aceştia au rămas în mare parte muncitori necalificați cu un nivel scăzut de educație. Acest lucru i-a făcut extrem de vulnerabili în restructurarea economică ce a urmat prăbuşirii regimurilor comuniste. Un studiu al Băncii Mondiale arată că sărăcia larg răspândită în rândul romilor din regiunea Europei Centrale şi de Sud-Est a fost aproape în întregime cauzată de pierderea locurilor de muncă în fosta economie comunistă (Ringold et al, 2005: 9, 38-39). Campaniile de asimilare din perioada comunistă au reuşit să controleze, dar nu să elimine discriminarea împotriva romilor. Acest lucru a apărut în mai multe forme extreme după 1989 în întreaga regiune, ca o consecință a liberalizării politice (Ringold et al, 2005: 7). Asimilarea a presupus negarea validității identității etniei rome, dar multe guverne post-comuniste au recunoscut ulterior populațiile de romi ca minorități naționale sau etnice (EC, 2010b: 11).

În ceea ce priveşte politicile adresate romilor din celelalte State Membre, menționăm că Spania a stabilit un Program de dezvoltare pentru romi din 1985, cu un an înainte de a adera la Comunitatea Europeană. Grecia a adoptat, de asemenea, o strategie cuprinzătoare privind romii în 2001. O altă inițiativă timpurie a fost decizia din anul 1976 a guvernului finlandez transmisă autorităților locale de a oferi nomazilor locuințe. Cu puțin timp înainte, guvernul Marii Britanii a avut o abordare diferită pentru a face față tensiunilor în creştere cu privire la problema nomazilor. O lege din 1968 cerea autorităților locale să stabilească locuri speciale de campare pentru rulote, dar această măsură a fost aplicată mai puțin bine decât în Finlanda. Inițiative pentru a asigura locuri de campare (tabere) pentru comunitățile de nomazi au fost, de asemenea, luate şi în Franța, Belgia şi Irlanda.

Modelul anterior de politici cu privire la romii din Europa Centrală şi de Sud-Est a continuat şi în cursul anilor 1990, în principal datorită influenței puternice exercitate de negocierile de aderare la UE. Un alt factor care explică similitutidea măsurilor a fost faptul că experiența acestor state în timpul comunismului şi în perioada de tranziție

ulterioară a dus la probleme foarte asemănătoare în ceea ce priveşte incluziunea romilor. În schimb, inițiativele din statele membre au fost mult mai variate. Acest lucru s-a datorat parțial condițiilor specifice ale romilor în diverse țări, dar şi faptului că nu exista nici o cerință specifică externă privind anumite acțiuni care ar trebui luate, care să corespundă procesului de aderare, până la momentul stabilirii Strategiei de la Lisabona din anul 2000, când domeniul incluziunii sociale a cunoscut o plasare prioritară în agenda politică a Uniunii (EC, 2010b: 11).

În toamna anului 2009, Comisia Europeană a realizat un studiu la nivelul Statelor Membre ale UE, în vederea monitorizării progreselor înregistrate la nivel național, în domeniul incluziunii romilor. 21 din cele 27 de State Membre au contribuit la acest studiu, rezultatele colectate fiind integrate într-un raport de progres al Comisiei cu privire la instrumentele şi politicile europene privind integrarea romilor – "Roma in Europe: The Implementation of European Union Instruments and Policies for Roma Inclusion – Progress Report 2008-2010" (EC, 2010a).

Statele membre au identificat patru domenii-cheie ca fiind cele mai mari provocări în ceea ce priveşte demersul de incluziune a populației rome: *educația, ocuparea forței de muncă, sănătatea şi locuirea*. Printre acestea, numărul scăzut de copii romi în formele de educație pre-şcolară, nivelul de educație scăzut, rata crescută de abandon şcolar la o vârstă mică (în special în rândul tinerelor rome), precum şi lipsa de constanță la participarea în educație, având ca şi consecință analfabetismul şi lipsa competențelor şi a calificărilor pentru ocuparea în muncă. Aceste aspect au fost menționate ca probleme centrale în toate statele membre.

Unele state membre au subliniat de asemenea faptul că discriminarea bazată pe percepția negativă a romilor, culpabilizarea generală a comunității de romi pentru fapte antisociale comise de anumiți membrii ai etniei sau lipsa de cunoştințe despre cultura lor joacă un rol important la nivel național în îngreunarea procesului de incluzine (EC, 2010a: 7).

În afară de aceste provocări comune, au mai fost semnalate următoarele probleme cu care statele membre se confruntă în procesul de integrare a romilor (EC, 2010a: 7):

- în Bulgaria, Ungaria, Italia şi România segregarea reprezintă o problemă gravă, care duce la excluderea romilor de la educație şi de la alte servicii de bază;
- în Suedia gradul de îndatorare a fost considerat ca o problemă importantă;
- Lituania s-a referit la problema traficului de droguri;
- Țările de Jos au atras atenția asupra ratei crescute a criminalității;
- Belgia a pus în discuție problemele comunităților nomade de romi.
- Unele țări membre din zona Europei Centrale şi de Est, precum şi din zona Mediteraneeană raportează o creştere a formelor extreme de discriminare, tensiunilor inter-etnice, şi atacurilor violente, în vreme ce Bulgaria, Țările Baltice, Statele Nordice şi Spania declară că la nivelul lor nu s-a observat o asemenea dinamică;

- Majoritatea statelor membre au identificat copiii, tinerii, precum şi femeile de etnie romă drept cele mai vulnerabile subgrupe în rândul comunităților de romi;
- Ungaria consideră că romii stabiliți în aşezări izolate sunt grupe deosebit de vulnerabile;
- Italia, Lituania şi România menționează romii drept categorii extrem de vulnerabile.

Cu privire la această arie vastă de probleme specifice identificate la nivelul fiecărei țări, Statele Membre au adoptat diverse politici şi programe, în vederea creşterii eficienței demersului de integrare socială a locuitorilor de etnie romă (EC, 2010a: 9):

- În Ungaria, decizia cu privire la Planul Strategic privind Deceniul de Incluziune a Romilor a fost adoptat în unanimitate în Parlamentul național, în iunie 2007. Pentru punerea în aplicare a acestui Plan Strategic în perioada 2008-2009, Guvernul a adoptat un plan de acțiune privind îmbunătățirea educației, locuirii, sănătății şi poziției romilor pe piața forței de muncă, şi în plus privind lupta împotriva discriminării. Planul de acțiune pentru perioada de 2010-2011 este în prezent în curs de desfăşurare.
- Polonia a adoptat Programul pentru comunitatea romilor 2004-2013, o strategie comprehensivă pe termen lung.
- Lituania a adoptat în martie 2008 un Program pentru integrarea romilor în societatea lituaniană 2008-2010, cu o abordare holistică.
- Legislația națională, cum ar fi Legea Serviciilor Anti-Discriminare din Olanda, sau ratificarea instrumentelor juridice internaționale, precum Convenția-Cadru a Minorităților naționale în Suedia, au conferit un cadru pentru protecția împotriva discriminării.
- Politici naționale specifice din Finlanda sau Ungaria au pregătit aplicarea unor acțiuni explicite și au pregătit terenul pentru măsuri direcționate.

Politici pentru romi în România

Literatura de specialitate (Ionescu şi Cace, 2006, 21-24) identifică trei perioade ale evoluției politicilor publice pentru romi în societatea românească:

- Prima perioadă (1990-1995), denumită "*perioada căutărilor nestructurate*", este caracterizată de politici şi programe care vizau mai degrabă demersuri exploratorii, care să conducă spre înțelegerea mecanismelor necesare unei intervenții sociale coerente. Programele de intervenție implementate în această perioadă au împărtăşit acelaşi scop exploratoriu.
- Cea de-a doua perioadă (1996-2001) este numită şi "*perioada de înțelegere a responsabilităților*" şi este caracterizată de elaborarea unor strategii şi măsuri

şi demararea de intervenții concrete, atât de către instituțiile publice, cât şi de către organizațiile neguvernamentale. Perioada se încheie odată cu apariția "Strategiei de îmbunătățire a situației romilor din România", care marchează trecerea la cea de-a treia perioadă de evoluție.

- A treia perioadă (2001-prezent) este definită prin asumarea responsabilităților de către autoritățile de resort, în vederea conferirii de răspunsuri la o situație a cărei dificultate se afla într-o continuă creştere. Strategia a fost un răspuns legitim al Guvernului României la multiplele probleme cu care se confrunta populația de etnie romă.

În cartea intitulată „Politici publice pentru romi. Evoluții şi perspective", autorii fac o inventariere a celor mai importante programe de finanțare derulate în România, pe problematica persoanelor de etnie romă, reuşind să creeze o imagine sintetică a acestora. Astfel, până la jumătatea anului 2005, prin programele Comisiei Europene s-au alocat pentru cele 10 domenii sectoriale ale Strategiei Guvernului 9 milioane de euro, dintre care 2,4 milioane pentru construcție instituțională, iar pentru granturi suma de 6,6 mil. euro. Din această sumă s-au finanțat 141 de proiecte. Din sumele de la bugetul de stat, s-au alocat 120 de miliarde de lei, care au fost destinați implementării a 44 de proiecte. Astfel, totalul sumelor alocate în perioada 2001-2005 "Strategiei de îmbunătățire a situației romilor din România" este de 12,2 milioane de euro, din care au fost finanțate 185 de proiecte care au avut ca şi grup țintă populația de etnie romă (Ionescu şi Cace, 2006, 82-88).

Politicile publice adresate romilor și fondurile alocate acestora trebuie să țină seamă de amplitudinea și complexitatea problemelor cu care se confruntă marea majoritate a populației de etnie romă. Raportul Național Strategic privind Protecția Socială şi Incluziunea Socială 2008-2010 (MMFPS, 2008) sintetizează situația lor curentă pe baza unui studiu elaborat în anul 2008:

- în luna iulie a anului 2007, procentul celor care nu dispuneau de un venit a fost de 2 ori mai mare în rândul persoanelor de etnie romă (41,9%) comparativ cu persoanele care nu aparțineau acestei etnii (20,2%);
- cele mai importante surse de venituri pentru romi (26,1% din populația de etnie romă) erau constituite din prestații sociale (indemnizația de maternitate, alocațiile pentru copii, alocația familială complementară, etc); pe locul doi era situat venitul minim garantat (14,4% pentru romi şi 2,0% pentru ne-romi);
- cei mai mulți romi sunt situați în afara economiei formale, acest fapt evidențiindu-se şi în procentul relativ redus de romi (16,7%) care au venituri din pensii;
- numai 9% din tinerii adulți romi (18-30 ani) sunt absolvenți de liceu (în comparație cu 41% din tinerii adulți ne-romi), iar 2% au studii superioare, (comparativ cu 27% din tinerii care nu aparțin acestei etnii);
- cel mai mare procent de analfabetism se înregistrează în rândul populației de etnie romă (28% din cei ce frecventează scoala primară dar nu au absolvit-o);

- speranța de viață în rândul persoanelor din această etnie este scăzută, înregistrându-se un procent redus de persoane vârstnice; pentru fiecare membru al unei gospodării rome cu vârsta cuprinsă între 30 si 59 ani există 0.2 membri mai în vârstă, comparativ cu 0.5 cât se înregistrează în gospodăriile ne-rome;
- densitatea din locuințe este de două ori mai mare în cazul gospodăriilor rome, numărul mediu de persoane per cameră fiind de 1,98, comparativ cu 0,8, în cazul gospodăriilor ne-rome;
- 15% din gospodăriile rome nu dispun de electricitate, 36% nu au apă în gospodăria proprie, iar în ceea ce priveşte dotarea cu echipamente de folosință îndelungată 53% din romi au frigider şi 8% au calculator, 14% au maşină de spălat automată, 68% au televizor color, 12% au automobil, 10% au telefon fix (dar 43% au telefon mobil).

Un raport al Centrului European pentru Drepturile Omului, publicat în 2001 semnala o altă problemă cu care se confruntă romii din România, și anume multiplele situații de discriminare la care sunt supuşi. Piața forței de muncă nu făcea excepție de la această situație:

> *„Adesea, romii sunt excluşi ca potențiali candidați pentru o anumită slujbă în anunțurile care apar în România. Chiar şi unde discriminarea nu este explicită, ura datorată motivelor rasiale joacă un rol important în nereuşita romilor de a obține un loc de muncă bine plătit. Discriminarea la angajare este dublată de discriminarea şi abuzurile pe care le suferă romii în ceea ce priveşte educația; aceşti doi factori adesea contribuie la imposibilitatea de a-şi asigura specializările necesare unui loc de muncă calificat. În zonele rurale, singurul loc de muncă pe care îl pot găsi romii este munca sezonieră în agricultură, unde, pentru o singură zi de lucru, romii primesc o plată mizeră şi în schimb li se cere să lucreze până târziu. În unele cazuri, conform unor declarații, romii primesc mai puțini bani decât românii pentru acelaşi tip de muncă*" (CEDR, 2001, 108-111).

Un alt studiu, publicat în aceeaşi perioadă (Zoon, 2001), inventaria multiplele forme de discriminare directă şi indirectă de care populația de etnie romă era afectată la nivelul acelei perioade, în demersul de a accesa diverse servicii: protecție socială, asistență medicală, locuire. Cele mai multe dintre situațiile semnalizate de către autoare erau generate de către administrația publică locală şi reprezentanții acesteia, însă sunt prezentate şi situații mai grave, generate de la nivel central (ex: desființarea, în 1998, de la nivelul Biroului Avocatului Poporului, a Departamentului pentru Minorități, Culte şi Mass-Media) (Zoon, 2001: 81).

În timp, aspectele semnalate privind discriminarea persoanelor de etnie romă în România, par să se fi diminuat. Un studiu recent realizat de către Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene (FRA, 2009), derulat în 7 state europene arată

că romii din România sunt cel mai puțin discriminați (rata medie de discriminare din România a fost de 25 %) (FRA, 2009: 4). Acelaşi raport arată că, în contextul pieței forței de muncă, 9% dintre romii din România au raportat situații de discriminare, mult mai puțin decât în Ungaria (32%) (FRA, 2009: 5). Interpretând aceste date trebuie să ne punem întrebarea dacă ele reflectă gradul redus al discriminării romilor, sau mai degrabă relevă o situație în care ei ori nu percep tratamentul lor nedrept ca discriminare, ori dintr-un motiv sau altul nu o raportează ca atare.

Raportul Național Strategic privind Protecția Socială şi Incluziunea Socială 2008-2010 avansează următoarele priorități şi măsuri ale Guvernului României, pe perioada următoare, în vederea creşterii incluziunii sociale a romilor (MMFPS, 2008, 29):

- favorizarea accesului la serviciile de sănătate primară, prin creşterea numărului de persoane de etnie romă înscrise pe listele medicilor de familie;
- continuarea programelor de formare şi pregătire a mediatorilor sanitari şi mediatorilor şcolari;
- îmbunătățirea participării şcolare a persoanelor de etnie romă, reducerea analfabetismului şi a abandonului şcolar;
- dezvoltarea programelor naționale destinate încadrării în economia formală prin dezvoltarea de locuri de muncă plătite şi creşterea abilităților profesionale;
- promovarea politicilor antidiscriminatorii, prin realizarea de campanii naționale de conştientizare.

(4) Politici publice de ocupare pentru romi în România[21]

Politicile de ocupare care vizează comunitățile de romi sunt relativ recente iar eficiența, impactul şi ritmul lor de progres sunt subiect de dezbatere între diferiți actori implicați. În lumina rezultatelor cercetării noastre putem constata că deşi a trecut un deceniu şi jumătate de cercetări şi de elaborare, implementare de politici, problemele comunităților de romi legate de accesul şi participarea lor la piața forței de muncă sunt aceleaşi ca natură şi intensitate. Cu siguranță că unele aspecte ale realității precare în care se află majoritatea romilor au fost ameliorate, însă per total situația a rămas practic neschimbată.

Politicile de ocupare reprezintă doar o mică parte a politicilor pentru comunitățile de romi. Ele nu sunt politici de sine stătătoare ci fac parte din politici publice de o mai mare anvergură, fie că se referă explicit la populația romp, fie că sunt politici generale aplicabile întregii populații. În ciuda segmentului mic rezervat politicilor de ocupare

21 Sub-capitol întocmit pe baza studiului *Raport asupra analizei politicilor publice pentru romi* (2009) realizat de Iuliu Kozák.

importanța lor este evidentă. În primul rând pentru faptul că este domeniul sectorial cu cea mai mică rată de dezvoltare după cum ne arată unele rapoarte de evaluare (Decade Watch, 2008). În al doilea rând pentru că se consideră că ocuparea, şi mai ales cea de lungă durată în economia formală şi asigurarea unui venit constant şi stabil se poate constitui în urma realizării ambelor obiective generale formulate de toate politicile publice actuale destinate exclusiv romilor: non-discriminarea şi incluziunea socială pe de o parte, şi eradicarea sărăciei pe de altă parte.

Nu este de mirare că aşteptările legate de politicile de ocupare sunt mari. Totuşi, rezultatele actuale nu par să se ridice la nivelul acestor aşteptări. Elaborarea şi implementarea lor a demarat relativ târziu, iar operaționalizarea lor, transpunerea în măsuri, perpetua adaptare la anumite aspecte neprevăzute în politici face ca rezultatele să întârzie şi să fie diferite de aşteptări.

Politicile publice destinate exclusiv sau cu preponderență comunităților rome din România s-au constituit pentru prima dată după anul 2000. În perioada cuprinsă între 1989 şi 2000 romii au fost tratați ca minoritate etnică la fel ca celelalte minorități recunoscute din România, iar politicile privitoare la ei erau identice cu cele ale altor comunități sau minorități etnice şi se refereau mai cu seamă la recunoaşterea etniei rome ca minoritate națională, precum şi la acordarea şi protejarea drepturilor ce decurg din acest statut. Este cel puțin curioasă această recunoaştere tardivă a nevoii de a elabora politici speciale pentru romi, mai ales datorită faptului că încă de la începutul anilor 1990 comunitatea ştiințifică din România a decupat problematica romă ca una specială care necesită elaborarea unor acțiuni şi politici particulare. Cu toate acestea, primele politici concrete destinate romilor au avut de aşteptat până în 2001, deşi diferite inițiative, mai ales ale societății civile, au văzut lumina zilei mai devreme. Începând cu anul 2001 România, la presiunea Uniunii Europene a demarat elaborarea şi implementarea programelor focusate pe problematica romă.

Politici publice existente pentru romi

În momentul actual există două tipuri de politici publice ale căror beneficiari pot fi comunitățile de romi[22]. Unele sunt generale, elaborate pentru întreaga societate, atât majoritari cât şi minoritari, romi şi ne-romi. Altele sunt destinate explicit comunităților de romi. Din prima categorie fac parte inițiativele care privesc, de exemplu, sistemul asigurărilor de şomaj sau Planul Național Anti-Sărăcie şi Promovare a Incluziunii Sociale. Din cea de a doua categorie fac parte inițiative ample elaborate pentru populația romă: Strategia Guvernului României de Îmbunătățire a Situației Romilor; Memorandumul comun în domeniul incluziunii sociale; Deceniul de Incluziune a Romilor. Politicile

22 Istoria politicilor dedicate romilor în mod direct sau indirect a fost descrisă de Ionescu şi Cace (2006).

de ocupare destinate romilor reprezintă aria comună dintre politicile publice destinate acțiunilor în domeniul forței de muncă şi politicile publice destinate comunității roma. După cum vom vedea, faptul că politicile de ocupare destinate romilor se află la intersecția celor două tipuri de politici mai ample are avantajele multiplei ancorări, dar are şi dezavantaje care provin din lipsa adaptării, în anumite chestiuni punctuale, a politicilor generale la situația particulară a romilor. În cele ce urmează vom prezenta pe scurt aceste politici reliefând acolo unde este cazul referirile la ocuparea forței de muncă.

Aflată în aria de suprapunere a celor două tipuri de politici, politicile de ocupare pentru romi abordează două mari aspecte ale situației generale caracteristică comunităților de romi. Primul pilon important pe care se clădesc aceste politici este dat de reglementarea măsurilor de la care se aşteaptă ameliorarea participării la piața forței de muncă. Pe lângă acesta, un al doilea pilon este constituit de domeniul măsurilor anti-discriminare şi de incluziune social-economică care ar facilita accesul romilor la piața forței de muncă. La nivelul intențiilor şi principiilor aceste politici se înscriu într-o viziune comună care propune câteva standarde în toate etapele politicilor publice de la elaborare, implementare şi evaluare.

Această viziune apare cel mai explicit şi elaborat în Strategia Guvernului României de Îmbunătățire a Situației Romilor, care este, de altfel, pe departe cel mai cuprinzător program. Conținutul lui se referă la zece direcții de acțiune[23] (Dezvoltarea comunității şi administrație publică; Locuințe; Securitate socială; Sănătate; Economic; Justiție şi ordine publică; Protecția copilului; Educație, Cultură şi culte; Comunicare şi participare civică). Măsurile din cadrul fiecărui domeniu de acțiune sunt ghidate de principiile sale directoare stipulate în capitolul de considerații generale ale actului normativ. Aceste principii includ următoarele:

- principiul *consensualității*, pe care Strategia îl defineşte ca „efort comun al Guvernului şi al organizațiilor reprezentative ale comunităților de romi", şi în care Guvernul se angajează să consulte organizațiile de romi în derularea programului;
- principiul *utilității sociale*, care stabileşte ca măsurile să răspundă nevoilor specifice ale comunității de romi;
- principiul *diviziunii sectoriale*, prin care organismele din diferitele sectoare îşi asumă responsabilități în domeniul lor de competență, astfel încât diviziunea sectorială oferă acestor organisme un grad de autonomie față de celelalte sectoare;
- principiul *descentralizării*, prin care instituțiilor publice la nivel local li se definesc responsabilități specifice şi se atrag organizații neguvernamentale în implementarea programelor locale;

23 Domeniile sectoriale au fost reduse la şase şi li s-au schimbat denumirile în modificarea H.G. nr. 430/2001. Noile domenii sunt: Administrație publică şi dezvoltare comunitară, comunicare şi participare civică; Locuințe; Sănătate; Justiție şi ordine publică; Economie, securitate socială; Protecția copilului, educație, cultură şi culte. Cele şase domenii le cuprind pe toate cele zece inițiale.

- principiul *compatibilității legislative*, prin care se asigură consonanța între legea fundamentală şi legile țării şi a legislației internaționale în domeniu;
- principiul *diferențierii identitare*, care se referă la combaterea discriminării şi promovarea educației interculturale şi crearea unei elite în rândul romilor; şi
- principiul *egalității*, care afirmă că măsurile menite să protejeze etnia romă nu trebuie „să afecteze libertățile şi drepturile" altor grupuri.

Observăm că majoritatea principiilor se referă la dimensiunea administrativ-formală şi legală a implementării măsurilor viitoare: delegarea competențelor aparatului central, compatibilitate legislativă, implicarea sectorului neguvernamental, al sferei publice.[24] Principiile de substanță care se referă explicit la substratul ideatic al măsurilor adresate nemijlocit îmbunătățirii situației romilor sunt de fapt două: una (principiul *utilității sociale*) se referă la relevanța măsurilor din perspectiva nevoilor comunităților de romi, iar cealaltă (principiul *diferențierii identitare*) se referă la combaterea discriminării. Dincolo de aspectele legate de structurile şi cadrele administrativ-legale putem conchide că factorii de decizie sunt interesați de definirea clară a nevoilor populației rome, precum şi de eradicarea prejudecăților şi a tratamentului diferențiat existent față de romi.

Toate politicile publice relevante pentru relația romilor cu piața forței de muncă se articulează pe aceleaşi principii de substanță. Planul Național Anti-Sărăcie şi Promovare a Incluziunii Sociale în capitolul 7 dedicat Ocupării formulează în următorul mod Obiectivul 3: *Eliminarea de pe piața muncii a tuturor formelor de discriminare, stimularea încadrării în muncă a unor categorii vulnerabile (inclusiv romi)*. În Planul Național de Acțiune a Deceniului de Incluziune a Romilor mai multe obiective şi măsuri au ca substrat principiile de substanță menționate mai sus. Există o serie de obiective (trei din cele şase) care se referă la îmbunătățirea comunicării dintre actorii sociali implicați în piața forței de muncă (angajatori, autorități, comunități de romi), a capacității de mediere între aceştia şi la parteneriate comune. Aceste obiective au ca fundal ideea, de altfel corectă, a discriminării şi excluziunii sociale ca factor determinant în relația romilor cu piața forței de muncă. Pe de altă parte necesitatea identificării nevoilor transpare, în acelaşi document, în măsurile care prescriu stabilirea unei baze de date „privind aptitudinile profesionale, capacitatea şi aşteptările în ceea ce priveşte pregătirea persoanelor de etnie romă" sau „Analizarea abilităților profesionale, capacităților şi aşteptărilor persoanelor de etnie romă într-un studiu la nivel național, având în vedere o

24 Nu vom insista asupra acestor aspecte administrativ-legale, ele sunt tratate în alte lucrări. Reprezintă principii asupra cărora toți actorii implicați, mai ales din partea organizațiilor romilor, au căzut de acord şi pe care le-au evaluat pozitiv. Vom menționa acest aspect doar unde credem că are legătură cu măsurile de substanță trecute în revistă de noi.

analiză specifică a ocupațiilor pentru romi pentru a identifica şi defini nişele pentru formare profesională şi reconversie".[25]

Intenția maximală descifrabilă din obiectivele, scopurile şi măsurile propuse în Strategie şi Deceniu este crearea unei forțe de muncă angajată în economia formală, în slujbe de lungă durată, calificată, integrată în piața forței de muncă româneşti, şi variată ca tip de profesie şi sferă de angajare. Această intenție apare ca nevoia suprimării măcar parțiale a asimetriilor etnice evidente în structura forței de muncă pentru că structura pieței forței de muncă din România relevă într-adevăr o serie de asimetrii între populația roma şi populația majoritară[26].

Obiectivele şi scopurile definite la un nivel de operaționalizare mai concret decât principiile directoare arată că Strategia, Deceniul şi PNA împreună abordează relația romilor cu piața forței de muncă sub cinci aspecte implicite. Toate aceste politici publice au intenția de a ameliora situația romilor pe piața forței de muncă în privința gradului de ocupare, calificarea profesională, structura ocupațională a populației roma şi dimensiunile anti-discriminare, respectiv de incluziune a pieței forței de muncă în ansamblul ei. Cercetările efectuate în România arată că în privința celor trei indicatori situația romilor pe piața muncii este cu mult sub nivelul situației populației totale. Deşi ultimele cercetări constată o îmbunătățire, sub anumite aspecte, a acestor indicatori, aceştia rămân totuşi în urma celor valabili pentru întreaga populație sau pentru alte etnii.

Politicile publice urmăresc creşterea gradului de ocupare în rândul romilor atât prin creşterea numărului de salariați cât şi prin încurajarea inițiativelor economice private, a activității antreprenoriale. Soluțiile pentru creşterea numărului de salariați angajați pe durată lungă în sectorul privat aparțin în mare parte domeniului fiscal. Se propune introducerea unor stimulente, subvenții pentru patronii care angajează romi. În domeniul public administrația centrală şi locală îşi propune să angajeze absolvenți de facultate de etnie romă. O altă măsură, care ar facilitata angajarea tinerilor absolvenți, este cea care inițiază stagii interne pentru studenții din ultimii ani de pregătire în

25 De menționat este faptul că atât în privința identificării nevoilor, cât şi în privința eliminării discriminării şi a excluziunii sociale, principiile şi măsurile formulate arată printre altele şi faptul că în aceste domenii nu există un progres real deşi s-au format structurile care monitorizează discriminarea şi au existat mai multe studii de anvergură privind situația populației roma din România.

26 Gradul de ocupare sau rata de ocupare ne arată procentul peroanelor angajate pe piața muncii din totalul populației active. În 1992 procentul populației fără lucru era de 52% (Zamfir şi Zamfir 1993:110) iar în 2007 acest procent s-a redus la 36.5 (Fleck şi Rughiniş 2008:133). Aceste date ne indică că gradul de ocupare în rândul romilor a crescut cu 16%. Totuşi, cifra trebuie tratată cu precauție pentru că el arată doar procentul celor care nu lucreează nici ocazional, nici în gospodărie. Dacă îi luăm în considerare şi pe cei care lucreează în gospodărie (deci nu au venit), procentul celor fără ocupație se ridică la 57.8, ceea ce indică o situație similară cu cea din 1992, chiar mai precară. În privința calificărilor datele disponibile ne arată că în 1992, 75% dintre romi nu aveau nici o profesie, 22% aveau profesii moderne iar restul de 3% profesii tradiționale. Iar structura ocupațională indică o prezență masivă în sectorul secundar al pieței forței de muncă. Romii sunt în majoritate zilieri, lucrători în agricultură, sau muncitori necalificați. Situația femeilor este şi mai precară în toate dimensiunile pieței forței de muncă.

structuri economice şi administrative private sau publice. O altă formă de stimulare a participării pe piața muncii şi a creşterii gradului de ocupare este dată de sprijinirea inițiativei particulare. Măsurile destinate acestui obiectiv sunt mult mai diverse şi includ de la programe specifice de împroprietărire cu terenuri agricole, acordarea de credite avantajoase, şi în termeni mai generali, acordarea de facilități micilor afaceri pentru familii şi comunități.

Calificarea profesională este a doua arie în care se concentrează măsurile politicilor. Strategia propune inițierea şi derularea unor proiecte de formare sau reconversie profesională. Pentru cei care au elaborat Deceniul, proiectele de formare, calificare sau reconversie trebuie să răspundă unor nevoi specifice ale pieței forței de muncă, nevoie definită atât de caracteristicile populației rome cât şi de cele ale pieței forței de muncă. Se propune identificarea nevoilor potențialilor angajatori pentru a da conținut activităților de calificare. Totodată, Deceniul solicită şi crearea unei imagini legate de abilitățile şi capacitățile persoanelor de etnie romă pentru a identifica nişele pentru formare profesională.

În al treilea rând, politicile urmăresc modificarea structurii ocupaționale. În mod evident măsurile privind calificarea şi reconversia profesională pe de o parte şi creşterea gradului de ocupare în diferite sectoare contribuie la modificarea structurii ocupaționale a populației. În mod concret politicile se concentrează asupra creşterii numărului de patroni, al salariaților şi al muncitorilor calificați ceea ce ar echilibra înclinarea structurii ocupaționale actuale a romilor către munci ocazionale şi necalificate. Chiar şi facilitarea exercitării meseriilor tradiționale ar contribui la o mai bună participare a romilor pe piața muncii deşi procentul celor care practică aceste meserii este scăzut. Îmbunătățirea condițiilor de practicare a meseriilor tradiționale s-ar realiza prin acreditarea celor vizați ca „persoane fizice autorizate" şi organizare de târguri pentru desfacerea produselor.

Un alt pachet de măsuri este cel care vizează anti-discriminarea şi incluziunea socială. Aceste măsuri sunt abordate de mai multe politici nu doar de cele pe care le amintim aici, şi în general sunt prezente în toate domeniile sectoriale. Strategia prevede „combaterea oricăror măsuri de discriminare privind angajarea romilor". Această formulare generală apare mai nuanțată în modificarea Strategiei, unde se propune „creşterea eficienței *măsurilor active* destinate includerii romilor pe piața forței de muncă" (subl. n.). Deceniul include măsuri mai focusate de înlesnire a comunicării dintre diferiți actori de pe piața muncii şi comunitățile de romi şi de mediere între aceştia. În completare se prevăd măsuri de informare a angajatorilor şi măsuri de promovare a „ideii şi avantajelor incluziunii sociale şi solidarității în rândul reprezentanților autorităților centrale, regionale şi locale".

Evaluarea politicilor publice pentru romi

Totuşi, ce ne spun aceste principii, obiective şi măsuri? Cum le putem evalua? Evaluarea acestor politici este o îndeletnicire anevoioasă şi cu rezultate amestecate. Există câteva încercări de acest tip. Una dintre ele este cea a lui Ionescu şi Cace (Ionescu şi Cace 2006). Ei trec în revistă în mod exhaustiv politicile publice şi în general programele destinate romilor de la revoluție până în anul 2006. Însă după o descriere relativ detaliată a fiecărei politici în parte evaluarea este efectuată după un singur criteriu aplicat la mai multe dimensiuni ale acestor proiecte. Criteriul de evaluare folosit de cei doi este complementaritatea. Autorii descriu complementaritatea la nivelul general al politicilor publice pentru romi, şi la nivele mai speciale ale complementarității limbajului şi al complementarității obiectivelor şi rezultatelor. Concluzia generală a evaluării constată că politicile publice se completează în vederea atingerii obiectivului general al incluziunii, nondiscriminării şi al eradicării sărăciei (al ameliorării situației materiale) romilor.

Complementaritatea este un indicator relevant din punctul de vedere al coerenței, consistenței politicilor publice. Ne arată dacă anumite intervenții sunt redundante, dacă banul public este sau nu cheltuit cu chibzuință şi eficiență, dacă ansamblul programelor au şanse pentru susținere financiară pe termen mediu şi lung. Cu toate acestea indicele nu ne arată dacă aceste proiecte incluse în programe şi strategii sunt eficiente sau nu, dacă obiectivele au fost atinse sau nu, dacă impactul scontat asupra grupurilor țintă a fost realizat sau nu. Cercetările efectuate începând cu 1992, cu apariția volumului lui Zamfir până la cel mai recent studiu de anvergură al lui Fleck şi Rughiniş (2008) ne sugerează o realitate destul de surprinzătoare: ineficiența politicilor şi a acțiunilor derulate pentru ameliorarea situației romilor.

Alte instrumente de evaluare au fost elaborate de Sorin Cace şi alții (Cace et al. 2005) şi (Fosztó 2009) iar evaluări punctuale au fost realizate de mai multe persoane sau instituții fără pretenții la stabilirea unui model de evaluare (ANR 2006; Cace 2007; DecadeWatch 2007; Istituto 2008; OSI 2002) sau de rapoarte ale Guvernului. Fosztó plasează politicile publice pentru romi pe un sistem de coordonate cu două axe reprezentând atitudinea față de diferențele culturale respectiv intențiile politicilor în privința integrării sau excluderii unor grupuri etno-culturale. Sorin Cace şi colaboratorii au elaborat un sistem de evaluare care cuprinde patru tipuri de indicatori: de situație, de rezultate, de efecte şi de impact. Acestea privesc nevoile la un moment dat ale comunității, efortul depus în cadrul unor programe, eficacitatea programelor şi sustenabilitatea lor pe termen lung.

În ansamblul lor politicile publice promovate de Strategie şi Deceniu sunt relevante pentru că adresează toate marile probleme identificate de comunitatea roma în participarea şi accesul la piața forței de muncă. Ele vizează toate dimensiunile pieței forței de muncă cum sunt gradul de ocupare, calificarea profesională şi structura

ocupațională pe de o parte, şi fenomenele de anti-discriminare şi excluziune socială pe de altă parte, şi sunt în concordanță cu rezultatele cercetărilor efectuate până la ora actuală. Politicile în forma lor sunt coerente şi faptul că sunt garantate de Guvern le conferă o probabilitate mare în termenii sustenabilității financiare. Totuşi, există anumite puncte nevralgice care temperează evaluările entuziaste. Mai multe aspecte ale politicilor sunt pur formale, contravin unor reglementări în vigoare, sunt dificil de pus în practică, este restrâns grupul căruia se adresează, iar unele măsuri se află doar în fază de proiect sau necesită multe activități premergătoare până să ajungă la stadiul de implementare. O altă caracteristică a politicilor este că nu au sau au doar un sistem de evaluare parțială ceea ce duce la lipsa controlului asupra dezvoltării politicilor.

Caracterul formal al politicilor apare cel mai clar în domeniul anti-discriminării şi incluziunii. Reglementările privind non-discriminarea nu produc efectele dorite din pricina puterii lor limitate şi mai cu seamă pentru că nu sunt puse în practică în spiritul directivelor europene. Tratamentul egal al romilor este reglementat de două directive europene care doresc să combată discriminarea bazată printre altele şi pe originea rasială sau etnică. Cele două directive sunt Directiva pentru Egalitatea Rasială şi Directiva pentru Egalitatea în Ocupare (Racial Equality Directive şi Employment Equality Directive). Lipseşte caracterul imperativ al acestor directive, având ca sursă relația cel puțin ambivalentă între UE şi statele membre (Kostadinova 2006) şi în consecință aplicarea lor este arbitrară în țările membre. De exemplu DecadeWatch 2007 impută CNCD că nu şi-a clarificat procedurile şi nu a fost consecvent în anumite situații de discurs rasist. Cel mai mare neajuns însă pare a fi incapacitatea de a pune în aplicare inversarea sarcinii probei („reversal of burden of proof" ceea ce înseamnă probarea nevinovăției în anumite cazuri) în legea anti-discriminare din România. Aşadar, nici chiar în practica legală nu există toate condițiile pentru identificarea şi eventual sancționarea discriminării.

Inițiativa notabilă a Strategiei şi Deceniului în această privință este trecerea de la încercarea de identificare şi sancționare a discriminării la măsuri active de încurajare a incluziunii în piața forței de muncă mai ales prin stimulente fiscale. Această încercare echivalează şi cu o recunoaştere a incapacității sistemului juridic de a proba actele de discriminare şi conduce în mod natural la strategia recompensării practicilor pozitive în loc de pedepsire a ilegalităților. Totuşi, stimulentele fiscale prevăzute în Strategie şi Deceniu angajatorilor care lucrează cu personal din rândul comunităților de romi contravine principiului de a asigura şanse egale investitorilor şi antreprenorilor, principiu asupra căruia a convenit Guvernul într-un acord semnat cu FMI (OSI 2002), aşadar nu pot fi aplicate fără violarea acordului.

Conform evaluării efectuate de Decade Watch (2007), guvernul nu a realizat nici un progres semnificativ în domeniul ocupării, nereuşind să dezvolte o politică comprehensivă pentru includerea sau integrarea romilor pe piața muncii din România. Deşi intenția asumată a evaluării elaborate de instituția Decade Watch este să monitorizeze

şi să semnaleze paşii făcuți de guverne – nicidecum de a evalua implicațiile sociale ale politicilor – putem confirma cele enunțate de evaluatori prin date statistice mai noi. Datele referitoare la rata de ocupare a romilor arată că schimbarea, dacă a existat, este lipsită de substanță. Pe lângă aceasta Decade Watch afirmă, pe bună dreptate, că lansarea programelor operaționale au întârziat peste măsură, iar primele rezultate sunt de aşteptat doar în 2009.

Politicile de ocupare aşteaptă efecte consistente de la unele măsuri care necesită o reacție dinamică de la autoritățile statului. De exemplu, formarea, calificarea sau reconversia profesională sunt măsuri menite să înlesnească participarea romilor la piața forței de muncă prin creşterea capitalului uman. Aspectul pozitiv al măsurii este corelarea conținutului formării cu cerințele angajatorilor şi cu abilitățile romilor. Însă, într-o economie dinamică, cum este cea a României este dificil să prevedem nevoile economiei astfel încât formarea profesională să asigure competențe căutate pe o perioadă medie în contextul în care anumite ramuri sucombă în perioade relativ scurte.

O serie de măsuri sunt susceptibile de a nu se realiza din cauza inadecvării lor la situația reală a romilor sau a lipsei de armonizare a politicilor generale de ocupare cu cele destinate romilor. Sunt în general măsurile care presupun un anumit nivel de şcolarizare atestată prin diplome sau adeverințe de studii. Aici sunt incluse măsurile care se referă la revigorarea meseriilor tradiționale, la creşterea numărului de patroni şi întreprinzători sau la acordarea creditelor. Deşi există dorința de a încuraja meseriile tradiționale, practicarea lor depinde de condițiile Legii 76/2002 şi prevederile OM 237/20 care stipulează că orice meserie, printre care şi meseriile tradiționale ale romilor, ca de exemplu ale rudarilor, lingurarilor, spoitorilor sau căldărarilor (Duminică şi Preda 2003:37) necesită minim patru clase, iar în alte cazuri chiar opt clase pentru a putea fi practicate legal. Observația este valabilă şi dezvoltării propriilor afaceri sau a obținerii certificatelor de „persoană fizică autorizată".

O ultimă remarcă privind posibilitatea auto-evaluării sau controlului asupra implementării politicilor. Indicatorii de evaluare incluşi în Planul Național de Acțiune a Deceniului Incluziunii Romilor utilizează doar indicatori cantitativi pentru evaluarea efectelor măsurilor preconizate. Aşadar, rezultatele nu se evaluează în raport cu efectul calitativ al măsurilor. Evaluarea se mărgineşte să înregistreze cantitativ aceste efecte. Mai mult, în unele cazuri nu se are în vedere indicatorul cel mai relevant. De exemplu, facilitarea stagiilor interne pentru studenții din ultimii ani de pregătire cu potențiali angajatori din sfera publică şi privată este evaluat prin indicatorul cantitativ al numărului de persoane de etnie romă care participă la programele de stagii interne. Un indicator care ar completa evaluarea în acest caz ar putea fi numărul celor angajați din cei care au participat la aceste stagii. Un indicator calitativ ar putea fi funcția în care au fost angajați participanții la stagii interne care ar nuanța şi mai clar oportunitatea măsurii respective.

(5) Surse de finanțare europene şi populația romă din Ungaria[27]

Aprecieri generale despre politicile pentru romi

Pentru toate guvernele Ungariei de la schimbarea de regim ameliorarea situației romilor (mai apoi integrarea, reintegrarea, incluziunea, etc. – actualmente alinierea[28]) a reprezentat o sarcină importantă la nivel de program. Studiul Curții de Conturi (mai departe CC) din 2008 a sintetizat rezultatele acestor programe.[29] După cum concluzionează studiul CC, măsurile pentru îmbunătățirea situației romilor au apărut treptat. Până în 1995 au dominat programele individuale. În 1995 a fost elaborat un program guvernamental pe termen scurt. Până în iulie 1997 a fost elaborat primul pachet de măsuri care stabilea sarcinile necesare pentru integrarea socială a romilor. Pachetul de măsuri a fost urmat de alte hotărâri de guvern până în 2005. Pachetul de măsuri adoptat prin hotărâri de guvern a fost mijlocul considerat cel mai corespunzător pentru ameliorarea situației romilor. În acest sens, politicile publice dedicate romilor sunt similare.

O caracteristică comună a pachetelor de măsuri este faptul că ministerele au hotărât – de multe ori pe baza principiului restului – ce fel de programe accesibile romilor doresc să implementeze şi ce sumă doresc să aloce din bugetul ministerului. Pentru perioada supusă analizei putem arăta că a lipsit finanțarea totală, concentrarea finanțelor nu s-a realizat. Mai mult nu s-a ajuns nici la coordonarea corespunzătoare a concentrării resurselor financiare.

În 2003 a început pregătirea unei noi strategii la inițiativa comunității internaționale. Inițiativa s-a soldat cu un document intitulat „Deceniul integrării romilor. Program strategic". Documentul a fost ratificat de Parlamentul Ungariei în 2007 iar Guvernul a aprobat un plan de măsuri pe doi ani pentru implementarea acestei strategii. Planul național de dezvoltare I. şi Planul de dezvoltare Noua Ungarie au creat noi oportunități. Acestea au elaborat acțiuni guvernamentale pentru perioadele 2004-2006 respectiv 2007-2013 în cadrul cooperării dintre Uniunea Europeană şi Ungaria privind dezvoltarea.

---

27 Acest subcapitol a fost întocmit de către György Lukács, expertul Fundației Autonómia din Budapesta, partenerul transnațional al proiectului „Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii", analiza fiind parte a studiului realizat prin acest proiect în 2011 în urma colaborării dintre Asociația Femeilor Țigănci Pentru Copiii Noștri și Fundația Autonómia (Loreni Baciu, György Lukács (2011). *"Pregătiți pentru viitor". Studiu asupra bunelor practici naționale și transnaționale privind integrarea grupurilor vulnerabile pe piața muncii*.)

28 Diferitele denumiri semnalează mai degrabă un soi de schimbare în orientarea politică şi nu schimbarea acțiunilor şi metodelor.

29 Despre volumul şi eficiența suportului dedicat îmbunătățirii situației romilor şi emancipării lor vezi, *Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézet*, 2008.

Romii apar în mai multe programe ca grup țintă – ocupare, sănătate, dezvoltare teritorială, educație etc. – dar comunitatea este definită aproape exclusiv în bine cunoscuta formulă de „persoane dezavantajate – printre care şi romi" şi apar cu evidențierea egalității de şanse între bărbați şi femei sau pentru persoane cu dizabilități. Planul de dezvoltare nu conține capitol special pentru romi, această prioritate trebuie abordată ca obiectiv „orizontal" al diferitelor arii de dezvoltare.

De la schimbarea de regim, șase portofolii diferite au gestionat integrarea romilor, iar sarcinile de coordonare au fost efectuate de patru organizații. Separarea administrării şi coordonării a fost caracteristic sistemului de instituții responsabil pentru integrarea romilor până în 2004. Guvernele de după 1995 nu au privit sprijinirea emancipării romilor ca o problemă exclusiv minoritară. Însă schimbarea nu a fost urmată de transformarea modului de coordonare guvernamentală. Coordonarea a fost asigurată pe mai departe de Oficiul pentru Minorități Naționale şi Etnice din Ungaria (Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, mai departe NEKH) care nu avea competențe şi capacități în acest sens. În 2002, după schimbarea guvernului au apărut o serie de schimbări strategice şi instituționale semnificative în tot sistemul coordonării şi finanțării politicilor dedicate romilor. Programele de integrare ai romilor au fost transferate la Departamentul pentru problemele romilor condus de un secretar de stat proaspăt numit. Astfel, coordonarea integrării romilor a fost rupt definitiv de NEKH. Din 2004 coordonarea sarcinilor legate de politicile pentru romi au fost transferate la Ministerul Tineretului, Familiei, Problemelor Sociale și Egalității de Șanse (Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium, mai departe ICSSZEM), mai apoi la Ministerul Muncii şi Afacerilor Sociale (Szociális és Munkaügyi Minisztérium, mai departe SZMM). În mare, sursele alocate îmbunătățirii situației romilor – din pricina structurii bugetelor şi a caracterului diferitelor programe – nu pot fi decât estimate.

Conform datelor estimate, guvernele din perioada 1996-2006 au alocat pentru integrarea romilor suma de 120 de miliarde de forinți. Fondurile publice pentru au crescut rapid în perioada 1998-2006. Creşterea fondurilor bugetare a fost mai substanțială în special între 2002 şi 2005. în această perioadă sumele alocate au crescut de la 7,6 la 21,8 miliarde de forinți mai ales datorită creşterii fondurilor europene din 2004 şi 2005 şi a diversificării instrumentelor financiare pentru programele de ocupare. În Ungaria s-au utilizat 24,4 miliarde de forinți din aceste surse în 2006.

Finanțările pe bază de aplicații capătă un rol tot mai accentuat, mai ales de la inițierea programelor PHARE, Planului Național de Dezvoltare (Nemzeti Fejlesztési Terv, mai departe NFT) şi Planului de Dezvoltare Ungaria Nouă (Új Magyarország Fejlesztési Terv, mai departe UMFT). Ponderea acestora a depăşit 80% deja în 2005. Creşterea volumului de fonduri trebuie evaluat în mod pozitiv. Totodată, experiența monitorizării arată că creşterea finanțărilor pe bază de aplicații trebuie să ținem seama şi de multe probleme grave.

Grupurile sociale defavorizate, printre care şi romii, nu dispun de experiența necesară întocmirii unor proiecte, cereri de finanțare şi nici de experiență în gestionarea fondurilor câştigate. Accesul lor la aceste surse este extrem de limitat pentru că lipsesc acele capacități civile şi de administrație locală care sunt necesare accesului la surse. Nu au experiență în gestionarea, utilizarea surselor conform unor prevederi administrative foarte stricte. Majoritatea programelor finanțate din surse europene sunt gestionate în acest fel şi încearcă să pregătească organizațiile reprezentative ale romilor pentru intrarea în concurs pentru proiecte şi pentru gestionarea corespunzătoare a fondurilor. Urmărind acest obiectiv s-au înființat mai multe organizații cu sprijin guvernamental. Însă aceasta este doar una din soluții şi poate nu este cea mai indicată.

Dintre programele UMFT puține sunt cele care iau în considerare caracterul multidimensional al situației romilor dezavantajați. De aceea, proiectele țintite spre atingerea unor obiective singulare (de ex. calificare, crearea locurilor de muncă) nu ajută în mod real romii care trăiesc în cele mai precare condiții. În cazul lor, sistemul finanțărilor pe bază de cereri de finanțare nu reprezintă soluția. Doar sprijinul pentru gestionarea situației lor complexe ar putea ameliora situația lor.

După cum observă şi raportul CC, nu deținem decât estimări privind volumul de fonduri naționale şi unionale alocate pentru integrarea populației rome. Putem spune acelaşi lucru şi despre eficiența şi efectele utilizării acestor fonduri dedicate romilor. Deşi ministerele şi Autoritățile de management efectuează studii în acest sens – sunt obligați prin relația lor cu UE – utilizarea acestora este extrem de problematică. Accesul la studii este greoi, de multe ori este necesară aprobarea din partea ministerului pentru accesul la studiile plătite din bani publici care evaluează utilizarea banilor publici.

Avem acces mai ales la perioada NFT1. Programele de finanțare din 2008 şi după sunt ori în curs de evaluare ori se află în plină desfăşurare, sau studiile ce urmează să le evalueze sunt în procedură de achiziție publică. Analizele la care am avut acces şi am reuşit să le prelucrăm sunt cele elaborate de organizații neguvernamentale, asociații, respectiv firme de cercetare asociate acestora.

Programul Operațional de Reînnoire Socială 3.3.1 (Társadalmi Megújulás Operatív Program, mai departe TAMOP 3.3.1)[30]

Sărăcia extremă, nivelul de şcolarizare scăzut, şomajul şi integrarea populației rome sunt unele dintre cele mai arzătoare probleme ale societății maghiare. Eliminarea segregării şcolare a copiilor devaforizați este una din precondițiile soluționării celor patru probleme amintite – aşadar, puține proiecte au semnificație socială mai mare. TAMOP 3.3.1, inițiat la finele lui 2007 are ca scop sprijinirea performanțelor şcolare ale

30 Analiză efectuată de Budapest Intézet www.budapestinstitute.eu

elevilor ce provin din medii sociale multiplu dezavantajate. Institutul Budapest a fost rugat în octombrie 2009 de Ministerul Educației şi Culturii să evalueze proiectul. Scopul evaluării a fost culegerea experiențelor din prima etapă a proiectului pentru pregătirea etapei a doua. Evaluarea sintetizează rezultatele măsurabile prin indicatori, analizează progresul proiectului în conformitate cu bugetul de timp planificat, în final pe baza analizei de documente şi interviuri identifică punctele tari şi cele slabe ale proiectului şi riscurile eventuale ce pot apărea pe viitor.

Generațiile de absolvenți de diferite nivele de educație, la finele studiilor, în proporție de aproximativ 30% nu dispun de aptitudinile necesare ocupării unui loc de muncă. Situația se datorează în bună măsură faptului că învățământul public acordă şanse inegale elevilor ce provin din diferite medii sociale. Parțial se poate explica prin metodele pedagogice învechite şi statutul scăzut al profesiei de pedagog datorat corpului profesoral format prin procese contra selective. Pe de altă parte este legată şi de segregare: deseori, copiii persoanelor sărace sau fără educație învață separați de alții ori localitatea în sine este un ghetou al populației defavorizate. În lumina celor expuse mai sus, scopul proiectului TAMOP 3.3.1 este să sprijine performanța şcolară a elevilor multiplu dezavantajați, creşterea ratei de participare la învățământul preşcolar, diminuarea segregării şcolare, restrângerea calificării neîntemeiate a acestor copii ca "handicapați", îmbunătățirea accesului la educație de calitate, şi realizarea orizontală a politicilor de sprijin pe baza principiului egalității de şanse în dezvoltarea învățământului public.

Programele de educație şi dezvoltare ale Educatio SRL, responsabilă pentru implementarea proiectului au ajuns până la finele lui 2009 la 1600 de şcoli, 75 de mii de elevi defavorizați şi 150 de mii de alți elevi. Un sfert din şcolile din Ungaria au programe sau practici de integrare. Proiectul şi alte proiecte conexe au elaborat şi transmis şcolilor programe de training care utilizează metodologii noi şi care sunt necesare integrării. Totodată, sprijină încetățenirea noilor metodologii cu programe de mentori. Programele de formare elaborate pentru şcolile generale au fost adaptate şi pentru liceu şi grădiniță. Rezultat al proiectelor dedicate autorităților locale, care gestionează şcolile: 1300 de localități au elaborat planul de măsuri pentru egalitatea de şanse, iar implementarea lor este ajutată de facilități legale şi mentori.

Conform studiilor de impact extrem de minuțioase privind introducerea învățământului integrat din 2003, rezultatul dezvoltării metodologiei este îmbunătățirea imaginii de sine şi a încrederii de sine a elevilor dezavantajați, elevii sunt mai capabili să se adapteze la comunitatea şcolară, există mai mulți elevi de clasa a opta care îşi continuă studiile la liceu. Situația elevilor romi s-a îmbunătățit şi rezultatele celorlalți elevi nu a avut de suferit în urma programului.

Proiectul implementează un obiectiv social important, într-un cadru bine gândit, coordonat cu responsabilitate şi atenție. El are rezultate semnificative, activitățile au

fost realizate, cu mici excepții şi întârzieri, conform graficului inițial. Punctele forte ale proiectului sunt relevanța şi coerența, iar punctul critic constă în comunicare şi adaptare la limitele finanțării.

Implementarea programului pentru preşcolari

În cadrul proiectului a avut loc elaborarea şi implementarea formării pentru responsabilii cifrelor de şcolarizare pentru învățământul preşcolar. Aceste traininguri au sprijinit implementarea programelor de şanse egale în grădinițe în cadrul TAMOP. La formare au putut participa pedagogi de grădiniță mai ales din instituții care au câştigat la concursul de proiecte „Sprijin pentru implementarea programelor de şanse egale". Pentru că au mai rămas locuri libere, trainingul a fost deschis şi pentru alții. Sesiunile de formare au avut loc în toamna lui 2009, au participat 411 de pedagogi din învățământul preşcolar. Aceştia au venit din instituții în care exista un program de dezvoltare a grădiniței. Majoritatea participanților a venit din localități cu populație însemnată de romi şi sau din instituții cu un procent mare a copiilor romi.

Unul din scopurile acestui proiect a fost înscrierea timpurie a copiilor dezavantajați în grădiniță şi formarea responsabililor în acest sens. Datorită înscrierii timpurii s-a diminuat handicapul copiilor în privința socializării şi a aptitudinilor. Copiii au reuşit să se integreze mai uşor în viața instituției. Ei vor avea rezultate şcolare mai bune, ceea ce îmbunătățeşte relațiile dintre părinți şi şcoală.

Programul de formare poate fi privit ca dezvoltarea proiectului mai vechi numit Programul Operațional de Dezvoltarea Resurselor Umane (Humánerőforrás-fejlesztési operatív program, HEFOP). Acesta s-a axat pe tranziția dintre grădiniță şi şcoală. Programul de formare acreditat în 2009 se sprijină pe experiența participanților, îi sensibilizează față de problemele legate de înscrierea şi educarea copiilor din medii sociale defavorizate şi se aşteaptă la participare activă. Conform măsurării gradului de satisfacție cu programul, putem afirma că 85% dintre participanți nu a mai avut parte de formare până la acel moment, iar majoritatea a avut o atitudine pozitivă față de caracterul practic al formării şi transmiterea informațiilor pe baza participării active la formare. Participanții au exersat modurile în care se pot forma grupuri, munca în echipă, şi diferitele activități în comun cum ar fi gândirea, analiza şi evaluarea, elaborarea unei prezentări şi prezentarea în sine. Şi-au confruntat opiniile, au exersat formarea unor opinii pe bază de consens. Conform analizei gradului de satisfacție, participanții au spus că fiecare element al formării a fost foarte bun. Pedagogii care au răspuns la aceste întrebări (dintr-o localitate din nordul Ungariei) confirmă acest rezultat şi au menționat un element nou al formării şi anume, că au primit întregul material pe suport electronic şi nu au fost nevoiți să-i facă notițe.

Programul pentru grădinițe a fost analizat şi de o altă instituție, Fundația Autonómia, la cererea Cabinetului prim ministrului. În timp ce Institutul Budapest s-a axat

pe formarea învățătoarelor din grădiniță, Fundația Autonómia s-a concentrat pe opiniile grădinițelor, a instituțiilor, autorităților locale şi ale părinților. Scopul a fost proiecția efectelor programului experimental. Scopul studiului este să identifice condițiile de inițiere a această formă de sprijin a educației preşcolare şi efectele la care ne putem aştepta. Prima fază a studiului efectuat între ianuarie şi septembrie 2009 s-a încheiat. Scopul acestui raport este să sintetizeze activitățile desfăşurate şi rezultatele lor. În prima fază a analizei am adunat datele referitoare la copiii înscrişi la grădiniță. Mai departe schițăm o imagine despre aşteptările inițiale ale instituțiilor în cauză pentru că în majoritatea localităților supuse analizei nici măcar nu începuse reglementarea privitoare la distribuirea sprijinului.

Conform aşteptărilor putem spune cu certitudine că atât autoritățile locale cât şi directorii de grădiniță se aşteaptă la creşterea numărului de copii înscrişi la grădiniță dacă se introduce sprijinul. În câteva localități au declarat că deja se observă că a crescut numărul de copii înscrişi la grădiniță pentru anul următor față de cifra prognosticată. Numărul crescut de copii nu reprezintă o problemă în oraşele mari pentru că se ştie că în prezent grădinițele nu sunt utilizate la capacitatea lor maximă şi în caz de nevoie pot iniția şi alte grupe de grădiniță. Însă în localitățile mai mici mai multe grădinițe se află în dificultate pentru că nici în prezent nu sunt locuri destule pentru toți copiii care au împlinit vârsta de trei ani.

În anul 2008-2009 în şase localități dintre cele 20 studiate au fost refuzați copii din pricina lipsei de locuri. Dintre acestea doar în unul dintre localități se preconizează dezvoltarea, extinderea grădiniței. În toate celelalte localități numărul de copii înscrişi depăşeşte numărul de locuri, astfel încât nu vor putea înscrie mai mulți copii în viitor chiar dacă vor beneficia de sprijin. În două cazuri am întâlnit metoda prin care grădinița evită obligația de a înscrie copiii dezavantajați spunând că aceştia nu sunt destul de maturi pentru a începe grădinița. În aceste cazuri nu este vorba de un refuz oficial ci de convingerea părinților, ceea ce este important pentru că astfel candidații respinşi nu apar în statistici. Mai mult, cele mai grave lipsuri în privința capacității şi a numărului de locuri există în localitățile în care ponderea copiilor din medii defavorizate este mult mai mare decât media. Excepția este un oraş mic de dincolo de Dunăre, unde în instituție este o pondere relativ mică de copii defavorizați şi nu reuşesc să facă față cererii. Autoritățile locale cred că aici există şanse ca la următoarele înscrieri din cauza obligației de a înscrie copiii defavorizați va descreşte numărul altor copii. Totodată, sprijinul nu va avea efecte semnificative în localitatea unde au construit o nouă grădiniță din surse europene. Autoritatea locală a construit o grădiniță mai mare decât numărul de copii de vârstă corespunzătoare din localitate. Întreținerea noii clădiri necesită fonduri destul de serioase, astfel încât autoritatea locală are interesul să înscrie toți copiii din localitate şi să aibă acces la finanțare din partea statului. Acest scop a fost atins anul trecut, astfel sprijinul pentru grădinițe nu mai poate îmbunătăți acest proces. În această grădiniță toți copiii provin din medii defavorizate, cu excepția unuia.

Printre efectele scontate trebuie să enumerăm şi tensiunile locale. Mai ales autoritățile locale din localitățile mici se aşteaptă la conflicte dintre părinți, respectiv între părinți şi autoritatea locală. Mai multe autorități locale cred că mai mulți vor dori să primească sprijinul chiar dacă nu sunt eligibili, chiar dacă nimic din ceea ce s-a întâmplat până acum nu sugerează o asemenea chestiune. Stabilirea eligibilității a dat naştere la tensiuni. Într-o localitate mică anul trecut a avut loc un curs de formare pentru şomeri de lungă durată cu opt clase. La program au participat 10 bărbați, care după absolvirea cursului nu şi-au găsit un loc de muncă însă din cauza diplomei obținute nu mai erau eligibili pentru sprijinul pentru grădinițe. Un alt aspect important este dat de frecventarea regulată a grădiniței. Va reuşi oare sprijinul acordat să faciliteze acest lucru? Mai multe grădinițe se plâng că există numeroase absențe motivate şi nemotivate. Pentru a primi sprijinul, copiii nu pot lipsi mai mult de 25% din zilele cu program, iar în fiecare zi trebuie să fie prezenți măcar 6 ore. Mai multe instituții cred că pragurile sunt irealizabile şi chiar penalizează copiii care se îmbolnăvesc mai frecvent decât media.

Partea a doua a analizei acestui program s-a încheiat în septembrie 2009. în această etapă au fost adunate şi analizate date pentru anul 2009-2010. După prima etapă pe baza interviurilor şi chestionarelor am ajuns la următoarele observații.

Majoritatea autorităților locale şi a instituțiilor nu cunoşteau nici intenția legiuitorului nici procesul de implementare legat de sprijinul pentru grădinițe. Cei mai mulți sunt nesiguri chiar de gestionarea lui. Nesiguranța a fost sporită şi de faptul că mai multe organe au avut declarații contradictorii privind stabilirea criteriilor de eligibilitate.

Toată lumea este de acord (cel puțin la nivelul declarațiilor) că este important pentru copii să ajungă la grădiniță cât mai devreme. Totodată autoritățile şi grădinițele nu consideră sprijinul un instrument bun. Cela mai multe obiecții se referă la faptul că grupul țintă este prost definit (nu se diferențiază între copii cu situație defavorizată şi copii cu situație multiplu defavorizată) ceea ce creşte tensiunile mai ales în localitățile mici.

Din datele culese în aprilie reiese că a crescut intenția de a înscrie copiii la grădiniță. Cu excepția oraşelor mari nu am găsit localități unde se verifică simultan două stări de fapt: există un număr mare de copii de trei ani care nu sunt la grădiniță şi există locuri destule pentru aceşti copii. În eşantionul nostru, localitățile care se confruntă cu probleme de spațiu sunt cele în care numărul copiilor care nu sunt înscrişi la grădiniță este de asemenea mare.

Cele mai multe instituții cred că este exagerată reglementarea absențelor.

În ansamblu, majoritatea autorităților locale şi a instituțiilor crede, că contribuțiile în natură ar asigura buna desfăşurare a programului şi că sprijinul va ajunge la destinație, însă din pricina limitelor temporale şi a simplificării gestionării au ales totuşi formula contribuției în bani.

Din datele numărului de copii înscrişi la grădiniță în 2009-2010 am aflat următoarele:

Dintre cele 20 de localități studiate, în şase au respinşi copii din cauza lipsei de spațiu. Dintre acestea, în două, anul anterior nu au refuzat pe nimeni. În două dintre localitățile care se confruntă cu lipsa spațiului, anul acesta i-au înscris pe toți, iar într-o a treia localitate în 2010 termină lucrările de extindere a grădiniței.

Dacă raportăm numărul de locuri disponibile la numărul generației de 3-6 ani, găsim doar 3 localități care au suficiente locuri pentru înscrierea tuturor copiilor la grădiniță.

În doar cinci localități nu au semnalat copii de trei ani care nu sunt înscrişi la grădiniță.

În 2008/09 în 11 dintre cele 20 de localități s-a atins sau s-a depăşit 20% din capacitate, numărul acestora fiind patru în anul 2009. Totodată, rata de utilizare a descrescut în opt localități chiar dacă în mică măsură.

Din cele 20 de localități studiate doar şase au ales acordarea sprijinului în formă de contribuții în natură. În fiecare dintre cele şase localități părinții primesc pachete în valoarea sprijinului.

Din numărul de alocații înmânate în diferite localități deducem că există diferențe semnificative în gestionarea lor la nivelul autorităților locale. Diferențele provin din comunicarea locală şi din diferențe de interpretare a legii.

Implementarea şi efectele programului Micro-regiunilor celor mai defavorizate (Leghátrányosabb helyzetű kistérségek, mai departe LHH)

Programul a fost analizat de Kai Consulting, la cererea Open Society Institute (2011), şi de Asociația pentru libertăți (Társadalom a Szabadságjogokért, mai departe TASZ) cu finanțare OSI (Kadét și Varró, 2010). Programul Micro-regiunilor celor mai defavorizate din Ungaria (LHH) are ca scop reducerea disparităților regionale. Şomajul este o caracteristică cronică a celor mai dezavantajate micro-regiuni din Ungaria, educația este de proastă calitate, iar datoriilor personale acumulate de populație a crescut exponențial. Aceste probleme afectează în special populația de etnie romă, ele contribuie la segregarea şi discriminarea acestora.

Bazat pe Planul Național de Dezvoltare din Ungaria I (2004-2006), micro-regiunile cele mai defavorizate au primit finanțare pe cap de locuitor peste media națională. Cu toate acestea, această finanțare suplimentară nu a fost suficientă pentru contrabalansarea tendințelor socio-economice negative. În plus, anumite micro-regiuni, aşezări, sau grupuri sociale au obținut resurse mai scăzute decât media. În toamna anului 2007, guvernul a desemnat cele 33 cele mai dezavantajate micro-regiuni pe baza unor indicatori economici, sociali şi de infrastructură, şi a decis că aceste regiuni trebuie să fie dezvoltate printr-un program complex. Cele patru programe operaționale regionale (ROP), Programul Operațional de Înnoire Socială (SROP), Programul Operațional de

Infrastructură Socială (SIOP) al Planului de Dezvoltare Noua Ungaria (NHDP) au fost sursele principale de finanțare pentru acest program complex.

Datele evaluării de față au fost colectate în perioada martie-octombrie 2010. Am selectat 15 din cele 33 de micro-regiuni incluse în Programul de LHH prin luarea în considerare a mai multe considerente (pentru a forma un eşantion eterogen şi pentru a surprinde diferite niveluri de situație defavorizată). Cercetarea noastră se bazează în principal pe declarațiile actorilor din micro-regioni, care au fost culese printr-o anchetă şi prin interviuri structurate. Interviurile cu experți au fost de asemenea efectuate cu cei care au planificat programul şi reprezentanți ai autorităților centrale de implementare.

Acest raport prezintă primele rezultate ale programului, pentru că este prematur să se analizeze efectele locale în acest moment. La momentul desfăşurării acestei cercetări, aproximativ jumătate din proiectele câştigătoare în cadrul Programului LHH a primit notificare de finanțare, în timp ce jumătate din proiectele depuse nu a atins acest stadiu, şi doar câteva proiecte au fost implementate. Scopul fundamental al acestei evaluări este de a înregistra succesele şi eşecurile programului LHH în reducerea disparităților regionale şi îmbunătățirea situației romilor prin targeting. Considerăm că analiza este actuală: planificarea programelor similare pentru perioada următoare de dezvoltare (2011-2013) este în prezent în curs de desfăşurare, în care problemele prioritare ale Deceniului romilor (2005-2015) sunt, de asemenea, luate în considerare. În plus, este de asemenea cunoscut faptul că Preşedinția Ungariei a UE şi Comisia Europeană au prezentat o strategie-cadru europeană pentru incluziunea romilor în prima jumătate a anului 2011.

Această evaluare justifică presupunerea că există o mare nevoie de programe de dezvoltare complexe similare care vizează reducerea disparităților regionale, în special în cazul în care astfel de intervenții au şi scopul de a reduce sărăcia profundă şi de a contribui la satisfacerea aşteptărilor în domeniul formării profesionale, şomajului, condițiilor de locuit sau asistență medicală .

Analiza noastră arată că acest program a ajutat în mod explicit micro-regiunile vizate în două privințe, şi anume: finanțarea în valoare de câteva miliarde de forinți a oferit o rază de speranță celor mai vulnerabile micro-regiuni întrucât resursele LHH au creat o oportunitate spre o viață mai bună în micro-regiuni. Consilieri externi finanțați de stat au furnizat expertiză pentru aceste micro-regiuni ale căror aplicații au fost respinse anterior.

Această expertiză a ajutat deconectarea dezvoltării locale de lupta pentru putere locală şi a stabilit obiectivele sociale pe termen mediu şi lung. Feedback-ul local arată în mod explicit faptul că, cooperarea şi încrederea între părțile interesate este rezultatul cheie al programului. Aceste tipuri de programe ridică aşteptări imense, motiv pentru care stabilirea clară a obiectivelor şi a mecanismelor prudente este deosebit de importantă. Motivele care stau la baza eşecului parțial al LHH pot fi găsite în structurile

administrative rigide ale Fondurilor Structurale (Agenția Națională de dezvoltare, programe operative, sistemul de licitație), şi de asemenea, în inerția structurilor locale de decizie. Scopul declarat de a răspunde nevoilor locale, care ar fi fost o aşteptare de la un asemenea program complex, a fost atins doar parțial. Procesul de planificare locală, în ciuda aşteptărilor, a fost de multe ori în imposibilitatea de a aborda problemele de şomaj, de mobilizare a mediului de afaceri în soluționarea problemelor sociale, sau de a include nevoile populației de romi printre obiectivele de dezvoltare.

De asemenea, este important de menționat faptul că programele, concentrându-se pe un nivel micro-regional (la aproximativ 20.000-100.000 locuitori din zonă), nu pot schimba în întregime logica politicilor de dezvoltare, care este saturată de o abordare sectorială şi nu poate rezolva conflictele interetnice. Promovarea cooperării elementare între părțile interesate la nivel local este ceea ce poate deveni ținta acestor programe.

Recomandări privind planificarea şi punerea în aplicare a programelor similare

Recomandări pentru guvernul ungar:

1. Beneficiarii schemelor de finanțare vor fi vulnerabile la mecanismele instituționale şi asimetriile de putere trebuie reduse.
2. Angajamentele politice pe termen lung față de obiectivele strategice trebuie formulate clar, şi angajamentele financiare nu ar trebui să se bazeze numai pe resursele UE pentru dezvoltare.
3. Ar fi justificată înființarea unei unități independente în cadrul administrației centrale a mecanismelor de fonduri structurale pentru programe similare: o autoritate de gestionare distinctă cu o alocare independentă a fondurilor, organismele intermediare, şi un comitet de monitorizare (de integrare a Comisiei Europene şi experți / consultanți).
4. Autoritățile de dezvoltare ar trebui să lucreze împreună cu experți şi activişti ai societății civile implicate în incluziunea romilor, în planificare şi programare.
5. Calendarul ar trebui să fie planificat cu atenție: planificarea în comunitate are nevoie de cel puțin nouă luni, iar perioada de evaluare trebuie să fie scurtată pentru punerea în aplicare cu succes.
6. Targetingul regional poate fi folosit ca un instrument apt pentru eliminarea sărăciei extreme, iar obiectivele privind romii trebuie să fie definite explicit (reducerea şomajului, îmbunătățirea condițiilor de educație, sănătate şi locuire).
7. Pentru targetingul regional eficient, unitățile adecvate ar trebui să fie definite clar (regiune mică, micro-regiunea), precum şi avantajele şi dezavantajele diferitelor sisteme de finanțare specifice unităților trebuie să fie atent evaluate.

8. În plus față de calitatea generală, criteriile de incluziune socială ar trebui să fie monitorizate în planurile de dezvoltare micro-regionale.
9. Pachetele de proiect nu ar trebui să fie acceptate fără proiecte care urmează să fie puse în aplicare de către organizațiile de romi pentru incluziunea romilor. În acest scop, trebuie să fie oferit sprijin la elaborarea pachetelor de proiecte micro-regionale. Dacă o organizație pregătită să pună în aplicare astfel de proiecte nu funcționează în micro-regiunea dată, trebuie să se asigure organizații şi experți care operează în județ sau regiune.

Recomandări pentru Comisia Europeană:

1. UE ar trebui să aştepte de la guvernele naționale şi autorități să stabilească şi să pună în aplicare obiectivele de integrare socială în programele de dezvoltare.
2. UE trebuie să participe activ la comisiile de monitorizare a tuturor programelor relevante.
3. Eforturile statelor membre de a elabora şi pune în aplicare programe integrate care vizează cele mai dezavantajate micro-regiuni trebuie să fie sprijinite şi, de asemenea, motivate de UE, de exemplu, cu finanțare încrucişată mai flexibilă pentru programele actuale FEDER, FSE şi activități de tip EAFRD şi cu o rată de co-finanțare superioară mediei din UE.
4. UE trebuie să faciliteze schimbul de bune practici şi lecții de eşec atât la nivel național, cât şi în cadrul UE.
5. Obiectivele şi indicatorii cu privire la egalitatea de şanse, integrarea romilor, precum şi eliminarea sărăciei extreme ar trebui să fie stabilite în mod clar.
6. În loc de o evaluare de proiecte pe bază de factură recomandăm un sistem de monitorizare bazat pe rezultat / output.

Analiza TASZ despre impactul programului
Micro-regiunilor celor mai defavorizate asupra romilor

Cercetările actuale arată că în prezent majoritatea populației rome din Ungaria care numără în total 600 de mii de indivizi trăieşte în localități sau zone ale unor localități unde sunt majoritari. În cartierele segregate clădirile sunt aglomerate, condițiile de locuire şi mediu sunt adesea dăunătoare sănătății, nu există servicii sau sunt precare. Segregarea rezidențială este corelată cu segregarea şcolară, dar nu poate fi redusă la aceasta. Societatea zonelor segregate este dezorganizată, rata şomajului este ridicată, iar romii frecvent confruntă discriminarea şi nu au acces la sursele pentru dezvoltare accesibile celorlați locuitori. Orice program de dezvoltare din care săracii sunt excluşi adânceşte diferențele sociale şi sporeşte conflictele.

Scopul analizei a fost prezentarea măsurii în care dezvoltarea ajunge în zonele populate de grupuri semnificative de romi. Studiul analizează 16 micro-regiuni defavorizate din două județe din Ungaria. Este caracteristic pentru cele mai defavorizate micro-regiuni că aici se găsesc localitățile cu indicatorii sociali şi economici cei mai slabi şi sunt zone dens populate de romi. În aceste județe găsim aproape jumătate din regiunile cele mai defavorizate. În 2008 guvernul a inițiat un program special pentru dezvoltarea acestor micro-regiuni.

În analiză am pornit de la rapoartele din 2008 despre condițiile din aceste micro-regiuni în care apar date detaliate pe localitate privind situația demografică, socială, de locuire, educație etc. Participarea în programul LHH a fost precondiția planului pentru egalitatea de şanse. Elaborarea planurilor a fost sprijinit de experți din portofoliul educației şi al socialului.

Totodată, analizele egalității de şanse din micro-regiuni elaborate în cadrul programului LHH în multe cazuri nu au inclus date despre segregare, sau privitoare la raportul dintre populația romă şi copiii multiplu dezavantajați.

În ciuda lacunelor şi impreciziei datelor, am reuşit să identificăm din analiza planurilor localitățile cu condițiile cele mai precare, cu cel mai mare număr de romi, localitățile cu zone segregate, respectiv cele în care există pericolul segregării şcolare.

Harta problemelor reieşită din analiza egalității de şanse a fost confruntată cu proiectele câştigătoare din programul UMFT.

Autoritățile locale pot accesa fondurile destinate educației şi dezvoltării locale doar dacă dispun de un plan de egalitate de şanse, respectiv plan anti-segregare. Începând cu anul 2007 planul anti-segregare trebuie ataşat de autoritățile locale ca parte a Strategiei Integrate de Dezvoltare locală. Scopul este eliminarea segregării rezidențiale. Pentru aplicațiile în domeniul educației, din 2006 autoritățile locale aplicante trebuie să aibă un plan de anihilare a segregării educaționale. Planul de egalitate de şanse la nivelul micro-regiunilor din programul LHH combină cele două planuri menționate anterior.

În cazul celor 16 localități cercetate putem spune că există doar puține proiecte pentru romi chiar şi în micro-regiunile cele mai defavorizate în cadrul programelor cu finanțare europeană, respectiv există foarte puține programe pentru egalitatea de şanse din totalul proiectelor care au ajuns să fie finanțate.

Programele gestionate de organizații ale romilor sunt puține în ambele județe. Într-unul ele reprezintă 1.1% din totalul proiectelor, iar în celălalt 2.2%.

Proiectele relevante din punctul de vedere al egalității de şanse reprezintă doar 12% într-un județ şi 25% în celălalt din totalul proiectelor câştigătoare în LHH.

Dintre proiectele câştigătoare din primul județ doar un procent de 3.14% este destinat explicit îmbunătățirii situației romilor sau a persoanelor dezavantajate, deşi populația romă din regiune are o pondere de cinci şase ori mai mare chiar şi conform celor mai prudente estimări. Raportul în celălalt județ este de 6.6%.

Privind activitatea în privința cererilor de finanțare depuse a localităților cu populație însemnată de romi putem spune că au fost mai puține proiecte de succes în cadrul UMFT decât în localitățile unde ponderea romilor este mai mică. Diferențele sunt grăitoare dacă localitățile cu populație însemnate de romi sunt în medie mai mici, mărimea localității influențează capacitatea lor de atragere a fondurilor.

Analizând distribuția proiectelor câştigătoare observăm avantajul localităților mai mari, a oraşelor şi centrelor regionale. În primul județ aproape 45.5% dintre proiectele câştigătoare au fost depuse de localități cu minim 5000 de locuitori, în celălalt județ ponderea este de 28.1%.

În 41% dintre localitățile cu populație sub 2000 de locuitori nu s-a înregistrat nici un proiect câştigător, deşi multe dintre aceste localități au populații însemnate de romi.

În ansamblu putem spune că populația romă din micro-regiunile cele mai defavorizate sunt dezavantajate în privința accesului la dezvoltare – în ciuda faptului că există programe adresate în mod direct dezvoltării micro-regiunilor sunt puține proiectele coordonate de romi, proiecte adresate romilor sau persoanelor defavorizate. În schimbul dezvoltării care facilitează egalitatea de şanse a fost avantajată dezvoltarea infrastructurii generale (construirea unei stații de autobuz, amenajarea unui cabinet medical etc.). Lipsurile şi problemele dezvăluite de analizele situației egalității de şanse (segregare, lipsa locurilor la grădiniță, ponderea mare a elevilor cu nevoi speciale etc) au rămas în general fără reacție din partea fondurilor UMFT.

(6) Posibilitățile şi limitele proiectelor care oferă cursuri de calificare[31]

Problema locurilor de muncă în zone rurale

Pe baza discuțiilor de la interviurile de grup realizate în satul Luncani din județul Cluj şi în comuna Grădinari din județul Caraş-Severin cu beneficiari ai unor cursuri de calificare organizate prin proiectul „Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii" şi prin proiecte ale unor alte organizații neguvernamentale, am putut identifica o serie de probleme generale cu care se confruntă populația rurală. Aceste probleme sunt legate de restructurarea economică de după 1990 din România, în urma căreia s-au desființat unitățile de producție aferente agriculturii socialiste fără crearea unor structuri care să asigure locuri de muncă pentru populația locală. Printre ele se află următoarele:

31 Sub-capitolul se bazează pe studiul realizat de către Enikő Vincze și Iuliu Kozák (2011). *Posibilitățile şi limitele proiectelor care oferă cursuri de calificare. Raport asupra focus grupurilor realizate în anul trei de proiect cu recomandări*.

- Desființarea cooperativelor agricole de producție, care asigurau locuri de muncă în cultivarea pământului, la fermele de animale sau la stațiile de mecanizare inclusiv pentru forța de muncă necalificată.
- Împroprietărirea unora cu pământuri, pășuni și păduri, unde persoanele fără proprietăți au lucrat cu ziua până nu demult, pentru ca în ultimii ani, în urma înstăririi celor cu proprietăți și mecanizarea agriculturii la scară mică, să nu mai fie nevoie de forța lor de muncă fizică.
- Lacunele legislative privind împroprietăria de la sate și confuziile create în aplicarea lor aleatorie (în urma cărora terenurile agricole atribuite foștilor membrii de CAP pe baza unor adeverințe dar fără acte de proprietate, în 2010 au fost luate înapoi de către primării).
- Desființarea fabricilor din orașele apropiate, sau restrângerea activității acestora, unde oamenii de la sate făceau naveta în perioada socialistă și câțiva ani după 1990.
- Companiile private mici din străinătate, care au deschis câte un atelier de producție în zonele rurale (folosind forța de muncă necalificată ieftină), au dat faliment într-o perioadă scurtă fără asigurarea drepturilor aferente pentru foștii angajați.
- Lipsa acută a investițiilor private, lipsa politicilor guvernamentale privind dezvoltarea și susținerea agriculturii, și lipsa locurilor de muncă în zonele rurale.
- Lipsa de preocupare și/ sau de capabilități din partea autorităților locale în materie de implementare de proiecte europene în domeniul agriculturii și dezvoltării rurale, și lipsa capitalului economic, social și de resurse umane necesare lansării unor afaceri particulare în domeniul agriculturii.

Pe lângă problemele generale menționate mai sus, participanții la aceste focus grupuri au mai vorbit și despre problemele specifice ale persoanelor de etnie romă, cum ar fi:

- stigmatizarea și tratamentul lor nejust ca persoane aparținând etniei rome de către autorități, companii/ angajatori, și populația majoritară în general, ceea ce le creează un dezavantaj în plus față de majoritarii români sau maghiari locali care trăiesc în condiții economice precare similare;
- problemele femeilor de etnie romă care decurg nu doar din starea materială precară și discriminarea din partea societății majoritare, ci și din aranjamentele ce țin de ordinea de gen predominantă în familiile lor și traiectoriile de viață feminine prescrise de aceasta.

Confruntându-se cu aceste probleme, oamenii caută soluții individuale sau de grup, printre care înscrierea la cursurile de calificare oferite de organizațiile civice prin proiecte europene este doar unul, și nu neapărat cel de la care speră schimbarea

radicală a vieții lor. Pe primul loc al soluțiilor agreate atât de femei cât și de bărbați, se află plecarea în străinătate, chiar dacă ei optează pentru această strategie sub constrângerile condițiilor precare de acasă, și chiar dacă ea este plină de multe necunoscute și riscuri.

Pe baza experiențelor lor legate de cursurile de calificare la care au fost înscriși, participanții la focus grupuri au formulat câteva idei, dorințe, chiar sugestii în legătură cu modul în care aceste cursuri ar trebui derulate în așa fel încât să se finalizeze cu găsirea unor locuri de muncă. În lipsa acestei posibilități, cursurile le acordă oamenilor o diplomă despre care nu știu când și unde le va fi de folos, și o sumă de bani prin care viața le devine un pic mai ușoară pe perioada cursului. Participanții la discuții au identificat următoarele nevoi:

- sprijinirea, de către autorități, a persoanelor care au făcut cursuri de calificare
- sprijinirea înființării unor firme proprii
- inițierea unor cursuri noi
- facilitarea găsirii unui loc de muncă.

Problemele ocupării în context urban

Participanții la focus grupurile realizate în Timișoara – marea lor majoritate cu domiciliul în oraș, iar câțiva dintre ei din sate apropiate – au fost înscriși la un curs de calificare în domeniul comerțului („lucrător în comerț"), organizat de către Asociația Femeilor Țigănci „Pentru Copiii Noștri" și Asociația Parudimos în cadrul proiectului „Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii". Cei mai mulți dintre beneficiarii acestor cursuri se bucură de o situație materială mai bună decât persoanele de la sate cu care ne-am întâlnit în cadrul cercetării noastre. Cel puțin (în pofida faptului că, costurile vieții din acest oraș sunt mult mai ridicate decât cele de la sate) majoritatea dintre ei au un loc de muncă și/sau întrevăd posibilitatea găsirii unor surse de venit. Probabil și din această cauză, participarea la aceste cursuri de calificare nu este atât de strâns și direct legată în cazul lor de factorul care părea a fi cel mai motivant pentru frecventarea lor în zonele rurale vizitate, și anume subvențiile primite drept „recompensă".

Chiar dacă printre problemele cu care se confruntă se află și în cazul acestor persoane lipsurile datorate resurselor financiare reduse, chiar dacă plecarea în străinătate pentru căutarea unui loc de muncă este frecventă și aici, și chiar dacă dificultățile femeilor de etnie romă înrădăcinate în condiția lor feminină sunt similare cu cele ale consoartelor lor de la țară, toate aceste aspecte au fost abordate de către ele printr-o altă perspectivă, mai optimistă. Recunoscând că oportunitățile aferente unui oraș mare cum este Timișoara sunt mai generoase decât cele de la un oraș mic sau de la un sat, dar poate și din motivul că le este mai greu să surprindă dedesubturile situației pieței

forței de muncă dintr-o localitate de această mărime, participanții la discuții nu au făcut atâtea remarci critice la situația generală aferentă contextului lor general. Intervențiile lor au avut un ton mai personalizat, lucru care se poate datora și faptului că dintre cei 20 de participanți majoritatea covârșitoare (cu excepția unei singure persoane) au fost femei socializate în a se exprima prin acest mod de vorbire. Acest tip de discurs a structurat narativele lor indiferent de tema concretă abordată (problemele majore ale vieții, problemele specifice ale femeilor, plecarea în străinătate, înscrierea la cursuri de calificare). În ceea ce priveşte motivele înscrierii lor la cursuri de calificare, participantele au amintit următoarele:

- posibilitatea schimbării locului de muncă prin obținerea unei calificări
- suplinirea educației școlare prin participarea la cursuri de calificare
- ajutor pentru găsirea unor munci sezoniere
- soluție pentru cei cu diplomă universitară
- siguranță pentru viitor
- satisfacerea unei curiozități.

Aprecierea cursurilor de calificare oferite prin proiecte de către beneficiari

Beneficiarii cursurilor de calificare organizate de organizații neguvernamentale prin proiecte cu finanțare europeană la sate sau în orașe integrează această oportunitate în viața lor cotidiană și fac uz de ea în funcție de problemele cu care se confruntă printre altele în domeniul muncii, care la rândul lor depind de condițiile lor generale de trai. Așteptările oamenilor față de aceste cursuri sunt și ele structurate de situația materială, de genul și de vârsta lor, dar şi de mediul lor de rezidență. Tot acești factori determină până la urmă și măsura în care beneficiarii pot transforma capitalul obținut prin cursuri în rezultate efective care să aducă schimbări sustenabile în viața lor.

Cel mai puternic atu al cursurilor cu ai căror beneficiari am realizat interviurile de grup este faptul că ele se organizează în localitatea unde ei locuiesc, oferă subvenții pe perioada pregătirii și se derulează în așa fel încât cursanții pot continua celelalte activități ale lor (cum ar fi studiile școlare, sau muncile lor pentru venit). Toate astea se întâmplă într-un moment când Agențiile Județene pentru Ocuparea Forței de Muncă nu au fonduri pentru derularea unor cursuri gratuite, şi foarte multe persoane din comunitățile marginalizate nu-şi pot permite să plătească pentru serviciile furnizorilor privați de cursuri de calificare. În cazul Asociației Femeilor Țigănci „Pentru Copiii Noștri”, activitățile conexe ale proiectului „Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii” (în primul rând programul de acompaniere pentru copii) îmbunătățesc și șansele mamelor de a participa la aceste cursuri. În cazul celuilalt proiect, sprijinirea creării unor organizații locale este factorul care la rândul lui ar putea susține auto-organizarea comunitară în vederea elaborării unor noi proiecte care creează locuri de

muncă. Dar în sine, chiar dacă s-ar realiza, nici cele din urmă nu pot să rezolve marile probleme și dezavantaje structurale cu care se confruntă mai ales populația defavorizată de la sate, precum nici proiectele de economie socială nu pot asigura sustenabilitatea unităților de producție create (inclusiv desfacerea produselor pe piață şi realizarea unui profit care să susțină producția continuă).

Ofertele de cursuri derulate în satele Luncani şi Grădinari, şi în oraşul Timişoara cu ale căror beneficiari am făcut interviuri de grup, răspund la nevoi acute. Ele sunt sursă de venit pe o perioadă limitată în prezent, dar totodată recuperează ceva din lacunele educației școlare cumulate în trecut și oferă o promisiune pentru viitor. Importanța lor este și de natură socială: cursurile sunt ocazii de socializare și/sau de ieșire din rutina zilnică a șomajului, sau a muncilor casnice sau a unor locuri de muncă nesatisfăcătoare. Ele pot întări stima de sine, și pot genera motivații pentru a proiecta ceva pentru viitor. Sau pur și simplu pot întreține speranța în mai bine, în situații în care oamenii și-au pierdut încrederea de a putea schimba orișice în viața lor.

Însă problemele structurale ale economiei românești limitează toate aceste eforturi: fără investiții private și publice în agricultură și în producție industrială care creează locuri de muncă sustenabile și pentru categorii sociale care nu posedă proprietăți de niciun fel și eventual sunt la o vârstă la care nu mai pot recupera dezavantajele cumulate; fără schimbarea atitudinilor marcate de prejudecăți anti-țigănești în rândurile majoritarilor (printre ei și angajatorii); fără egalizarea șanselor între femei și bărbați; fără îmbunătățirea accesului la educație școlară și la servicii de sănătate publică – eforturile organizațiilor neguvernamentale care organizează aceste cursuri, precum și ale oamenilor care le frecventează nu se vor materializa în accesarea unor munci și venituri decente. În aceste condiții, chiar dacă este marcată de multe necunoscute și riscuri, plecarea în străinătate rămâne prima opțiune (și) pentru oamenii care acasă nu mai pot supraviețui. În acest caz, căile formale de obținere a unor locuri de muncă sunt suplinite de rețelele și modul informal de organizare socială care par să funcționeeze ca relații de rudenie ce asigură sprijin reciproc, dar de multe ori creează situații de dependență și abuz.

Furnizorii cursurilor de calificare despre proiectele din domeniul ocupării

Interviul de tip focus grup realizat cu furnizorii de cursuri de formare, calificare şi recalificare a urmărit obținerea unor informații legate de proiectele desfăşurate de reprezentanții acestor instituții şi perspectivele prin care sunt abordate problemele ocupării romilor sau ale grupurilor defavorizate pe piața muncii. Deşi în România au existat câteva măsuri afirmative în domeniul educației şi ocupației pentru romi (creşterea gradului de ocupare în rândul persoanelor ce aparțin de grupuri defavorizate) ne putem întreba în ce măsură aceste politici afirmative sunt suficiente, dacă într-adevăr

răspund nevoilor, dacă dincolo de efectele punctuale au consecințe benefice şi pe un plan mai general. În privința cursurilor de calificare sau formare se pune întrebarea dacă ele sunt suficiente, dacă proiectele care oferă aceste cursuri de formare au fost bine gândite, dacă în afara diplomei obținute printr-un curs de calificare acesta nu ar trebui să contribuie şi la asigurarea unui loc de muncă ceea ce este esențial pentru persoanele din grupurile vulnerabile (mai ales din cauza izolării lor sociale). Cum văd formatorii aceste probleme? Includerea acestei perspective în analiza noastră oferă un alt punct de vedere asupra dinamicii pieței muncii care contribuie la întregirea viziunii holiste utilizate de cercetarea din cadrul proiectului „Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii".

Participanții la acest focus grup au fost reprezentanți ai unor instituții/ organizații care prin definiție sunt furnizori ai cursurilor de calificare, dar şi ai altor organizații care au proiecte în cadrul cărora desfăşoară activități de formare. Toți participanții sunt absolvenți ai unor discipline soci-umane (psihologie, sociologie, asistență socială). Funcțiile pe care le ocupă în derularea proiectelor de calificare, formare sunt: asistent de proiect, expert ocupare, expert regional, şef serviciu formare profesională, preşedinte. Participanții provin din instituții de stat, organizații neguvernamentale sau firme private. Organizațiile de care aparțin au ca obiectiv incluziunea socială, apărarea drepturilor salariaților, proiecte pentru romi, organizarea de cursuri de formare profesională, punerea în practică a economiei sociale.

Proiectele prezentate de participanții la acest focus grup au ambiții şi anverguri diferite. Unele se orientează spre derularea concretă a cursurilor de formare, în timp ce altele doresc să integreze aceste cursuri în viziuni mai ample de restructurare socială, îmbunătățirea condițiilor romilor sau de eradicarea prejudecăților. Beneficiarii acestor proiecte sunt în general persoane defavorizate.

Evaluând aceste tipuri de proiecte, participanții la focus grup au accentuat că dinamica economică este mai rapidă decât capacitatea de a reacționa prin recalificarea forței de muncă. Pornind de aici au formulat recomandarea privind nevoia de a forma competențe transferabile. Un alt aspect problematic identificat de ei a fost caracterul punctual, ne-integrat al formării profesionale. De aici dezideratul de a oferi servicii sociale integrate pentru comunități defavorizate și nevoia de a crea parteneriate regionale și naționale între aceste eforturi.

Ei au mai observat că, competențele dobândite în cadrul cursurilor de formare nu sunt întru totul convergente cu competențele recunoscute după cursul de formare. Documentele emise după absolvirea cursurilor de formare nu reflectă decât parțial cunoştințele acumulate pentru că diplomele de absolvire se emit în funcție de nivelul de educație al absolventului (de exemplu vânzător şi lucrător în comerț, sau zidar şi lucrător în construcții). Deşi cursul oferă o diplomă pentru toți absolvenții, diferențierea pe baza nivelului de educație poate conduce la reproducerea inegalităților de pe piața forței de

muncă. Cu alte cuvinte, cursurile pot produce muncitori necalificați cu diplome. Situația ar putea fi redresată prin recunoaşterea competențelor fără a lua în considerare nivelul de educație. Acesta ar putea fi o măsură afirmativă temporară pentru romi.

Unii participanți la interviul de grup consideră că diploma de absolvire a unui curs de calificare poate avea rolul unui gen de „diplomă de bună purtare" care atestă motivația, interesul şi conştiinciozitatea persoanei în încercările ei de a se angaja. În acest sens, adevărata valoare a diplomei – dacă este relevantă din perspectiva angajatorului – constă în furnizarea unei baze pentru dezvoltarea unei relații de încredere dintre angajator şi viitorul angajat.

O altă problemă identificată a fost că de cele mai multe ori cursurile de recalificare sunt organizate pentru şomeri şi nu pentru cei excluşi de pe piața forței de muncă. La aceste cursuri ar trebui să aibă acces gratuit şi cei care nu au statut de şomer pentru că le-a trecut perioada şomajului, adică sunt şomeri pe termen lung, sau pentru că nu au lucrat niciodată, dar ar dori să lucreze.

În opinia participanților la focus grup, proiectele de economie socială promit mult, pentru că încearcă să elimine predominanța urmăririi profitului. Fiind o întreprindere care urmăreşte bunăstarea celor implicați în activitățile economiei sociale, ea introduce valorile sociale (de exemplu solidaritatea) în activitățile economice. Economia socială pare mai fezabilă pentru romi din comunități compacte, mai ales în mediul rural sau în oraşele mici. Încrederea este un termen central în funcționarea pieței forței de muncă. Romii care reuşesc să se angajeze, chiar în formule de economie socială sunt cei care se bucură de încrederea angajatorului.

Drept concluzie, putem afirma că proiectele implementate de organizațiile neguvernamentale în domeniul ocupării pot asigura servicii persoanelor defavorizate care îmbunătățesc şansele accesului la munci decente, dar nu pot genera schimbări durabile pe piața muncii marcată de economia de piață. Fondurile structurale puse la dispoziția statelor membre ale Uniunii Europene vor deveni instrumente ale schimbării structurale numai în măsura în care instituțiile guvernamentale centrale şi locale îşi asumă responsabilitățile aferente şi îşi îmbunătățesc sistemul de administrare ale acestor fonduri, şi organizațiile civice sunt susținute de către autoritățile publice locale şi alți actori sociali (precum companii/ firme private şi publice) în eforturile lor de a oferi servicii de ocupare comunităților locale nevoiaşe. Demersurile organizațiilor neguvernamentale nu vor avea impact sustenabil, dacă ele nu sunt susținute şi asigurate prin punerea în practică a unui sistem adecvat de protecție socială care asigură un trai decent, şi înainte de toate a unei legislații a muncii care recunoaşte că inegalitățile social-economice se datorează unor factori structurali, care apără drepturile angajaților, şi care impune în mod consecvent asigurarea egalității de şanse şi eliminării discriminării în angajare şi promovare la locul de muncă printre altele prin măsuri active dedicate grupurilor dezavantajate.

ANEXA 4
FRAGMENTE DIN INTERVIURILE DE GRUP REALIZATE
CU BENEFICIARII ȘI FURNIZORII UNOR CURSURI DE CALIFICARE

Problemele cu care se confruntă oamenii

Probleme generale

Bărbat, 51 de ani, Luncani, județul Cluj
Au desființat fermele, s-au dat vite la fiecare membru care a lucrat la CAP, li s-o dat câte o vită, deci s-o împărțit aşa. Imediat după revoluție aici au fost 1200 de capete de vite, ceea ce n-o fost prin jur, și acum abia mai sunt câteva.

Bărbat, 35 de ani, Luncani
S-au vândut tractoarele, tăt SMA-ul, tăt, tăt. Era mai bine înainte, că aveam loc de muncă, cât de cât. Acuma vedem diferența între democrație şi ce a fost înainte, care e mai precară dintre cele două. În democrația asta stăm pe marginea şanțului.

Femeie, 27 de ani, Luncani
Era mai bine înainte când era colectivul. Erau lucrate pământurile, nu erau pustiu. Dar acuma situația este nasoală. Pământul e o sărăcie. Locuri de muncă ne trebuie, nu pământuri.

Femeie, 31 de ani, Grădinari, județul Caraș-Severin
De când a tăiat socialul nu suntem asigurați. L-a tăiat pentru că avem mașină. Acum n-avem venit, n-avem nimic. Mai prindem de lucru, cu ziua, asta nu e ruşine. Orice, orice, ca să ții familia de pe o zi pe alta... Să-ți dai copiii la şcoală... Și ca să supraviețuim. Sunt oameni care au pământ mai mult, dar acum și-au luat tractoare, și nu mai cheamă oamenii la lucru cu ziua.

Bărbat, 48 de ani, Luncani
În 2007 au mai suplinit pământul primit înainte cu 50 de hectare, pentru fiecare şi ăştia cu 85 de ari care au lucrat pe pământuri comune pe vremea lui Ceauşescu, au avut 85 de ari, dar acuma au fost deposedați, dar ilegal. În 20 de ani nu s-o putut face titlu de proprietate.

Femeie, 26 de ani, Grădinari
Prea puțini au primit pământ aici, prea puțini, câțiva da, dar puțini. S-a dat de la Consiliu, 11 ari. Romii nu au avut pământ ce să primească înapoi. S-au dat 11 ari petru numărul de casă, pentru mai săraci. Pământurile erau peste tot în sat, pe câmp, cum s-a nimerit. Dar nu au făcut act de proprietate. Şi acum le ia înapoi care a fost şi n-or mai căutat la timp, bătrânilor l-or luat, pentru că n-a fost cine să caute în timpul ăla, noi n-am fost aici. ... Era bine, măcar puneai un porumb, pentru ca să ai pentru pasăre.

Bărbat, 40 de ani, Luncani
Problema este că singura întreprindere, Combinatul Metalurgic nu funcționează, sunt restructurări, deci practic în zona respectivă nu mai reuşeşti să ai un loc de muncă, deci asta e problema.

Femeie, 50 de ani, Luncani
Pe vremea noastră o fost mult mai bine, dar acuma e mai rău. Când dai că eşti de etnie romă, cam... Sudor am lucrat la Ocna Mureş, la uzină, dar s-o închis. ... A fost mai bine, pentru că atuncia totuşi o

pus bază de tineret, le-o dat locuință la Câmpia, la bloc, încoace-încolo, dar acuma nici o bază nu mai pune pe tineret. Am şi eu acasă, două fete care nu lucrează în moment nicăria. Ar mere, au şi lucrători în comerț, au patiser, dar degeaba mergi în şcoală, că tăt nu ai acces la un serviciu stabil.

Femeie, 47 de ani, Luncani
Eu nu am copii, nu sunt căsătorită. Lucrez la o firmă italiană, care face piese de iacht. Mai mari, mai mici, deci piese. Din 2006, când o venit aici la noi, Luncani s-a deschis, s-o mutat adică. M-am dus şi am încercat şi m-am angajat. Ca şi muncitor necalificat sunt angajată. Sunt câteva persoane, nu sunt mulți, vreo 40 în tăte firma. Mai mult femei. Multe lucrau deja, firma asta demult lucrează, numai că o fost în Câmpia Turzii şi s-o mutat aici. Au venit cu muncitorii cu tot, de aici ne-au luat doar pe puțini dintre noi.

Bărbat, 30 de ani, Luncani
Tot aşa, am lucrat la combinat, am fost în Spania, m-am întors, asta e. Și am lucrat la termopane, aicia în Luncani. S-a închis, şomaj.

Femeie, 36 de ani, Grădinari
Eu sunt de la Rafnic, şi eu am lucrat la pantoferie, dar n-am lucrat la croitorie, numai la păpuşi, am făcut fețe, l-am croit. Şi dacă s-a lucra aşa ceva, ar fi bine, dar degeaba. Şi în confecții dacă lucrezi, dacă n-ai fost calificată, cu un salariu de 400 de lei lucrezi... Aiciea la noi în sat a fost, un italian, şi acuma a dat faliment, deci a fost foarte multă lume, care a lucrat la el. Trebuia să deie somaj, nu ne-a dat nici somaj. Erau foarte multe femei, dar nu scotea nici producție care trebuia. Și a plecat.

Bărbat, 25 de ani, Luncani
Asta îi, peste tăt este foamete. Eu sunt angajat, dar nu lucrez. Că e o firmă fantomă.

Bărbat, 51 de ani, Luncani
O început în decembrie, s-o lucrat şi după aceea s-o întrerupt pe perioada de iarnă. Și va continua. Acuma nu i-au nimic. Nici salar, nici șomaj. A zis că se întrerupe lucrarea şi să aşteptăm până când începe.

Femeie, 26 de ani, Grădinari
Nu prea mai găsești de lucru în sat, pentru că sunt foarte mulți oameni care-şi lucrează ei pământul, nu se mai dă de lucru la alții ca noi. Doar să te duci tu şi să iei şi să lucri, nu se mai poate, nu. No, sămănatul, aratul e foarte scump.

Bărbat, 42 de ani, Luncani
Da, dar nu numai la lucru, deci oriunde mergi, de exemplu când te duci la Poştă, şi deja cum te vede când stai la rând, deja cum te vede lumea că eşti de țigan, deja fereşte şi stă la o parte. "Astea ce-s, animale?" Deci asta, noi romii, nu trecem de asta niciodată.

Bărbat, 48 de ani, Luncani
Deci aicia, acuma mai fac o comparație, nici naționalitatea română, nu pot să zic că o duc mai bine, nici chiar maghiarii, eu i-o cunosc şi pe ei, că trăiesc între ei. Acuma cursurile de calificare cred că le-au făcut pentru romi. Dacă stăm să analizăm aicia, vă spun, cu ajutorul cursurilor de calificare s-au ridicat mult, mult, mult.

Femeie, 32 de ani, Luncani
Locuri de muncă s-ar mai găsi, că sunt şi în ziare puse, chiar am văzut, la o casă în Cluj de exemplu, menajeră, din ăsta..., şi acolo ar fi bine, că ziua şi noaptea stai acolo. Dar dacă te vede că eşti

de etnie romă, nu te ia... Se deschide la Floreşti ceva centru pentru îngrijire bătrâni, şi scrie: "Angajăm acum." Dar când te vede că eşti de etnie romă, nu te ia. Am găsit ziarul, și chiar astăzi am sunat acolo, la un vecin şi am întrebat. Vecinul m-a zis: "Ai auzit tu de rezidența asta în Floreşti, că fac angajări? Fac angajări, dar încă nu s-o deschis." Dar ei vor să aibă un număr de angajați. Dar zice "Nu ştiu dacă ia de etnie romă." Na! Asta îi, deosebire mare. Parcă etnia romă n-ar avea suflet să lucre, să aibe. Trăim în România, avem aceaşi drepturi, maghiarii ca şi românii, nu?

Femeie, 28 de ani, Grădinari
Soțul iară nu lucrează, a fost aici să caute de lucru, dar din cauză că e țigan, nu primeşte... I-au spus într-un fel că na..., deci persoanele ca noi nu se pot implica acolo, deci... Şi am întrebat atuncie că din ce cauză şi au spus că nici nu vor țigan acolo, să lucreze acolo. Atuncia m-o mai trimis pe mine, pentru că m-au văzut cu nişte fete, pentru că am lucrat aici la confecții, şi au spus să mă duc eu acolo. La Bardo, o firmă ceva francez-italian, nu ştiu ce îi, dar se ocupă nişte români de ea. O fermă de animale. El a vrut să meargă, dar pe el nu l-au primit.

Femeie, 34 de ani, Timişoara
Banii sunt cea mai mare problemă, că nu sunt.

Femeie, 18 ani, Timişoara
Eh, acuma nu poți să spui "Vai, n-am nici un ban", nu poți. Nu am probleme majore, mulțumesc lui Dumnezeu pentru tot ce mi-a dat, şi chiar nu pot să plâng. M-am bucurat de vacanța asta de paşte şi aştept vacanța mare.

Femeie, 36 de ani, Timişoara
E ok, deci eu îs mulțumită, şi familia merge bine şi cu banii stăm bine, copiii sunt sănătoşi, merg bine la şcoală, deci nu am de ce să mă plâng. Copiii sunt sănătoşi şi mă descurc. Acuma soțul lucrează în construcții. Ne descurcăm cu salariul lui, dar nu chiar bine, dar binişor. Fata cea mare e la şcoală, îs cheltuieli şi acolo. E greu, dar ce să facem? Mergem înainte.Nu am de ce să mă plâng, sunt o persoană mai optimistă.

Bărbat, 23 de ani, Timişoara
Ceea ce am propus până acum în viață, am reuşit. Eu cred că mai trebuie să fiu realizat. Să am familie, casă şi pot să am acces la un viitor.

Femeie, 18 ani, Timişoara
E o problemă să-ți găsești un loc de muncă. Şi la mine aşa a fost, a mers numai cu pilă. Şi cu vorbă bună. Bine, tu pui o vorbă bună la mine, la şeful, că mă descurc. Aşa am căutat şi eu loc de muncă, din cunoştințe şi din ce am auzit noi.

Femeie, 38 de ani, Timişoara
Nu ştiu, eu am depus CV-ul şi numai cu interviul am rămas, degeaba aveam cunoştințe. Şi sora mea e cu sunatul şi cu rămasul la interviuri. Acuma are promisiune la o cunoştință, numai că trebuie să meargă după sărbători. Nu ştiu de ce nu reuşesc... Probabil că au mai cunoscuți, care au şi mai bune pile.

Femeie, 36 de ani, Timişoara
Şi mai bune cunoştiințe, şcoală... .

Femeie, 34 de ani, Timişoara
Şi un aspect fizic mai plăcut. Contează şi şcoala şi vârsta, şi aspectul fizic intră.

Femeie, 36 de ani, Timişoara
Depinde de locul de muncă, acuma dacă mă duc ca femeie de servici, nu o să-mi zică să am înălțime de 180 de centimetri. Eu am băgat CV-ul ca lucrător comercial şi aştept.Şi am fost la interviuri şi am zis că acuma fac acest curs. "Bine, aşteaptă!", asta era răspunsul.

Femeie, 38 de ani, Timişoara
Ei au nume de persoane, preselectează şi care se pare mai corespunzător şi mai fără şcoală, pe aceia.

Femeie, 36 de ani, Timişoara
Eu zic că unii fac chiar diferențe între romi și români.

Problemele specifice ale femeilor

Femeie, 28 de ani, Grădinari
Sunt eu, soțul, socrii, copiii, și un nepot de al soțului, care e la şcoală la Reşița. Primul copil l-am avut la 18 ani. Şi după aia au venit toții, unul după altul, cea mică acuma are un an şi 8 luni. Şi acuma iarăşi sunt însărcinată... Aşa o fost să fie, pentru că tot aşa am avut ceva probleme și nu am putut să iau pilule, după pastile am avut dureri foarte mari... Medicul acum mi-a zis că am gemeni. Dar eu sper să nu fie, deci acolo au spus că după testele lor pare să fie doi. Stăm într-o căsuță mică, o bucătărie, două camere, un coridor. Suntem necăjiți, dar mai mult de atâta nu se putea face. Cu ziua munceşti, doar ca să supraviețuieşti. Dacă vine o femeie şi te cheamă, "Am nevoie la un săpat, la un spălat la un covor, la şters la geamuri...", orice, ce e legat de o muncă, mă duc. Sunt care au nevoie, sunt care ne mai cheamă. Într-un fel mai am mare noroc şi cu soacra, că ea iarăşi e foarte puternică, are 71 de ani, dar e în putere şi mă ajută foarte mult. Ea cât stă acasă cu copii, eu mă mai duc la lucru, şi eu şi socrul meu, avem o cocie şi un cal, ne mai putem deplasa, mai facem câte un ban în plus.

Femeie, 33 de ani, Grădinari
Eu am patru clase. Pe vremea aceia a plecat tata dincolo şi când ne-am întors în țară, colegii mei erau a V-a şi n-au vrut să mă mai primească, pentru că era o lună şi ceva de întârziere. Şi am renunțat, pentru că n-am putut să merg cu colegii mei, pentru că ei deja erau în a V-a şi am renunțat să mai merg. Cu toate că cu şcoala n-am avut probleme, deci am învățat destul de bine. Dincolo n-am făcut şcoală, că n-am stat decît 2-3 luni, deci n-am stat să spun ani de zile. Şi am rămas aşa. Şi la noi, la romi, nu prea sunt cu şcoala femeile, în general îs casnice, în general. Deci eu de exemplu n-am fost niciunde plecată, tot timpul cu copiii acasă, casnică, şi atâta tot. E greu şi aia, că e muncă. Mai târziu cu copiii, să-şi facă temele, să învețe bine, perioada asta este grea, trebuie să-şi urmeze o şcoală în viață, că-s băieți amândoi. Mai femeile mai merge să stea acasă, dar ei ca băieți nu. Cel puțin măcar să-şi ia permisul de conducere.

Femeie, 25 de ani, Grădinari
Am doi băieți, unul șapte ani face acuma în octombrie 2011, şi unul face cinci ani acuma în august. Stau cu părinții, am fost căsătorită legitim cu el, el este din Caraş, am stat 10 ani cu el. Acolo am fost noră la părinții lui. Şi acuma el s-a mutat aicia, a cumpărat o casă şi iară ne-am despărțit, pentru că el e un om mai violent. Şi am doi copii cu el. Și am avut probleme... Cursul tot aşa, prin Cristina l-am aflat, ea ne-o înscris, ea m-o pus pe mine aicia la şcoala asta. Eu am o diplomă de 8 clase, am terminat 8 clase. N-am lucrat niciunde, am stat acasă cu copii, i-am crescut. Stat acasă, n-am avut unde să lucru. N-am continuat școala pentru că m-am căsătorit. Tata e român, din Satu Mare, mama e țigancă şi eu am făcut 8 clase. Am terminat 8 clase.

Şi după aia m-am măritat, pe la 16 ani. Şi am doi băieți şi n-am nici un lucru terminat, am stat casnică acasă. Împreună am cumpărat casa, dar banii de la el îs. Nu am divorțat legal, tot căsătorită sunt. Acum el a rămas în casa noastră, şi a luat şi copiii de la mine, pe amândoi. Ce să fac, dacă ei nu vor să stau la mine? Am vorbit şi cu Cristina şi asta va rămâne să decidem eu cu Cristina ce să fac cu divorțul şi restul. Dar nu am bani ca să pot să am un avocat, eu stau la părinții acuma, stau la mama mea şi la tatăl meu. Viața e mai complicată. Ce viață să mai refac? Cu timpul poate, dar copiii ştii cum îs, nu pot să-mi las copiii fără să nu îi văd, sau să nu aud de ei, n-aş putea. Eu aş putea să mă duc oriunde la lucru, eu n-am probleme să mă duc, cum să vă explic, mai ales că copii tăt nu trag la mine, dar... Dacă copiii nu vor să steie cu mine, nu pot să îi obligi.

Femeie, 34 de ani, Timişoara
Probleme sunt, acuma am intrat în procedură de divorț, după o perioadă destul de lungă. Sperăm să fie bine, viața merge mai departe pentru fiecare.. Problema a fost că lui nu prea i-a plăcut să muncească. Asta e. Mă susțin singură. Nu cine ştie cât de bine, dar na. Pentru că sunt doi copii, este o chirie, este întreținere. Suntem mulțumiți acum, că a fost şi poate să fie şi mai rău.

Femeie, 38 de ani, Timişoara
La mine un pic e mai greu, că am luat de la zero, stăm în chirie. Pentru că asta e al doilea soț, că primul a decedat şi am hotărât să iau viața din nou, şi am plecat de la zero, cum să spun, de la lingură şi furculiță. N-am avut nimic, pentru că n-am primit de la nimeni, nimica. Nici de la părinții mei, nici de la părinții lui. Am vrut să mergem singur pe drumul nostru, să ne descurcăm singuri. Atâta am norocul că este un om foarte, foarte bun, n-am treabă cu el, mă înțeleg foarte bine cu el. Copilul îl am cu primul soț, ştie, o ştiut că am copil, nu s-a pus problema, copilul nu-l încurcă cu nimica. Am lucrat la o fabrică de mobilă, la Brestovățul Mare, el făcea naveta de la Dumbrava Făget, şi eu făceam naveta de la sat. Şi acolo ne-am cunoscut. Şi s-a desființat firma de mobilă şi am ajuns pe drumuri, fiindcă la sat n-ai de lucru. Şi ne-am hotărât să venim în oraş. Acuma na, cât de cât, el şi-a schimbat de 2-3 de ori locul de muncă, eu la fel, soțul acuma are 2 ani de când lucrează la aceeaşi firmă. Prima dată, venind în Timişoara, nu că nu ştiam, ştiam Timişoara aşa, normal, dar ca locuri de muncă nu cunoşteam, primul loc de muncă al meu a fost ca femeie de servici la un restaurant. Cu contract, am avut contractul pe 3 luni perioadă de probă şi după aia, mi-au făcut contractul, dar după ce am intrat în anul de criză, în primul an de criză au făcut reducere de personal. Şi cei noi au plecat primii, cei vechi au rămas. După aia am avut o pauză de aproximativ două săptămâni, după care am găsit un loc de muncă, tot femeie de servici, tot la un restaurant grecesc. Iar acolo făceam, spăleam şi vase, pahare, făceam curățenie peste tot locul. Acolo iară s-a redus. Şi acuma am lucrat la Profi, ca vânzător mezeluri. Stresul e foarte mare şi probleme. Apoi probleme cu mama, era operată şi trebuia să renunț. Trebuia să am grijă de ea. Şi acuma tot mai întârziu la cursuri, că fac naveta. Merg de la Brestovăț cu ocazia, că trebuia să am grijă şi de ea, că e bolnavă. Soțul lucrează. Acuma cum se spune, pe moment ne descurcăm cât de cât. Nu bine, că nu pot să spun bine. Şi am şi un soț foarte, foarte bun..., n-am treabă cu el. Nu e gelos, deci eu m-am înscris la curs fără să vorbesc cu el.

Femeie, 36 de ani, Timişoara
La liceu am intrat din prima, dar am zis că e mai bine să mă duc la lucru, că am venit dintr-o familie mai numeroasă, părinții mei n-au putut să mă ajute şi eram nevoită să câştig banii, n-am avut ce să fac. Şi am muncit de la 15 ani. Într-un atelier de confecții. După aceea m-am căsătorit, la 18 ani. Şi atunci n-am mai lucrat, că bărbatul meu vine de la sat, iar după aia am rămas însărcinată. M-am mutat la sat după el, şi au venit copiii, şi am fost legată. Cu cursul ăsta mă întorc şi eu un pic la şcoală. Trebuia să aştept să crească şi copilul.

Femeie, 38 de ani, Timişoara
Eu am terminat profesionala ca strungar, dar n-am fost în viaţa mea niciodată strungar, chiar dacă am terminat cu gândul că o să şi lucrez acolo... Era prin 1991, şi trebuia să plecăm atuncia în Germania, am pierdut prima sesiune de liceu şi touşi am zis că voi pleca, voi pleca, trebuie să mă înscriu undeva la şcoală. Nu era decât la electromotor locuri şi mai undeva. Şi atuncia primul unde am găsit, acolo am şi rămas. Şi am făcut trei ani, apoi m-am grăbit repede să mă căsătoresc, am făcut pauză. După aia am revenit în liceu, dar aşa... Când au crescut copiii, fata mea are 14 ani, şi atuncia mi-o zis fata că o să mergem împreună la şcoală. No, eu m-am înscris pentru cursul de bucătar, că la bucătărie este ceea ce îmi place, patiserie, bucătărie. Şi nu s-a ţinut, nu s-a mai făcut nu ştiu de ce, probabil că n-au fost destui sau aşa, şi am venit la lucrător în comerţ. Dacă tot este ceva, care se potriveşte şi putem face, de ce nu?!? Şi oricum, având şi doi copii, nu pot să lucrezi oriunde şi oricând. Cel mic având numai 8 ani, trebuie să-ţi faci aşa, să-ţi fie flexibil programul. Şi a zis că aşa e mai uşor a găsi de lucru. Poate nu în anul ăsta, poate în anul viitor. Când o femeie îşi alege meseria, locul de muncă, se gândeşte şi la asta, că "Am acasă un copil şi am..." Soţul meu este consilier la Primărie, şi el îşi face facultatea, zice că nu e târziu să-şi facă facultatea. Copiii merg, dimineaţa îi duc eu la şcoală şi băiatul iasă de exemplu la ora unu şi fata iasă mai târziu, la trei-patru. Practic sunt singură cu copii. E greu, dar nu e imposibil. Asta este. Am vrut mai mult, mi-am asumat şi răspunderea. Trebuie să încerci, poate poţi. Şi dacă nu poţi, atunci te retragi şi mergi înapoi. Dar dacă se poate, atunci mergi mai departe. Nu este uşor, nici când am stat la sat, nu era uşor că erau terenuri, era altfel de muncă, muncă fizică. Aveam pământ. La sat fără teren nu se prea poate. Mai ales unde aveam noi casa. Dar la sat n-aveam nici un viitor, pentru că era satul mic şi copiii puţini. Nu era şcoală bună.

Femeie, 18 ani, Timişoara
Deocamdată nu-mi e chiar necesar acest curs, nu-mi e musai, cum spunem noi, dar mă bucur să am o calificare. V-am zis, nu am şcoli. Acuma sunt într-a a zecea, şi mă gândesc dacă să mai continui, să termin liceul, sau să rămân cu zece clase. De acum doi ani m-am apucat din nou de şcoală. E puţin stresant pentru mine, având familie şi trebuie să te ocupi de casă, şi tot depinde de tine, nu poţi să te duci când te mai cheamă de câteva ori pe săptămână la lucru la cineva, şi să-ţi mai dă şi teme la şcoală ca la copii mici.

Femeie, 38 de ani, Timişoara
Mama mea nu a avut săraca ce s-o spună, pentru că eu mi-am avut în vene cântatul, mie mi-o plăcut să cânt. Am intrat la liceu, dar mai bine am mers, am cântat, am făcut bani şi mi se părea mai interesant să faci bani, decât să mergi la şcoală. Mama nu m-o tras de urechi şi asta e. Acum nu mai cânt, de când am rămas însărcinată am renunţat. Dar cântă soţul meu, şi ne ajută în familie. Am cântat şi împreună. Aşa ne-am şi cunoscut... Acuma consider că suntem o familie normală.... Fetiţa mea are doar 6 luni. O ţin pe mama la mine, pentru că trebuie cineva să aibă grijă de fată. Că eu sunt şi la liceu, sunt şi la curs. Cu asta, mai cunosc şi eu lume, aşa mai ieşi din rutină. Partea cu temele, greutăţile astea, astea fac parte din viaţă, nu e nicio problemă.

Femeie, 34 de ani, Timişoara
Putere de muncă am avut întotdeauna, şi bunăvoinţă. Problema a fost că lui nu prea i-a plăcut să muncească şi atunci am zis: "Tu rămâi acolo, faci ce vrei, nu se poate astfel, copiii trebuie să crească într-un alt mediu, trebuie să înveţe să muncească." Dacă vor învăţa, probabil că vor găsi o muncă mai uşoară, dacă nu, nu. Asta e. Şi am plecat cu copiii din satul unde locuiam. Mă susţin singură. Nu cine ştie cât de bine, dar na. Pentru că sunt doi copii, este o chirie, este întreţinere, este... Bine, mai am ajutor de pe partea familiei, momentan lucrez tocmai la cumnaţii mei la firma lor. Nu pot să mă plâng că am probleme şi n-am la cine să-i apelez, mai este şi mama mea,

părinții mei. Deci am ajutor. Deci familia mare, e un ajutor. Şi în a-ți găsi loc de muncă. Firma lor e de construcții, are vreo 12 angajați. Merge bine.

Femeie, 21 de ani, Timişoara
Am făcut nouă clase. Apoi m-am măritat. Şi am făcut copii. Am un băiețel de trei ani şi unul de zece luni. Şi acum vreau să merg înapoi şi la şcoală, că vreau să termin. Soțul e de acord cu mine, de acord cu tăt ce fac. Ne înțelegem. El lucrează la o firmă care produce tuburi, nu ştiu, pentru Audi. Copilul cel mare e în grija mamei, deci mama mea îl ține de când s-o născut. Şi ăla micul acuma stă cu tatăl său. Stăm aici în Timișoara, în acest cartier. Am lucrat la magazin înainte, aici în zonă, ca muncitor necalificat, fără contract. Cu un salar nu aşa mare, dar ce să facem, trebuia. Acuma nu mai lucrez, acuma stau acasă cu bebele. Nu are rost, pentru banii ăia, ce-mi dădea acolo. Nici măcar nu luam banii, că venea copilul meu şi "Îmi trebuie aia, îmi trebuie aia...!"... După primul copil o luat soțul concediu de maternitate, dar ca să iau pe al doilea trebuia să fi lucrat un an de zile, sau aşa ceva, în perioada dinainte, și eu nu am avut.

Femeie, 28 de ani, Timişoara
Acum soacra mea a plecat pe sărbători în Grecia, deci trebuie să aduc copilul cu mine la curs. Anul trecut am lucrat la o editură, Viață şi sănătate, şi fata de la depozite mi-o spus despre cursul ăsta, şi am întrebat şi am venit. Mă interesează lucrul în comerț, am experiențe la vânzări, dar unde am depus CV-ul îmi cere şi diplomă. Am lucrat și în nutriție, am un curs de nutriție, partea de prevenție, cu corturi de sănătate în mai multe județe.

Soluții/ strategii pentru rezolvarea problemelor

Plecarea în străinătate

Bărbat, 25 de ani, Luncani
Pentru multe familii a fost un ajutor şi plecatul în străinătate. Dar acum şi acolo sunt măsuri mult mai drastice şi din greu numai greu o să fie, din păcate. Eu am fost în Germania. Acuma nici plecatul în străinătate nu e nici chiar uşor, deci trebuie să cunoşti, trebuie să te cunoaşte cineva, că altfel aşa, să te duci şi să cauți de lucru unul singur, nu prea merge

Femeie, 43 de ani, Grădinari
Când am plecat dincolo cu soțul, copiii erau cu mama, cu tata, cu fratele meu. Am stat 5 ani şi după 5 ani am revenit. Am fost în Spania. După aia a venit fratele meu, a venit cumnata mea şi am stat. Am avut acolo neamuri, aşa, verişori, am mai avut aşa prieteni, şi am avut şi noi... Am ştiut că mergem în Spania, am ştiut că mergem la muncă. Am făcut mai multe, mai multe treburi acolo. Cum să vă spun..., trebuie să spun, că am fost la cerşit, da, acolo am fost. Bărbatul meu a fost la construcții. Acolo nu locuiam în tabără, am avut locuință, deci am plătit chirie, ca fiecare. Noi n-am stat în caravană, n-am stat la colibă, cum stau ăştia în Italia, nu. Eu stăteam câte 3-4 luni, veneam acasă la copii, iar mă mai duceam, iar mai veneam la copii. Fratăl meu iară, când mă duceam, vinea el acasă, şi uite, aşa. Acasă pământ n-avem, nici animale nu mai ținem acuma. Mai plecăm, mai venim acasă, nu se mai poate animale. Aici n-avem venituri. Asta este soluția. Să plecăm din când în când. Normal, după 3-4 luni iară mergem. Până atunci mai avem şi social. Asta e, sunt probleme acasă.

Femeie, 26 de ani, Grădinari
Avem familie mare. Ei sunt trei fraţi, şi soacra mea, şi două cumnate, stăm în aceeaşi casă. Socrul meu e despărţit de ea. Dar acum nu-s acasă, îs plecaţi pe dincolo, cumnatele mele. Numai eu sunt acuma acasă. Şi eu am fost plecată în Franţa. În ianuarie am revenit. Am stat un an jumate. Am mai fost acasă, şi în august, anul trecut, am fost, iară am plecat. Acolo am stat acasă, nu am cerşit, că nu mint. Am plătit chirie... Nu am găsit de lucru, că dacă găseam, mergeam, mergeam. Mai cumpăra soţul maşini, mai vindea... dar nu le ducea acasă, acolo lua de pe internet, le vindea la alt ţigan, mai la fier, la cupru. A fos şi fetiţa cu noi. Pe ea am înscris-o la şcoală şi anul asta trebuia să o dau, dar uite că n-am plecat. Dar o să plecăm... Cred că stau aicia până la terminarea cursului. Că nu mă-nscriam dacă nu vroiam să termin. În toamnă-iarnă plecăm iară.

Femeie, 30 de ani, Grădinari
Când plec la muncă în Italia, sezonier, copilul cel mic îl las cu părinţii mei, pe ceilalţi trei care-s de şcoală îi luăm cu noi. Dacă nu plecăm, nimeni nu ne angajează aici, nu avem salarii, trebuie să plecăm, nu? Mai ales că fiica ceea mică e bolnavă, trebuie să facem nişte bani pentru operaţie. Mergem sezonier, de două ori pe an, la cules şi la tăiat, tăiat vie. Sezonier, pentru că fratele meu e acolo, cumnatul meu e acolo, copiii sunt la şcoală acolo şi mergem la ei. Au apartament unde să stăm... Mai plătim şi noi, că şi ei plătesc chirie, mai dăm şi noi câte 100 de euro, dar nu e aşa mult. Şi suntem plătiţi pentru ore la patron, cu contract de muncă pe o lună, sau cât stăm, o lună jumate. Totdeauna ne sună cumnatul meu că e lucrare şi mergem, ori eu singură, ori cu soţul, ori cineva dintre noi, dar tăt mergem. Deci nu mergem aşa la ghici, că nu putem să lăsăm copiii acasă. Să mergi la ghici şi să nu faci nimic, nu se poate.

Femeie, 44 de ani, Grădinari
Sufăr de o boală foarte grea, am avut cancer. Am fost de 5 ori operată. Acuma în 24 mai, trebuie să mă duc în Franţa înapoi la control. Acolo m-am operat şi acolo trebuie să mă duc înapoi la control. N-am fost de un an de zile la control.... M-a prins poliţia şi m-o trimis acasă din Franţa. Şi o pus interdicţie bărbatului meu şi n-am putut să mă mai duc afară. Cu forţa ne-a trimis acasă, da. Adică n-ar fi avut drept să mă trimită acasă nici pe mine, nici pe bărbatul meu, că bărbatul meu nu poate să se culce noaptea fără mască, că el are oxigen acasă. No, dar din păcate am picat şi noi într-o gaşcă şi ne-o pus şi pe noi să venim acasă. A fost o razie. Şi ne-o rămas acolo pastile, ne-o rămas acolo toate lucrurile ce am avut, nimica n-am putut lua. Bărbatul meu n-are tratament, eu n-am tratament... Noi n-am făcut rău nimica. Au fost alţi ţigani, au avut nişte belele şi noi o trebuit să stăm cu ei vreo 3-4 zile. Chiar atunci a venit razia, şi ne controlau, şi pe soacra mea şi pe tăţi. Dar noi de Franţa avem nevoie, nu o altă ţară, că acolo e tratamentul... A fost o perioadă grea la început când am plecat, am avut o săptămână, după operaţia din România şi am plecat în Franţa şi m-am culcat pe jos, sub poduri. Şi apoi am stat în caravană, am stat la case abandonate, dar vinea poliţia peste noi, ne dădea afară, ne scotea afară de pe autobandă. Nu noi spărgeam casele, erau sparte, ne băgam noi aşa, deci unde nu locuia nimeni, trebuia ca să spargi ca să intri. În Lyon, în Lyon am stat aşa 6 ani. Asta s-a întâmplat şi înainte de 2008, să vină poliţia şi să ne alunge, să spargă caravanele, dar înainte nu ne trimiteau acasă. Acum, ultima oară, eram operată, cu bandajul după mine, bărbatul meu cu oxigenul după el. Aşa în stradă ne-au aruncat... Pe toată lumea, eram în jur de 40-50 de persoane. Au pus cătuşe pe mână, ne-au pus pe jos, pe rând. Eu am făcut 24 de ore, bărbatul meu a făcut 48, copii 5 ore, în arest. Am dat declaraţii. Întrebau că de ce am venit în Franţa, că ce facem acolo şi tăt aşa. Dacă vedeau că eşti la cerşit, te trimiteau imediat, ştiau că despre ce e vorba, că n-ai nici un Dumnezeu pe acolo, te punea la rând şi te trimitea acasă. Dacă te prinde poliţia aşa, te pune pe un autocar, deci îţi plăteşte cheltuiala asta, dar nu te plăteşte pe tine ca să pleci de acolo.

Femeie, 32 de ani, Grădinari
Acolo era o franțuzoaică, era căsătorită cu un român. Şi ea a făcut tot posibilul, deci ca să putem merge acolo..., deci acolo se duceau copii la şcoală, mi-o făcut şi alocație la copii. Acolo copiii făceau foarte multă şcoală, deci mergeau la şcoală dimineață la 8 şi veneau la 12, stăteau până la 2, de la 2 iară până la seara 6. Făceau şi lecțiile şi primeau şi mâncare. Numai că dormeau seara acasă, dormeau lângă mine... Asta a fost în 2008. Şi atunci au fost ceva probleme, am avut probleme, pentru că am vrut să fie totuşi ceva mai mult şi mai bine, şi am avut probleme cu poliția şi trebuia să plecăm de acolo. Prima dată am trimis soțul cu copiii acasă, au venit acasă. Iar eu am făcut..., bine, deci n-am făcut numai eu, deci a făcut asta foarte multă lume, deci... Ne dădea nişte bani din bancă, deci nimic fals, absolut nimica, că-ți trebuia un cont în bancă. Dar eu nici nu prea am ştiut că ce este asta, şi am luat cum se spune la noi: o țapă. N-am înțeles despre ce e vorba, dar am intrat într-o oală foarte adâncă. ... Am mers la bancă cu ea, acolo am semnat nişte acte. Bineînțeles că nu ştiam ce scrie acolo, că se scria în franceză, dar părea un contract de muncă. Şi atuncea, după vreo lună de zile, mi-o venit un cec, un cec de 60.000 de euro. Am ridicat CEC-ul şi a doua zi dimineața a venit poliția. A venit translatorul, m-a întrebat că "Uite, au venit la tine, am fost anunțați. Ai făcut fals, deci uz de fals şi excrocărie." Ce să ştiu? Eu n-am ştiut nimica. Deci ea a făcut, persoana aceea, care m-a dus la bancă, pentru că ea s-a pus clauza mea, deci s-a pus ca să aibă prioritate în bancă, fără mine, putea semna şi putea să scoată banii fără mine. Pe urmă m-au dus la judecata, m-au judecat. Am avut avocat din oficiu, de acolo. Deci mi-au spus să spun tot adevărul, tot ce s-a întâmplat, că dacă nu spun adevărul, va fi şi o minciună, şi atunci va fi mai rău. Şi i-am spus exact ce s-a întâmplat. Şi atuncea pe ea o arestat-o şi mie mi-o dat drumul acasă. Așa, nu mai am voie să mă duc în Franța, dar nici nu mai vreau, absolut nu. Soțul poate să meargă, dar el fără mine acolo nu poate. Numai dacă mă duceam eu, eu mai ştiam limba, mă mai duceam la o femeie la lucru. Şi la cerşit făceam bani, 60-70 de euro. El n-avea ce să facă.

Femeie, 33 de ani, Grădinari
Soțul nu lucrează niciunde, mai merge pe dincolo, îşi mai găseşte sezonier de lucru, doar atât. Şi eu rămân acasă cu copii. Am fost anul trecut două săptămâni în Germania, la cumnata mea, deci în timpul vacanței cu copiii, atât. De lucru ne-am putea găsi în Germania, dar ne trebuie casă. Și-ți trebuie bani să-ți plăteşti şi înainte, 2-3000 de euro, ca un fel de cauțiune, că nu strici sau ştiu eu ce în casă, la hotel. Eu dacă aş pleca, aş lua şi copiii, i-aş înscrie la şcoală şi atuncia..., măcar două haine le trebuie. Nu pot să merg şi să-mi duc copiii şi să dorm doamne fereşte pe unde. Ei sunt învățați foarte bine, să aibă o oră de somn, o oră de masă, deci..., na, să aibă confort cât de cât, o baie. Aici acasă avem condiții. Nu extrem de bune-bune, dar oricum, e casa locuibilă, rămasă de la socrul meu, deci de la părinții lui.

Femeie, 21 de ani, Timişoara
Pe al doilea copil nu l-am mai născut aici în România, l-am născut în Italia. Cu primul am avut probleme, că l-am născut cu cezariana. Unchiul meu îi stabilit în Italia şi mi-a spus mie doctorița că nu-mi garantează că mai trăiesc după a doua naştere. Şi na, bărbatul meu a vrut copilul. Atuncea ca să fie bine, am mers acolo şi am născut. Şi acuma am aiciea nişte probleme, că nu vor să-mi acorde alocația copilului, pentru că s-a născut acolo.

Femeie, 30 de ani, Timişoara
Soțul nu lucrează acum, soțul o venit săptămâna trecută din Germania. A lucrat aici ca paznic, a lăsat, a mers în Germania, a stat o perioadă, a venit acasă, aşteptăm, să vedem. Locuință avem. M-am gândit și eu să plec în străinătate la lucru, dar nu pot să plec să-mi las copilul. Să o iau de la şcoală, nu vreau, că dacă pleacă de aici şi nu-şi termină şcoala şi nu-şi termină ce e de făcut. Îi greu să întrerupă şcoala, după aia se duce naibii totul. Eu nu vreau să o iau de la şcoală, asta

în primul rând, şi în al doilea rând, dacă le putem lungi zilele de aiciea, ca să facă şcoala, stăm, cum putem. Încercăm, să facem.

Femeie, 36 de ani, Timişoara
Şcoală n-am mult, am numai nouă clase, pentru că am plecat în Germania, în '90. N-aş fi renunțat la şcoală, dar profesorul de desen tehnic era foarte rău, avea ceva personal cu romii şi pe mine se vede că eu sunt țigancă. M-a lăsat corigentă la desen tehnic fără să ştiu, nu m-a anunțat. În toamnă, când m-am dus să intru în clasa a zecea, nu ştiam nimica. A venit doamna diriginte şi mi-o spus: „Simona, îmi pare foarte rău, tu n-ai dat corigența din desen technic". Doamna diriginte nu avea ce să facă, pentru că era prea târziu, a fost septembrie şi atunci mi-a fost ruşine să mai repet anul. Şi am plecat în Germania şi am rămas doar cu opt clase. Cu părinții mei am plecat, nu eram căsătorită, aveam doar 16 ani. Tatăl meu a fost în '89 plecat acolo, a stat 6 luni, s-a întors după noi, că zicea că a pățit, ştia tata că îs traumatizată din cauza asta, pentru că el şi-a dorit foarte mult să termin liceul, pentru că acum câțiva ani a fost ceva orgolios să termini un liceu, pentru că noi, fetele rome, la 15-16 ani ne căsătorim de obicei. Şi tata vroia să schimbe ideea asta. A zis: „Nu vreau să te măriți, vreau să faci şcoala". Na. Şi n-am putut, atunci a zis, hai să-ți facem un viitor mai bun. Am plecat în Germania, am stat doi ani, m-am întors apoi acasă, m-am căsătorit... Acolo în Germania nu am făcut nimic. Luam un social, aşa ni se oferea atuncea pentru că era după comunism. Deci am primit azil politic, tot aşa pe bază că eram romi. Am venit înapoi acasă, m-am căsătorit şi cam asta a fost. Apoi am plecat în Spania, Italia, vorbesc două limbi inclusiv, italiană, spaniolă, scris-citit. Am stat şase ani în Spania, trei ani şi jumate în Italia cu soțul. Fata mare e născută în Italia, aia mică în Spania. Sunt despărțită acum, fetițele mele eu le-am crescut singură, el era El Fugitivo, venea-pleca. Am lucrat în Spania ca ajutor de bucătăreasă, la bucătărie. Am lucrat în casă la femei, făcând curățenie. Am avut un apartament, că tot aşa mi s-a oferit un social, pentru că eram femeie singură, cu doi copii şi mi s-a oferit un ajutor să-mi plătească casa. Pot să spun că doi ani de zile m-am descurcat bine, după care n-am mai avut de lucru, vindeam ziare. Şi prin vânzarea ziarelor, aveam aşa o pancardă, unde scriam: „Caut de lucru. Doresc să lucrez în orice domeniu şi dau probă de lucru", deci ca menajeră, ca indiferent. Atunci foarte mulți oameni m-au întrebat, „De ce faci lucrul ăsta, de ce nu munceşti?" În primul rând, nu aveam acte, deci dacă nu aveam o rezidență, nu te băga nimeni în seamă, pentru că, să ai grijă de un copil, nu poate să aibă încredere în tine. Şi am venit mai bine acasă. Am găsit ajutor aici la centru. Acum este cursul ăsta, m-am bucurat foarte mult, e foarte bun cursul ăsta. Pentru că chiar dacă plec în străinătate, e un pas înainte, că contează să ai un act.

Cursurile de calificare

Aşteptări față de cursuri în zone rurale

Bărbat, 48 de ani, Luncani
Când am fost acolo cu Florina, fiecare a fost întrebat ce doreşte să facă, ce curs. Şi o trebuit să fie 15 persoane la fiecare curs. Şi la asta, la brutar nu o fost nimeni înscris, și atunci nu s-a făcut. La alte calificări a mers la fel.

Bărbat, 40 de ani, Luncani
În special la tineret, îmi pare deosebit de bine că s-o făcut cursurile astea de calificare europeană, Uniunea Europeană s-a gândit foarte bine, că romii de la nivelul în care îs să-i ducă spre diplome şi locuri de muncă. Aici la locuri de muncă, aici puțin am acționat la Centrul la Cluj, la Casa Forțelor de Muncă, că toții care au terminat cursuri de calificare, să fie luați acolo în evidență. Deci să aibă prioritate, să fie angajați pe meserii, pe meserii. Deci ei săracii au venit cât

de cât şi s-o făcut cursuri de calificare, un număr foarte mare o reuşit. Au diplome acuma, ajutorul lor acuma ar fi locuri de muncă. Cam toții am fost înscriși la aceste cursuri. Cam 78 de cursanți. Deci cursurile au fost foarte bine venite, oamenii şi-o dat interesul pentru cursuri. Am fost la fiecare persoană acasă, şi am întrebat dacă vrea să se înscrie la cursuri de calificare. Deci oamenii au fost informați, direct.

Femeie, 27 de ani, Luncani
Eu am rămas aşa, cu speranță, când am auzit de acest curs. Că dacă facem cursul asta de calificare, s-ar putea să ne găsim un loc de muncă, dar... eu, ca eu, dar măcar tineretul ăsta. Curs de patiser am făcut, da. Puteam alege între patiser, era lucrător în comerț, dar marea majoritate intra la patiser, că o fost mai puțini meseriile astea, şi atunci au intrat toții la patiserie.

Bărbat, 20 de ani, Luncani
Când am auzit, am zis că dacă fac cursul asta şi diploma, oferă un loc de muncă. Sincer, dacă nu, nu făceam. Deci numai în ăsta am crezut, că dacă viu şi fac, m-o învață, m-o arată, după aceea mă oferă un loc de muncă. Dar dacă nu, nu mă-ncălzeşte. Cum să vă explic, deci credeam că dacă am diplomă, totuşi, în câteva luni se interesează cineva, nu, să mă şi angajeze? No, totuşi, am diplomele acasă, şi cam asta a fost totul. Nu mai dat nimeni un telefon sau ceva... Eu, şi şi colegul am fost la cursul în construcții. Am fost vreo 15 băieți de aicia, din sat şi au fost şi din satul vecin, lucrători în construcții, zidari.

Bărbat, 38 de ani, Luncani
Curs de agent de pază şi ordine publică am făcut eu, şi am un atestat eliberat de Poliția Județeană Cluj. Deci poți să te angajezi ca agent de pază, dar fără drept de portarmă. Ideea e foarte bună, deci cursul e perfect, eu n-am spus nimic, dar am zîs că am făcut şi n-am primit drept de purtare armă.

Bărbat, 20 de ani, Luncani
S-o dat ceva bani pentru cei care au participat la cursuri, oamenii au făcut mai mult pentru banii.

Femeie, 27 de ani, Luncani
Oamenii îs năcăjiți şi din cauza asta se înscriu la cursuri. Am primit banii 3 luni cât am făcut cursul, am plătit gazul şi am ieşit din iarnă. Pentru bani vin oamenii, asta e adevărul. Am aşteptat în fiecare lună acel 3 milioane şi am mai descurcat.

Femeie, 42 de ani, Luncani
Veneam la teorie de două, sau de trei ori pe săptămână, cursurile începeau la ora 5 după masa. Aşa puteam să facem şi altceva în afară de frecventarea cursului, de exemplu cum eu am făcut curățenie în şcoală şi să facem şi cursul.

Bărbat, 35 de ani, Luncani
Dar ce faci cu calificarea aia?

Bărbat, 25 de ani, Luncani
Chiar dacă avem cursul ăsta, avem diplomă, dar nu putem să lucrăm în domeniu. Facem cursuri, dar după nu găsim de lucru. Investiții ne trebuie aici.

Bărbat, 48 de ani, Luncani
La Luncani şi s-o calificat în jur de vreo 78 de cursanți, deci un număr extraordinar de mare. Eu vă spun sincer, eu am făcut profesionala la Târgu Mureş, trei ani şi un trimestru, am făcut

profesionala pe vremea lui Ceauşescu. Şi acuma ca să-ți faci un curs de, ca să ai o diplomă, e o treabă foarte bună. Numai că în timpul în care am făcut profesionala, am avut un contract cu Metalurgul ca după terminarea şcolii o să se angajeze. Deci aicia e diferența asta în democrația noastră, că poți să faci cursul, dar nu te mai ajută nimeni după.

Bărbat, 51 de ani, Luncani
Eu acum lucrez cu contract pe perioadă nedeterminată. Am avut 10 ani necalificat, ca să ajung la calificare. Am participat și la cursul asta, da. Omul trebuie să aibă mai multe calificări. Cum o fost cursul ăsta, cât o plătit, era vorba de 6 luni, dar numai 3 luni, s-o dat 9 milioane pe tăt. Aicia eram mulți şi tătă lumea a venit pentru banii ăia, nu pentru calificare. Nu ştiu care o recunosc că n-o venit după bani. Bun, dar nici ăia n-o fost serios, au zis că dă o dată, după aia dă pe rând şi până la urmă oamenii au venit pe ei cu telefoane, pentru că ultimele două o dat-o deodată. N-o fost nici ei corecți.

Femeie, 36 de ani, Grădinari
Sora, cumnata, toată familia s-a înscris la acest curs. Toate fetele din familie suntem înscrise. Când ne-am înscris nu am ştiut neapărat pe ce domeniu va fi cursul, că e de croitorie, că e de altceva, deci ne-am înscris, că ne-am gândit că prindem o diplomă, să ai diplomă, să poți să te duci undeva să te angajeaze, să poți să ai un venit. Ar fi bine ca după acest curs să putem lucra ceva. Ce lucrăm, să vindem marfa noastră, ce lucrăm noi. Numai să facem ceva, şalopete, ceva. Am înțeles că ne pune să facem nişte pelerini, ceva, şi dacă vor fi reuşite, pentru tuns, pelerina aia pentru tuns.

Femeie, 26 de ani, Grădinari
Tot prin domnişoara Cristina m-am înscris la curs, deci ea a fost alături de toată lumea. Știam că va fi de croitorie. Deci mi-a şi plăcut foarte mult, mai ales că am lucrat în domeniul ăsta. Şi am venit, şi am înțeles că la urma urmei o şi dă o sumă de bani. Pentru mine cel puțin acuma asta face foarte-foarte mult, că mai acoperim ceva. La noi acuma s-o fost ceva probleme şi o spart acoperişul. A fost şi casa mai veche. Dacă ne ajute Dumezeul, trebuie să schimbăm în vara asta acoperişul, la casă. Noi familia facem, dar trebuie material, şi mai ales că sunt scumpe. Şi dacă te prinde cu o căruță de uscături, te bagă la puşcărie, deci asta e riscul... Sperăm să fie ceva mai bine după acest curs, pentru că e foarte greu, la noi e foarte greu. Sunt foarte multe familii care sunt în dificultate, dar cred că eu sunt aicia din sat, cred că eu sunt cea mai năcăjită.

Femeie, 33 de ani, Grădinari
Sperăm să rămânem cu ceva după cursul ăsta, ne încântă, chiar m-a încântat că este la noi în sat şi pot să plec de acasă două-trei ore. Dar dacă era altundeva, nu cred că puteam să plec. Pentru că temele trebuie făcute, mai ales cu cel mic, le fac aproape toate ziua, este în întâia şi este foarte greu. Al mare nu, că al mare este la clasa a VI-a şi n-am treabă cu el, îşi face temele singur. Dar trebuie să mă ocup în general de ăl mic. Aşa au zis că la terminarea cursului ne va da 10 milioane vechi, ca o subvenție. Şi diploma de calificare, da. Deci ne pare bine, că poate găseşti pe parcurs să te angajezi undeva şi poți să faci ceva. Noi nu putem face nimic cu 4 clasele noastre. Măcar atâta să avem... A fost aicia în sat o firmă de confecții, dar oricum, nu cred că ne angaja pe noi ca necalificate, neştiind nici să băgăm ață în ac, deci când am văzut maşinile prima dată, nu ştiam nimic. Şi acum am învățat pe parcurs. Ar fi fost bine dacă firma aia ar fi rămas. Dar a dat faliment.

Motivele înscrierii la cursuri în context urban

Posibilitatea schimbării locului de muncă prin obținerea unei calificări

Femeie, 36 de ani, Timişoara
Am auzit de curs, m-a interesat şi am venit. Cine ştie, poate pe viitor o să am o calificare. Asociația Parudimos mi-a propus să aleg dintre cursuri. Pe asta am considerat-o că este cel mai potrivit. Deci au fost cursuri mai multe, de frizer şi ce mai sunt. No, îmi place lucrul asta, comerțul. Înainte am lucrat mai mult la încălțăminte, la fabrică. Zece ani am lucrat acolo, şi de patru ani lucrez la firma soțului meu, deci mai mult mă ține acasă. Fac actele primare. Am făcut şi cursuri de calculator, mi-a prins foarte bine, am obținut şi certificat, tot prin acest proiect. Acum au fost mai multe cursuri, dar mi-a plăcut şi mie foarte mult lucrătorul în comerț, deci nu manichiură-pedichiură. Şi am zis că "Hai, să fie aceasta, că dacă la o alimentară, la un magazin mergi, mult mai bine te iau în evidență, că ai un curs, ai o diplomă." Şi eşti mai bine văzut la angajare, dacă ai un atestat. Eu am nouă clase. Dar asta nu era criteriu de înscriere la curs. Soțul a lucrat la Real, eu am lucrat la Profi la un moment dat, ca vânzător mezeluri, dar nu numai vânzător, deci am mers şi pe rafturi. Dacă o să am acest curs, va fi mai bine ca înainte, pentru că învăț mai multe şi pentru că ştiu mult mai bine, mai multe despre vânzări. Înainte am fost angajată ca necalificată. Contează mult diploma, ca şi statut, şi la salariu.

Bărbat, 23 de ani, Timişoara
Eu am vrut să mă înscriu la cursul în construcții... Dar nu au fost suficienți înscrişi şi atunci nu s-a pornit. Aşa am ajuns la acest curs, de lucrător în comerț, eu sunt singurul bărbat aici. Înainte am lucrat în tapițerie, la o tâmplărie... Am terminat profesionala şi de acolo am ajuns la tâmplărie... Dar am schimbat locul de muncă, ca să aleg ceva mai bun. Tapițeria era mare, în jur de 2 mii de angajați. Era ok acolo, doar că era ceva neînțelegere între mine şi maistru. Am fost cu carte de muncă pe perioadă nedeterminată. Maistrul făcea mai multe ce nu-mi plăceau..., eram plătiți la bucată şi tot dispăreau bucățile de la mine, şi dădea la alții, de parcă ei ar fi făcut. Mergea cu pile.

Femeie, 27 de ani, Timişoara
Am două fetițe, una de 4 ani jumate şi una de 6 ani jumate. Cea mare merge la grădiniță, cea mică de la toamnă. Lucrez ca operator mase plastice. Noi facem piese pentru Bosch, pentru Ungaria, şi pentru Franța mai mult şi protecțiile pentru Duster, Dacia, deci pentru ăştia mai mult facem. Soțul lucră în construcții, instalații, deci în multe meserii, face mai multe. La firmă am contract pe termen nederminat ca muncitor necalificat. Am lucrat şi la o firmă de pantofi, şi vânzător la bar, am lucrat mai multe. Şi am făcut înainte şi cursul de informatică, anul ăsta am terminat. Poate în viitor, dacă eventual poate dă faliment firma la care lucrez acum, şi atunci îmi găsesc în alimentară loc de muncă cu diploma de la acest curs. Comerțul merge, tot timpul.

Suplinirea educației școlare prin participarea la cursuri de calificare

Femeie, 36 de ani, Timişoara
Noi, cei de aici, în general nu prea avem şcoli înalte. Adică nu avem o facultate, prea puțini au liceul terminat şi atunci probabil că toții ne-am gândit la fel. Să facem un curs, măcar să avem un curs de calificare, dacă şcoală nu avem. Şi probabil că de aicia pleacă tot, că cine are liceu sau facultate, nu mai vine la curs. Sau sunt prea puțini. Acuma vorbesc la modul general.

Femeie, 27 de ani, Timişoara
Am mai lucrat şi în altă parte, în alt domeniu. Am făcut mai întâi cursul de calculatoare, am intrat la calculatoare şi după aia la asta de lucrător comercial. Doresc să fac, ca să am o diplomă. Am

doar 8 clase, n-am avut posibilitatea să mai merg la liceu, şi fără diplomă nimeni nu te angajează. Dar dacă prin fundație se poate, vreu să termin și şcoala.

Bărbat, 23 de ani, Timişoara
Eu n-am răbdare să mă mai întorc la şcoală la vârsta mea. De aceea cursul îmi prinde bine. E un fel de școală, și se termină destul de repede.

Femeie, 36 de ani, Timişoara
Ştiu cum zici. Eu fac seral. Adulți suntem cu toții în clasă. Şi cu toate astea ne tratează ca pe niște copii. Aşa ne trebuie. E mai ușor la așa un curs.

Ajutor pentru găsirea unor munci sezoniere

Femeie, 36 de ani, Timişoara
Sunt salariile mici în comerț, şi mulți se duc în străinătate, şi atunci locurile rămân vacante, şi iată, noi, care n-avem alte locuri de muncă mergem 3-4 luni. Totuşi, într-un oraş mai mare este mai bine, decât într-un sat, sau într-un oraş mic. Ai mai multe şanse în principiu. Doar că nu e bine plătit nicări lucrătorul de comerț. 7-800 de lei, aşa. Din care se mai trage impozitul şi astea. Mai sunt cuponuri, bineînțeles, bonurile de masă.

Femeie, 19 ani, Timişoara
Noi mergem înainte oricum. Eu fac şi şcoală mai departe şi acest curs. Şi vreau să ajung la facultate, ca să pot şi lucra şi să am şi facultatea. Că dacă mergi la zi... Părinții mă susțin, să merg mai departe. La drept. O să mă ajute cursul asta peste vară. Mai ales când o să primesc diploma. Sincer, vreau să caut un loc de muncă şi să lucrez.

Soluție pentru cei cu diplomă universitară

Femeie, 36 de ani, Timişoara
Dar cine merge cu facultate să se angajeze ca lucrător în comerț?!

Femeie, 18 ani, Timişoara
Mai merg, mai merg, că n-au încotro.

Femeie, 34 de ani, Timişoara
Şi eu am avut colegi, care au terminat pedagogia, şi nu găsesc să se angajeze ca profesori. No, a mers la interviu, i-a convenit salarul şi a venit la încălțăminte. Salariul era, acum vreo 5 ani era vreo 1500 lei, plus bonuri. Am avut o prietenă, care din anul întâi de facultate, până în anul cinci a lucrat ca lucrător în comerț, şi a terminat genetică. Şi când a terminat facultatea, a fost angajat în domeniu. Dar până atuncia, cinci ani a lucrat la Real, la Bila, la Metro. Asta făcea, punea pe rafturi marfa. A avut doi frați, şi părinții nu puteau să-i întrețină şi atuncia a trebuit să muncească. Avea salariul foarte mic, acel minim pe economie, chiar dacă lucra la toate cele trei centre comerciale. Dar era programul flexibil, făcea două ore la Metro, făcea după masă alte două ore la Bila, că a trebuit să-şi susțină părinții.

Femeie, 22 de ani, Timişoara
Eu sunt studentă, dar am venit la curs prin intermediul unei prietene, care este la facultate şi venim împreună la acest curs, ea m-a convins să vin aici. No, şi acuma am terminat sesiunea şi suntem în perioada de pregătire a licenței şi acum fac naveta. Şi loc de muncă, deocamdată nu pot să zic că este şi atunci încerc cu ce se poate. Am făcut şi modulul pedagogic şi cursul acesta, acuma

deocamdată sunt mulțumită şi cu mai puțin, numai să fie cu carte de muncă. Nu înseamnă că dacă ai facultate, ai mai multe şanse la angajare. Întotdeauna sunt alții mai buni. Pe comunicare şi relații publice, momentan cred că nu prea sunt locuri, cel puțin aşa mi se pare acuma.

O siguranță pentru viitor

Femeie, 38 de ani, Timişoara
Şi în legătură cu acest curs, am venit pentru că în primul rând chiar îmi place să lucrez în comerț. Am lucrat aşa, când şi cum, pentru că îmi place. Şi am zis că dacă doamne fereşte, va trebui să mă angajez, să am ceva, pentru că nu am şcoală. Şi mă gândesc că mă ajută, cred că mă ajută chestia asta. Dar din punct de vedere financiar, nu sunt constrânsă... Dar doamne fereşte, nu se ştie ce ne aşteaptă mâine. Şi sincer, cred că toți cei de aicia, toții de aici ne-am înscris pentru că în primul rând este gratuit, fiindcă toate sunt scumpe şi banii nu sunt. Clar, că ar fi păcat să nu profiți de aşa ceva, nu?

Femeie, 34 de ani, Timişoara
Sperăm să fie bine, viața merge mai departe pentru fiecare. Şi cursul sperăm să ne ajute pe toții, să-mi găsesc un loc de muncă, să nu depind de nimeni şi aşa mă gândeam, pentru că putere de muncă am avut întotdeauna, şi bunăvoință. Cu timpul, cine ştie, ce se iveşte ceva. Merită, e totuşi ceva, rămânem cu ceva.

Femeie, 36 de ani, Timişoara
Că avem o calificare. Şi lucrător în comerț oricum se va găsi de lucru, oricum. Cursul nu este neapărat o urgență pentru mine, dar v-am spus, o calificare în domeniu e bine să ai, nu se ştie niciodată. Când mă angajez o să plătesc pe cineva să stea cu copiii.... Fac cursul asta, ca să mă angajez şi eu, dar după ce fata mea va creşte

Femeie, 33 de ani, Timişoara
De la cineva, care lucrează în centru am aflat despre curs. Am vrut să fac cursul pentru viitor, să mai am încă ceva, pentru siguranța zilei de mâine. Am liceul terminat. Acuma sunt în concediu de maternitate. Am lucrat la un magazin alimentar, ca necalificat. Cursul ăsta îmi dă calificare pentru viitor. Am fetiță de doi ani, soțul lucrează şi el.

Satisfacerea unei curiozități

Femeie, 30 de ani, Timişoara
Înainte am mai participat la cursul de operator calculator, care a fost anul trecut, am fost cu centrul plecată şi în Ungaria. Am fost la două asociații, una din Budapesta şi una din Szeged. Şi ne-o prezentat proiectele lor acolo. Aveau un centru mai mare, un centru de programe educaționale pentru copii. Un centru de zi era. Erau tot feluri de activități au acolo, şi calculatoare, şi ateliere din asta de lucru manual şi aşa...Mi-ar prinde bine acest curs, pentru că vreau să schimb locul de muncă. Acum lucrez ca îngrijitor, femeie de serviciu la o farmacie. Din noiembrie, de anul trecut. Şi în primul rând când te duci, și ai o calificare, angajatorul se uită cu alți ochi la tine, asta în primul rând, şi al doilea rând consider, că merit mai mult, decât iau acolo. Am 12 clase, dar n-am terminat, n-am dat bacalaureatul, am abandonat, că m-am măritat şi am făcut o fetiță, şi e greu, odată ce abandonezi e greu să te reîntorci pe băncile şcolii. Dar din toamnă vreau. Fetița are acum 12 ani. Aş vrea să dau şi bacalaureatul şi dacă pot să merg mai departe, bine, dacă nu, asta este.

Femeie, 19 ani, Timişoara
Am aflat despre cursul asta de la unchiul meu şi de la mătuşa mea, care o participat la construcția acestui sediu al asociației. Sunt din Giroc, din comuna Giroc, e un sat frumos, foarte frumos

... Oameni buni, peisaj frumos, aer curat şi cam atât. Acum eu sunt la anul întâi la drept. Am venit la acest curs doar pentru a afla cum e un curs în România, şi mai ales cu un centru de romi. Am făcut curs doar în srăinătate, în Germania şi am vrut să aflu cum e la noi. Prin şcoală am fost în Germania, prin liceu. S-au făcut cursuri la firme foarte importante din Germania, la Bosch, Audi, BMW, şi am avut ocazie cred că unică în viață, să ajung la fabricile lor. Am cunoscut limba destul de bine. După vreo doi ani m-au chemat din nou prin ambasadă, nu ştiu cum au dat de mine, şi am fost translator pentru ei. Pentru un grup, tot de romi. A fost o şansă unică şi acum m-au chemat să lucrez pentru ei, un an jumate, dar n-am acceptat pentru că sunt la şcoală şi trebuie să-mi fac un rost de viață. Tatăl meu este sârb şi mama mea este de etnie romă. Dar în viața nu prea m-am folosit de partea asta că sunt rom Cunosc limbi străine şi asta m-a ajutat în viață, a fost singurul punct bun şi pe care m-am bazat. Aspectul meu n-a ajutat deloc, doar asta m-a ajutat, munca şi credința în Dumnezeu. Diferențele între ce e acolo și aici sunt uimitoare. Am intrat şi în laboratoare. Sunt chestii foarte diferite de aici. Lumea este mai sociabilă acolo, încearcă să te înțeleagă, să înțeleagă lumea de unde vii, cu ce te ocupi, ce ai făcut tu, ce faci, ce vrei să faci. Românii sunt distanți, nu încearcă să vadă omul de lângă ei, să-l cunoască de adevăr, şi cred că asta ne face să fim altfel. Acum că am crescut aşa în familie, chiar provin dintr-o familie de muzicanți, adică ceva chiar de la origine, aşa. Ce pot să zic, noi suntem un popor, o nație mai exotică aşa, Şi cred că suntem deschişi pentru ceva mai bine. Dreptul îl fac, doar ca să fie făcut, ştiu că n-am şansă în România. Dacă vreau să muncesc, să câştig bani, pot pleca oricând în Germania, pentru că am loc la firma BMW-ul, deci chiar am loc acolo, dar chiar nu pot pleca aşa fără să termin facultatea... Fără să am o bază nu pot pleca. Știu şi engleză, m-a ajutat foarte mult, și spaniola m-a ajutat, deci am avut noroc. A fost bine, dar pe medicină vreau să merg şi cred că am o şansă în România cu asta. Și totuși, m-am dus acum la drept, pentru că nu vreau să fiu un simplu medic. Sunt date de care ai nevoie în viață, în primul rând, de drept. Te loveşti de tot feluri de probleme, şi acum cât sunt tânără, cred că am timpul şi pentru facultate aşa mai lejeră, pentru că e lejeră față de medicină. E plăcere pentru mine.

Femeie, 21 de ani, Timişoara
Am mai făcut un curs înainte aici... de frizerie. Nu am căutat să lucrez ca frizer, pentru că nu-mi place să tund. Am făcut aşa, din curiozitate. Să învăț şi eu mai multe, de aceea am venit şi eu aici. Am lucrat ca vânzătoare înainte de curs cu un an.

Femeie, 36 de ani, Timişoara
Am două fetițe, din care una este în clasa întâi, a doua este la grădiniță. Lucrez la centru ca mediator şcolar, duc copiii la grădiniță. Înainte, în 2000 am fost profesoară de limba romani, tot la centru. Aici am aflat despre acest curs. Întotdeauna mi-am dorit ca să cunosc mai mult, cât se poate de mult. Și m-am înscris.

Sugestii privind cursurile de calificare

Sprijin din partea autorităților publice

Bărbat, 51 de ani, Luncani
Normal la Forțele de Muncă ar trebui să fim înscriși după ce am terminat acest curs, ei trebuie să ştie, nu? Și să ne spună când sunt locuri de muncă pentru cei care au făcut acest curs. Dar nu știm dacă cei care au făcut cursul ne-au înscris acolo sau nu. Eu nu-s înscris acolo, dar în cursurile astea normal aşa era, nu?

Bărbat, 48 de ani, Luncani
Deci cursurile au fost foarte bune, foarte utile, oamenii şi-au obținut diplome. Problema e cu ocuparea locurilor de muncă, deci trebuie mai mare implicare de la Centrul de Formare Profesională, deci să aibă, deci în momentul când s-o eliberat diploma, să fie înregistrați.

Femeie, 27 de ani, Luncani
Eu m-aş înscrie şi singură, dar nu există posturi pentru patiserie la Forțele de Muncă, nu e afişată. Chiar ieri am fost acolo, dar nu este nici un afiş pentru patiser. Şofer, muncitor necalificat mai era, dar patiser deloc nu-s afişat. Cel mai căutat e şofer la Forțele de Muncă. Pe camion, sau altceva.

Înființarea unor firme proprii

Femeie, 25 de ani, Luncani
Cine ar ajuta financiar dacă am face o firmă noi? Că suntem năcăjiți tății, bani nu este, fără serviciu... Nu sunt bani, fără bani nu poți să faci o firmă.

Bărbat, 48 de ani, Luncani
Deci am format o asociație comunitară, aicia la Luncani, avem un plan de afaceri pentru o mică întreprindere şi am vrut şi patiserie, dar deocamdată n-avem sediu. Da, noi avem un plan de afaceri, o fabrică mică de luminări. După aia mai avem, e cu o țâră mai complicată, e vorba de investiții, să facem tamburi din lemn pentru combinat la Câmpia Turzii. Când spun "noi", mă gândesc la vicepreşedintele Consiliului, şi "noi" sunt şi romii ăştia, ei vor fi prioritari când vor lucra la mica întreprindere, ca văd ca pe copii mei, asta este.

Bărbat, 42 de ani, Luncani
Să deschidă o fabrică, ceva, ca să putem să lucrăm.

Bărbat, 25 de ani, Luncani
Dar degeaba faci fabrica, dacă nu ai pădurile.

Femeie, 27 de ani, Luncani
Dar pentru femei, patiser ar trebui. Şi ar fi bine totuşi ca să deschidă şi aicia la noi o făbricuță, ca să mai ajungă şi oamenii săraci, să muncească. Măcar strictul necesar, că mult n-ai cum să faci din salarul ăsta de mizerie. Dar totuşi, te-ai descurca .

Organizarea unor cursuri noi

Bărbat, 42 de ani, Luncani
Ar mar trebui nişte cursuri, să mai luăm ceva bani. Care ne folosesc, ca să putem schimba locul de muncă.

Bărbat, 35 de ani, Luncani
Înainte de sărbători, de Crăciun o zis că se face altul curs de calificare, cum ar fi de anul ăsta, cum o fost ăla de 3 milioane. Asta ar fi un curs de calificare, cu mai multe meserii şi ar fi 7 milioane jumate. De la Primărie, de la Luna ne-o zis asta, de la Registrul Agricol. Care a vrut să meargă la curs, a trebuit să se înscrie acolo. Şi de asta v-am întrebat.

Facilitarea găsirii unor locuri de muncă

Bărbat, 42 de ani, Luncani
Am avut un singur cursant dintre cei 78, cel mai fericit, cel mai norocos, şi-o găsit de lucru lucrător în construcţii. Singurul om, care şi-a găsit de lucru, lucrător în construcţie. Am înţeles că din aprilie începe. O lucrat ceva la negru la firma aia în decembrie, şi acum îl angajează.

Tipuri de proiecte care furnizează cursuri de calificare

Bărbat, 36 de ani, expert regional, Cluj
De trei ani sunt în cadrul acestul proiect de anvergură europeană, în care am reuşit în regiunea de Nord-Vest să aduc în evidenţă acest concept de economie-socială şi cât de mult înseamnă pentru instituţiile statului în general, şi pentru administraţiile locale în mod particular, promovarea economiei sociale. Pentru instituţii asta este un concept nou, dar pentru minoritatea romă a fost promovat chiar în comunităţile rome compacte, unde se practică meseriile tradiţionale rome. Vorbim de lăutărie, vorbim de meşteşuguri, vorbim de comerţ şi de artizanat. Minoritatea romă a promovat în sinea ei acest concept de economie socială.

Femeie, 35 de ani, sociolog, Cluj
Centrul de Formare Profesională ai Adulţilor organizează programe care în general implică 2500-3000 persoane pe an, deci un volum foarte mare, şi de când am început, am depăşit cifra de 12000 persoane calificate. Nu mergem prea mult pe perfecţionare specializată, ci mergem pe calificări de le zero până la obţinerea calificării. Şi avem şi centru de evaluare, unde chiar am mers pe meserii specifice. De exemplu avem o autorizare pe împletitor nuiele, chestii care nu se găseşte lumea să le facă şi atunci ne adresăm chiar şi pentru mici meseriaşi, care altfel nu au posibilitatea să se afirme.

Femeie, 28 de ani, expert ocupare, Cluj
Proiectul pe care îl implementăm momentan este "Secretariatul tehnic permanent al pactului pentru ocupare şi incluziune socială" şi urmărim în mod prioritar dezvoltarea parteneriatului la nivel regional şi local, în vederea creşterii ocupării şi incluziunii sociale. Sunt şi alte asociaţii membre în asociaţia noastră. Momentan, fiind asociaţie, avem 61 de membri ca asociaţie recunoscută juridic. Ce facem ca tip de activităţi pentru partea asta? Avem pe de o parte partea de consultanţă, în care ajutăm organizaţiile membre, dar nu numai, să acceadă fonduri europene, am organizat 6 serii de astfel de cursuri gratuite. Au venit din toată regiunea, şi mulţi dintre ei au şi scris proiectele lor. Aveau idei, dar nu ştiau cu cine puteau lucra şi i-am ajutat indirect, deci suntem ca un fel de centru de resurse, din spate i-am ajutat să scrie proiecte eligibile. Să se dezvoltă ideea cum se completează cererea de finanţare, dacă se încadrează sau nu pe axă şi aşa mai departe. Toate tipurile de grupuri defavorizate au fost reprezentate la aceste cursuri. Noi am fost înfiinţaţi printr-un proiect PHARE ca un parteneriat de organizaţii din Franţa, Luxemburg şi Belgia, asta în anii 1990. Apoi am rămas independenţi şi pe picioarele noastre, şi aplicăm şi noi pentru finanţări. Deci noi mergem pe partea de dialog social, ocupare, partea de şomeri, cursuri. Pozitiv îi, că încet-încet lumea începe să lucreze în parteneriat, deci asta a fost foarte greu când am început. De când am început, lumea zicea că "Nu s-o reuşiţi!" şi reuşita noastră într-un fel confirmă ideea mea: contează foarte mult relaţiile. Să te duci, să te întâlneşti şi după aceea se trag după sine şi cooperările organizaţionale. Nu funcţionăm încă instituţional pe tipul ăsta de relaţii, dar încetul cu încetul lumea începe să fie implicată la nivel comunitar şi de exemplu pe partea de politici, pe dezvoltare regională, pe grupuri şi comunităţi defavorizate în regiunea noastră s-au făcut multe parteneriate.

Femeie, 35 de ani, sindicat pre-universitar, Cluj

Noi la nivel de sindicat nu avem pe această problemă activitate în mod punctual, dar suntem deschişi. Eu cred că pe cont propriu mai mult am făcut o promovare "Susţineţi cauza etniei rome!" – era parcă, pe Facebook am socializat şi atunci am promovat această idee pentru susţinerea cauzei romilor, pentru cei care sunt în Italia, Spania. Iar în rest, la nivel de Inspectorat Şcolar este un departament care se ocupă, avem şi un inspector de specialitate, care se ocupă de etnia romilor. Pe lângă asta, oferim asistenţă juridică la nivelul sindicatului nostru şi fiindcă din păcate în ultimul timp numai prin instanţă am început să obţinem nişte drepturi. La dialog social bineînţeles că participăm la nivel de Prefectură, Consiliu Judeţean şi în teritoriu, unde suntem chemaţi pentru a sprijini colegii noştrii în diferite etape ale lor. La nivel de Federaţie avem într-adevăr, au început acum câteva proiecte în cadrul POSDRU, dar sunt mai mult pe specialitatea noastră să zicem, în domeniul învăţământului, al educaţiei. În noua lege a educaţiei, care din păcate a intrat anul acesta în vigoare, şi care are foarte multe lacune, pornind de la idei până la formulări gramaticale, dar în noua lege într-adevăr îs cuprinşi minorităţile, deci indiferent de minoritate. Şi aicia mai mult se axează, deci am văzut eu în Cluj, n-am nimica cu ei, sunt jumate şi eu unguroaică, tatăl meu tot maghiar este, dar ce am văzut că se face în judeţul nostru Cluj? Foarte mult se axează pe minoritatea maghiară. Deci bineînţeles, în lege se spune: în cadrul minorităţilor se pot înfiinţa indiferent de numărul de elev, la minorităţi, clase. Vorbesc pentru maghiari, fiindcă avem zona Săvădisla, mai sunt Mera, Baciu şi ş.a.m.d.p., unde sunt aceste etnii maghiare şi acolo chiar şi cu 4 sau 5 elevi s-a înfiinţat o clasă. La români este o problemă că la ei trebuie să ai personalitate juridică ca să ai un număr minim, de exemplu 300 de elevi, ca să rămâi ca şcoală. Dar pentru romi nu ştiu că ar exista aşa ceva. ... Pe plan local noi dăm sugestii la Inspectorate, dar din păcate numai la modul declarativ avem, că suntem descentralizaţi, dar totul este supercentralizat, că nimeni nu se mişcă fără minister. Aicia este problema cea mare. Deci tot la nivel de minister această problemă trebuie pusă. Fiindcă punctual normal că Dvs. vreţi aicia în Cluj, dar comunitate romă mai există în ţară, nu? Şi atuncia ar trebui peste tot, că aicia vorbim de manuale şi altele.

Femeie, 25 de ani, asistent coordonator proiect, Cluj

Centrul de Resurse pentru Comunităţile de Romi împlementează în momentul de faţă, începând cu noiembrie 2008 un proiect în parteneriat cu CRFPA Cluj, CRFPA Braşov. Se numeşte "Susţinerea dezvoltării comunităţilor de romi" în regiunile de dezvoltare Nord-Vest şi Centru. Pe parcursul celor trei ani, momentan suntem în cel de al treilea an. În fiecare an avem câte 12 comunităţi selectate din regiunea Nord-Vest şi Centru. În fiecare comunitate au loc o serie de activităţi. Una este legată de educaţie, mentorat, se fac ore de mentorat pentru copii după şcoală. Alta este legată de domeniul de ocupare, despre ceea ce vorbim astăzi. În fiecare comunitate are loc o campanie de îndrumare la început. Câte trei operatori în fiecare comunitate informează asupra acestui domeniu de ocupare şi în acelaşi timp înscriu oamenii, dacă sunt interesaţi, pentru cursuri de calificare. Astfel se fac cursuri de calificare, unu, maxim două într-o comunitate. O altă activitate a noastră este formarea unui grup de iniţiativă, sub forma unei organizaţii neguvernamentale, care să răspundă problemelor comunităţii, iar o alta este susţinerea unor idei de afaceri venite dinspre oamenii din localitate, din comunitate, care poate să dezvolte o afacere. Şi se ţin cursuri pe scrierea de proiecte, pentru membrii organizaţiei. De asemena, anul trecut în decembrie am mai început un proiect, "Competitiv cu şanse egale pe piaţa muncii", în licee o să aibă loc o serie de activităţi pentru a creşte şansele de ocupare ai tinerilor în viitor. În parteneriat cu REF România.

Femeie, 26 de ani, psiholog, Cluj

Noi la Fundaţia Ajutor Pentru Toţi n-am avut proiect strict pentru romi, dar am avut persoane care fac parte chiar din comunitatea romă, chiar şi de la o fundaţie am avut doi tineri, care au urmat cursuri de calificare, pe meseria care au vrut să se califice. Dar pe viitor şi noi suntem interesaţi să accesăm nişte fonduri europene, să iniţiăm un proiect pentru romi, de calificare profesională.

Concluzii

Recomandările noastre prezentate în ultimul capitol al volumului se bazează pe concluziile majore ale cercetărilor derulate în proiect prezentate în capitolele anterioare ale volumului. Sintetic, ele sunt următoarele.

1. Prejudecata conform căreia romii nu doresc să muncească şi că, în loc să lucreze, recurg la alte moduri de a obține venituri, este infirmată de concluziile cercetărilor noastre. Lăsând deoparte persoanele active (care lucrau pentru venit în momentul anchetei sociologice), 44% dintre persoanele inactive chestionate au declarat că ar dori să-şi găsească un loc de muncă. Ceea ce privește înscrierea la cursuri de pregătire profesională, 40% dintre respondenții inactivi au declarat că ar dori acest lucru: 18% din totalul lor s-ar reîntoarce să-şi continue studiile şcolare, 30% şi-ar încerca norocul în străinătate, şi 22% ar dori să învețe o limbă străină ca să-şi găsească un loc de muncă.
2. Chiar dacă gospodăriile care au angajați au venituri mai mari decât cele fără salariați, aceste venituri sunt foarte reduse, ceea ce înseamnă că sunt venituri dobândite de pe urma unor munci necalificate şi/sau slab remunerate.
3. Romii din mediul rural, precum şi din comunitățile compacte de romi au cele mai reduse venituri.
4. Veniturile pe cap de persoană pe întregul nostru eşantion situează sub pragul de sărăcie absolută (printre cazurile în care venitul pe cap de persoană este sub 270 lei/lună) 50% dintre persoanele anchetate; acest procent este de 40% în cazul gospodăriilor cu salariați, dar el este de 70% în cazul gospodăriilor fără salariați. În timp ce la nivel național 21% dintre familiile cu copii trăiesc în sărăcie, la nivelul eşantionului nostru acest procent este de 60%; şi în timp ce la nivel național 15% din familiile fără copii trăiesc sub pragul sărăciei, acest procent în cazul romilor în eşantionul nostru este de 40%.
5. Procentul de 50% al celor care nu au asigurare medicală constituie un motiv mare de îngrijorare, mai ales că în eşantionul nostru avem o populație romă de o vârstă activă (între 16-60 de ani). Chiar şi printre cei activi (cei care lucrează pentru venit) procentul celor fără asigurare este mare (28%, dar chiar 39% dacă îi adăugam şi pe cei 11% care nu au răspuns la această întrebare).

6. Chiar dacă romii lucrează pentru venituri, deoarece în foarte multe cazuri aceste munci sunt prestate în economia informală, ei nu beneficiază de avantajele statutului de angajat. Prezența lor în economia informală este susținută şi de către angajatori, aceştia profitând de pe urma lor.
7. De multe ori, chiar dacă romii sunt angajați în diverse domenii ale economiei formale, acest lucru se întâmplă sub forma unor angajări pe perioadă determinată, ei fiind angajați mai ales pe posturi slab plătite care nu necesită forță de muncă calificată.
8. Muncile romilor de foarte multe ori sunt munci ocazionale sau sezoniere, prestate în țară sau în străinătate, deci munci care implică o migrație economică susținută în căutarea unor surse de venit.
9. Conform nivelului lor educațional şcolar scăzut (datorat la rândul său constrângerilor materiale ale familiilor) unii romi nu au nici o meserie, în sensul că nu au învățat nici o meserie la şcoală.
10. Dintre cei care nu au învățat meserie la şcoală, câțiva practică o meserie dobândită în familie, cum ar fi, de exemplu, diversele meşteşuguri, dar acestea sunt activități care azi nu mai au o piață de desfacere. Alții dobândesc abilitățile necesare unor meserii în timp ce lucrează ocazional şi/sau în economia informală (de exemplu în construcții). De cele mai multe ori aceste categorii de oameni nu au calificare profesională, respectiv potențialul forței lor de muncă nu este recunoscut prin certificate/ diplome, de aceea în cel mai bun caz, dacă se angajează, se angajează ca muncitori necalificați.
11. În mod paradoxal, romii care au absolvit şcoli profesionale, licee sau studii superioare, având calificări şi meserii, respectiv diplome şi certificate, au mai multe dificultăți în a se angaja pe locuri de muncă adecvate pregătirii lor, ceea ce s-ar putea explica prin prejudecățile negative despre romi existente în rândul angajatorilor (mulți angajatori gândesc că locurile adecvate pentru romi sunt muncile de jos, necalificate şi slab plătite).
12. La acelaşi nivel de educație şcolară, femeile devin mai degrabă inactive decât bărbații (adică sunt expuse riscului de a ajunge în situația de a nu putea lucra pentru venit). De asemenea, dacă ele îşi pierd locul de muncă, nu se definesc drept şomere, ci ca şi casnice. Mai departe, femeile cu pregătire şcolară mai înaltă ajung într-un procent mai mare să lucreze în gospodărie sau să devină şomere față de bărbații cu aceeaşi pregătire, iar în cazul persoanelor cu o şcolarizare mai redusă, bărbații sunt expuşi riscului de a deveni şomeri sau lucrători în gospodărie într-o măsură mai mare decât femeile.
13. Indiferent de faptul că ele aduc venit în casă, treburile gospodăreşti le revin în mare măsură femeilor, ele ducând în acest sens o dublă povară, răspunzând

atât la nevoia prestării unor munci care aduc venituri, cât şi la obligația de a avea grija căminului şi membrilor săi.

14. Dintre cei care şi-au pierdut locurile de muncă, foarte mulți sunt şomeri neînregistrați.
15. Dacă comparăm datele statistice rezultate din anchetă şi afirmațiile pe care participanții la focus grupuri le-au făcut în legătură cu discriminarea romilor, observăm o discrepanță foarte mare între cele două (în sensul că pe întregul nostru eşantion doar circa 17% dintre respondenți afirmă că au fost neîndreptățiți vreodată la locul lor de muncă, iar la interviurile de grup factorul de discriminare a fost apreciat ca fiind unul dintre cele mai puternice elemente ale ne-accesului la muncă decentă). Datele statistice şi interpretările formulate la interviurile de grup coincid în slaba conştientizare a discriminării pe bază de gen, discriminarea etnică fiind percepută în mod predominant relevant acolo unde se observă tratamentul nedrept al persoanelor de etnie romă. Încercând să interpretăm procentul scăzut al celor care afirmă că au fost neîndreptățiți în domeniul muncii, atragem atenția asupra trei lucruri:
    - foarte mulți dintre romi prestează "muncile de jos", necalificate şi slab plătite, context în care (dacă nu-şi permit să pună problema de ce au acces doar la acestea) nu se simt discriminați față de colegii lor care lucrează în posturi similare şi în care eventual chiar majoritatea dintre lucrători sunt romi (de exemplu în salubritate);
    - persoanele cu un grad de stimă de sine şi de încredere în sine foarte scăzut, care vrând-nevrând interiorizează imaginea negativă despre ele pe care populația majoritară o vehiculează prin diverse instituții şi medii, se poate ca să nu se simtă neîndreptățite atunci când sunt tratate nedrept, căci nu au mari aşteptări de la viață; se poate chiar ca ele să considere că tot ceea ce li se întâmplă, este ceva ce se întâmplă în mod normal, natural cu cineva în poziția lor;
    - întrebați fiind despre ocurența neîndreptățirii lor la locul de muncă, oamenii s-au gândit cu siguranță la ceea ce li se întâmplă sau nu în relațiile interpersonale în cadrul cărora muncile făcute de ei se desfăşoară; astfel, ei au apreciat cel mult cum sunt tratați în aceste relații, şi nu s-au referit la discriminarea structurală sau instituțională la care sunt supuşi (de exemplu la faptul că situația lor materială şi condițiile lor de locuire reduc şansele copiilor lor de a accede la o educație şcolară care ar asigura accesul lor la locuri de muncă decente, sau la eventualitatea ca modul în care etnia lor a fost şi este percepută de către majoritari de-a lungul timpului a avut şi are un impact asupra situației lor materiale).

16. Dialogând despre accesul la muncă, participanții la focus grupuri au identificat o serie de probleme cu care se confruntă nu doar romii, şi nu doar femeile, şi nu doar femeile rome, ci şi societatea noastră de azi în ansamblul ei, cum ar fi: destrămarea economiei socialiste şi apariția şomajului; competiția care funcționează în economia de piață şi „maratonul după bani"; criza economică, sărăcia şi lipsa locurilor de muncă; exploatarea muncii la negru şi a muncii fără contract de muncă de către angajatori; inconsecvența şi lipsurile politicilor publice care ar trebui să promoveze grupurile vulnerabile; lipsa de solidaritate şi respect reciproc între oameni; discriminarea structurală cu care se confruntă grupurile dezavantajate şi „acutizarea situației în care munca de jos este făcută de romi."
17. În ceea ce priveşte problemele legate de locuri de muncă în zonele rurale, participanții la focus grupuri au menționat următoarele: desființarea cooperativelor agricole de producție, care asigurau locuri de muncă în cultivarea pământului, la fermele de animale sau la stațiile de mecanizare inclusiv pentru forța de muncă necalificată; împroprietărirea unora cu pământuri, pășuni și păduri, unde persoanele fără proprietăți au lucrat cu ziua până nu demult, pentru ca în ultimii ani, în urma înstăririi celor cu proprietăți și mecanizarea agriculturii la scară mică, să nu mai fie nevoie de forța lor de muncă brută; lacunele legislative privind împroprietăria de la sate și confuziile create în aplicarea lor aleatorie (în urma cărora terenurile agricole atribuite foștilor membrii CAP pe baza unor adeverințe dar fără acte de proprietate, în 2010 au fost luate înapoi de către primării); desființarea fabricilor din orașele apropiate, sau restrângerea activității acestora, unde oamenii de la sate făceau naveta în perioada socialistă și câțiva ani după 1990; companiile private mici din străinătate, care au deschis câte un atelier de producție în zonele rurale (folosind forța de muncă necalificată ieftină), au dat faliment într-o perioadă scurtă fără asigurarea drepturilor aferente pentru foștii angajați; lipsa acută a investițiilor private, lipsa politicilor guvernamentale privind dezvoltarea și susținerea agriculturii, și lipsa locurilor de muncă în zonele rurale; lipsa de preocupare și/ sau de capabilități din partea autorităților locale în materie de implementare de proiecte europene în domeniul agriculturii și dezvoltării rurale; și lipsa capitalului economic, social și de resurse umane necesare lansării unor afaceri particulare în domeniul agriculturii.
18. Confruntându-se cu aceste probleme, oamenii caută soluții individuale sau de grup, printre care înscrierea la cursurile de calificare oferite de organizațiile civice prin proiecte europene este doar unul, și nu neapărat cel de la care speră schimbarea radicală a vieții lor. Pe primul loc al soluțiilor agreate atât de femei cât și de bărbați, se află plecarea în străinătate, chiar dacă ei optează

pentru această strategie sub constrângerile condițiilor precare de acasă, și chiar dacă ea este plină de multe necunoscute și riscuri.

19. Cursurile de calificare, aşa cum sunt ele organizate prin proiecte ale unor organizații neguvernamentale sunt sursă de venit pentru beneficiari pe o perioadă limitată în prezent, dar totodată recuperează ceva din lacunele educației școlare cumulate în trecut și oferă o promisiune pentru viitor. Importanța lor este și de natură socială: cursurile sunt ocazii de socializare și/sau de ieșire din rutina zilnică a șomajului, sau a muncilor casnice plictisitoare sau a unor locuri de muncă nesatisfăcătoare. Ele pot întări stima de sine, și pot genera motivații pentru a proiecta ceva pentru viitor. Sau pur și simplu pot întreține speranța în mai bine, în situații în care oamenii și-au pierdut încrederea de a putea schimba orișice în viața lor.
20. Societatea ideală este privită de majoritatea participanților la focus grup ca fiind societatea care oferă acces la educație, la un loc de muncă sigur, o societate care învață, în care nu există discriminare, în care valorile sunt respectate. Ei accentuează atât valorile materiale, cât şi cele spirituale şi sociale pe care le consideră ca şi elemente ale unei vieți individuale şi comunitare mai umane.
21. Oportunitățile de angajare depind de intenția firmelor de a coopta forță de muncă. Intenția de a angaja este dominată, chiar dacă nu exclusiv, dar în mare măsură, de un calcul economic ce ține de poziția firmei în sistemul economic al localității. Firmele mijlocii care au înregistrat creştere economică în ultimii ani şi se aşteaptă în viitor la continuarea tendinței de creştere, sau firmele situate în sectoare aflate în expansiune sunt cele care oferă mai multe locuri de muncă. Sectorul serviciilor este cel care oferă cele mai mari oportunități în acest sens.
22. În ultimii ani şi evoluția resurselor umane angajate de firme arată o tendință de descreştere pentru muncitori şi o tendință de creştere pentru persoane angajate în funcții administrative, personal de birou şi salariați cu ocupație intelectuală. Ne putem aştepta ca această tendință să se mențină, conform intențiilor declarate de administratorii de firme. Scăderea numărului de muncitori (calificați şi necalificați) şi lipsa intenției de a-i angaja pe viitor pune extrem de mare presiune pe aceştia, dat fiind faptul că va exista o concurență acerbă între muncitorii disponibilizați pentru puținele locuri de muncă scoase la concurs. În viitorul apropiat, în localitățile studiate, muncitorii, indiferent de calificare, reprezintă grupul cel mai vulnerabil pe piața forței de muncă.
23. În lumina celor de mai sus, în principiu, şansele de angajare ale romilor sunt egale cu ale persoanelor de alte etnii. Însă evoluția statutului ocupațional al populației active în trecut arată că dislocările forței de muncă datorate restructurării economiei, i-au afectat mai mult pe romi decât pe ne-romi. Una din explicații este creşterea competiției pentru un loc de muncă, considerat un bun

rar în contextul în care şomajul în România a crescut în ultimii 20 de ani şi mai ales în timpul crizei economice. O altă explicație complementară este dată de practicile de recrutare ale forței de muncă şi lipsa politicilor sociale de angajare în cadrul firmelor.

24. Firmele recrutează forța de muncă prin metode informale, prin medierea cunoştințelor şi al angajaților curenți. În consecință, capitalul social este factorul determinant în a ajunge în situația de concurs pentru un post. În lipsa lui, romii nici nu ajung să dețină informații despre un post vacant, iar dacă totuşi ajung într-o situație de concurs sunt evaluați în termeni categoriali, adică în termenii grupului din care fac parte, ceea ce le scade şansele de a fi angajați.
25. Caracteristicile principale atribuite romilor de conducătorii firmelor este disponibilitatea lor de a munci pe bani puțini, astfel încât ei reprezintă o forță de muncă ieftină. Din perspectiva eficienței economice, munca pe bani puțini se poate constitui într-un avantaj comparativ al forței de muncă romă. Însă acest avantaj se pierde în cazul în care competiția pentru posturi slab remunerate este mare, cum este cazul în situații de declin economic.
26. Deşi nu negăm importanța calificărilor în obținerea unui loc de muncă, el observă că pe de o parte nivelul de şcolarizare şi calificările nu conduc automat la şanse mai mari pe piața muncii şi că, pe de altă parte, calificarea formală nu este o caracteristică aşteptată de la angajatori în mod necesar. Experiența profesională, competențele sociale şi elementele unei etici a muncii disciplinate sunt mai apreciate de cei din urmă. Mai departe, capitalul uman este rareori evaluat la angajare şi obținerea unui loc de muncă depinde de concurența pentru un post care necesită un anumit nivel de pregătire. Iar în astfel de situații, capitalul social este cel determinant.
27. Experiențele din România și Ungaria cu privire la incluziunea socială a romilor arată că există puține programe care iau în considerare caracterul multidimensional al situației romilor dezavantajați (sărăcia extremă, nivelul de școlarizare scăzut, șomajul, segregarea rezidențială și școlară, locuirea în medii dăunătoare sănătății, precaritatea serviciilor accesibile), iar proiectele țintite spre atingerea unor obiective singulare nu ajută în mod real romii care trăiesc în condiții precare.

*

Pe baza acestor concluzii punctuale, înainte de a trece la recomandările noastre privind politicile şi programele pentru ocupare adresate categoriilor defavorizate de romi, mai jos ne propunem să schițăm o diagnoză despre accesul la munci (decente) al etnicilor romi aparținând unor categorii sociale dezavantajate.

Accesibilitatea la şi opțiunea pentru anumite munci ale diverselor categorii sociale sunt determinate de factori macro-structurali, printre ei sistemul economic şi regimul politic al unei țări; politicile de ocupare guvernamentale şi cele ale firmelor şi companiilor private sau de stat; mediul rezidențial, condițiile locuirii şi situația socio-economică a familiei din care cineva parvine; şi ofertele sistemului educației şcolare.

Trecerea de la industria socialistă etatizată şi agricultura colectivizată, la o economie de piață şi o societate post-industrială a lăsat multe categorii sociale (printre ele multe persoane de etnie romă) în şomaj structural de lungă durată, motiv pentru care ele nu pot fi câştigătorii competiției capitaliste oricum inegale. Politica socialistă față de romi alimentată de dorința de a-i asimila cultural şi de a le folosi forța de muncă slab calificată, precum şi tendințele de azi care îi exclud pe romi de la în general redusele şanse de angajare şi le reamintesc că rămân „țigani nedoriți" chiar dacă optează pentru integrare, îi lasă în discrepanța dintre semi-integrarea structurală şi non-acceptarea culturală. Acesta este un fenomen care cu siguranță are efecte şi asupra şanselor lor de poziționare pe piața muncii. Mai departe, disparitățile regionale și locale (economice), precum și planurile de dezvoltare din care sărăcii sunt excluși, adâncesc diferențele sociale și sporesc conflictele.

Piața forței de muncă este marcată de procese economice şi sociale care determină potențialul, intențiile şi forma exactă de angajare, care la rândul lor articulează şansele romilor de participare la piața forței de muncă. Nici capitalul uman al angajaților sau al celor aflați în căutarea unui loc de muncă, nici procesele economice structurale în sine nu sunt indicatori suficienți şi infailibili pentru descrierea mişcărilor forței de muncă. Nu sunt suficienți pentru că, capitalul social al persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă, precum şi intențiile, posibilitățile şi percepțiile legate de forța de muncă şi practicile de recrutare constituite cultural în rândul angajatorilor au un rol în crearea oportunităților de angajare. Şi nu sunt infailibili pentru că în contexte economice similare dinamica forței de muncă poate fi diferită. Mai mult, toate aceste procese se articulează într-un mod particular în contextul dat de economia locală.

În ceea ce priveşte politicile de ocupare pentru romi cel mai mare câştig al lor este însuşi faptul că ele existentă. Punctul de plecare şi punctul terminus al acestora este slaba calificare şi nivelul de educație scăzut al romilor, cu alte cuvinte capitalul lor uman redus. Chiar dacă apariția acestor politici este tardivă, ea semnalează interesul instituțiilor publice din România legat de problematica romă. E adevărat că acest interes a fost trezit de presiuni exterioare şi de condiționalitatea impusă României în procesul de aderare la Uniunea Europeană. Cu toate astea, angajamentele luate de Guvernul României, elaborarea şi adoptarea politicilor publice, precum şi garantarea (în principiu) a fondurilor pentru implementarea măsurilor şi programelor conținute în ele este un rezultat de salutat. Pozitive sunt şi aspectele administrativ-formale ale elaborării, implementării şi evaluării programelor pentru romi. Toate aceste etape ale politicilor

publice au fost proiectate în aşa fel încât să includă şi reprezentanții organizațiilor comunităților de romi şi să aibă loc într-un sistem descentralizat.

Însă în privința măsurilor de substanță o evaluare sintetică nu poate fi decât mixtă. Măsurile au atât caracteristici pozitive cât şi negative sau irelevante. Un aspect pozitiv este dat de faptul că politicile vizează toate dimensiunile pieței forței de muncă (gradul de ocupare, calificarea profesională şi structura ocupațională, precum şi discriminarea şi excluziunea socială). Măsurile sunt în concordanță cu rezultatele cercetărilor efectuate până la ora actuală. Faptul ne sugerează că există o relație între cercetarea socială şi elaborarea de politici, ceea ce este de salutat. Totuşi aici trebuie să remarcăm faptul că cercetările anterioare s-au axat pe descrierea unor factori structurali şi au neglijat mecanismele care conduc la situațiile descrise.

Problemele sau aspectele neclare apar în măsurile de substanță. Acestea, chiar dacă au fost elaborate cu cele mai bune intenții, au numeroase lacune. Mai multe măsuri ale politicilor nu există decât pe hârtie. Aceste măsuri sunt formale, contravin unor reglementări în vigoare, sunt dificil de pus în practică, iar unele măsuri se află doar în fază de proiect sau necesită multe activități premergătoare până să ajungă la stadiul de implementare. O altă caracteristică a politicilor este că ele în mod efectiv nu au, sau au doar un sistem de evaluare parțială, ceea ce duce la lipsa controlului asupra implementării lor. Tendințe similare se observă și în Ungaria, unde, de asemenea, nu există decât estimări cu privire la volumul, eficiența și efectele utilizării fondurilor naționale și unionale alocate integrării populației romilor. Dar în ambele țări se vede clar că structurile rigide ale administrării fondurilor structurale, precum și inerția instituțiilor publice locale și redusa mobilizare a mediului de afaceri îngreunează absorbția cu eficientă a acestor fonduri.

Pe lângă toți aceşti factori macro-structurali, micro-capitalul economic, social şi cultural al oamenilor (prin care ei trebuie să se descurce în viață) structurează alegerile lor făcute în domeniul muncii.

Bugetul familial, relațiile lor informale şi formale, precum şi bagajul lor educațional sunt elemente care prescriu cadrele generale în care ei se mişcă ca persoane sociale şi au acces la anumite munci şi nu la altele. La rândul lor cele din urmă reproduc capitalul lor disponibil, şi influențează destinele lor şi ale copiilor lor. Condițiile de viață precare, în care cineva trebuie să se poată descurca când se pare că nu se mai poate trăi, dar şi abilitatea multor persoane de etnie romă de a învăța limbile altor grupuri etnice cu care trebuie să conviețuiască, le întăresc capacitatea de a se adapta în mod creativ, un element cu siguranță foarte important al capitalului social-cultural ce trebuie investit în toate domeniile vieții, inclusiv cel al muncii.

Mai departe, viața persoanelor de etnie romă este structurată de o multitudine de cercuri vicioase, fiind canalizată de acestea în anumite direcții care se reproduc de la

o generație la alta. Printre ele inter-dependența factorilor care ar putea induce schimbare (relația dintre accesul la educație, accesul la locuri de muncă decente, accesul la condiții de locuire acceptabile şi dintre sărăcie), dar şi influențele pe care statutul socio-economic şi concepțiile culturale le au reciproc unele asupra celorlalte. Cel dintâi nu afectează comportamentul şi modul de gândire al oamenilor doar ca şi un set de condiții obiective, ci şi ca o anumită configurație identitară generată de experiențele trăite şi reflecțiile asupra acestor condiții.

Interiorizarea percepțiilor despre aceste condiții susținute de alții (populația majoritară şi/ sau romi care trăiesc în altfel de condiții), dar şi experiența de a fi refuzat de majoritate (de cei care întruchipează 'normalitatea') în pofida dorinței de a te face acceptat, sunt mecanisme ale sărăciei/ excluziunii subiective care creează la un moment dat neputiința de a schimba ceva, sau chiar de a imagina că poți schimba ceva în situația ta sau a copiilor tăi.

Pe scurt, pe baza celor observate mai sus, putem conclude că opțiunile în domeniile ocupării se creionează sub impactul interacționării mai multor factori. Intersecționalitatea dintre statutul social-economic, genul, vârsta, etnia persoanei, şi modul în care aceşti factori sunt (auto)percepuți – petrecută în contextul concret al unui regim social/economic/politic –, pe de o parte, ca întreg, determină şansele şi opțiunile persoanelor în toate domeniile vieții, pe de altă parte generează diferențe între ele, chiar dacă ele aparțin aceloraşi colectivități. Desigur, această intersecționalitate nu funcționează în abstract ci prin acțiunile individuale ale persoanelor desfăşurate în contextul unor grupuri sociale, ele elaborând strategiile lor de acomodare la, sau chiar de schimbare față de condițiile impuse de sistem.

„Cultura muncii"[32] pe care oamenii săraci trăind în condițiile economiei de piață fără proprietăți şi fără moşteniri familiale o practică, nu poate să fie alta decât cea caracterizată prin multiplele şi desele schimburi ale locurilor de muncă, prin alternanța între perioadele în care se lucrează pentru venituri şi cele de şomaj, prin acceptarea muncilor „ruşinoase" şi slab plătite, prin acceptarea condițiilor impuse de economia informală (sau „piața neagră" a muncii), sau prin migrația intra- şi transnațională motivată de căutarea unor surse de venit.

Din păcate însă, în măsura în care îi atribuie sens negativ, populația majoritară şi instituțiile consideră că această cultură este una specifică romilor, fiind obstacol în

32 Utilizăm aici termenul de cultură în sensul antropologic al cuvântului, referindu-ne la practicile prin care oamenii atribuie sensuri şi semnificații lucrurilor (inclusiv muncii), precum şi setul de sensuri şi semnificații negociate între şi împărtăşite de către ei. Cultura până la urmă este modalitatea prin care un grup de oameni înțelege să se adapteze la şi să trăiască într-un mediu (ea fiind model despre şi pentru realitate, inclusiv despre producție, consum, schimburi, relaționări şi organizare socio-politică, gândire laică şi religioasă şi comportament ritual). Astfel, cultura muncii este modul în care oamenii gândesc despre cum trebuie, doresc şi pot să facă pentru a-şi asigura sursele necesare vieții şi în care ei efectiv acționează cu acest scop în diferite domenii ale vieții.

integrarea lor socială şi în „modernizarea" lor. Dar în realitate ea caracterizează mase largi de oameni, fiind o reacție/ acomodare la situațiile în care ei ajung fără voia lor. Etnia joacă un rol în constituirea acestei culturi (a muncii) în măsura în care prejudecățile negative fac referire la ea, astfel încât ea devine factor prin care se explică, justifică şi în acest sens se menține excluziunea socială a celor (auto)percepuți prin această etnie.

Astfel, condițiile socio-economice precare şi prejudecățile culturale se susțin reciproc atunci când persoane în căutarea unor locuri de muncă, percepute prin apartenența lor la etnia romă sunt refuzate de angajatori pe motive ce țin de presupunerea că „*nu poți avea încredere în romi*", sau când – de exemplu prin bursa locurilor de muncă – angajatorii caută persoane de etnie romă pentru muncile necalificate, slab plătite.

Atitudinile respingătoare din partea majorității pot genera resemnare în rândurile unor grupuri care se definesc în mod reactiv drept minoritare (adică percepându-se prin ceea ce le lipseşte). Majoritatea oamenilor din colectivitățile studiate înțeleg condiția în care trăiesc, şi mulți dintre ei o acceptă resemnați, căci nu văd nici o cale de ieşire, acceptând tăcuți ce li se întâmplă. Dar aceste atitudini motivează şi diverse practici de rezistență (abandonarea şcolii sau refuzul de a umbla fără succes în labirinturile birocrației respingătoare pentru angajare sau pentru obținerea ajutorului social pot avea astfel de valențe). Nu în ultimul rând, respingerea venită din partea majoritarilor poate chiar să alimenteze atitudini de opoziție față de manifestările unei puteri excluzioniste şi discriminatoare, atitudini care explicitează nemulțumiri cumulate în diverse forme (reacții verbale şi/sau fizice ofensive, plângeri şi sesizări individuale către autorități, proteste în grup etc).

Datorită marilor valuri de migranți economici motivați de asigurarea subzistenței din România în alte țări europene (în primul rând Italia, Franța, Spania, dar şi Anglia şi Germania), Uniunea Europeană este confruntată cu ceea ce am putea numi exportul sărăciei din noile, în vechile state membre. Asta se întâmplă în condițiile în care şi cetățenii României sunt cetățeni europeni şi au dreptul la libera circulație, şi în contextul în care în fostele țări vestice statul bunăstării îşi reduce cheltuielile cu beneficiile sociale ale categoriilor vulnerabile, extrema dreaptă dezvoltă atitudini xenofobe şi alegerile politice se pot câştiga prin discursuri şi practici anti-migraționiste. În aceste circumstanțe, stigmatizarea persoanelor de etnie romă din România (împreună cu cele din Bulgaria) drept infractori colectivi îi transformă pe „romi" în alteritatea radicală a Europei proveniți din statele cele mai puțin dorite în Uniunea Europeană care sunt incapabile şi azi să implementeze politici pentru romi menite să le ofere categoriilor dezavantajate de romi şansa de a trăi o viață decentă în țara lor natală.

Pe lângă, sau în completarea plecării în străinătate ca soluție la problemele pe care le au în găsirea unui loc de muncă, beneficiind de proiectele cu finanțare europeană implementate de organizații neguvernamentale în domeniul ocupării, multe persoane de etnie romă de la sate şi oraşe se înscriu la cursuri de calificare. Ele

integrează această oportunitate în viața lor cotidiană și fac uz de ea în funcție de problemele cu care se confruntă printre altele în domeniul muncii, care la rândul lor depind de condițiile lor generale de trai. Așteptările oamenilor față de aceste cursuri sunt și ele structurate de situația materială, de genul și de vârsta lor, dar şi de mediul lor de rezidență. Tot acești factori determină până la urmă și măsura în care beneficiarii pot transforma capitalul obținut prin cursuri în rezultate efective care să aducă schimbări sustenabile în viața lor.

Eficiența acestor inițiative în domeniul ocupării este limitată de problemele structurale ale economiei românești. Fără investiții private și publice în agricultură și în producție industrială care creează locuri de muncă sustenabile și pentru categorii sociale care nu posedă proprietăți de niciun fel și eventual sunt la o vârstă la care nu mai pot recupera dezavantajele cumulate; fără schimbarea atitudinilor marcate de prejudecăți anti-țigănești în rândurile majoritarilor (printre ei și angajatorii); fără egalizarea șanselor între femei și bărbați; fără îmbunătățirea accesului la educație școlară și la servicii de sănătate publică – eforturile organizațiilor neguvernamentale care organizează aceste cursuri, precum și ale oamenilor care le frecventează nu se vor materializa în accesarea unor munci și venituri decente. În aceste condiții, chiar dacă este marcată de multe necunoscute și riscuri, plecarea în străinătate rămâne prima opțiune (și) pentru oamenii care acasă nu mai pot supraviețui. În acest caz, căile formale de obținere a unor locuri de muncă sunt suplinite de rețelele și modul informal de organizare socială care par să funcționeze ca relații de rudenie ce asigură sprijin reciproc, dar de multe ori creează situații de dependență și abuz.

Precum am arătat în capitolul patru al acestui volum, proiectele implementate de organizațiile neguvernamentale în domeniul ocupării pot asigura servicii persoanelor defavorizate care îmbunătățesc şansele găsirii unor locuri de muncă, dar nu pot genera schimbări durabile pe piața muncii. Fondurile structurale puse la dispoziția statelor membre ale Uniunii Europene vor deveni instrumente ale schimbării structurale numai în măsura în care instituțiile guvernamentale centrale şi locale îşi asumă responsabilitățile aferente şi îşi îmbunătățesc sistemul de administrare ale acestor fonduri, şi organizațiile civice sunt susținute de către autoritățile publice locale şi alți actori sociali (precum companii/ firme private şi publice) în eforturile lor de a oferi servicii de ocupare comunităților locale nevoiaşe. Demersurile organizațiilor neguvernamentale nu vor avea impact sustenabil, dacă ele nu sunt susținute şi asigurate prin punerea în practică a unui sistem adecvat de protecție socială care asigură un trai decent, şi înainte de toate a unei legislații a muncii care recunoaşte că inegalitățile social-economice se datorează unor factori structurali, care apără drepturile angajaților, şi care impune în mod consecvent asigurarea egalității de şanse şi eliminării discriminării în angajare şi promovare la locul de muncă printre altele prin măsuri active dedicate grupurilor dezavantajate.

CAPITOLUL 6

Recomandări[33]

În contextul relansării strategiei naționale pentru incluziunea socială a romilor, la un an după Anul European pentru Combaterea Sărăciei şi Excluziunii Sociale, prin recomandările noastre ne adresăm în mod special *Agenției Naționale pentru Romi*, *Direcției pentru Egalitatea de Şanse între Femei şi Bărbați*, precum şi *Agenției pentru Strategii Guvernamentale*. Dar şi altor factori politici, formulând nevoia de a constitui structuri guvernamentale (pe plan central şi local), de exemplu un Minister al Incluziunii Sociale şi Egalității de Şanse, sau un Departament Inter-Ministerial pentru Incluziune Socială şi Egalitate de Şanse, care să aibă autoritate decizională, abilități de coordonare, capacitate financiară şi expertiză profesională în gestionarea complexității excluziunii sociale și în elaborarea, implementarea și monitorizarea politicilor de dezvoltare care urmăresc asigurarea egalității de șanse pentru toate grupurile dezavantajate. Mesajul nostru către toți factorii politici este că România are nevoie de o **politică economică în care să integreze politicile sale pentru romi**, şi prin care **să transpună în practică drepturile social-economice asigurate prin legi şi reglementări naționale şi internaționale** (din domeniul muncii).

Cuvintele cheie ale recomandărilor noastre sunt **abordarea integratoarea și intersecțională, accesul la muncă decentă** şi **capacitarea economică.** Chiar dacă recunoaştem că ajutorul imediat şi direct, mai ales în momente de criză economică, este crucial pentru supraviețuirea celor care trăiesc în sărăcie acută, considerăm că scopul pricipal al intervențiilor din domeniul ocupării forței de muncă trebuie să fie crearea unor condiții în care grupurile dezavantajate (de romi) dobândesc capacitatea de a se transforma din categorie asistată social într-una întreprinzătoare, şi au acces la muncă decentă astfel putând să-și exercite drepturile fundamentale (și) în domeniul ocupării.

Pentru inducerea acestor schimbări structurale nu sunt suficiente eforturile organizațiilor neguvernamentale care lucrează pentru comunități de romi defavorizate (cu

33 Acest capitol a fost întocmit pe baza următoarelor documente întocmite de Enikő Vincze: *Accesul romilor la muncă decentă şi nevoia de capacitare economică. Cercetări derulate în cadrul proiectului "Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii", şi Recomandări privind programele şi politicile dedicate ocupării grupurilor dezavantajate de romi* (noiembrie 2010); *Poziție față de aplicarea principiului egalității de şanse în România* (februarie 2011).

sau fără finanțări din fonduri europene), ci este nevoie de implicarea sistematică şi coordonată a factorilor şi actorilor statului român, dar şi ai diverselor structuri internaționale. Este nevoie de concepții/ politici publice noi, şi de acoperirea financiară a acestora. În privința accesului la muncă decentă este nevoie de recunoaşterea a cel puțin două lucruri:

- accesul la muncă nu este doar un drept social-economic în sens formal şi legalistic, ci el trebuie asigurat în viața de zi cu zi prin egalizarea şanselor, astfel încât inegalitățile sociale aferente economiei de piață să nu mențină mase largi de oameni la periferia societății;
- accesul la muncă a oamenilor este condiție necesară, dar nu şi suficientă pentru eradicarea sărăciei; în condițiile în care multe persoane care lucrează trăiesc în sărăcie și insecuritate datorită faptului că prestează munci precare, statele trebuie să elaboreze legislație și politici, care să asigure accesul la muncă decentă, deci la muncă care asigură un trai decent, precum și companiile trebuie să țină cont de asigurarea drepturilor omului în derularea afacerilor lor.

A. Recomandări generale

Politicile şi programele dedicate ocupării grupurilor dezavantajate de romi – integrate în politicile guvernamentale – trebuie să transpună în practică drepturile social-economice ale grupurilor dezavantajate de romi, adică să egalizeze şansele lor de a avea acces *de facto* la muncă decentă.

Ele trebuie:

1. Să se bazeze pe o **abordare integratoare în cel puțin trei sensuri:**
   - o să fie concepute în aşa fel încât să acționeze asupra mai multor cauze care generează şi susțin dezavantajale persoanelor de etnie romă în poziționarea lor pe piața muncii (de exemplu, educație şcolară precară și segregare școlară, condiții de locuire inadecvate şi segregare rezidențială, acces redus la servicii de sănătate, prejudecăți negative față de romi, lipsa încrederii de sine în rândurile persoanelor de etnie romă);
   - o politicile pentru romi din acest domeniu al ocupării să se integreze în politicile generale dedicate îmbunătățirii gradului de ocupare al cetățenilor (*mainstreaming*); dar atât timp cât inegalitățile structurale vor persista, efortul general de îmbunătățire a accesului la muncă decentă trebuie să se completeze cu acțiuni afirmative dedicate grupurilor dezavantajate, printre ele romii care, pe lângă condițiile social-economice precare pe care le împărtăşesc cu celelalte grupuri vulnerabile,

se mai confruntă şi cu tratamentul inegal pe baza etniei lor şi cu stigmatizarea cultural fundamentată pe rasism (*targeting*);
- toate politicile de ocupare să fie analizate din punctul de vedere al impactului lor asupra grupurilor dezavantajate în toate fazele sale de la elaborare, prin implementare la monitorizare, și să integreze perspectiva drepturilor fundamentale ale omului.

2. Să definească şi să susțină forme de ocupare care conduc la **capacitarea economică** (*economic empowerment*) a persoanelor dezavantajate; cu acest scop este nevoie de:
   - susținerea acestor persoane în efortul lor de a accede la cursuri de formare profesională care să le dea şanse pentru (re)calificare;
   - facilitarea accesului lor la informații despre locuri de muncă disponibile şi modalitățile de aplicare pentru un job;
   - pregătirea lor antreprenorială;
   - abilitarea lor ca persoane fizice autorizate;
   - susținerea unor forme de *self-employment*, inclusiv facilitarea accesului la micro-credite ce le fac posibile.
3. Să contribuie la **recunoaşterea culturală** a romilor prin întărirea stimei de sine, precum şi prin eliminarea prejudecăților negative despre romi care susțin discriminarea şi excluziunea socială recunoscând că cele două, capacitarea economică şi cea culturală se condiționează şi se susțin reciproc.
4. Cu scopul de a susține egalitatea de șanse în sensul larg al cuvântului, să adopte **perspectiva intersecționalității**; căci dezavantajele şi inegalitățile cu care se confruntă o persoană se datorează interacțiunii și suprapunerii diferitelor nedreptăți suferite din cauza statutului său social, și/ sau datorită stigmatizării rasiste și sexiste a etniei și genului său.

B. Recomandări specifice

1. Actori publici, responsabilități împărtășite şi nevoia de coordonare

- problemele cu care se confruntă multe persoane de etnie romă dezavantajate (printre ele accesul la munci decente), datorită complexității factorilor care le creează, necesită implicarea susținută a statului, atât din punct de vedere instituțional, cât şi din punct de vedere financiar;
- statul român trebuie să clarifice şi susțină cu consecvență, şi să întărească pozițiile create în structurile autorităților centrale şi locale care au menirea să sprijine comunitățile de romi în efortul lor de incluziune socială, astfel încât ele să dobândească autoritatea şi puterea necesară creşterii eficienței muncii celor care le ocupă;

- statul român să implementeze cu consecvență principiul egalității de șanse în sensul larg al cuvântului, să impună politici care egalizează șansele celor dezavantajați și măsuri care să asigure drepturile omului (și) în domeniul ocupării și mediul afacerilor prin reglementări specific adresate companiilor naționale și transnaționale;
- statul trebuie să pună în mişcare toate instrumentale sale pentru a motiva oamenii să lucreze legal (prin creşterea nivelului salarizării și securizării locurilor de muncă), şi pentru a sprijini (prin subvenții) inițiativele individuale de producție; dar şi pentru a motiva angajatorii de stat şi privați să angajeze persoane dezavantajate, să contribuie la formarea lor profesională şi să le ofere servicii diverse (de exemplu accesul la creşe sau grădinițe al copiilor angajaților);
- instituțiile publice descentralizate implicate în domeniul ocupării trebuie să consolideze poziția angajaților de etnie romă (în primul rând ai agenților de ocupare, dar şi ai asistenților şi mediatorilor sociali, sau ai mediatorilor şcolari şi sanitari) pentru a avea persoane de contact prin care pot să aibă impact efectiv asupra comunităților de romi în materie de informare şi mediere pentru găsirea unor locuri de muncă;
- autoritățile publice locale trebuie să fie mai deschise, şi nu doar retoric, ci în mod efectiv față de colaborarea cu organizațiile civice de și pentru romi, beneficiind de sprijinul acestora în acțiunile lor derulate în şi pentru comunitățile de romi, iar pe de altă parte oferindu-le sprijin logistic şi financiar pentru ca ele să poată acționa ca agenți de atragere de fonduri europene și de furnizori de servicii sociale;
- organizațiile ne-guvernamentale şi guvernamentale din domeniul oportunităților egale, ne-discriminării şi incluziunii sociale să acționeze atât în rândurile majoritarilor, respectiv bărbaților, cât și ale comunităților de romi, respectiv femeilor, în vederea responsabilizării reciproce şi creşterii solidarității sociale, şi în vederea eliminării stereotipurilor etnice şi de gen;
- structurile guvernamentale şi ne-guvernamentale să acționeze în vederea elaborării şi implementării unor programe de dezvoltare care integrează perspectiva egalității de șanse și incluziunii sociale, și care gestionează complexitatea problemelor comunităților locale;
- patronatele şi sindicatele să contribuie la implementarea tuturor reglementărilor naționale şi internaționale cu privire la drepturile social-economice şi la dreptul la muncă decentă al tuturor cetățenilor, indiferent de etnia şi genul lor, recunoscând totodată avantajele diversității culturale la locul de muncă;
- unitățile şcolare să pună în practică cerințele referitoare la educația intercultural și la învățământul integrat, în aşa fel încât asta să contribuie la cultivarea

cunoaşterii si respectului reciproc, la demontarea prejudecăților negative, şi la valorizarea diversității culturale în orice domeniu al vieții, inclusiv în ocupare;
- să se creeze o structură guvernamentală, de exemplu un Minister al Incluziunii Sociale şi Egalității de Şanse, sau un Departament Inter-Ministerial pentru Incluziune Socială şi Egalitate de Şanse, cu autoritate, buget, expertiză şi abilitate de coordonare în domeniul egalității de şanse şi al politicilor dedicate grupurilor defavorizate.

2. Politici pentru romi (în domeniul ocupării)
- datorită interdependenței factorilor care structurează cadrele în care romii săraci îşi trăiesc viața de zi cu zi, politicile pentru romi, dar şi proiectele dedicate romilor trebuie să fie politici şi proiecte integrate, multi-sectoriale; intervențiile într-o comunitate sau alta trebuie să trateze toate problemele cu care acestea se confruntă pentru a implementa soluții sustenabile (adică pentru a crea condiții în care soluționarea unei probleme contribuie şi la soluționarea altor chestiuni);
- eforturile depuse în vederea eliminării abandonului şcolar cel puțin în rândurile copiilor cu vârsta corespunzătoare educației şcolare obligatorii, dar şi în cazul celor care ar trebuie să-şi continue studiile la nivel mai înalt, trebuie să meargă mână-n mână cu susținerea (şi) financiară a programelor menite să îmbunătățească pregătirea şcolară şi formarea profesională continuă a adulților;
- programele pentru romi să acționeze nu doar în comunitățile de romi, ci şi asupra populației majoritare, astfel încât pe de o parte să întărească şi stima şi încrederea de sine în rândurile persoanelor de etnie romă, iar pe de altă parte să elimine concepțiile culturale şi practicile discriminatorii în rândurile majoritarilor;
- persoanele care practică meserii tradiționale, sau practică anumite meserii în economia informală sau în cea formală dar fără să aibă calificări şi, drept consecință, fără să fie recunoscuți ca atare, trebuie să fie sprijiniți pentru a dobândi calificări pe baza cărora se pot angaja în joburi mai sigure, şi/ sau, după caz, pot dobândi autorizații de funcționare ce le-ar permite să devină producători sau prestatori de servicii independenți;
- să se creeze posibilitatea ca persoanele din grupuri defavorizate (de romi) care vor să înceapă o afacere să aibă acces la micro-credite cu statut special;
- în continuare şi în domeniul muncii este nevoie de cursuri/ formări oferite angajatorilor şi autorităților publice despre legislația egalității de şanse şi nediscriminării și despre drepturile omului, dar şi despre inegalități sociale, prejudecăți anti-țigăneşti, şi discriminarea şi excluziunea multiplă a romilor.

3. Susținerea politicilor publice pentru romi prin cercetări

- strategiile guvernamentale trebuie să se bazeze pe cercetări empirice (cantitative şi calitative) dezagregate pe etnie şi gen, derulate în mod sistematic, pentru a identifica nevoile specifice la care trebuie să răspundă prin soluții;
- identificarea nevoilor trebuie să pornească de la nevoile formulate de comunitățile de romi, şi nu de la nevoile presupuse de perspectiva majoritară;
- trebuie proiectate cercetări calitative privind discriminarea, pentru a afla mecanismele care o întreține nu doar a semnala prezența lor;
- piața forței de muncă trebuie studiată în permanență la toate nivelele locale și pentru a furniza informații aduse la zi pentru programele de calificare/ recalificare;
- politicile guvernamentale (de ocupare) să fie analizate din punctul de vedere al impactului pe care îl au asupra grupurilor dezavantajate (de romi); măsurile incluse atât în politicile generale de ocupare, cât şi în politicile pentru populația romă, trebuie armonizate în sensul adaptării lor la situația particulară a diferitelor comunități de romi;
- politicile publice să includă un sistem de auto-evaluare mai nuanțat, cu indicatori cantitativi relevanți, şi cu introducerea unor indicatori calitativi acolo unde este cazul.

*

În zilele noastre, pe plan global și European ideea egalității de șanse este susținută de două seturi de argumente ce ar trebui să mobilizeze și factorii politici și economici din România în sensul adoptării sale (și) în termeni practici. Una se articulează în sfera drepturilor fundamentale ale omului, justiției și solidarității sociale, iar cealaltă în logica intereselor economice privind reducerea costurilor excluziunii sociale și avantajele financiare ale integrării (profesionale) a grupurilor dezavantajate. Important este ca ambele argumente să se fundamenteze pe recunoașterea faptului că incluziunea este un bun public care nu servește doar interesele celor din urmă, ci îmbunătățește conviețuirea socială în ansamblul ei.

CAPITOLUL 7

Postfață

Concluziile conferinței „Femeile rome pentru egalitatea de șanse”[34]

Asociația Femeilor Țigănci „Pentru Copiii Noştri” a avut onoarea să găzduiască în Timişoara, între 30 iunie şi 2 iulie 2011 conferința internațională **„Femeile rome pentru egalitatea de şanse”**. Conferința a fost organizată în cadrul proiectului „Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii”, implementat de Asociația Femeilor Țigănci “Pentru Copiii Nostri” din Timişoara în parteneriat cu Fundația Desire din Cluj, Asociația Parudimos din Timişoara, Agenția Națională pentru Romi, Primăria Timişoara, şi Fundația Autonómia din Ungaria. Proiectul este co-finanțat prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 - 2013 “Investeşte în oameni!”, Fondul Social European [http://www.femrom.ro].

Scopul conferinței “Femeile Rome pentru Egalitatea de Şanse” a fost promovarea rezultatelor proiectului “Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii”, precum şi asigurarea unui spațiu al dialogului interregional, transnațional şi interdisciplinar privind atât situația femeilor rome în societatea contemporană, cât şi activismul femeilor rome pentru asigurarea egalității de şanse pentru toate categoriile sociale, şi în primul rând pentru persoanele defavorizate datorită etniei, genului şi/sau vârstei lor.

Invitații de onoare din partea Direcției Generale de Ocupare al Comisiei Europene, din partea Comitetului Economic şi Social European, al Open Society Institute şi al Central European University din Budapesta, al Entității Națiunilor Unite pentru Egalitatea de Şanse şi Emanciparea Femeilor din Bratislava, al Direcției Egalității de Şanse între Femei şi Bărbați de la Ministerul Muncii, Familiei şi Protecției Sociale, al Fundației ERSTE din România, precum şi al Organismului Intermediar Regiunea de Vest al Programului Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane au accentuat

34 Acest document a fost redactat de către Enikő Vincze (președinta Fundației Desire din Cluj) și Letiția Mark (preşedinta Asociației Femeilor Țigănci „Pentru Copiii Noştri” din Timişoara) în 6 iulie 2011, fiind transmis Guvernului României; Ministerului Muncii, Familiei şi Protecției Sociale; Agenției Naționale pentru Romi; Programului Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane; Direcției Generale de Ocupare al Comisiei Europene; Comisiei Europene, Fondul Social European; Comitetului Economic şi Social European

importanța, dar şi dificultatea programelor din domeniul ocupării. Într-un final, ei au apreciat rezultatele proiectului „Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii" care, prin abordarea ei complexă, a reuşit să acționeze pe plan local, regional şi transnațional asupra mai multor factori care funcționează ca obstacole în calea afirmării egale în domeniul ocupării a femeilor şi tinerilor din comunitățile de romi marginalizate.

Reprezentanții organizațiilor partenere, ai Asociației Femeilor Țigănci „Pentru Copiii Noştri", ai Fundației Desire, ai Asociației Parudimos, ai Agenției Naționale pentru Romi şi ai Fundației Autonómia au accentuat importanța încrederii reciproce şi solidarității transetnice care a caracterizat echipa proiectului şi a făcut posibilă depăşirea dificultăților administrative cunoscute de-a lungul implementării sale. Prezentările lor au relevat rezultatele activităților dedicate incluziunii sociale prin care mai mult de 3000 de persoane au beneficiat de servicii de informare, consiliere, mediere, acompaniere copii şi plasament la cursuri de calificare, care le-au îmbunătățit şansele găsirii unui loc de muncă şi lansării unor afaceri proprii; au reamintit de importanța acțiunilor de formare şi informare care au vizat schimbarea atitudinilor anti-țigăneşti, al tratamentului inegal şi al discriminării instituționale, fiind adresate în mod direct mai multor sute de reprezentanți ai autorităților publice, angajatorilor, organizațiilor neguvernamentale şi mass mediei; au prezentat cercetările derulate prin proiect rezultând în analiza critică a sistemului social-economic care produce inegalități structurale în defavoarea categoriilor marginalizate, în cunoaşterea experiențelor celor din urmă în materie de muncă plătită şi neplătită, precum şi în recomandări privind politicile şi programele pentru romi legate de nevoia asigurării accesului la muncă decentă şi capacitare economică; au discutat despre importanța schimbului de experiență dintre echipele naționale şi partenerul transnațional; şi nu în ultimul rând au adus în atenția publicului cele trei numere ale revistei internaționale „Nevi Sara Kali. Revista Femeilor Rome", precum şi filmele realizate în primii doi ani ai proiectului („Un proiect pentru dreptate socială", şi „Luptând pentru demnitate").

Conferința a avut onoarea să găzduiască şi reprezentante ale unor organizații neguvernamentale din România şi din străinătate, cum ar fi Romani Criss din Bucureşti, Centrul Amalipe din Veliko Turnova Bulgaria, Alianța Civică a Romilor din România, MONA – Fundația pentru Femeile din Ungaria, Asociația Perle Colorate din Pecs Ungaria, Drom Kotar Mestipen din Barcelona Spania, Agenția de Dezvoltare Comunitară „Împreună" din Bucureşti, şi Centrul Național pentru Romi din Kumanovo Republica Macedonia. Discuțiile mesei rotunde despre activismul femeilor rome au relevat faptul că ele activează în organizații locale, răspunzând nevoilor specifice ale femeilor rome şi militând pentru combaterea discriminării multiple cu care ele se confruntă pe plan local, dar şi eforturile şi realizările lor în materie de organizare la nivel european. Conferința „Femeile rome pentru egalitatea de şanse" a fost ocazie pentru prezentarea noii

rețele europene „Romnia. Romani Women United". Precedată de mai multe inițiative internaționale anterioare, ea a fost creată recent drept răspuns la nevoia asigurării participării femeilor rome la toate nivelele decizionale, precum şi la necesitatea de a crea o platformă de colaborare între activişti şi activiste rome şi nerome în vederea capacitării femeilor rome în toate domeniile vieții. Prezenți la conferință, membrii redacției şi bordului internațional al revistei „Nevi Sara Kali" şi-au exprimat decizia de a continua publicarea revistei şi după finalizarea proiectului, şi de a oferi prin ea un spațiu în care aceste eforturi îşi pot regăsi o reprezentare demnă la nivel european, şi nu numai.

Dezbaterile despre rezultatele cercetărilor despre accesul persoanelor dezavantajate de etnie romă la piața muncii, despre politicile publice promovate în România, în Uniunea Europeană, precum şi prin Organizația Națiunilor Unite în vederea asigurării egalității de şanse şi combaterii discriminării intersecționale şi multiple, precum şi despre posibilitățile şi limitele activismului civic au fost completate cu programe artistice. Dorim să evidențiem aici contribuția adusă la conferință de către Romani Design din Budapesta care, prin programul său neconvențional, a oferit celor peste 100 de participanți nu doar un moment de relaxare, ci a conştientizat în rândurile lor importanța socială şi politică a modei în materie de recunoaştere umană şi culturală.

În urma conferinței „Femeile rome pentru egalitatea de şanse" dorim să aducem în atenția factorilor de decizie şi a unui public larg din România, dar nu numai, următoarele concluzii:

- femeile rome dezavantajate nu sunt doar victime ale discriminării multiple şi intersecționale, ci se afirmă ca factor activ al schimbării în favoarea promovării egalității de şanse, asigurării dreptății sociale şi demnității umane, eliminării prejudecăților şi tratamentului inegal, creşterii stimei de sine, afirmării independenței economice, recunoaşterii culturale, şi reprezentării civice şi politice;
- în lumina afirmației de mai sus este nevoie ca instituțiile Uniunii Europene, precum şi organismele decizionale naționale şi locale să acorde şansa femeilor rome activiste de participa la luarea deciziilor şi de a avea acces la poziții decizionale;
- femeile rome, împreună cu femei de alte etnii – pe baza solidarității lor exprimate în jurul asigurării drepturilor fundamentale ale omului şi activismului lor împotriva manifestărilor rasismului şi sexismului atât în societatea majoritară cât şi în comunitățile minoritare –, militează pentru crearea unor condiții social-economice în care toate categoriile sociale au acces egal la bunurile şi serviciile oferite de societățile europene moderne;
- proiectele implementate de organizațiile neguvernamentale în domeniul ocupării pot asigura servicii persoanelor defavorizate care îmbunătățesc şansele accesului la munci decente, dar nu pot genera schimbări durabile pe piața muncii marcată de economia de piață;

- fondurile structurale puse la dispoziția statelor membre ale Uniunii Europene vor deveni instrumente ale schimbării structurale numai în măsura în care instituțiile guvernamentale centrale şi locale îşi asumă responsabilitățile aferente şi îşi îmbunătățesc sistemul de administrare ale acestor fonduri, şi organizațiile civice sunt susținute de către autoritățile publice locale şi alți actori sociali (precum companii/ firme private şi publice) în eforturile lor de a oferi servicii comunităților locale nevoiaşe;
- demersurile organizațiilor neguvernamentale nu vor avea impact sustenabil, dacă ele nu sunt susținute şi asigurate prin punerea în practică a unui sistem adecvat de protecție socială care asigură un trai decent, şi înainte de toate a unei legislații a muncii care recunoaşte că inegalitățile social-economice se datorează unor factori structurali, care apără drepturile angajaților, şi care impune în mod consecvent asigurarea egalității de şanse şi eliminării discriminării în angajare şi promovare la locul de muncă printre altele prin măsuri active dedicate grupurilor dezavantajate;
- Guvernul României trebuie să asigure mecanismele legislative şi instituționale în materie de asigurare a egalității de şanse în toate domeniile vieții; în acest sens, Guvernului României îi revine responsabilitatea de a reorganiza la nivel central şi local instituțiile care au menirea elaborării, implementării şi monitorizării politicilor publice dedicate egalizării şanselor în domeniul educației şcolare, ocupării, locuirii şi serviciilor de sănătate publică;
- cercetările realizate prin proiectul „Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii", precum şi experiențele cumulate prin celelalte activități ale proiectului ne arată că dezavantajele şi inegalitățile cu care se confruntă o persoană pe baza genului său se poate intersecta cu alte tipuri de inegalități datorate statutului său social, vârstei sale sau stigmatizării legate de etnia sa, de aceea:
    - o politicile publice dedicate egalizării şanselor şi combaterii discriminării trebuie să ia în considerare intersecționalitatea acestor factori, astfel încât abordarea egalității de şanse nu trebuie să se rezume la egalitatea de şanse între femei şi bărbați, sau între romi şi ne-romi, ci trebuie să ia în considerare modul în care diferitele inegalități sociale se intersectează şi se suprapun;
    - o pentru elaborarea, implementarea şi monitorizarea politicilor publice care iau în considerare această realitate este nevoie de crearea unui organism care să aibă autoritate decizională, abilități de coordonare, capacitate financiară şi expertiză profesională în domeniul egalității de şanse şi al politicilor adresate grupurilor dezavantajate, de exemplu un Minister al Incluziunii Sociale şi Egalității de Şanse, sau un Departament Inter-Ministerial pentru Incluziune Socială şi Egalitate de Şanse;

- politicile publice şi proiectele din domeniul ocupării, dedicate grupurilor dezavantajate, printre ele comunităților de romi marginalizate, trebuie să fie fundamentate pe o abordare integratoare în cel puțin trei sensuri:
    - o să fie concepute în aşa fel încât să acționeze asupra mai multor cauze care generează şi susțin dezavantajale persoanelor de etnie romă în poziționarea lor pe piața muncii (de exemplu, educația şcolară precară şi segregarea şcolară, condiții de locuire inumane şi segregarea rezidențială, accesul inegal la servicii de sănătate, prejudecăți negative față de romi, lipsa încrederii de sine şi teama asumării identității de rom);
    - o politicile pentru romi din domeniul ocupării să se integreze în politicile generale dedicate îmbunătățirii gradului de ocupare ale cetățenilor, dar atât timp cât inegalitățile structurale vor persista, efortul general de îmbunătățire a accesului la muncă decentă trebuie să se completeze cu măsuri active dedicate grupurilor dezavantajate, printre ele romii care, pe lângă condițiile social-economice precare pe care le împărtăşesc cu celelalte grupuri vulnerabile, se mai confruntă şi cu tratamentul inegal pe baza etniei lor şi cu stigmatizarea culturală;
    - o toate politicile de ocupare să fie analizate din punctul de vedere al impactului lor asupra grupurilor dezavantajate, astfel încât elaborarea, implementarea şi monitorizarea acestora să ia în considerare şi această analiză;
- în Strategia națională pentru incluziunea romilor, care urmează să fie elaborată şi implementată în România în acest an, trebuie să se integreze în mod organic perspectiva de gen, precum şi perspectiva intersecționalității, astfel încât intervențiile privind îmbunătățirea condițiilor de viață, asigurarea drepturilor fundamentale ale omului şi recunoaşterea culturală să ia în considerare şi nevoile specifice ale femeilor rome dezavantajate atât pe baza etniei, cât şi pe baza genului şi vârstei lor;
- datorită interdependenței factorilor care structurează condițiile în care romii săraci îşi trăiesc viața de zi cu zi, politicile şi proiectele pentru romi trebuie să fie politici şi proiecte integrate, multi-sectoriale; intervențiile în comunitățile locale trebuie să trateze toate problemele cu care acestea se confruntă pentru a implementa soluții sustenabile;
- programele care îşi propun incluziunea socială a romilor trebuie să acționeze nu doar în comunitățile de romi, ci şi asupra populației majoritare, astfel încât pe de o parte să întărească şi stima şi încrederea de sine în rândurile persoanelor de etnie romă, iar pe de altă parte să elimine concepțiile culturale şi practicile discriminatorii existente în rândurile majoritarilor.

Şi prin această conferință, precum prin toată gama lor de activitate, echipa de implementare a reafirmat mesajele principale ale proiectului "Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii" (Jiekhipen andar` i diferincia. O akceso le rromneango p`o foro la butiako): demnitate (ortaimos), dreptate socială (pakiaimos ande peste), muncă decentă (sukar/pakivali butyi), stimă de sine (manusheski pakiv), eliminarea prejudecăților (o ankalavimos le anglune-krisange). Mulțumind tuturor finanțatorilor pentru sprijinul acordat proiectului (Fondul Social European, Fundațiile Open Society 'Roma Initiative' Budapest, Fundațiile Open Society LGI 'Making the Most of EU Funds for the Roma'), transmit factorilor de decizie concluzia sintetică a conferinței şi proiectului: dezideratele formulate în Strategia-cadru privind obiectivele până în 2020 a Strategiilor Naționale de Incluziune a Romilor, asumată şi de România ca stat membru al Uniunii Europene, se vor putea realiza doar prin punerea în practică la nivel național şi local a unei abordări integratoare şi intersecționale, în care perspectiva de *mainstreaming* se completează cu cel de *targeting;* în care toți actorii sociali îşi asumă principiul responsabilității împărtăşite în vederea asigurării incluziunii sociale, recunoaşterii culturale şi capacitării politice a romilor; şi care vizează asigurarea drepturilor fundamentale ale omului prin crearea unor condiții social-economice favorabile egalizării şanselor tuturor categoriilor sociale multiplu dezavantajate. Prin conferința şi proiectul nostru femeile rome şi-au exprimat din nou dorința şi forța de a participa la acest demers.

Conclusions of the conference "Romani women for equal opportunities"[35]

The Roma Women's Association "For Our Children" had the honor to host in Timişoara, between the 30th of June and the 2nd of July 2011 the International Conference **"Romani Women for Equal Opportunities".** The conference was organized within the project "Equality through Difference. Roma Women's Access on the Labor Market", implemented by Roma Women's Association "For Our Children" from Timişoara, in partnership with Desire Foundation from Cluj, Parudimos Association from Timişoara, the National Agency for Roma, the Timişoara City Hall, and Autonomia Foundation from Hungary. The project is co-financed by the Sectorial Operational Pro-

35 This document was issued by Enikő Vincze (president of Foundation Desire from Cluj) and Letitia Mark (president of Roma Women's Association "For Our Children") on the 6th of July 2011 and was submitted to the Romanian Government; Ministry of Labor, Family and Social Protection, Romania; National Agency for Roma, Romania; Sectorial Operational Program for Human Resources Development, Romania; DG Employment of the European Commission; European Commission, European Social Fund; European Economic and Social Committee.

gram for Human Resources Development 2007 - 2013 “Invest in people,” European Social Fund (http://www.femrom.ro).

On the one hand, the conference “Romani Women for Equal Opportunities” aimed at promoting the results of the project “Equality through Difference. Roma Women’s Access on the Labor Market”. On the other hand it provided a space for interregional, transnational and interdisciplinary dialogue about the situation of Roma women in the contemporary society, and about Roma women’s activism on the behalf of equal opportunities for all, and first of all of persons disadvantaged on the base of their ethnicity, gender and/ or their age.

The guests of honor from the DG Employment of the European Commission, the European Economic and Social Committee, the Open Society Institute and Central European University from Budapest, the United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women from Bratislava, the Directorate for Equal Opportunities between Women and Men from the Ministry of Labor, Family and Social Protection, the ERSTE Foundation from Romania, and the Western Regional Intermediate Body of the Sectorial Operational Program for Human Resources Development highlighted the importance and difficulty of programs regarding employment. Eventually, they appreciated the results of the project “Equality through Difference. Roma Women’s Access on the Labor Market”, which, due its complex approach, was able to act on local, regional and transnational level on several factors that act as barriers in assuring equal employment opportunities for women and youth belonging to marginalized Roma communities.

Representatives of partner organizations, the Roma Women’s Association “For Our Children”, Desire Foundation, Parudimos Association, the National Agency for Roma and the Autonomy Foundation stressed the importance of mutual trust and solidarity that characterized the multiethnic team of the project and made it possible to overcome the administrative difficulties encountered throughout its implementation. They revealed the results of activities for social inclusion, which provided information services, counseling, mediation, accompanying children and placement in training courses for more than 3,000 persons and thus has improved the chances of finding a job or launching their own business; they recalled the importance of formative and informative actions aimed at changing anti-Gypsy attitudes, institutional discrimination and unequal treatment, being directly addressed to several hundred representatives of public authorities, employers, NGOs and mass media; they presented the research conducted within the project that resulted in the critical analysis of the social-economic system that produces structural inequalities at the expense of marginalized groups, in a detailed knowledge about the experiences of the latter in terms of paid and unpaid work, and in recommendations on policies and programs for Roma regarding the need to ensure access to decent work and economic empowerment; they discussed the importance of exchanging experiences between the national teams and the transnational partner; and last, but not least brought to

the attention of the public the three issues of the international magazine “Nevi Sara Kali. Roma Women’s Journal”, and the films produced in the first two years of the project (“A project for social justice”, and “Striving for dignity “).

We had the honor to host representatives of non-governmental organizations from Romania and from abroad, such as Romani Criss from Bucharest, Center Amalipe from Veliko Turnovo Bulgaria, the Civic Alliance of Roma in Romania, MONA - Foundation for Women from Hungary, the Colorful Pearls Association from Pecs Hungary, Drom Kotar Mestipen from Barcelona, Spain, the Agency for Community Development “Together” from Bucharest, and the National Roma Centrum from Kumanovo Republic of Macedonia. The roundtable discussions about the activism of Romani women revealed that they work in local organizations, meeting the specific needs of Roma women and advocating for combating multiple discriminations they are faced with locally, but as well as it highlighted their efforts and achievements in organizing at a European level. The conference “Romani Women for Equal Opportunities” gave the occasion for presenting the new European network “Romnia. Romani Women United.” Preceded by several earlier international initiatives, this network has been recently established in response to the need to ensure the participation of Roma women at all levels of decision-making and to the necessity to create a platform for cooperation between Roma and non-Roma activists working for the empowerment of Roma women in all areas of life. Attending the conference, the international board members and editors of the journal “Nevi Sara Kali” expressed their decision to continue publishing the journal after the completion of the project, and to keep providing a space in which these efforts find worthy representation at European level and beyond.

Debates about research findings regarding disadvantaged ethnic Roma’s access to employment, about public policies promoted in Romania, in the European Union and by the United Nations to ensure equal opportunities and combating multiple and intersectional discrimination, and about possibilities and limits of civic activism were completed by artistic programs. We want to highlight here the contribution brought to the conference by Romani Design from Budapest, which, through its unconventional program, not only gave participants a moment of relaxation, but raised awareness about the social and political relevance of fashion in terms of human and cultural recognition.

As an outcome of the conference “Romani Women for Equal Opportunities” we want to bring to the attention of decision-makers and of a wide audience from Romania, but not only the following conclusions:

- disadvantaged Roma women are not only victims of multiple and intersectional discrimination, but are also agents of social change towards promoting equal opportunities, ensuring social justice and human dignity, eliminating prejudices and unequal treatment, increasing self-esteem, and affirming economic independence, cultural recognition and civic and political representation;

- in the light of the above statement there is a need that EU institutions, and national and local decision-makers assure the chance to Roma women activists to participate on decision-making processes and to have access to decision-making positions;
- Roma women, together with women with other ethnic backgrounds – based on their expressed solidarity around ensuring fundamental human rights and their activism against manifestations of racism and sexism in both mainstream society and minority communities –, advocate for the creation of socio-economic conditions in which everybody has equal access to goods and services provided by the modern European societies;
- projects implemented by NGOs in the domain of employment may provide services that improve the chances of disadvantaged people to access decent paid work, but cannot generate sustainable changes in a labor market shaped by the market economy;
- structural funds made available to Member States of the European Union will become instruments of structural change only to the extent to which central and local governmental institutions assume their related responsibilities and improve the management system of these funds, and to the extent to which they and other stakeholders (such as private and public companies) support civic organizations in their efforts to provide services for local communities in need;
- NGOs efforts will not have sustainable impact if they are not supported and backed by the implementation of an adequate system of social protection that ensures decent living, and above all by a legislation of labor, which should acknowledge that social and economic inequalities are due to structural factors, which defend employees' rights, and which consistently requires the assurance of equal opportunities and the elimination of discrimination in hiring and promotion at the workplace through active measures targeting disadvantaged groups;
- the Government should provide legal and institutional mechanisms in terms of ensuring equal opportunities in all areas of life; in this respect, the Romanian Government is responsible to reorganize the central and local institutions that are meant to elaborate, implement and monitor public policies for equalizing opportunities in education, employment, housing and public health services;
- the research conducted within the project "Equality through Difference. Roma Women's Access on the Labor Market" and the experiences accumulated by other project activities show that gender disadvantages and inequalities faced by a person may intersect with other social inequalities due to his/ her status, age or stigma related to his/ her ethnicity; therefore we emphasize:

- public policies for equalizing opportunities and combating discrimination should consider intersectionality of these factors, so that approaching equality should not be limited to equality between women and men, or between Roma and non-Roma, but must consider how various social inequalities intersect and overlap;
- the development, implementation and monitoring public policies that take into account intersectionality require setting up an institutional body, which has authority in decision-making, coordination capacity, financial standing and professional expertise in the field of equal opportunities and policies addressing disadvantaged groups, such as a Ministry for Social Inclusion and Equal Opportunities, or an Inter-Ministerial Directorate for Social Inclusion and Equal Opportunities;

- public policies and projects regarding employment for disadvantaged groups, among them marginalized Roma communities, should be based on an integrated approach at least in three senses:
  - be designed so as to act on multiple causes that generate and reproduce the disadvantaged position of Roma in the labor market (e.g. poor school education and school segregation, sub-standard living conditions and residential segregation, unequal access to health care, negative prejudices towards Roma, lack of self-confidence, and fear of assuming identity);
  - Roma employment policies have to be integrated into the general policies aimed at improving the employment rate of all citizens, but as long as structural inequalities will persist, the overall effort to improve access to decent work must be strengthened with affirmative measures for disadvantaged groups, among them Roma, whom, in addition to the socio-economic conditions shared with other vulnerable groups, are also faced with unequal treatment based on their ethnicity and their cultural stigmatization;
  - all employment policies need to be analyzed in terms of their impact on disadvantaged groups, so that their elaboration, implementation and monitoring need to take into account this analysis;
- the National Strategy for Roma Inclusion to be developed and implemented in Romania in this year, should organically integrate the gender and intersectional perspective, so that interventions regarding the improvement of living conditions, ensuring fundamental human rights and cultural recognition take into account the specific needs of multiple disadvantaged Roma women;

- due to the interdependence of the factors that structure the everyday life conditions of Roma living in poverty, policies and projects for Roma need to be integrated, multi-sectorial projects; interventions in local communities have to treat all the problems they are faced with in order to generate sustainable changes;
- programs that aim at the social inclusion of Roma must act not only on Roma communities, but also on the majority population, so that on the one hand to strengthen self-esteem and confidence among ethnic Roma, and on the other hand to eliminate discriminatory cultural concepts and practices existing among the majority.

Through this conference, as well as through the whole set of project activities, the project's implementation team reaffirms the key messages of the project "Equality through Difference. Roma Women's Access on the Labor Market" (Jiekhipen andar` i diferincia. O akceso le rromneango p`o foro la butiako): dignity (ortaimos), social justice (pakiaimos ande peste), decent work (sukar/pakivali butyi), self-esteem (manusheski pakiv), and elimination of stereotypes (o ankalavimos le anglune-krisange). Expressing their gratitude towards all the funding agencies of the project (European Social Fund, Open Society Foundations 'Roma Initiative' Budapest, Open Society Foundations LGI 'Making the Most of EU Funds for the Roma'), they transmit to decision-makers the synthetic conclusion of the conference and of the project: the imperatives of the European framework strategy regarding the objectives of the National Strategies for Roma Inclusion up to 2020, assumed also by Romania as a member state of the European Union, might be accomplished only by putting into practice at national and local levels of an integrated and intersectional approach, in which the perspective of mainstreaming is completed with that of targeting; in which all social actors assume the principle of shared responsibility for the sake of ensuring social inclusion, cultural recognition and Roma political empowerment; and which aims at the assurance of fundamental human rights by creating socio-economic conditions favorable for equalizing the opportunities of the multiple disadvantaged social categories. Through our conference and project Romani women expressed again their desire and force to participate on this endeavor.

Bibliografie

*** (2011) *Where the Paved Road Ends. Regional Disparities and Roma Integration Report on the Interim Results of the Most Disadvantaged Micro-regions Program (Hungary)*. http://lgi.osi.hu/cimg/0/1/3/9/0/Microsoft_Word___LHH_main_june20_final.pdf

Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene (2009). *Date în obiectiv - Primul raport. Romii*, Budapesta: Elanders Hungary Kft.

Agenția Națională pentru Romi (2006). *Politici publice pentru romi în România 2000-2005: cadrul legislativ, instituții, programe, realizări și perspective*. http://www.anr.gov.ro/docs/statistici/Politici_publice_pentru_romi_in_Romania_2000_2005_189.pdf

Baciu, Loreni și György Lukács (2011). *"Pregătiți pentru viitor". Studiu asupra bunelor practici naționale și transnaționale privind integrarea grupurilor vulnerabile pe piața muncii.*

Bădescu, Gabriel (2007). Capital uman și capital social la populația de romi. In *Barometrul incluziunii romilor*, editat de Gabriel Bădescu, Vlad Grigoraș, Cosima Rughiniș, Malina Voicu și Ovidiu Voicu. București: Fundația pentru o Societate Deschisă.

Berger, Peter L. and Thomas Luckmann (1967). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Anchor.

Barry, Brian (1998). *Social Exclusion, Social Isolation and Distribution of Income*. In CASE Working Paper Series. Vol. CASE Paper12 Centre for the Analysis of Social Exclusion. London School of Economics.

Bradley, Harriet (1992). Changing Social Divisions: Class, Gender and Race. In *Social and Cultural Forms of Modernity* edited by Robert Bocock and Kenneth Thompson. The Open University. Pp. 12-67.

Brydon-Miller, Mary, Davydd Greenwood and Patricia Maguire (2003). Why action research? In *Action research*. Volume 1(1): 9–28.

Cace, Sorin (ed.) (2007). *Accesul romilor pe piața muncii. Aspirații, factori și strategii de Reușit*ă. București: Expert.

Cace, Sorin, Gelu Duminică și Marian Preda (eds.) (2005). *Evaluarea programelor pentru comunit*ățile *de romi din România.* http://www.agentiaimpreuna.ro/files/publicatii/Evaluare_programe_romi.pdf

Centrul European pentru Drepturile Romilor (2001) *Stare de impunitate. Încălcarea drepturilor omului – cazul romilor din România*, Rapoarte Naționale, Seria nr. 10, European Roma Rights Center

Comșa, Mircea, Cosima Rughiniș și Claudiu Tufiș (2008). *Atitudini față de muncă în România*. Fundația Soros România. București.

Connell, R.W. (1994). Gender Regimes and the Gender Order. In *The Polity Reader in Gender Studies*. Polity Press. Pp. 29-41.

Crenshaw, Kimberlè Williams (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics". In *University of Chicago Legal Forum*. Volume 1989. Pp. 139-169.

Day, Sophie, E. Papataxiarchis and Michael Stewart (eds.). (1999). *Lilies of the Field. Marginal People Who Live for the Moment*. Westview Press.

Decade Watch (2007). *Roma Activists Assess the Progress of the Decade of Roma Inclusion*. http://www.romadecade.org/files/downloads/DecadeWatch/DecadeWatch%20-%20Complete%20(English;%20Final).pdf

De Laat, J. and Ch. Bodewig (2011). *Roma Inclusion is Smart Economics*. The World Bank: Knowledge Brief. Vol. 39

Donham, Donald (1990). *History, Power, Ideology: Central Issues in Marxism and Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Duminică, Gelu şi Marian Preda (2003). *Accesul romilor pe piața muncii*. București: Editura Cărții de Agribusiness.

Ensminger, Jean (2002). Theory in Economic Anthropology at the Turn of the Century. In *Theory in Economic Anthropology* edited by Jean Ensminger. Altamira Press. Pp. ix-xix.

European Commission (2010a) *Commission Staff Working Document: Roma in Europe: The Implementation of European Union Instruments and Policies for Roma Inclusion – Progress Report 2008-2010*, Brussels: Belgium

European Commission (2010b) *Improving the tools for the social inclusion and non-discrimination of Roma in the EU – Report*, Brussels: Belgium

European Commission (2011) Employment, Social Affairs and Inclusion DG official website, *The European and Roma*, http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=518

Fleck, Gábor și Cosima Rughiniș (2008). *Vino mai aproape. Incluziunea și excluziunea romilor în societatea românească de azi*. București.

Fosztó, László (2009). Viták és irányzatok a roma-kutatásban: vázlat közpolitikák kidolgozásához. In *Korunk* 5: 22-30.

Fraser, Nancy (1997). *Justice Interruptus: Critical Reflections on the "Postsocialist" Condition*. New York: Routledge.

Ruggie, John (2011). *Guiding Principles for Business and Human Rights.* Special Representative to the Secretary-General for Business and Human Rights on Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework for Business and Human Rights http://www.business-humanrights.org/SpecialRepPortal/Home/Protect-Respect-Remedy-Framework/GuidingPrinciples

Gullestad, Marianne (1993). Home Decoration as Popular Culture. Constructing Homes, Genders and Classes in Norway. In *Gendered Anthropology* edited by Teresa del Valle. Routledge. Pp. 128-162.

Harding, Sandra (1987). Conclusion. Epistemological Questions. In *Feminism and Methodology* edited by Sandra Harding. Social Science Issues. Open Univ. Press. Pp. 181-191.

Ionescu, Maria şi Sorin Cace (2006). *Politici publice pentru romi. Evoluții și perspective*. București: Editura Expert.

Istituto, per la Ricerca Sociale (2008). *The social situation of the Roma and their improved access to the labour market in the EU*. http://www.europarl.europa.eu/activities/committees/studies/download.do?file=23375

Kadét, Ernő – Varró Gabriella (2010). *A roma lakosság hozzáférése az úniós fejlesztési forrásokhoz Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében*. Budapest.

Kessler, Evelyn (1976). *Women. An Anthropological View*. Holt, Rihehart and Wilson.

Kócze, Angéla and Raluca Maria Popa (2009). *Missing Intersectionality: Race/Ethnicity, Gender, and Class in Current Research and Policies on Romani Women in Europe.* CEU University Press.

Kostadinova, Galina (2006). Substantive Equality, Positive Action and Roma Rights in the European Union. In *Minority Rights Group International*: 1-7.

Kozák, Iuliu

(2009). *Raport asupra analizei politicilor publice pentru romi.* http://www.femrom.ro/infopub/2010/2.1.18.%20raport%20analiza%20politici%20publ%20pt%20romi.pdf

(2011). *Raport asupra studiului pieței forței de muncă efectuat în cinci orașe transilvănene*. http://www.femrom.ro/infopub/2011/raport_final_piata_fortei_munca_kozak_2011.pdf

Lutz, Helma, Maria Teresa Vivar Herrera and Linda Supik (eds.) (2011). *Framing Intersectionality. Debates on a Multi-Faceted Concept in Gender Studies*. Ashgate.

Lovenduski, Joni (1997). Sex Equality and the Rules of the Game. In Francis Gardiner (ed.). *Sex Equality Policy in Western Europe*. London: Routledge.

Magyari, Nándor L. (2009). *"Muncile romilor." Raport asupra anchetei sociologice.* http://www.femrom.ro/infopub/2010/2.1.19.%20raport%20despre%20ancheta%20sociologica.pdf

Magyari-Vincze, Enikő

(2006). *Excluderea socială la intersecția dintre gen, etnicitate și clasă. Social exclusion at the crossroads of gender, ethnicity and class.* Cluj: EFES.

(2009). *Oportunități egale și nediscriminare în domeniul muncii. Ghid informativ*. Cluj: Desire.

(2009). Discriminarea multiplă și intersecțională a romilor din România. Studiu de caz asupra fenomenului excluziunii sociale în România. In *Incluziune şi excluziune. Studii de caz asupra comunităților de romi din România* editat de Kiss Tamás, Fosztó László si Fleck Gábor. Cluj: Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale. Pp. 223-251.

McCall, Leslie (2005). The Complexity of Intersectionality. In *Signs: Journal of Women in Culture and Society.* Vol. 30. No. 3. Pp. 1771-1800.

Ministerul Muncii, Familiei şi Protecției Sociale (2008) *Raportul Național Strategic privind Protecția Socială şi Incluziunea Socială 2008-2010*, http://www.mmuncii.ro/pub/imagemanager/images/file/Rapoarte-Studii/081208Raportul2008-2010.pdf

Moore, Henrietta (1994). A Passion for Difference: Essays in Anthropology and Gender. Indiana University Press.

Oakley, Ann (1997). A Brief History of Gender. In *Who's Afraid of Feminism? Seeing Through the Backlash* edited by Ann Oakley and Juliet Mitchell. Penguin Books. Pp. 29-55.

Open Society Institute (2002). Evaluarea strategiei Guvernului României pentru îmbunătățirea situației romilor. http://www.romanothan.ro/rapoarte/Evaluarea-Strategiei-Guvernului-Romaniei-pentru-Imbunatatirea-Situatiei-Romilor-2002.html

Phillips, Anne (1999). *Which Equalities Matter?* Cambridge: Polity Press.

Power, Anne and William Julius Wilson (2000). *Social Exclusion and the Future of Cities. Centre for Analysis of Social Exclusion.* London: London School of Economics.

Preda, Marian, Gelu Duminică și Florin Moisa (2004). *Tânăr rom - caut loc de munc*ă. București: ECA.

Rahman, Momin (1998). Sexuality and Rights. Problematising Lesbian and Gay Politics. In *Politics of Sexuality* edited by Terrell Carver and Véronique Mottie. Routledge. Pp. 79-89.

Ringold, D., Orenstein, M. A., Wilkens, E. (2005). *Roma in an Expanding Europe: Breaking the Poverty Cycle*. Washington, D.C.: The World Bank.

Rubin, Gayle (1975). The Traffic in Women: Notes on the „Political Economy" of Sex. In *Toward an Anthropology of Women* edited by Rayna R. Reiter. New York: Monthly Review Press. Pp. 157-211.

Seidman, Steven (1994). *Contested Knowledge. Social Theory in the Postmodern Era*. Blackwell.

Sen, Amartya (2000). Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny. In *Social Development Papers.* 1: 1-60.

Verloo, Mieke (2006). Multiple Inequalities, Intersectionality and the European Union. In *European Journal of Women's Studies* 13(3): 211–228.

Vincze, Enikő
(2009). *Raport asupra cercetării din anul întâi de proiect, cu recomandări privind activitatea de incluziune a proiectului precum şi politicile publice pentru romi*. http://www.femrom.ro/infopub/2010/5.5.35.%20raport_cercetare%20cu%20recomandari%20pt%20incluz%20si%20politici_desire.pdf
(2010). *Accesul romilor la muncă decentă şi nevoia de capacitare economică. Cercetări derulate în cadrul proiectului "Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii", și Recomandări privind programele şi politicile dedicate ocupării grupurilor dezavantajate de romi.*
http://www.femrom.ro/infopub/2011/recomandari%20politici%20romi%20ocupare.pddf
(2011). *Poziție față de aplicarea principiului egalității de şanse în România.* http://www.femrom.ro/infopub/2011/pozitie%20fata%20de%20egalitatea%20de%20sanse%20in%20Romania.pdf
Vincze, Enikő, Hajnalka Harbula și Camelia Moraru (2009). *Experiențele muncii şi discriminării romilor. Raport asupra cercetării de tip focus grup.* http://www.femrom.ro/infopub/raport%20de%20cercetare%20focus%20grup_final.pdf
Vincze, Enikő, Hajnalka Harbula și Noémi Magyari (2010). *Raport final asupra cercetării calitative "Experiențele muncii" cu recomandări privind politicile şi proiectele pentru romi*.
http://www.femrom.ro/infopub/2010/raport%20final%20asupra%20cercetarii%20calitative_iulie2010.pdf
Vincze, Enikő și Iuliu Kozák (2011). *Posibilitățile şi limitele proiectelor ofertante de cursuri de calificare. Raport asupra focus grupurilor derulate în anul trei de proiect cu recomandări.* ….
Vincze, Enikő și Hajnalka Harbula (2011). Strategii identitare și educație școlară. Raport de cercetare despre accesul copiilor romi la școală (EDUMIGROM/ România). Cluj: EFES
Zamfir, Cătălin și Marian Preda (eds.) (2002). *Romii în România*. București: Expert.
Zamfir, Elena şi Cătălin Zamfir (1993). *Țiganii între ignorare* si *îngrijorare*. București: Alternative.
Zoon, I. (2001) *La periferia societății. Romii şi serviciile publice în România*, Open Society Institute
Walby, Silvia (1986). *Patriarchy at Work. Patriarchal and Capitalist Relations in Employment*. Cambridge: Cambridge University Press.
Yuval-Davis, Nira (2006). Intersectionality and Feminist Politics. In *European Journal of Women's Studies*. 13 (3): 193-209.

ANEXA 5
DIN FILELE PROIECTULUI “EGALITATE PRIN DIFERENȚĂ.
ACCESUL FEMEILOR ROME PE PIAȚA MUNCII”
www.femrom.ro

PREZENTAREA PROIECTULUI

Proiectul EGALITATE PRIN DIFERENȚĂ. ACCESUL FEMEILOR ROME PE PIAȚA MUNCII a fost derulat între noiembrie 2008 şi octombrie 2011 de către Asociația Femeilor Țigănci „Pentru Copiii Noştri” din Timişoara în parteneriat cu Fundația Desire din Cluj, Asociația Parudimos din Timişoara, Primăria Municipiului Timişoara, Agenția Națională pentru Romi, şi Fundația Autonomia din Ungaria. Proiectul a fost co-finanțat prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013 “Investeşte în oameni!” Fondul Social European, Axa prioritară 6 „Promovarea incluziunii sociale”, Domeniul major de intervenție 6.3 “Şanse egale şi respect”.
Obiectivul major al proiectului a fost promovarea principiului egalității de şanse şi ne-discriminării în rândurile unui public larg, precum şi egalizarea şanselor categoriilor sociale multiplu dezavantajate (precum femeile şi tinerii de etnie romă) în materie de acces la munci decente.
De-a lungul celor trei ani, echipa de implementare a derulat șase activități majore:

1. Promovarea principiului egalității de şanse şi non-discriminării

Promovarea acestor principii în rândurile unui public larg s-a făcut prin producerea şi diseminarea materialelor informative publicate într-un total de 7000 de exemplare (pliante și afișe anuale, precum şi ghiduri informative produse în anul întâi), precum şi printr-o serie de acțiuni publice în mai multe regiuni ale țării, cum ar fi:

- sesiuni de formare;
- campanii de informare;
- evenimente organizate în colaborare cu Comisiile Județene pentru Egalitatea de Șanse din Cluj și Timiș, precum şi cu Direcția Egalitate de Şanse între Femei şi Bărbați din subordinea Ministerului Muncii, Protecției Sociale şi Familiei (fosta ANES);
- participare la evenimente publice, culturale și științifice organizate de alte instituții.

La aceste evenimente au participat peste 400 de reprezentanți ai autorităților publice, presei, organizațiilor civice şi ai unor companii/firme.

2. Cercetări, studii, analize

Obiectivele, componentele, instrumentele şi rezultatele acestei activități derulate în mare măsură de către Fundația Desire au fost prezentate detailat în acest volum. De-a lungul celor trei ani, echipa de cercetare a elaborat şase rapoarte cu recomandări, şi încă alte patru rapoarte. Tot în cadrul acestei activități, echipele din Timişoara au colectat în mod sistematic informații despre cursuri de formare profesională şi despre locuri de muncă disponibile în regiunea de Vest, ele fiind introduse într-o bază de date accesibilă pe pagina de internet al proiectului.

3. Asigurarea incluziunii sociale

Pornind de la viziunea conform căreia oportunitățile egale pentru grupurile sociale care se confruntă cu inegalități structurale şi discriminări instituționale se pot asigura doar prin măsuri active, acționând în paralel asupra mai multor factori care le determină şansele, proiectul a oferit persoanelor aparținând grupurilor țintă (femei şi tineri de etnie romă) următoarele servicii:

- informarea directă a persoanelor aparținând grupurilor țintă despre locuri de muncă şi cursuri de formare profesională existente;
- consilierea psihologică a femeilor şi tinerilor de etnie romă aflate în căutarea unui loc de muncă;

- mediere între persoanele care caută locuri de muncă şi/sau cursuri de formare profesională, precum şi între ofertanții acestora;
- servicii de acompaniere oferite copiilor persoanelor care se înscriu la cursuri sau se angajează;
- plasarea unui anumit număr de persoane la cursuri de formare profesională şi sprijinirea financiară a acestui demers;
- organizarea unor cursuri de pregătire în TIC;
- organizarea bursei locurilor de muncă.

Aceste acțiuni de intervenție directă cu femeile şi tinerii de etnie romă au inclus servicii oferite în regiunea de Vest de către Asociația Femeilor Țigănci "Pentru Copiii Noştri" şi Asociația Parudimos din Timişoara. Peste 3000 de persoane au beneficiat de servicii de informare, consiliere, mediere, acompaniere copii şi plasament la cursuri de calificare, care le-au îmbunătățit şansele găsirii unui loc de muncă şi lansării unor afaceri proprii.

4. Colaborare transnațională

Unele din activitățile transnaționale au fost realizate în colaborare cu partenerul transnațional al proiectului, Fundația Autonómia (Autonómia Alapítvány) din Ungaria. Ele au inclus vizite reciproce, precum şi elaborarea în comun cu un expert din partea Asociației Femeilor Țigănci "Pentru Copiii Noştri" a studiului despre bune practici în domeniul ocupării persoanelor defavorizate.

Activitățile transnaționale au inclus şi editarea şi publicarea unei revistei internaționale. Revista "NEVI SARA KALI. Roma Women's Journal. Revista Femeilor Rome. Romane 3uvleanqe 3urnalo" abordează problematica complexă a femeilor rome aflate la intersecția poziției lor geopolitice, etnicitate, statut social şi economic, şi vârstă. Scopul ei este acela de a reprezenta diversitatea socio-culturală a femeilor rome din Europa, privită în contextul propriilor lor comunități, precum şi în contextul relațiilor cu bărbați romi şi femei ne-rome, dar şi de a crea un spațiu în care vocile lor pot fi auzite. Materialele revistei contribuie la înțelegerea modului în care femeile rome sunt supuse discriminării multiple şi intersectoriale, şi a felului în care ele acționează ca agenți puternici pentru îmbunătățirea societății în care trăiesc, şi pentru schimbarea în bine a propriilor lor condiții, dar şi a condițiilor altor categorii sociale subalterne şi dezavantajate. Numărul întâi şi trei al revistei a beneficiat de co-finanțare din partea Open Society Institute, Roma Participation Program/ Roma Initiatives, Romani Women's Empowerment Grant. Echipa redacțională este compusă din editorii fondatori: Letiția Mark, Enikő Vincze; dintr-un bord internațional ai căror membri sunt: Gabriel Andreescu (National School of Political and Administrative Sciences, Bucharest, Romania), Nicoleta Bițu (Romani Criss, Bucharest), Ethel Brooks (Rutgers University, New Brunswick, USA), Barbara Einhorn (University of Sussex, Brighton, England), Csilla Farkas (European Roma Rights Centre, Budapest, Hungary), Paloma Gay y Blasco (University of St Andrews, Scotland), Iulia Haşdeu (Certificat de Formation Continue Etudes Genre, Pont d'Arve, Genève, Switzerland), Tímea Junghaus (Roma Culture Initiative, Open Society Institute, Budapest), Marlene Kadar (York University, Toronto, Canada), Angéla Kóczé (Hungarian Academy of Sciences, and Polgar Foundation, Hungary), Éva Judit Kovács (Pécs University, Hungarian Academy of Sciences and Austrian Academy of Sciences), Csilla Könczei (Babeş-Bolyai University, Cluj, Romania), Isabela Mihalache (Roma Participation Program. Open Society Institute, Budapest), Ovidiu Pecican (Babeş-Bolyai University, Cluj), Frances Pine (Goldsmith College University of London, United Kingdom), Joanna Regulska (Rutgers University), Ann Snitow (New School University, New York), Michael Stewart (University College London, United Kingdom), Violetta Zentai (Center for Policy Studies, Central European University, Budapest, Hungary); din editorii asociați Hajnalka Harbula, Crina Marina Morteanu, Raluca Maria Popa; din echipa care a asigurat managementul redacțional: Noémi Magyari, Larisa Poşircă; grafica copertelor numerelor 2-3 şi tehnoredactarea a fost asigurată de Adina Surdu şi Ferenc Sütő; traducerea engleză a fost făcută de Gyula Kozák, iar cea în limba romani de Gheorghe Petru.

5. **Managementul proiectului**

Managementul de proiect a inclus activitățile de coordonare din cadrul organizațiilor partenere, precum şi cele care au gestionat colaborarea între organizații pe activități punctuale, şi desigur şi administrarea întregului proiect în relația dintre parteneri şi în relația cu finanțatorul. Fiecare organizație parteneră a fost implicată în mai multe tipuri de activități, activitățile la rândul lor fiind coordonate de câte o organizație parteneră, responsabilă pentru implementarea acestora.

6. Informare şi publicitate

Această activitate a inclus producerea şi diseminarea mai multor tipuri de produse, cum ar fi:

- materiale publicitare (articole în presa scrisă, emisiuni de radio şi de televiziune),
- videoclipuri şi filmul proiectului,
- conferința internațională,
- dezbateri publice,
- albumul proiectului
- rapoartele anuale ale proiectului,
- buletine informative lunare în limba română şi engleză.

Prima parte a filmului realizată în 2009, *"Un proiect pentru dreptate socială (A project for social justice)"* este o filă din istoria sa vizuală. Ea dezvăluie imagini şi narative despre activitățile derulate de-a lungul primului său an prin prisma persoanelor din echipele de implementare din Timișoara și Cluj. Filmul din 2010 prezintă aspecte legate de căutarea unui loc de muncă, aşa cum sunt ele relatate de persoane din comunități de romi cunoscute de-a lungul cercetării calitative din anul doi de proiect: *"Luptând pentru demnitate (Striving for dignity)"* pune în legătură lipsa accesului la muncă decentă cu fenomenul segregării rezidențiale şi al evacuărilor forțate din oraşul Cluj, precum şi cu migrația economică transnațională şi expulzările din Franța experimentate de către membrii unei comunități de romi din Satchinez, județul Timiş. Ultima parte a filmului realizată în 2011, *"Prin stimă de sine, pentru schimbare (Towards a change through self-esteem)"*, reflectă eforturile proiectului și ale persoanelor dezavantajate de etnie romă de a-și soluționa problemele prin acțiuni și măsuri ce le asigură recunoaștere și respect.

NEVI SARA KALI.
Roma Women's Journal. Revista Femeilor Rome. Romane 3uvleanqe 3urnalo

Cuprinsul primului număr, 2009 http://www.femrom.ro/nevikali-2009.html#2000

IDENTIFICATIONS. IDENTIFIC ĂRI. ARAKHLIMATA
Letiția MARK: *Noua Sara Kali. The New Sara Kali. Nevi Sara Kali*. 9
MAGYARI-VINCZE Enikő: *Cine suntem? Who Are We? Ko sam?* 13
Ethel BROOKS: *(Mis)recognitions: Romanies, Sexualities, Sincerities* [Recunoaşteri (greşite): Romani, sexualități, sincerități] [(Nasul)dikhimata: Romane, sexualiteta, ciacimos] 21
KOVÁCS Éva Judit: *The "Fact" of Gypsyness – a Case from Hungary* [„Faptul" de a fi țigan – un caz din Ungaria] [O "fapto" te aves rom – jiekh cazo andar o Ungro] 30
Magda MATACHE: *Gender Equality, Sense of Belonging, Both? Egalitate de gen, sentiment de apartenență, sau amândouă?* [Egaliteto mashker e fialura, o jianglimos katar shindios, o li-duj?] 45
Crina Marina MORTEANU: *Urban Roma – Jurnal visual* [Urban Roma – Visual Diary] [Foroske Roma – dikimasko liloro] 60

RACISM AND SEXISM. RASISM ŞI SEXISM. RASISMO THAJ SEXISMO
Raluca Maria POPA: *Meanings and uses of intersectionality in public policies* [Sensurile și uzul intersecționalității în politicile publice] [Hatiarimata thaj linimata e butyange so maladion andel publike politike] 70

Carmen MARCU: *Până când?* [Until When?] [Ji kana?] 81
Andreea BRAGA, Alexandra CATRINA, Simona GAMONTE, Diana NEAGA, Gabriel ANDRESCU: *Ce spune un dialog cu sotiile de romi?* [What Does Dialogue with Wife of Roma Say?] [So phenel jekh sfato e romengere romneanca?] 85
CZENE Gábor: *După prânz bărbații se adună între ei. Femeile rome intelectuale şi tradiția. Pala o Habe e mismeresko e mursh kidenpe rigate. E sikade romnea thaj e tradicia* [Man Depart After Lunch. Intellectual Romani Women and the Tradition] 94
Crina Marina MORTEANU: *O perspectivă generală asupra mariajelor timpurii în România* [A General Perspective on Early Marriages in Romania] [Jiekh skurto dikimos pa o angla vramako jenipe ande Romunia] 100
PLAINER Zsuzsa: *„El e român, eu-s țigancă"* ["He is Romanian, I'm Gypsy"] [„Vo si gajio, me sim romni"] 106

REPRESENTATIONS. REPREZENTĂRI. REPREZENTACIA
Letiția MARK: *Re-descoperirea valorilor identitare* [Re-discovering Identity Values] [O inke jiekh datako arakhadimos e barvalimata ande identiteta] 118
Mihaela COVACI, Iulia HAȘDEU: *Competențe de femeie romă* [Roma women's Competences] [Butya so shaj keren e romnea] 128
Alisenia Maria UTA: *Şatra* 135
Simona GAMONTE: *Influența politicilor afirmative asupra succesului social al femeii rome* [The Influence of Affirmative Action on Roma Women's Success] […] 147
Iulia-Elena HOSSU: *Ceilalți şi eu... adică noi* [The Others and Me... I mean Us] [Kolaver thai me... ande jiekh, amen] 157

MARGINALIZATIONS. MARGINALIZĂRI. DINIMOS RIGATE
Carmen GHEORGHE, Cristina MOCANU, Ana Maria ZAMFIR: *Perspective diferite asupra realității: femeile rome salariate* [Different Perspectives on the Reality: Working Roma Women] [Aver dikhimata pa kodo so si: Romnea so len pokin] 168
Larisa POŞIRCĂ: *Managementul riscurilor culturale în integrarea femeilor rome pe piața muncii* [The Management of Cultural Risks in Roma Women's Integration into the Labor Market][O sasto sherudimos pala e kulturalne riskura ando shiutimos e romniango po foro e butyiarimasko] 184
HARBULA Hajnalka: *„Suntem prima generație de mediatori şcolari". Interviu cu mediatoarea şcolară Catița Varga* [„We Are the First Generation of School Mediators."Interview with the school mediator Catița Varga] [E shkolake mediatorura ando gajikano sikimasko sistemo] 190
Petruța TEAMPĂU: *"Cum ți-i norocu, cum dă Dumnezeu": Corp, gen şi practici reproductive în comunitățile sărace din Hunedoara* ["As Your Luck and God Prescribes to You": Body, Gender and Reproductive Practices in Impoverished Communities from Hunedoara] ["Sar si tyi baxt, sar del o Del": Trupo, fialo thaj kerdimata pala o bijandimos andel ciore komunitetura adar e Hunedoara] 200

ACTIVISMS. ACTIVISME. AKTIVISMURA
Nicoleta BIȚU: The *Situation of Roma/Gypsy Women in Europe* [Situația femeilor rome/țigănci în Europa] [E situacia e romneangi/tiganura ande Europa] 222
KÓCZÉ Angéla: *Demnitate pentru Toți*. *Patyiv savorengi ando vazdimos* [Dignity for All] 233
Jana LUPTÁKOVÁ: *Fórum pre Rómske ženy – Forum Pale Romnja. Forum for Roma women*. *Forumul femeilor rome* 238
Violeta DUMITRU: *Clubul Femeilor Rome şi Asociația Femeilor Rome din România* [Roma Women's Club and the Association of Roma Women from Romania] [O Clubo e Romneango thaj e Asociacia e Romneangi andar e Romania] 241

MAGYARI Noémi, MOLNÁR Emese, Kinga PAKUCS, Iulia PASCU, Alis PIȚIGOI: *Organizații pentru femei Romani* [Organizations for Romani Women] [Organizacia andar e romnea] 246
Barbara EINHORN: *Entering the mainstream. Intrarea în mainstream. Dinimos po ciacio drom* 253

Cuprinsul celui de al doilea număr, 2010 http://www.femrom.ro/nevikali-2010.html#2000

STUDIES / STUDII / SIKIMATA
Enikő Vincze: Culture, Rights and Moral Entitlement *[Cultură, drepturi şi îndreptățire morală] [Kultura, zakonura/ciacimos thaj moralno vazdimis]* 9
J. Maki Motapanyane: Notes on Agency, Empowerment and Feminist Consciousness *[Note despre agenție, putere şi conştiință feministă] [Righe pala e Agencia, Zuralimos thaj Juivlicano ghi]* 29
Teodora Krumova: Breaking the Barriers: The Status of Romani Women in Bulgaria *[Rupând barierele: statutul femeilor rome din Bulgaria] [O pharadimos e barengo: o than e Romneane Jiuvleango ande Bulgaria]* 41

INTERVIEWS / INTERVIURI / INTERVIURA
Letiția Mark & h.arta: About Caring and Responsibility in Relation to Those You Address 59, Despre grija şi responsabilitatea pe care o ai față de cei/cele cărora te adresezi 64, Andar i grìza aj o godorvalipen kaj si tut anglal e manuśa kaj kames te aśunen tut 69
Ilona Lăcătuș & Csilla Könczei: From Youth to Aging 73, De la tinerețe până la bătrânețe 81, Dj'ande munŕo tîrnipo zhin ande munŕo phuripo 89

ESSAYS / ESEURI / ESEURA
Letiția Mark: Why I Became a Feminist 97, De ce am devenit feministă 101 *[Sostar kerdilem feminista]*
Kinga Kali: Gypsy Reality *[Realitatea țigănească] [Trajo Romano]* 105
Mihaela Gheorghe: Roma Girls / Women in European Provinces 109, Fetele/ femeile rome din provincie în Europa 113 *[Chevor/jiuvlea romane andar e forura/gava ande Europa]*
Emma Roper Evans: Halting Air *[Stoparea aerului] [Ashadimos e luftosko]* 117
Mariana Dobre: Summon to Courage 121, Îndemn la curaj 124 *[Zurialimos po bi darajmos]*
Simona Gamonte: How the Crazy Woman's Earrings Have Appeared? 127, Cum au apărut cerceii nebunei 129 *[Sar aresle e dile zlaga]*
Maria Serban-Temisan: In Search of the Romani Woman from the "Regina" Soap Opera to the Real Life *[În căutarea femeii rome – de la serialul „Regina" la viața reală] [Rodimos e romne jiuvleako- katar o serial „Regina" ka o ciacio trajo]* 132

ACTIVISMS / ACTIVISME / AKTIVISMURA
Romani Women Manifesto with the Occasion of the International Women's Day, 08.03.2010 - 137, Manifestul femeilor rome cu ocazia Zilei Internaționale a Femeii, 8 martie 2010 - 140, *[O manifesto e romane jiuvlengo- kana sas o Buthemutno Ges e Juvlengo, 8 martie 2010]*
On a Road to Equality: FRA Roundtable Discussion with Romani and Traveller Women Cordoba, Spain, 06-07.04.2010 *[În drum spre egalitate. Masă rotundă cu femei rome şi nomade, Cordoba, Aprilie 2010] [Po drom vash e egaliteta/ jekh fi alo droma. Kidimos ka e rotudo mesaja/sinja e romane jiuveanca thaj cerhara, Cordoba, Aprilie 2010]* 142
The *I'm a Roma Woman* Regional Campaign Video, Romedia Foundation *[Video – Campania regională "Sunt femeie romă" Fundația Romedia] [Videovo - regionalno Campania„ Sim romani jiuvli" e Fundacia Romedia]* 144

"I Have Always Been Interested in the Use of Power but to Me that Means Helping to Empower Others – Especially Young Women – to Help Them Have an Easier Life than My Mother and I Have Had". Interview with Michaela Walsh by Alina Poşircă *[Interviu cu Michaela Walsh de Alina Poşircă] [Intervivo e Michaela Walsh-asa katar e Alina Poşircă]* 146
Ana Contreras: Drom Kotar Mestipen: How Romani Women Dreams Come True
[Cum devin realitate visurile femeilor rome – Asociația Romă a Femeilor Drom Kotar Mestipen, Barcelona] [Sar aresen ciacimos ando trajo e sune e romane jiuvleange- e Asociacia Romani e Jiuvleange Drom Kotar Mestipen, Barcelona] 150
Carmen Gheorghe / h.arta: See Me as I Am. Words and Images of Roma Women 153, Priveşte-mă aşa cum sunt. Cuvinte şi imagini ale femeilor rome 155, Dikh man kadă sar sem. Lava aj dikimata le rromnenqe 157

REFLECTIONS / REFLECȚII / GINDIMOS
Noémi Magyari: A Project for Social Justice 159, Un proiect pentru dreptate socială 164 *[Jiekh projekto vash o socialno ciacimos]*
Andra-Mirona Dragotesc: How We Navigate Toward Human Rights on the Sea of Tradition and Culture? 169 Cum navigăm înspre drepturile omului în marea tradiției şi culturii? 176

POETRIES / POEZII / POEZIE
Gypsylia: Demență subtilă 183 [Subtle dementia] [Harno Dilipen] 183;
Ultima "scriere", de ieri [The last "writing", from yesterday] [O paluno "ramosarimos" de araki] 184
Marconi Rupa: căutând 186, rodas 186 [Searching]; si so si 187, e ce e 187 [It is what it is];
Soske bistras? 188; De ce uităm? 188 [Why do we forget?]
Elena Mihalache: Loc de joacă [Hide and seek] [O khelipe sar garadivmos] 189

AUTHORS / AUTORI / E AUTORURA 191

Cuprinsul numărului trei, 2011, http://www.femrom.ro/infopub/2011/revista%20NSK%203_20-07-11.pdf

Letiția Mark: Message to the readers of Nevi Sara Kali 9 [Mesaj către cititorii/cititoarele revistei Nevi Sara Kali] [Mesajo karing ko ginavel o liloro Nevi Sara Kali]

Documenting lives [Documentând vieți] [O traj o dokumentuime]
Marlene Kadar: The devouring traces of Roma in the Holocaust/Porrajmos 11 [Urmele sfâşietoare ale Holocaustului romilor, Porrajmos] [E pharraimoske vurmi e rromenge ando Pharraimos/Holocaust]
Kinga Kali: Recycled tradition 35 [Tradiție reciclată] [Nevjardi tradicia]

Multiple identities and discriminations [Identități şi discriminări multiple] [Butane identitetura taj diskriminacie]
Enikő Vincze: The intersectionality of social status, ethnicity and gender in schooling 43 [Intersecționalitatea statului social, etnicității şi genului în şcolarizare] [I intersekcionaliteta e socialo statusoski, etnicitetaki taj lingangi ando školipe]
Harbula Hajnalka: Experiences of ethnic and gender discrimination 72 [Experiențele discriminării etnice şi de gen] [Phiradimata pala e etnikani taj lingangi diksriminacia]
Alis Costescu, Kinga Pakucs, Anca Sârbu, Andreea Stroie: Approaches towards intersectionality 86 [Abordări ale intersecționalității] [Aspektura pala i intersekcionaliteta]
Andreea Racleş, Ştefania Voicu: Access to labor market and cultural consumption among Romani women: frameworks of discrimination 98 [Accesul pe piața muncii şi consumul cultural

în rândul femeilor rome: cadre ale discriminării] [Aresipe paśa e butyako piaco taj kulturalo konsumpcia maśkar e rromane źuvla: e diskriminaciaki rama]
Photographic illustration: A world with flowers, photos made by Babi, Cantonului street, Cluj [Ilustrații fotografice: O lume cu flori, fotografii realizate de Babi, strada Cantonului, Cluj] [Fotografiangi illustracia: Jekh luma/sveto luludyanca, patretura line khatar i Babi, Cantonului vulica, Cluj]

Everyday realities [Realități cotidiene] [Sako dyeseske /di veseske ćaćunimata]
Noémi Magyari: The gender order and work in a Roma community from Cluj 110 [Ordinea de gen şi munca într-o comunitate de romi din Cluj] [E lingango anglunipe taj buti e rromane kommunasa anda' Cluj]
Dora Ghecenco: Evicted, relocated, and looking for a decent housing 140 [Evacuat, mutat, şi în căutarea unei locuiri decente] [Naśadyon khatar penge khera, traden pe pe neve thana, haj rodena maj laćho kher]
Photographic illustration [Ilustrații fotografice][Fotografiangi illustracia] gLOC
Lidia Gheorghiu, Michael J.R. Butler: What's the effect of the public policies on the Roma women in Romania? 152 [Efectul politicilor publice destinate femeilor rome din România]
[So si o efekto e publiko politikango karing e rromane źuvla ande Rumunia?]

Voices to be heard [Voci ce treb uie auzite] [Glasura te aśundyon pe]
Making a living in a segregated urban area, narratives recorded by Enikő Vincze 156
[Traiul cotidian într-o zonă urbană segregată, narative înregistrate de Enikő Vincze]
[Sar trail pe ande'kh ulado than e forosko, narrativura line khatar Eniko Vincze]
Photographic illustration: photos from Cantonului street, Cluj by Babi [Ilustrații fotografice: poze de pe strada Cantonului, Cluj, de Babi] [Fotografiangi illustracia: fotovura line ande Cantonului vulica, Cluj khatar i Babi]
Two success stories, stories collected by Agneta Nica 173 [Două poveşti de succes, colectate de Agneta Nica] [Duj baxtale storivura, storivura kide khatar Agneta Nica]
Ramona Cara: Role models 180 [Modele de rol] [Rolake modelura]
Photographic illustration: Ramona and her friends [Ilustrații fotografice: Ramona şi prietenii ei] [Fotografiangi illustracia: Ramona hai lake amalina]

What is women's agency for? [La ce foloseş te activismul femeilor?] [Pa la soste si I źuvlangi agentura?]
Alexandra Oprea: Reclaiming victimhood, rethinking agency 183 [Revendicarea statutului de victimă şi regândirea factorului activ] [E viktimimasko nevo rodipe, e agenturako nevo gindisaripe]
Enikő Vincze: What kind of feminism I wish for on Women's International Day 190 [Ce fel de feminism îmi doresc de Ziua Internațională a Femeilor] [Savo feminizmo mangava me pe Źuvlango Internacionalo Dyes]

Stories of failure and success [Poveş ti despre eşe curi şi success] [Storivura e perav imoske taj a bax talimoske]
Letiția Mark: "Equality through Difference. Roma Women's Access on the Labor Market".
Experience of first wave applicants for projects supported by European Social Fund 193
Jekhipen ade diferencia. O Acceso e romane Juvleango po foro la Butyiarimasko.
E experiencia el anglune aplikacienge pala e projektura vazdine vash
o programo Europako Socialno Fondo 199 ["Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii". Experiența primului val de aplicanți de proiecte susținute prin programul Fondul Social European]

Authors / Autori / E autorura 206
Abstracts / Sumar / **Abstraktura** 215

INTERNATIONAL CONFERENCE
Romani women for equal opportunities, 30 June – 2 July 2011
Agenda

30th of June 2011

10.00 – 10.40 Opening speeches on promoting projects for Roma

Philippe Hatt, Head of Unit F 5 (Romania, Bulgaria, Malta) in DG Employment, European Commission

Adriana Toma, OIRPOSDRU Timisoara

Moderator: Letiția Mark, Roma Women's Association for Our Children, Timisoara

10.40 – 11.50 Introducing the project "Equality through difference"

Letiția Mark, president of the Roma Women's Association for Our Children: *Mission and objectives*

Enikő Vincze, president Foundation Desire: *Research activities and publications*

Theofild Lazăr, assistant project manager: *Activities for social inclusion*

Leonard Bebi, president Association Parudimos, Timisoara: *Activities for social inclusion*

Ilie Dincă, president National Agency for Roma

Anna Csongor, president Foundation Autonómia, Budapest: *Cross border learning within the project – the examples of Hungarian Roma initiatives*

Moderator: Hajnalka Harbula, project coordinator, Foundation Desire, Cluj

12.10 – 13.40 Setting the framework: Roma, women and equal opportunities

Ákos Topolánszky, rapporteur for the European Economic and Social Committee, Section for Employment, Social Affairs and Citizenship, Budapest: *Roms – Societal empowerment and integration*

Crina Morteanu, ERSTE Foundation, Bucharest: *Early marriages and Roma women*

Enikő Vincze, Foundation Desire, Cluj: *Culture, rights, and Roma women for equal opportunities*

Discussions

Moderator: Theofild Lazăr, Roma Women's Association for Our Children

16.00 – 18.00 Structural funds and projects for Roma

Oana Ciurea DG Employment, European Commission: *European Social Fund and Roma projects*

Ilie Dincă, president of the National Agency for Roma: *Projects on employment and social economy implemented by the National Agency for Roma, Romania*

Carmen Brici, organization Romani Criss, Bucharest: *Projects for improving the access to education of Roma children from Romania*

Teodora Krumova, Center Amalipe, Veliko Turnovo, Bulgaria: *Structural funds and projects for Roma. The Bulgarian example*

David Mark, president Civic Alliance of Roma from Romania: *The project "Equality through difference. Roma women's access to the labor market" in the context of Romanian projects funded by the European Social Funds*

Discussions

Moderator: Gyula Kozák, ISPMN, Cluj

19.00 Romani cultural evening

Towards recognition through fashion, Romani Design Budapest Hungary

Coordinator: Leonard Bebi, Association Parudimos, Timisoara

1st of July 2011

10.30 - 12.00 The social inclusion of Roma women: problems, strategies and results

Lídia Balogh, MONA – Foundation for the Women of Hungary, Budapest: *Current Issues in Europe Regarding the Social and Political Inclusion of Romani Women*

Kitti Baracsi, Colorful Pearls Association, Pécs: *Women's empowerment through networking*
Montserrat Sanchez Aroca, Drom Kotar Mestipen, Barcelona: *Roma women's organizing in Spain*
Discussions
Moderator: Carmen Gheorghe, Together Agency, Bucharest

12.20 – 13.50 Researches regarding the access of Roma to employment/ decent work/ labor market

Gyula Kozák, researcher on the project Equality through difference. Roma women's access to the labor market, Foundation Desire, Cluj: *Local labor market recruitment and job opportunities for Roma*
Sebihana Skenderovska, National Roma Centrum, Kumanovo, Republic of Macedonia: *Access to labor market and inequalities faced by Romani women*
Carmen Gheorghe, Together Agency, Bucharest: *Forms of representation of the rights of Roma women on labor market*
Discussions
Moderator: Raluca Popa, UN Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women

16.00 – 17.30 Roundtable discussion: Romani women and civic activism

Discussants: Letiția Mark, AFT, Timişoara; Crina Morteanu, ERSTE Foundation, Bucharest; Rosemary Kostic Cisneros, Drom Kotar Mestipen, Barcelona; Teodora Krumova, Center Amalipe, Veliko Turnovo, Bulgaria; Sebihana Skenderovska, National Roma Centrum, Kumanovo, Republic of Macedonia; Violetta Zentai, CEU CPS Budapest Hungary.
Moderator: Enikő Vincze, Foundation Desire, Cluj

17.30 – 19.00 Cultural event

Nevi Sara Kali. Roma Women's Journal (Letiția Mark, AFT; Enikő Vincze, Foundation Desire; Anita Czinkóczi, Open Society Roma Initiatives, Budapest*;* authors' talks)
Film screening: *Luptând pentru demnitate* (Striving for dignity), film of the project, 2010

2nd of July 2011

10.00 – 11.50 The promotion of equal opportunities

Violetta Zentai, Director CEU Center for Policy Studies, Budapest: *Intersectionality in policies for equal opportunities*
Raluca Popa, United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women, Bratislava: *United Nations and Women's Empowerment*
Natasha Lamoreux, Masters of Arts Candidate, Human Rights and Humanitarian Assistance Center for Global Affairs, New York University
Selena Vasile, MMFPS, Bucharest: *The Ministry of Labor, Family and Social Protection, the Directorate Equal Opportunities between Women and Men: activities and results*
Discussions
Moderator: Crina Morteanu, ERSTE Foundation, Bucharest

12.10 – 13.00 Conclusions and conference closing

The organizing team

English Summary

The volume **Roma women's and men's access to decent work. Everyday life, policies and projects** is a product of a complex and multi-disciplinary research conducted within the project "Equality through Difference. Roma Women' Access on the Labor Market" between 2008 and 2011. The research was conceived, coordinated and predominantly accomplished by experts of Foundation Desire from Cluj,[36] excepting the study on good practices in employment carried on by the Roma Women's Association "For Our Children" from Timișoara and Foundation Autonómia from Budapest[37]. In addition to its specific and immediate goals, our set of investigations aimed at contributing both to Romani studies and to the domain of action research. We designed its major objective in the spirit of those inquiries that define scientific practice as a social-public endeavor, and position the analyst as a public intellectual and not as a producer of big scientific theories. Our analysis is informed on the one hand by theories of the socially constructed nature of differences, by feminist approaches towards intersectionality and the relation between patriarchy and capitalism, and as well as by those perspectives of economic anthropology that address the role of material and symbolic power in the production of social inequalities and interpret people's economic performances and agency in the context of broader institutional frameworks. Consequently, we address the issue of the access to decent work of disadvantaged Roma women and men related to the phenomenon of social exclusion. On the other hand, our complex analysis involves the use of the perspective of human rights on work and economy, and demonstrates the validity of the conception according to which what is called as the "Roma issue" (in employment) reveals the larger problems of a political economy that creates and uses precarious work both on the labor market and in the domestic sphere of households.

Our investigations on the social-economic status of (self) identified Roma women and men that mark their destiny and shape their lived work experiences contribute to the following:
(1) critique of the Romanian post-socialist regime (by describing the material conditions and socio-economic system in which they live their everyday life, characterized by structural inequalities and injustices underlied by negative prejudices about Roma);
(2) empowerment of Roma women and men to express their views on opportunities and lack of opportunities on the labor market, and/ or on the prejudices they encounter in their efforts to integrate into the majority society;
(3) recommendations on social inclusion activities undertaken within the project, but also on employment policies for vulnerable groups and Roma in Romania.

Research carried out as one of the activities of the project "Equality through Difference. Roma Women' Access on the Labor Market" describes critically, from their point of view, the injustices faced by Roma women and men, and makes recommendations to eliminate them. Along with other project activities, it contributes to the recognition of the fact that equal opportunities (beyond providing legal frameworks to support it through legislative measures) can be achieved through effectively equalizing opportunities, i.e. through changing the way society is built and operates, and as well as the ways we think about equality and difference between women and men, between Roma and non-Roma and/ or about the need and possibility of affirmative action.

*

36 The research team was composed of Enikő Vincze (principal researcher), Hajnalka Harbula, Iuliu Kozák, Nándor Magyari, Noémi Magyari and Camelia Moraru, and of a group of fieldworkers.
37 This study was completed by Loreni Baciu and György Lukács.

The research had several components, using specific instruments. With the **sociological survey** we wanted to capture, describe and compare the socio-economic, educational, family-demographic and occupational situation of categories of persons composing our sample (employees, day laborers, unemployed, household workers/ housewives). Thus, this survey cannot deliver a representative diagnosis of the Roma population of the country, so does not allow us to make statements about the percentage of employed or unemployed Roma etc. The investigation was conducted in the cities of Cluj, Timisoara, Iasi, Bucharest and some neighboring villages on a sample consisting of 1003 self-identified Roma. Our **group interviews** aimed at bringing to light ideas, feelings and experiences of work and discrimination experienced by women and young Roma. But we also invited to the focus groups people belonging to the majority population, who work in fields having contact with ethnic Roma (such as media, public authorities, NGOs, private companies). Focus groups were held in Cluj and Timisoara in June and July 2009, and they resumed in the third project year (between March-May 2011) involving a total number of 160 participants. **Qualitative case studies** – aimed at identifying and understanding people's experiences in their immediate personal and wider context – were conducted in Roma "communities" from the cities of Cluj, Timisoara, Orastie, Lugoj and from two villages in Timis county, among them in Roma colonies in which people live in deep poverty (e.g. Cantonului ghetto of Cluj and a Roma community from the village Satchinez from Timis county) and in locations where families live in better conditions. In the Western region the research team also contacted people who benefitted from the services of our project. In total, we recorded 57 semi-structured interviews, and in addition, during the visits and observations in these communities or workplaces of the respondents, we conducted 200 informal/ unstructured interviews with formally interviewed person or with their family members or others from their immediate vicinity. The **study of the workforce market** aimed to describe the labor market accessible for Roma in five cities in Transylvania (Arad, Cluj-Napoca, Deva, Resita and Timisoara), which were chosen according to the interest area of the project "Equality through Difference. Roma Women' Access on the Labor Market". The research data of this study came from several sources. On the one hand, we used statistics on companies and workforce published by the National Institute for Statistics. On the other hand, for learning about the dynamics of employment by ethnicity we used census data from 1992 and 2002. In addition to these data we used statistics resulted from our sociological survey conducted in 2009. But the main source of our data came from a survey conducted between December 2010 and January 2011 on a sample of 432 firms from the mentioned localities. The form and content of the questionnaire addressed the economic, social and cultural dimension of the companies. The **Study on best practices in employment** aimed at discussing the transnational and national policies for the integration of vulnerable groups on the labor market, and it presented in more details the features of Roma policies in Romania and the impact of EU-funded projects for Roma in Hungary.

Our investigations produced several research reports with or without recommendations, available on the project website (www.femrom.ro) as follows:

- Iuliu Kozák: Report on the analysis of public policies for Roma (August 2009)
- Nándor L. Magyari: "Working Roma." Sociological survey Report (August 2009)
- Enikő Vincze, Hajnalka Harbula, Camelia Moraru: Work experience and discrimination against Roma. Report on focus group research (August 2009)
- Enikő Vincze: Report on research projects in the first year, with recommendations for inclusion activities in the project and public policies for Roma (November 2009)
- Enikő Vincze, Hajnalka Harbula, Noémi Magyari: Final report on qualitative research "Work experiences" with recommendations on policies and projects for Roma (July 2010)
- Enikő Vincze: The access of Roma to decent work and the need for economic empowerment. Researches conducted within the project "Equality through difference. Roma

women's access on the labor market" and recommendations regarding programs and policies for the employment of disadvantaged ethnic Roma (November 2010)
- Iuliu Kozák: Report on the workforce market study conducted in five cities in Transylvania (February 2011)
- Enikő Vincze: Position towards the implementation of equal opportunities policies in Romania (February 2011)
- Enikő Vincze, Iuliu Kozák: Possibilities and limits of projects on the domain of employment. Report on the focus group research with recommendations (June 2011)
- Loreni Baciu, György Lukács: "Prepared for the future". Transnational and national policies for the integration of vulnerable groups on the labor market (June 2011).

*

The **main conclusions** of the research conducted within the project "Equality through Difference. Roma Women' Access on the Labor Market" are the following:

1. Prejudices that Roma do not want to work and that instead of working they resort to other ways to get income is refuted by our research findings. Leaving aside the active persons of our sample (who were working for income during the sociological survey), 44% of inactive people surveyed said they would like to find a job. 40% of inactive respondents affirmed they would like to enroll on a vocational training. 18% of them would return to continue their school, 30% would try their luck abroad, and 22% would like to learn a foreign language to find a job.
2. Households that have employed members have greater income than those without employed members. However, in their case, too income is very low, which means it is gained from unskilled and/ or poorly paid work.
3. Roma in rural areas and Roma living in compact communities have the lowest income.
4. In the case of 50% of the surveyed households, income per person is below the absolute poverty line (including cases where income per person is less than 270 RON, cc. 65 Euro/ month), this percentage is 40% for households with employed members, but it is 70% for households without employed members. While nationally 21% of families with children live in poverty, in our sample this percentage is 60%, and while nationally 15% of families without children live in poverty, this percentage for Roma in our sample is 40%.
5. 50% have no health insurance, which is a serious reason for concern, especially since in our sample we included a Roma population belonging to the active age groups (between 16-60 years). Even among active (those who work for income) the percentage of uninsured is high (28%, but even 39% if we add the 11% who did not answer this question).
6. Although some of the Roma work for income, they do not necessarily benefit from the advantages of being employed. The reason is that in many cases these jobs are provided in the informal economy. Their presence in the informal economy is supported by employers, who take advantage of them.
7. Often, even if Roma are employed in different areas of the formal economy, this is mostly about temporary employment, and they are employed mainly in low paid jobs that do not require skilled labor.
8. In many cases Roma have occasional or seasonal jobs, performed in Romania or abroad. This type of work involves sustained economic migration in search of sources of income.
9. According to their lower educational level (due to the material constraints of families) some Roma have no profession, meaning that they have not learned any trade at school.

10. Among those who have not learned a trade in school we find people who acquired a craft in the family. But these craft are not in demand anymore. Others acquire the skills necessary for jobs while working occasionally and/ or in the informal economy (e.g. construction). Most times these people do not have professional qualifications, or their skills are not recognized by certificates/ diplomas. Thus, at best they are employed as unskilled workers.
11. Paradoxically, for the Roma who have graduated from vocational schools, high schools or higher education, with qualifications and jobs, diplomas and certificates it is more difficult to get an adequate job according to their skills and expertise, which might be explained by the existing negative stereotypes about Roma among employers (many employers think that low level, unskilled and poorly paid jobs are suitable for Roma).
12. At the same educational level, women are rather inactive than men (they are at a higher risk to ending up not being able to work for income). Also, if they lose their job, they do not perceive themselves as unemployed, but as housekeepers. Furthermore, women with high educational level are more likely to do housework or become unemployed than men having the same level of education, while among those with less education, men are more at risk of becoming unemployed or household workers than women.
13. No matter if they bring income into the household's budget or not, housework is largely done by women, who are subjected in this way to the double burden of addressing both the need for provision of jobs that bring income (or productive work) and the obligation to take care of the home and family members (or reproducing the workforce on a daily basis).
14. Among those who lost their jobs, many are unrecorded unemployed.
15. If we compare the statistics resulted from our survey and the statements of the participants in focus groups regarding discrimination against Roma, we see a huge discrepancy between the two (in the sense that throughout our sample only about 17% of respondents affirmed they ever have been treated unjustly at work, while in the group interviews discrimination was considered as one of the strongest obstacle of their access to decent work). Statistical data and data drawn from interviews are similar regarding people's poor awareness of gender-based discrimination; ethnic discrimination is seen predominantly relevant if unfair treatment is observed. Trying to interpret the low percentage of those who believe they have been treated unjustly at work, we may note three things:
    - many Roma have unskilled and poorly paid low level jobs, context in which (if they do not wonder why they have access only to these jobs) they do not feel discriminated against by their colleagues working in similar positions especially if the majority of workers from their labor place are ethnic Roma (e.g. sanitation);
    - people with low self-esteem and self-confidence, who internalize the negative image that the majority population spreads through various institutions and media, cannot feel injustice when treated unfairly for they have no great expectations from life, and they can even consider that what happens to them is normal, natural for someone in their position;
    - when asked about unfair treatment at work, people were certainly thought to what happens in their interpersonal relations, so they evaluated the way they were treated in these relations, and not referred to structural or institutional discrimination to which they might have been subjected (e.g. that their material circumstances and living conditions reduced the chances of their children to have access to an education that would ensure their access to decent work, or that the manner in which their ethnicity has been perceived by the majority over time has had an impact on their current material condition).

16. Talking about access to employment, participants in focus groups identified a number of problems faced not only by the Roma, and not just by women, and not only by Roma women, but by our society as a whole, such as the collapse of socialist economy, and unemployment; competition operating in the market economy and the “rush for money”; economic crisis, poverty and lack of jobs; exploitation of black labor and work without contracts; inconsistencies and shortcomings of public policies which should support vulnerable groups; lack of solidarity and mutual respect between people; structural discrimination faced by disadvantaged groups and “aggravation of the situation in which low level work is done by the Roma.”
17. As far as job opportunities from rural environments are concerned, participants on the focus groups mentioned the following: the eradication of agricultural cooperatives that offered a chance to work even for the unskilled labor force; regaining the property on lands, forests and pastures by some, on which those lacking properties could work as day laborers until when, due to mechanization of agriculture there was no need for their physical labor force; the legislative gaps and the confusions around the application of the law according to which, after 1990, members of the socialist agricultural cooperatives gained a piece of land that was taken back in 2010 by local councils; the annihilation of factories from the nearby cities where they used to commute during socialist times and for a while after 1990; the small foreign private companies that used their cheep unskilled labor force and bankrupted without assuring the rights of former employees; the lack of private enterprises in these settlements, the shortages of governmental policies for developing and sustaining agriculture, and generally the lack of jobs in rural areas; the deficiencies of local authorities in terms of implementing European projects on the domain of agriculture and rural development; and the lack of economic, social and human capital among the rural population that would be necessary for launching small private agricultural enterprises.
18. Confronted with these problems, people are looking for individual or group solutions, such as enrolling into available vocational training courses offered by non-governmental organizations. But the mostly “favored” solution of Roma women and men from rural areas is economic emigration, even if they state that they would not leave if they would have opportunities at home, and even if they are aware that this solution is full of risks and insecurities.
19. Courses of vocational training, due to the way in which they are organized by non-governmental organizations using European funds, are a source of income for a limited period of time in the present, but as well as ways to catch up on the gaps of their past school education, and a promise for improving their future. They also have a social function: the courses are occasions of socialization, and/ or of escaping from the daily routine of unemployment, of boring domestic work and of unsatisfying jobs. They might increase people’s self-esteem, and might generate motivation for making future plans. Or simply they might sustain a sense of hope under conditions in which people lost their trust in making a change in their life.
20. The ideal society is seen by most participants on the focus groups as the society that provides access to education, safe workplace, a society where there is no discrimination, and values are respected. People put emphasis on material as well as spiritual and social values, which they considered elements of a more human individual and community life.
21. Job opportunities depend on the companies’ intention to co-opt labor. The intention to hire is dominated, if not exclusively, but largely by an economic calculation related to the company’s position in the local economy. Medium-sized companies that have experienced growth in recent years and expect future growth, or firms located in sectors that are growing are those that provide more jobs. The services sector is one that offers the greatest opportunities in this regard.

22. In recent years the development of human resources employed by firms show a decreasing trend for workers and an increasing trend for persons employed in administrative functions, office personnel and employees with intellectual occupation. We can expect this trend to continue, according to the intentions declared by the directors of companies. Decrease in the number of workers (skilled and unskilled) and lack of intention to hire them in future put extremely high pressure on them, since there is fierce competition between fired workers for the few jobs open to competition. In the near future, in the localities studied, workers, regardless of qualification, are the most vulnerable group in the labor market.
23. In light of the above, in principle, the employability of Roma is equal to the people with other ethnic backgrounds. But developments in occupational status of the working population in the past show that employment dislocation due to restructuring of the economy has greater negative impact on Roma than on non-Roma. One explanation is increased competition for employment, considered a rare commodity given that unemployment in Romania has increased over the past 20 years and especially during the economic crisis. Another complementary explanation is given by the recruitment practices of companies and the lack of socially informed employment policies within firms.
24. Companies recruit labor through informal methods, through informal networks and current employees. Consequently, social capital is the determining factor in entering competition for a job. Without it, ethnic Roma do not have information about a vacancy, and if they get into a situation of competition they are evaluated in terms of categories, i.e. in terms of group belonging, which decreases their chances of being employed.
25. According to firm managers the main trait of Roma workers is their willingness to work for low income, so they are a cheap labor force. From the perspective of economic efficiency, work for "little money" can be a comparative advantage of Roma. But this advantage is lost if the competition for low-paid jobs is high, as in situations of economic decline.
26. Albeit our study does not deny the importance of qualifications in accessing jobs, it observes on the one hand that the level of schooling and qualifications do not automatically result in the increase of opportunities on the labor market, and on the other hand formal qualifications are not necessarily requested by the employers. The professional experience, social competencies and elements of a disciplined work ethic are more appreciated by them. Furthermore, the human capital is rarely evaluated at the moment of employment, and getting a job depends on the competition around it. In such situations the social capital of applicants is the one that mostly counts.
27. Experiences from Romania and Hungary regarding Roma social inclusion demonstrate that there are only a few programs, which consider the multidimensional nature of the situation of disadvantaged ethnic Roma (extreme poverty, low educational level, unemployment, residential and school segregation, housing in polluted areas, precariousness of accessible services), and the projects targeting singular objectives do not really help Roma in living in precarious conditions.

*

On the base of the conclusions from above we may formulate a **diagnosis about the access of ethnic Roma to decent work** and moreover, to define our recommendations regarding employment policies and projects for Roma.

Access to and choice for particular jobs are determined by macro-structural factors, among them the economic and political regime of a country; the governmental employment policies and the employment practices of public and private companies; the residential milieu, living conditions and socio-economic situation of families people belong to, and the opportunities given by

the national educational system. The transition from the socialist industry and collectivized agriculture to a market economy and a post-industrial society has left many social groups (among them many Roma) in long-term structural unemployment, which is why they cannot be the winners of the altogether uneven capitalist competition. The socialist policy towards Roma fueled by the desire of cultural assimilation and by the need to use them as poorly qualified workforce, and the current trends that exclude Roma from the few employment opportunities and remind them that they remain "unwanted Gypsies" even if they opt for integration, situated them into a discrepancy between structural semi-integration and cultural non-acceptance. This is a phenomenon that definitely affects their chances on the labor market. Furthermore, regional and local (economic) disparities, and the development plans that exclude people living in poverty, deepen social differences and conflicts.

Labor market is marked by economic and social processes that determine the potential, and the exact form of hiring intentions, which in turn articulates the chances of Roma participation in the labor market. But nor the human capital of employees or of those looking for a job, or the structural economic processes are not describing sufficiently the dynamics of the labor force market. For the social capital of the former, and the culturally shaped perceptions and recruitment practices of the employers play a major role in determining employment opportunities. This is also so because within similar economic contexts the dynamics of labor force might be different, and because all these processes are structured in a particular way by the context of local economy.

With regard to employment policies for Roma we stressed that their highest value is that they exist. Although they appeared relatively late, they signal the public institutions' interest in "Roma issues". It is true that this interest was aroused by external pressure and was conditional to Romania's EU accession. However, the commitments made by the Government, the elaboration and adoption of public policies are welcomed results, although the lack of funds ensuring their implementation raised big problems. Other positive aspects include the formal administrative preparation, implementation and evaluation of programs for Roma. All these steps in public policies were designed to include representatives of Roma communities and took place in a decentralized system. But the evaluation of the substantive measures can only be mixed. Measures have both positive and negative or irrelevant characteristics. A positive aspect is given by the fact that policies cover all dimensions of the labor market (employment, professional and occupational structure and the phenomena of anti-discrimination and social exclusion). The measures are consistent with the results of research conducted to date. That suggests that there is a relationship between social research and policy development, which is welcomed. Yet here we should note that previous research focused on describing the structural factors and neglected mechanisms leading to the described situations. Issues of substance measures appear unclear. But even if they were developed with the best intentions, have numerous shortcomings. Several policy measures exist only on paper. These measures are formal, contrary to regulations, are difficult to implement, and some measures are only in a planning phase or require many activities prior to reaching the stage of implementation. Another feature of these policies is that they do not have an evaluation methodology, or if they have, it is only partial, which results in lack of control over their development. Similar tendencies are observed in Hungary where, as well, there exist only estimations regarding the volume, the efficiency and the effects of the use of national and EU funds dedicated to the Roma population. In both countries, their absorption is limited by the rigid administration of structural funds, and by the inertia of local public institutions and the reduced mobilization of employers in this sense.

Besides the macro-structural factors described above, individuals' micro-economic, social and cultural capital (the instruments by with which they cope with life) structure their choices on the domain of labor.

The family budget, their informal and formal relations, and educational carrier are elements that prescribe frameworks in which Roma move as social persons, and have access to particular jobs and not others. In turn the latter reproduce their available capital, and influence their and their children's destinies. Poor living conditions, in which one must cope when it seems there is no chance for living, but also many Roma's ability to learn languages of other ethnic groups with which they live, strengthens their ability to adapt creatively, which is certainly a very important element of their social and cultural capital – an important asset to be invested, in all areas of life, including labor.

Further on, life of the Roma is structured by a multitude of vicious circles, being channeled by them in directions reproduced inter-generationally. Among them there are the interdependent factors that could bring a change (the relationship between access to education, access to decent jobs, access to acceptable living conditions and poverty), and as well as the reciprocal influence that socio-economic statute (or social exclusion) and cultural concepts about Roma informed by racism (or their cultural stigmatization) are having on each other. The former does not affect people's behavior and way of thinking only as a set of objective conditions, but as well as an identity configuration generated by lived experiences and the reflections on these conditions.

Interiorizing the perception of such conditions sustained by others (such as the majority population and Roma living in better conditions), but as well as the experience of being rejected by the majority (by those who embody „normality") despite of your will to make yourself accepted, are mechanisms of subjective poverty and social exclusion that may create the inability to make a change or even to imagine that one may make a change in their life.

We may conclude that employment options are formed under the impact of several interacting factors. Intersectionality of the socio-economic status, gender, age, and ethnicity of a person, and the way in which these factors are (self) perceived – all these going on in a specific socio-economic and political context – on the one hand, as a whole, determine the chances and options for people in all areas of life, and on the other hand generate differences between them, even if they belong to the same communities. Of course, this intersectionality does not work in an abstract way, but through the individual actions of people belonging to particular groups who develop strategies to adapt to or to change the conditions imposed by the system.

"Work culture" practiced by poor people living in market economy without property and without any family inheritance cannot be other than that characterized by multiple and frequent changes of jobs, the alternation between periods in which they work for income and unemployment, by accepting "shameful" and poorly paid work, by accepting the demands of the informal economy (or "black market" jobs), or by intra-and transnational migration motivated by the search for sources of income. Unfortunately, majority population and institutions think that this is specific Roma culture, and thus it is an obstacle to their social integration and "modernization". But in fact it characterizes large masses of people, as a reaction / adaptation to situations where they get against their will. Ethnicity plays a role in building this culture (of work) to the extent that negative stereotypes refer to it, so it becomes an explaining factor, maintaining the exclusion of those labeled as ethnic Roma.

Thus, socio-economic conditions and cultural prejudices are mutually reinforcing each other when people search for jobs, and are refused by employers on the grounds of the assumption that "you cannot trust the Roma" or when – for example at job fairs – employers seek Roma people to deliver unskilled, poorly paid work.

Repulsive attitudes of the majority can generate resignation among subaltern groups (i.e. respectively seeing themselves through what they lack). Most people we talked to fully understand the conditions in which they live, and many accept them because they do not see the way out, they silently accept what happens to them. But these attitudes also motivate various practices of resistance (school dropout, refusing to walk without any chance to obtain employment or social benefits in the labyrinths of repulsive bureaucracy may have such meanings). The rejection from the

majority can feed attitude of resistance to manifestations of exclusionary power and discrimination, attitudes that express accumulated discontent in various forms (verbal reactions and/ or physical violence, and individual complaints to the authorities, group protests, etc.).

Due to large waves of economic migrants motivated by subsistence travel from Romania to other countries (mainly Italy, France, Spain, England and Germany), the European Union is confronted with what we might call the new export of poverty from the "new member states" to the old ones. This happens while citizens of Romania are European citizens and they have the right related to freedom of movement, and in the context, in which the welfare states of the former western countries reduce their funds for social benefits to vulnerable groups, far right xenophobic attitudes are spreading and elections can be won using anti-migrant discourses and practices. Under these circumstances, stigmatization of the Roma from Romania (together with Roma from Bulgaria) as criminals turn "Roma" into the radical others of Europe coming from the less desired states of EU that are unable to implement policies for Roma and to create jobs, which might offer them the chance to live a decent life in their home country.

Besides, or completing economic emigration as a solution to the problems of finding a job, many ethnic Roma from rural and urban areas enroll into vocational training courses offered by non-governmental organizations enjoying European funds. They integrate this opportunity into their everyday life, and make use of it based on the work-related problems that they are confronted with, which at their turn are depending on their general life circumstances. People's expectations towards these courses are structured by their material condition, gender and age, but as well as their residence. These are the factors that eventually determinate the degree to which they manage to transform the capital acquired by these courses into effective results that might bring sustainable changes in their life.

The efficiency of such initiatives is limited by the structural problems of the Romanian economy. Without private and public enterprises on agriculture and manufacturing that might create secure jobs also for social categories lacking any properties and of an age at which they cannot catch up on their cumulated disadvantages; without the change of anti-Gypsy attitudes among the majority population (among them employers); without the equalization of opportunities between women and men; without the improvement of access to school education and to public health services – the efforts of non-governmental organizations that offer these courses and of people enrolling into them will not materialize into acceding decent work and incomes. Under these conditions, transnational emigration, even if marked by several risks and insecurities, remains the first option for those people, too who cannot survive at home. If this is the case, usually it happens that the informal ways of obtaining jobs are supplied by networks and informal modes of organizing that might look to function as protective kinship relations, but for many times create situations of dependency and abuse.

*

In the context of re-launching the national strategy for the social inclusion of Roma we address our **recommendations** particularly to the *National Agency for Roma, the Direction for Equal Opportunities between Women and Men at the Ministry of Labor, Family and Social Protection, and the Agency for Governmental Strategies*, but to other political factors as well, as we express the need to constitute central and local governmental structures, for example a Ministry of Social Inclusion and Equal Opportunities, or an Inter-Ministry Department for Social Inclusion and Equal Opportunities. This should have decision-making authority, coordination skills, financial capacity and professional expertise in the field of equal opportunities and policies designed for the social inclusion of disadvantaged groups. Our message to all policy makers is that Romania needs an economic policy that integrates policies for Roma, and translates into practice the assurance of social and economic rights provided by national and international laws and regulations (of labor).

The keywords of our recommendations are: integrative and intersectional approach, access to decent work and economic empowerment. Even if we recognize that immediate and direct help, especially in times of economic crisis, is crucial for the survival of those living in acute poverty, we believe that the main aim of interventions in the field of employment should be to create conditions in which disadvantaged groups (of ethnic Roma) acquire the ability to transform from an assisted group into an enterprising one, and into one that have access to decent work thus enjoying their fundamental human rights on the domain of employment.

Efforts of non-governmental organizations working on the behalf of disadvantaged Roma communities (with or without EU funding) are not enough to induce such structural changes, but require systematic and coordinated involvement of factors and actors of the Romanian state and of various international structures. We need new ideas/ public policies and funds to implement them, which admit that access to decent work requires recognition of at least two things:

- access to employment is not only a socio-economic right in its procedural and legalistic sense, but must be ensured in people's daily life by equalizing opportunities, so that social inequalities related to market economy do not keep large masses of people on the fringes of society;
- access to employment of people is necessary but not sufficient to eradicate poverty; given that many workers live in poverty and insecurity due to the fact that they perform precarious work, both state laws and policies, and companies should ensure people's access to decent work, meaning work that ensures a decent living.

Employment policies and programs dedicated to disadvantaged Roma groups – mainstreamed into general governmental policies – must put into practice the social and economic rights of disadvantaged groups of Roma and must equalize their chances in real access to decent work. As such, they should:

1. Be based on an **integrated approach** in at least three senses:
   - o to be designed to act on multiple causes that generate and support the disadvantaged position of Roma in the labor market (e.g. poor schooling and school segregation, inadequate housing and residential segregation, reduced access to healthcare services, negative prejudices against Roma, lack of self-confidence among ethnic Roma);
   - o employment policies for Roma need to be mainstreamed into general policies aimed at improving the employability of citizens; but as long as structural inequalities will persist, the overall effort to improve access to decent work must be completed by affirmative action measures for disadvantaged groups, among them Roma, who in addition to the socio-economic conditions they share with other vulnerable groups, face unequal treatment based on their ethnicity and cultural stigmatization informed by racism;
   - o all employment policies need to be analyzed in terms of their impact on disadvantaged groups starting from their elaboration, through implementation to monitoring, and as well as they must be informed by the perspective of human rights.
2. Define and support forms of employment leading to **economic empowerment** of disadvantaged people. For this purpose it is needed:
   - o an effort to support these people in their access to training courses that give them opportunities for (re) qualification;
   - o facilitating their access to information about available jobs and how to apply for a job;
   - o entrepreneurial training;
   - o empowering them as freelancers;
   - o supporting forms of self-employment, including access to supportive micro-loans.

3. Contribute to the **cultural recognition of ethnic Roma** by strengthening their self-esteem and by eliminating negative stereotypes about Roma, which maintain discrimination and social exclusion (this idea is based on the recognition of the fact that economic and cultural empowerment reinforce each other).
4. With the aim to sustain equal opportunities in its larger sense, (employment) policies should adopt the **perspective of intersectionality**; because the disadvantages and inequalities to which a person is subjected result from the interaction and overlapping of several injustices suffered on the base of their social statute, and due to the racist and sexist stigmatization of their ethnicity and gender.

*

However, we are aware that policies (even if well developed and efficiently implemented) cannot eliminate on their own the social inequalities resulted from economic disparities and underlying cultural conceptions, our recommendations aimed at responding to the complexity of the issue of access of disadvantaged Roma women and men to decent work. Again and again it is important to note that the situation of ethnic Roma produced by social exclusion is structured by multiple and intersectional inequalities sustained by racist, sexist and classist convictions (the latter being constitutive factors of social inequalities as they play an important role in their naturalization and justification). Their stigmatization and unjust treatment as persons with Roma background by authorities, companies/ employers and the majority population subjects them to a disadvantage that exacerbates the vulnerabilities that affect ethnic Romanians and Hungarians living in similar precarious economic conditions. Furthermore, the problems of impoverished Romani women are not only rooted in their insecure material situation and ethnic-based discrimination, but also in the arrangements of the patriarchal gender order of their families and of the society at large and the feminine life trajectories prescribed by such a sex/ gender regime.

Ethnic Roma are disadvantaged by the post-1990 changes of the economic system (which for them means not only the loss of their jobs, but as well as an existential insecurity resulted from the fact that they do not own properties and mostly have access only to precarious work); by the recruitment practices of public and private companies, and their organizational culture insensitive to human rights; by the inability of post-socialist state to create jobs and to sustain financially public policies that could assure an adequate social protection and/ or could equalize the chances of individuals unequally positioned in the current power hierarchies; and as well as by an anti-Gypsy racism that tries to justify the inequalities produced by the socio-economic system (and implicitly to sustain meritocratic convictions), or aims at fueling the sense of superiority of the privileged or of the disadvantaged with a majority background, while it produces scapegoats imagined as an “inferior race” that threatens the “authentic” ethno-national body. Coping with this situation, disadvantaged ethnic Roma resort to survival strategies that generate behaviors and ways of thinking characteristic to a sort of living in the present. Living in the present (even if it has elements linked to a romanticized past, or to a desirable future projected on the horizon of future generations) is a reaction to the precarious living conditions that beats them, but it is also a practice of resistance towards the norms of a system that excludes them from the chance to participate in the societal life considered as adequate. Another way of coping with social exclusion and to balance the disadvantages of not participating by formal ways in the hegemonic social, economic, political and cultural life, is to comply with their desires through informal means (for example by making a living through the sources of informal economy). The cultural logic of these strategies (that also govern peoples’ “option” for particular jobs, formed at its turn under systemic constraints) is one defined in the terms of an oppositional differentiation from the “others” perceived as the privileged ones belonging to and benefiting from the protection of the system.

The projects implemented by non-governmental organizations on employment may assure services to disadvantaged persons that might improve their chance of acceding jobs, but they cannot generate sustainable changes on the labor market. The structural funds available to the member states of the European Union will become instruments of structural change only to the degree to which central and local governmental institutions will improve their system of administering these funds, and to which the non-governmental organizations offering employment-related services are going to be supported by public authorities and other social actors (like private and public companies). NGO initiatives will not have a sustainable impact if they are not sustained by an adequate public system of social protection that might assure a decent living, and by a labor legislation, which recognizes that socio-economic inequalities are due to structural factors, protects the employees' rights, and consequently enforces the assurance of equal opportunities and non-discrimination in economic enterprises among others by affirmative measures for disadvantaged groups.

In our days, on a global and European level, the idea of equal opportunities is sustained by two sets of arguments that should mobilize the political and economic actors of Romania in the direction of adopting it in practical terms, too. One of them is articulated within the sphere of fundamental human rights, social justice and solidarity, and the other one in the logic of economic interests regarding the reduction of the costs of social exclusion and the financial benefits of the (professional) integration of disadvantaged groups. Most importantly, both arguments should be based on the recognition of the fact that inclusion is a public good and does not only serve the interests of the later, but it improves societal life as a whole.

CONTENTS

Chapter 1. Introduction 5
1. The objectives and role of research in the project 5
2. Theoretical backgrounds 8
3. Research components and instruments 13
4. Research reports and the structure of the volume 19
Chapter 2. Factors affecting labor position 21
1. Macro-economic situation and labor market 21
2. Housing and socio-economic condition 33
3. Family status 40
4. Educational level 43
Annex 1 47
Annex 2 52
Chapter 3. Occupational status and work experience 56
1. Women and men in household chores 56
2. Work for income 58
3. Ethnic and gender discrimination 72
Annex 3 77
Chapter 4. Policies and projects for equal opportunities 84
1. Work, employment and fundamental human rights 86
2. Politics of gender equality in the European Union 89
3. Transnational policies for the integration of vulnerable groups on the labor market 92
4. Public employment policies for Roma in Romania 99
5. Projects for Roma in Hungary 108
6. Possibilities and limits of projects offering vocational training 120
Annex 4 127
Chapter 5. Conclusions 146
Chapter 6. Recommendations 157
Chapter 7. Afterword 163
The conclusions of the conference "Romani women for equal opportunities" 168
Bibliography 174
Annex 5. Files of the project "Equality through difference. Roma women's access on the labor market" 179
English summary 188

Specificul cercetării noastre activiste (*action research*) derulate în cadrul proiectului între noiembrie 2008 şi octombrie 2011 constă în metodologia sa multiplă prin care ne-am propus să descriem şi interpretăm – atât prin date statistice, cât şi prin narative personale şi instituționale – obstacolele accesului la muncă decentă al femeilor şi bărbaților de etnie romă aparținând unor categorii vulnerabile/ comunități marginalizate, precum şi strategiile cotidiene ale acestora prin care gestionează situația lor socio-economică precară. Modul nostru de a pune problema implică aplicarea perspectivei drepturilor omului asupra muncii și economiei. Prin ceea ce se definește ca "problematica romă" (în domeniul ocupării) ni se relevă întreaga problematică a societății (și în particular a economiei) contemporane, în condițiile căreia – în timp ce se impune ca pozitivă ideea locurilor de muncă flexibile – se petrece un fenomen de masă negativ, cel al precarizării muncii. Munca precară se desfășoară într-o relație de ocupare caracterizată de insecuritate, de lipsa protecției și de venituri scăzute. Văzută în contextul sferei domestice, munca precară (de obicei prestată de femei) este munca care se efectuează în condițiile unor gospodării marcate de lipsuri materiale elementare (*Enikő Vincze*).

EGALITATE PRIN DIFERENȚĂ
ACCESUL FEMEILOR ROME
PE PIAȚA MUNCII

www.femrom.ro

Titlul proiectului: *Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii*.
Editorul materialului: Asociația Femeilor Țigănci "Pentru Copiii Noştri" şi Fundația Desire
Data publicării: august 2011

"Conținutul acestui material nu reprezintă în mod obligatoriu poziția oficială a Uniunii Europene sau a Guvernului României".

ISBN 978-973-88933-4-4
9 789738 893344